
СЛОВО ЋИРИЛОВО

Година тринаеста / Број 13

ГОДИНА
годишњака Библиотеке
„Браћа
Настасијевић”

Горњи Милановац, 2016.

СЛОВО ЋИРИЛОВО

ГОДИШЊАК БИБЛИОТЕКЕ „БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ“

СЛОВО ЋИРИЛОВО
Година тринаеста, број 13

Издавач
Библиотека Браћа Настасијевић
Трг кнеза Михаила бр. 1, Горњи Милановац
Тел. 032/713-324
e-mail: gmbiblioteka@gmail.com

За издавача
Нада Вељић

Лектура и коректура
Марија Петковић
Стефан Аврамовић
Дејан Ацовић

Графички дизајн
Данко Крстовић

Дизајн корица
Никола Јовановић

Штампа
НБС граф, Горњи Милановац

Тираж: 200

ISSN 1820-2454

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

02

СЛОВО Ћирилово : годишњак Библиотеке
"Браћа Настасијевић" / главни и одговорни уредник
Нада Вељић. - Год. 1, бр. 1 (2004)- . - Горњи Милановац
: Библиотека "Браћа Настасијевић", 2004- (Горњи
Милановац : Графопринт). - 22 cm

Годишње.
ISSN 1820-2454 = Слово Ћирилово
COBISS.SR-ID 115731468

СЛОВО ЋИРИЛОВО

ГОДИШЊАК БИБЛИОТЕКЕ „БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ“

ГОДИНА ТРИНАЕСТА ● БРОЈ 13

Главни и одговорни уредник

Нада Вељић

Редакција

Дејан Ацовић

Марија Петковић

Стефан Аврамовић

Горњи Милановац

2016.

САДРЖАЈ

Програми Библиотеке <i>Браћа Настасијевић</i> јесен 2015 - јесен 2016.	7	55 ШЕКСПИР
Слава Библиотеке Дан Светих Ћирила и Методија	19	57 Лаза Костић <i>О Шекспировој трстагодишњици</i>
Дечја недеља 2015. године	20	60 Вашингтон Ирвинг <i>Стратфорд на Ејвону</i> (Превела Катарина Ристановић)
Библиотека у бројкама	22	73 Др Радмила Настић <i>Како смо се одужили Вилијаму Шекспиру</i>
ЧЛАНЦИ И ПРИЛОЗИ	23	
Др Ксенија Атанасијевић <i>Духовно стварање</i> <i>Момчила Настасијевића</i>	25	80 Драгана Стефановић <i>Спремност је све – Шекспир у</i> <i>двојезичним одељењима</i>
Радомир Продановић <i>Од пролећа до пролећа са</i> <i>Момчилом Настасијевићем</i>	30	82 Симона Дмитровић <i>Сценарио On Shakespeare`s Deathbed -</i> <i>Једно ново читање Шекспира</i>
Борисав Челиковић <i>Манастир Враћевиница</i> <i>цртежом Љубе Ивановића и</i> <i>репортажом Григорија Божовића</i>	33	85 Simona Dmitrović <i>On Shakespeare`s Deathbed</i>
Ана Јелић <i>Јан Неволе – модернизација</i> <i>архитектуре и урбанизма у Србији</i> <i>после Другог српског устанка</i>	39	107 Симона Дмитровић <i>На Шекспировој самртној постељи</i>
Миодраг Даниловић <i>Отворени атеље: Мијат Мијатовић</i>	49	131 ПРИКАЗИ
		133 Гордана Милетић <i>Портрет(и) XIX века</i> (Радмила Гикић Петровић <i>Ликови у</i> <i>Дневнику Анке Обреновић, Нови Сад 2007)</i>

- Славица Ђурић 138
Збег – наша историја, а можда и судбина
(Слободан Гавриловић *Збег*,
Београд 2015)
- Стефан Аврамовић 140
Трајање и претрајавање
(Љубиша Јовановић *Наше трајање*,
Горњи Милановац 2015)
- Ивана Ристић 144
Хроника наше вароши у фотографијама
(Јован Томовић *Времплов Горњег*
Милановца, Горњи Милановац 2015)
- Драгана Перишић 149
У трагању за смислом
(Божидар Мандић *Пертле*, Београд 2015)
- 151 Ана Мутавцић
Лирска приповедања Даре Радојевић
(Дара Радојевић *Вез месечевом срмом*,
Горњи Милановац 2015)
- 153 Горан Трифуновић
За опомену, наук и стваралачка надахнућа
(Далеком дану дуг, приредио Миливоје
Трнавац, Горњи Милановац, Гојна Гора,
Каменица 2016)
- 155 КОНКУРС
- 199 КНЕЗ МИЛОШ ВЕЛИКИ
- 215 БИБЛИОГРАФИЈА
- 217 Марија Петковић
Библиографија Завичајног одељења
Библиотеке Браћа Настасијевић

ПРОГРАМИ БИБЛИОТЕКЕ
БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ

јесен 2015 – јесен 2016. године

5. октобар 2015.

Модерна галерија Културног центра
Монодрама *Песник за песнике* Ивана Перковића.
Реприза монодраме о Момчилу Настасијевићу
премијерно изведена у оквиру Манифестације
Дани Настасијевића 2014. године.

**МАНИФЕСТАЦИЈА
ДАНИ НАСТАСИЈЕВИЋА 2015.
6–24. октобар 2015.**

6. октобар 2015.

Модерна галерија Културног центра
Отварање Манифестације *Дани Настасијевића*
премијером представе *Живот оца Тодора –
оног и овог света*, режија Иван Перковић.
Улоге тумачили: Иван Перковић, Александар
Ристановић.

8. октобар 2015.

Научно одељење Библиотеке
Предавање *Соларна и хтонска митологија*
у Тамном вилајету.

Учествовала: др Ана Марковић.

10. октобар 2015.

Модерна галерија Културног центра
Манифестација *Рудничка врела*.

13. октобар 2015.

Модерна галерија Културног центра
Вече са књижевником *Мићом Миловановићем*.

12. октобар 2015.

Библиотека на Руднику
Представљање романа *Збег* Слободана
Гавриловића.

Учесници: Слободан Гавриловић, аутор, Горан
Бабић, књижевник, и Петар Арбутина, уредник
и директор издаваштва.

15. октобар 2015.

Кућа српско-норвешког пријатељства
Музика и поезија браће Настасијевића,
акустично-дигитални перформанс Павла
Попова, композитора и извођача.

16. октобар 2015.

Читаоница библиотеке
Дружење са девојчицама и дечацима.
Учесници: Виолета Бабић, писац за децу, и
издавач Креативни центар.

20. октобар 2015.

Модерна галерија Културног центра
Гостовање књижевника Филипа Давида,
добитник НИН-ове награде 2015. године за
роман *Кућа сећања и заорава.*

21. октобар 2015.

ОШ „Свети Сава“

Буквар дечјих дужности Бошка Ломовића.

Са децом је разговарао Бошко Ломовић,
новинар и књижевник.

22. октобар 2015.

Модерна галерија Културног центра

Представљање 12. броја *Слова Тирилова*,
годишњака Библиотеке.

Додела награда добитницима Конкурса
Салон Настасијевића.

Отварање изложбе радова са конкурса.

23. октобар 2015.
Хол зграде Окружног начелства
Јавно читање.

24. октобар 2015.

Модерна галерија Културног центра

Записови лирски кругови.

Књижевно друштво *Запис.*

(крај манифестације)

26. новембар 2015.

ОШ „Краљ Александар I”

Јавна трибина *Знањем против интернет
предатора.*

Пројекат Сто школа за детињство без бола.
Програм је остварен у сарадњи Библиотеке и
Центра за едукацију и превенцију социјалне
патологије.

3. децембар 2015.

Библиотека на Руднику
Промоција књиге *Нека је мир душама њиховим*
Миодрага Ристовића.

Учесници: Миодраг Ристовић, аутор,
и чланови Књижевног клуба *Запис*.

18. децембар 2015.

Галерија Музеја рудничко-таковског краја
Вече посвећено Урошу Петровићу, моралисти,
књижевном критичару, књижевнику,
поводом стогодишњице смрти знаменитог
Милановчанина.

Учествовали: Александар Марушић, кустос,
приређивач књиге *Одабрани списи*, објављене
2012. године и Дејан Ацовић, библиотекар,
преводац докторске дисертације Уроша
Петровића о Иполиту Тену, француском
књижевнику.

Програм је остварен у сарадњи Библиотеке
и Музеја.

25. фебруар 2016.

Научно одељење
Промоција романа *Соната за лошег човека*
Александра Гаталице.

Учесници: Александар Гаталица, аутор,
и Милета Аћимовић Ивков, књижевни критичар.

3. март 2016.

Свечана сала Гимназије „Таковски устанак”
Промоција романа *Дрво живота*
Кристине Ковач.

Учесници: Кристина Ковач, ауторка,
и Марија Вељић, модератор и професор
италијанског језика и књижевности.

1. април 2016.

Свечана сала Гимназије „Таковски устанак”
Промоција књиге *Ђе сам ја ово*
Томаша Ћоровића.

Учесници: Михаило Шћепановић, професор
Филолошког факултета,
Борисав Челиковић, историчар,
Слободан Гавриловић, социолог и књижевник,
и Томаш Ћоровић, аутор.

18. април 2016.

Научно одељење Библиотеке
Предавање *Шекспир данас* – поводом 400
година од смрти Вилијама Шекспира.

Предавач: др Радмила Настић, редовни
професор Енглеске књижевности на
Филолошко-уметничком факултету у
Крагујевцу.

Отварање изложбе *The Wonder of Will*
посвећене Вилијему Шекспиру – радови
ученика средњих школа проф.Филипа Трнавца.

22. април 2016.

Плато испред зграде Окружног начелства
Јавно читање Шекспира.

Учесници: ученици виших разреда основних
школа и ученици средњих школа.

17. мај 2016.

ОШ „Краљ Александар Први”
Сајам школског издавашта.

24. мај 2016.

Научно одељење Библиотеке
Слава Свети Ђурило и Методије.

ДАН СВЕТИХ ЋИРИЛА И МЕТОДИЈА

24. мај 2016.

ДЕЧЈА НЕДЕЉА 2015.

Посета деце
из Предшколске установе *Сунце*

Посета деце
основних школа из Такова и Бањана

**БИБЛИОТЕКА
БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ
У БРОЈКАМА**

Табела 1 – Преглед набавке публикација по одељењима

Одељења	2014	2015
Горњи Милановац – дечје	421	393
Горњи Милановац – одрасли	2304	1840
Завичајно	154	118
Брђани	242	38
Прањани	137	161
Рудник	185	304
Враћевшинца	252	170
Страна књига	14	20
Периодика	20	/
Укупно	3729	3044

Табела 2 – Преглед учлањених корисника

Одељења	2014	2015
Горњи Милановац – дечје	978	992
Горњи Милановац – одрасли	1127	1105
Рудник	128	151
Враћевшинца	84	94
Прањани	52	41
Брђани	31	30
Укупно	2400	2413

ЧЛАНЦИ
И ПРИЛОЗИ

Момчилу Настасијевићу
са његовим сагласношћу
и дозволом,
5-11-1929 г. Д-р КСЕНИЈА АТАНАСИЈЕВИЋ
Београд. V. A.

ФИЛОЗОФСКИ ФРАГМЕНТИ

КЊИГА ПРВА

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1, КНЕЗ МИХАЈЛОВА УЛИЦА 1.
1929.

Књига са посветом Ксеније Атанасијевић Момчилу Настасијевићу налази се у Легату Настасијевића у Музеју рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу.

Д-р Ксенија Атанасијевић

ДУХОВНО СТВАРАЊЕ
МОМЧИЛА
НАСТАСИЈЕВИЋА
Репринт

Ако начело одабирања влада у оквиру органскога развитка у емпиријскоме смислу, оно мора важити на свима плановима живота безизузетно. Они који дубље мисле и видовитије сагледају знају да смрт не долази случајно. Она се јавља управо онда, кад је овоземаљска опредељеност закључена. По умним речима једнога нашега песника: *Све умире онда када му је време*. Ако се чини да није тако, то је због тога што смо неспособни да надискуствена збивања проценимо нашим емпиријским средствима. У случају Момчила Настасијевића, смрт је дошла да узме човека који је, давно већ, својим духом лебдео над земљом, али који се од ње, у последње време, готово сасвим одвојио, јер је својим сазнањима савладао њене основне проблеме. Оне, пред којима многи научници и професионални мислиоци беспомоћни стоје.

Али, за време док је живео, Момчило Настасијевић је ушао, својим будним интересовањем, у сва животна испољавања, трудећи се предано да иза појаве и љуске ухвати битност, непролазност, праизвор. У њему је незауствано живео нагон да продре у крајње дубине неиспитаног и неиспитивог, и да са њих поцрпи дарове којима ће прелити смислом ово живљење, на изглед потпуно потчињено хаосу и бесмислености. У најскривенију метафизичко-религијску проблематику улазио је он не са пречишћеношћу и просветљеношћу мислиоца, него са заносом и полетношћу уметника – ствараоца. А Настасијевић је био један од оних ретких уметника који се не задовољавају испредањем склада по површини, јер су предосетили и незрели неуништиву подлогу и носиоца свих површинских смењивања. Отуда његова истинска,

доследно чувана религиозност, коју никакве струје нису успеле да потисну ни да раслабе, чак ни да дотакну. И отуда његово озбиљно и побожно настојање да са што бољим поимањем уђе и у сва открића езотеричних испитивања. Духовност, којом је природа штедро обдарила нашега уметника, разрађивао је он сам у највећој мери.

Неоспорно је да уметничко становиште Настасијевићево, које је свесно и брижљиво изграђено, има једну идеалистичку подлогу и чисто спиритуалистички циљ. Овај писац био је потпуно јасно свестан тога да у духу, и само у духу, постоји и може постојати уметничко оваплоћење и откровење, али да, исто тако, последња сврха свакога уметничкога произвођења мора бити утапање у једну ванвремену и ванпросторну област, у којој се јединој може наћи коначно разрешење. Између полазне и крајње тачке свога рада, које су обе тачно фиксирани, Настасијевић је дао низ дела за која ће, због њихове самониклости, у нашој историји књижевности морати да се начини посебна категорија. У свим својим приповеткама, драмама и песмама он подједнако тежи да проникне у загонетку суштствености, за коју толики књижевници, омамљени опсенама, и будни само за њих, и не знају да постоји. Он незаборавно саздаје галерију ликова, изражајем као клесаним у мрамору: радње тих личности везане су судбински и по закону једне трансцендентне неумитности за неке тајанствене, рекли бисмо, окултне праоснове. Све оне су жртве неке уклетости, неке кармичке оптерећености, која се често манифестује кроз закон наслеђа, а од које се човек може искупити само превазилажењем ужасних стега материјалности и утонућем у чисти

и непомућени извор духа. Кадкад се, у Настасијевићевим приповеткама, фатално испаштање због предачких грехова конкретизира у неки властити преступ, или у какву опаку особину, ради којих одмазда иде у стопу. Ретко сугестивни пример за ово последње имамо у мајсторској приповетки *Запис о даровима рођаке Марије*, којом се отвара низ казивања *Из тамног вилајета*. Или је уобличена нека преступна склоност, што потоња душевна кидања повлачи за собом, као у *Причи о недозваној госпођи и гладном путнику*, Еверсовски стравичној, првој коју је Настасијевић објавио, и која је одмах открила његову изванредну списатељску израђеност и оригиналност. А граничи се чудом како је обилну језовитост овај тако изузетни приповедач успевао да исцеди из обичних мотива. Класичан пример за ово јесте *Спомен о Радојци*.

У прози овога писца опсежна и крајње необична приповетка *Хроника моје вароши* заузима посебно место. Овде је добила најпотпунији замах Настасијевићева склоност за загледање у подручје језовитих, тајанствених и непротумачених утицаја на човекову судбину од неких немилостивих сила што неспречено владају природом. Уметничко ткање о томе подигнуто је несумњиво на исцрпној проучености народнога сујеверја, гатања и чарања, и на упознатости са народним записима тога смера. Уметничка целина у овоме вло чудноме делу толико је натопљена окултним састојцима, да оно местимично морбидно дејствује. Али, ипак зато, овај преостали рукопис достојан је великога интереса.

Свака Настасијевићева приповетка јесте једно пуно дело, zasiћено садржином, тешко од смисла, а излишено стилем који је екстракт од

јачине, и по коме су расуте нове, за нашу књижевност неуобичајене речи, архаичне, старинске или изворно народне. Те речи пронађене су у озбиљним, систематским студијама наших књижевних старина и у непосредном испитивању народнога говора. Све Настасијевићеве приповетке, почев од *Лагарија по ноћи*, обележавају креативну снагу свога творца која је посебне реткости; у формалноме смислу, оне ће плодносно утицати на проширивање и разобимљавање нових могућности нашега језика. Приповетке, које су прве донеле своје творцу књижевно име, поред све озбиљности свога значаја, остаће, између свих других његових дела, ипак најдоступније публици.

Настасијевићеве драме биће то у знатно мањој мери. Пошто и садржајно и формално отступају од драмских норма и уобичајености, пуштена је у оптицај парола да су оне сценски неизводљиве. Али има и супротних, врло енергично заступаних гледишта. Извођења *Господар Младенове кћери*, где је исполински приказана снага зла, згрудваног у човековој души, и чудесне драме *Недозвани*, искоришћавана су као доказ за оба ова опречна схватања. Несумњива је, међутим, необичност и новина Настасијевићевих драма, које не проистичу само из садржине, него и из особите музичке вредности којом су натопљене. Изванредно *Међулушко благо*, можда најбоље од свега што је Настасијевић створио, и оплемењено музиком његовога брата, и *Ђурађ Бранковић*, јесу, управо, музичке драме. Њихова спољња страна обеснажује приговоре које се другим Настасијевићевим позоришним делима могу учинити. *Ђурађ Бранковић* је велика евокација једнога посебно кобнога периода наше историјске прошлости.

Мотив проклетства, присан нашем писцу, ту је добио класично херојске размере. Настасијевић зна да се гневу живог Бога не може стати на пут, као што дубоко познаје и страховиту истину:

*У корену кад коб,
Зло једно посеци, набуја других сто!*

Тада још необјављену драмску хронику *Код вечите слаvine* читао је Момчило кругу неколико пријатељских књижевника, доста кратко време пред своју смрт. Проблем крвне оптерећености и паклене сплетености тамних инстинката у човеку вођен је овде са неком сверазрешилачком болећивошћу. Сложили смо се сви који смо је слушали да и она значи једну моћно заоралу бразду у његовој драмској делатности. Али драме Момчила Настасијевића чекају тек свога правога процењивача.

Настасијевићеве песме проглашене су, с једне стране, за сувише мутне и неразумљиве, а, с друге, за најуспелије међу његовим делима. У штампаној збирци *Пет лирских кругова* први круг, *Јутарње*, испеван је у фолклористичком духу, у сваком случају је најдоступнији разумевању. У њему, песма *Дафина* сва је од потресне, судбински тешке емоционалности.

*Кад нељубљено мре,
тмоло је ваздухом
на страст.*

.....
*Дафину на гроб не сади,
Сабласно мами таму.*

*Но камен тежак навали,
Тежи нег' погребна жеђ,
Кад нељубљено мре.*

У даљим *Лирским круговима* доминирају акценти, често тек наговештени, неке амбисне, стравичне потиштености. *Нема за мене биља овде доле.*

У збирци песама *Магновења*, која је остала у рукопису, бескрајну тугу из прошле збирке смењује херојска готовост за трпљење и помиреност са неизбежношћу његовом. Особито је карактеристична песма *Храм*.

*Потоње, знам,
расточиће земља ове кости,
дубинама да запоје храм;
Пеците, жеге, -
пламена не спекосте плам;
ледите, циче, -
леда не следисте лед.
.....
И нека схоре се све злости, -
смешак им одоли блед!*

Магновења одају врховне песникове покушаје за домашивањем трансцедентног кроз екстазу.

*Дневи своје замрачим,
Блесне видело Бога.*

Настасијевићева поезија, која својом ритмичношћу одаје колико је он праисконски и више од свега волео музику и био најтешње стопљен са њоме, најпродуховљенији је и најнематеријалнији део његових списа. Иако она никад неће постати популарна, мора се признати да је у њој највидније и најнесумњивије обележено основно стремљење читаве пишчеве делатности:

стрести са људскога бића јарам телесности, и отворити његовome духу пролаз у зрачне и вечне узлете.

Настасијевић је оставио у рукопису и своје *Мисли*, како је назвао своје записе од 1916-1935 г. закључно. То су, управо, запажања, разматрања и медитирања једнога буднога, продубљенога духа. Има међу њима и зрелијих, неких и чисто мислилачки вођених. За илустрацију ових последњих нека послуже само три, које речито подвлаче примарну спиритуалност читаве Настасијевићеве интелектуалне активности.

Безбожно је смејати се једном средњевековном интелекту који сваку појаву тумачи чудом и натприродним. Помислимо да ће можда хиљадито покољење после са потсмехом читати о нашој материји и сили.

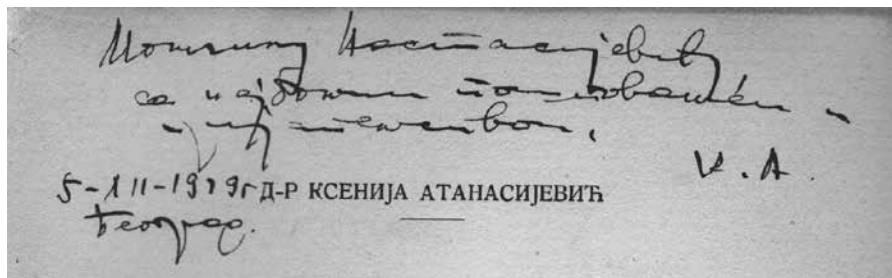
Затим једна, која исказује колико је неограничено Настасијевић веровао у постојање и послесмртно трајање индивидуалне душе.

Одбацујући комад по комад свега телесног, ничим не открњујем своје ја. И дубоко осећам, да и последњи телесни ослонац нестане, оно би опет било ту.

И, најзад, најблагороднија између свих мисли, која открива колико је високо овај писац лебдео над стварношћу, увек ругобном и опаком:

Најплеменитији сам и највише праштања и сажалења имам према суровој стварности и тренутку кад се повратим из својих сањарија.

Настасијевић, који је превео Ла Бријерове *Карактере*, има у својим мислима једно погла-

вље названо, *Лица и наличја*, где, сходно Теофрастовим и Ла Бријеровим карактерисањима, у сажетим, саливеним потезима отсликава типове који су му се, својим особинама и недузима, учинили нарочито рељефни. Ту је госпођица рођена у поетичном местанцету испод Рудника, која упорно у говору употребљава **ч** место **ћ**, и **ц** место **ћ**, јер мисли да је то отмено; ту је сељанка која је постала „дама“, па не уме више да опише прелу. Ту је и Ђерасим, „господар тајни“, који има мађијски утицај на своју околину, и кога би у Средњем Веку назвали „доктором демонологије“, па стидљиви Јеврем, који читаве геолошке наслаге комадића хартије, већином љубавних писама, вуче по џеповима, али који би пре напустио нашу планету, него што би признао девојци која га воли да је лудо у њу заљубљен. Ту је, најзад, и Тима, који пародира са речима на „изам“ и „ација“, и који је саздан из мале главе, великога памћења и ужасне брзине говора.

И *Мисли*, и *Есеји*, који су органски везани са *Мислима*, као и све друго што је овај писац за собом оставио, заслужују специјалну анализу. О свему томе ће се још опсежно говорити.

За сад се може, као извесно, утврдити да је Настасијевић био оригиналан дух, чија су надахнућа потицала из тамних извора наше психе,

везане за наслеђе, националну традицију и мистична, увек необјашњена исходишта душе. Он је осећао колико песничко дело свакога уметника мора бити лично и оригинално. И он је посвећивао све своје напоре и пуну савест у изграђивање својих дела на тој основи, коју је он дубоко и присно осећао, остајући потпуно свој, и одбацујући све узоре и имитације. То ће учинити да његово дело буде више цењено него популарно, и више извор драгоцених мотива но предмет подражавања.¹

(Хришћанска мисао, год. IV, бр. 5, 1938, стр. 32–34)

Др Ксенија Атанасијевић (1894–1981), једна је од најумнијих жена у српском народу. Студирала је класичну филологију у Београду, Женеви и Паризу. Филозофију је докторирала у Београду, 1922. године. Била је професор Гимназије, доцент за историју филозофије на Београдском универзитету, просветни инспектор за вишу наставу, те библиотекар Народне библиотеке – до пензионисања 1946. године. Аутор је великог броја научних чланака а њено главно филозофско дело јесу *Филозофски фрагменти I–II*.

¹ Текст Ксеније Атанасијевић донет је у изворном облику како је објављен у *Хришћанској мисли*, па према томе није коригован према важећем Правопису.

ОД ПРОЛЕЋА ДО ПРОЛЕЋА СА МОМЧИЛОМ НАСТАСИЈЕВИЋЕМ

Репринт

Знам, да кад се говори о отишломе у далеко, од свих ликова извучених успоменом о њему, дубином и ширином највише казује онај, који је остао као спрегнути израз свег његовог битисања нама за огледање у њему, сазнању снагом да се дао, којим је путем још један човек промилио кроз себе по земљи.

Но ово што намеравам рећи, и ако за много вољеног тесно везано је, не даје се моћи мојој да велим у реч, која би пуноћом обојила све што засија му из душе кроз око, и паде да осветли много слућеног и неслућеног од нас за истином жељних, а радосћу утрућених да је кроз њега докучимо. Нека ми се не замери то и што у путу и ја за истином, разумом овом приликом повести се нећу, него оним што срцу ми је најдраже, не би ли како дочарао прошло, најпре себи, па другима, из времена ђаковања свог, када су многа лутања младости туђом ногом налазила пут. Хтео бих да излијем што најлепшим остало

је, верујем у свима нама, ученицима Момчила Настасијевића, из доба у коме ми бејасмо другови, ђаци његови, - он брат, професор наш.

Далеко од сваког помишљења да и са те стране могу дати пуну слику његову, (јер дати, Божје је, а наше давати) причаћу шта Мома (другојаче назвати га ни ми не умедосмо него тако, прво од својих милованог) беше за разред наш, не би ли се знало шта беше и за друге.

Никада, што је свакако истином, а од њега примљеном, никада од човека дужим се не показивао пут ни тежим него ли пут до човека. Мома је то знао, знасмо одмах и ми чим га видесмо, а деца смо били. И ту, на том знању односа пришао нам је, пришао нам је осмехом детета што само мудри дарује, пришао нам је мудрацем, да би се дететом осетио међу нама. Били смо сви у четрнаестогодишњем врењу младихства, које је жељи за калемљењем још четвороношки ишло. У врењу, које су сен и

травка, све што се спремао да буде оплођено и плоди из нас, могле на тренут запламсати до гњева, а да опет, и када до у дно себе увређени тим, само једним осмехом спирасмо увреде.

Дошао је, то беше чудно. С пролећа. Зидови учионице руменили се изнутра, а напољу, две по две, једна за другом играле светлости, доигравајући још један, прошли и да се никад више не понови дан. И то, баш то нам Мома унесе у разред. Његову игру о прошлом и будућем златастим на челу утиснуту. Одмах осетисмо, да децом не сакри нам се од очију ништа, тајном могло ме је само да повуче у оно што обично није, а би тајном дотле за нас, да и човек пролећем буде. Погледнули смо се, сви у њему огледнули смо се, и понова један другог друг, у радости, што се сазнасмо. – Прошапутало се, то је Мома. Ово је било наше прво сазнање свих заједно, да је он наш и ми његови, јер кроз редове од клупа, закуцало је од срца до срца око Момино, да помилује, разгали. Одмах се спремило да се да све, да се њему, коме не узалуд, а да не могаше из увек насмешених очију, и по једна суза са зеница да кане. Те ми децом осетисмо и то, да је Мома кроз тугу, радост за друге дозивао.

Седите, – он не рече што клупе беху ту, него, нека је свакоме од истог прага узлетање к' небу, па да болног падне ли у лету, или снажног прелети ли себе имамо једнаком мером потресености, кад са истог прага виноше се. Одавде започело је прво наше давање.

Испод руке дигнуте му да изравња све што изнад глава жељом не беше нам у складу, Мома, не много тихом, не много меком, за нас разумљивом тајном, почео је да распреда нит за нитју сплетених токова, из њедра ли пошлех

или у њедро. И расло је од речи и бујало. Свака се могла оделити, да уморна ли мисао прхне и падне на нас, у њој узглавље нађе. И чуло се како мекотом зидови одзвањају, мекотом из још мекшег, из људског заливани, а и тврђег још, јер оно и тврдину им даде, док се над свим главама раскриљавао човек. Мома га је дозивао, дозивао, и ми више нисмо видели ни себе ни њега, но само чуле се речи, а човек је плакао. Плакао одозго на нас, што само болем могло се једном, да за друге сва врата отвори у себи. А тугом још опточаваше се човеку срце због будућег кроз било, док оно бива изнад, те и силажењем макар пружити му руку, морало се преко себе њом. – „И преко себе, и преко себе, и да се удвоји и други поведе.“ Мома све тишим и тишим дозивао је опет, и ми видесмо понова његову руку и преко њега и преко нас. То би прво дозивање наше и осетисмо га кроз стид, јер и одзив стиже да црвеним прекрили Запад, зато, што са човеком завршисмо дан.

И онда небројени прођоше. Да обзнане се у нама, рад само једном ухваћене тајне, што животу се под ногом сакрила, и њоме једном, животу јединоме, кроз небројену после, одемо на пут.

И кренули смо се. Што је од недокроченог било да препречи нам сусрет, тим човек на рамену преносио нас је. Но никад, састале ли нам се душе, не показасмо времену знак, до ли сузом са изнад канулом, да обележи живот и дан. И текло је тако и године су дошле. И са њима пупољи некад, што ради изласка многим променом се облаче, пристигоше сад да потраже из Моминих груди, све нова и непроменљива зрења. А зрења, да испод погледа његовог растопе се у

плод, ивици што стрмином или равнином означаваше им сопствени пут, подметала се Момина снага само да не у назад обрну се, и дочекају дан за човекову реч, која се најављивала. Најављење јој беше кроз слутњу најмилијег кидања, у коме ће свако на растанку себе загрлити, не би ли друге загрлио тиме, и то рад пролећа што у стрепњи дочекало је људе, јер се тесним живом показао зид. А да нам са зидова речи не склизну и да из сваке не склизне по један учаурен свет и да нам рад ширине њине у свести до раздвоја не дође, Мома у ово наше пристизање на уздарје давао се свима, кроз наших светова реч.

И човек нам је зрио. Уста се и њему до пролећа завезала. Јер живот и време и године и дан, кроз њега беху нам прикованом мишљу распети, само од сунца до сунца, те да сазревање и ми на причешћу примимо, морали смо сачекати румене зраке, да њима оквасимо уста.

На раменима већ нам се беше заплавила младост и стезала нас сада, да доцније све у шири растур одемо. А рад подње због скорог растанка ми видесмо да се човеку стезала рука. Стезала да сузу у сузе му искује, и то од једне само, многу за најдубље дарове, па да по мрвицу од ње кад нам дадне, осетимо како се човеком највећма буде. У том знању смо зрили, и израстали у човекову реч, јер се Момина рука због скорог растанка све тежом и болињом дизала се кретањем, да би, чим се зрном плодећи и оплођењем осетимо, да звучни ков за човекову реч. И она је дошла. И то, како не долази свакад. Она се видела, јер зид се због ње у плаво небо расуо, а човек из плавог кроз Мому гледао. И ми смо је

видели, јер око Момино по сузу даде свакоме на дар, и руку даде да кроз збогом, са њиме у себе одемо, те тако са зрелошћу завршисмо дан.¹

(*Светосавље*, година VIII, бр. 1–2 (1939), стр.: 22–25)

Радомир Продановић је рођен у Краљеву, 7. августа 1915. године. Када је завршио други разред Основне школе његова породица се сели у Београд. У Београду завршава Гимназију – у којој му, између осталих, предаје и Момчило Настасијевић – и Теолошки факултет; био је рукоположен за свештеника и предавао је веронауку у Гимназији. Није активније учествовао у књижевном животу, објавивши свега неколико песама, премда је редовно писао. Преводио је Шелија и Елиота уписавши студије енглеског језика. Погинуо је у савезничком бомбардовању Београда 16. априла 1944. године. Песме Радомира Продановића објавила је *Српска књижевна задруга* у свом LX колу, 1962. године, у збирци под називом *Глас*, коју су приредили Миодраг Павловић и Светозар Бркић.

¹ Текст Радомира Продановића донет је у изворном облику како је објављен у *Светосављу*, па према томе није коригован према важећем Правопису.

МАНАСТИР ВРАЋЕВШНИЦА
ЦРТЕЖОМ ЉУБЕ
ИВАНОВИЋА И
РЕПОРТАЖОМ ГРИГОРИЈА
БОЖОВИЋА

Манастир Враћевшница вековима представља духовно и културно средиште Шумадије.¹ Последња је велика задужбина саграђена у српској средњовековној држави, у време деспота Ђурађа Бранковића, трудом великог челника Радича, са црквом посвећеном Светом Ђорђу Победоносцу. За три и по века турске власти у Шумадији, страдао је и наново васкрсавао, да би нови сјај добио у ослобођеној српској држави XIX века, када га обнавља кнез Милош Обреновић. Након Првог светског рата манастир су задесиле многе недаће и проблеми. У јесен 1920. године репрезентативни конак који је саградио кнез Милош, а у коме су биле похрањене манастирске драгоцености је изгорео, а потом је

¹ З. Златић Ивковић, *Манастир Враћевшница*, Горњи Милановац, 2015.

манастир запао у финансијске и организационе проблеме. Последица тога била је да је манастир остао без братства, тако да је по повратку владике Николаја за епископа жичког 1934, у манастир упућена Јелена, будућа игуманија, са монахињама, која успева да постави здраве основе за живот манастира. О овом периоду, иако нама релативно блиском, зачуђујуће је да се мало зна, тако да је драгоцен сваки извор. Овом приликом указујемо на два записа, цртеж академског сликара Љубе Ивановића и путописну репортажу књижевника Григорија Божовића.

Љубомир (Љуба) Ивановић (1882–1945)², академски сликар, родоначелник савремене школе српског уметничког цртежа и модерне графике, професор на Академији ликовних уметно-

² З. Вучинић, *Љубомир Ивановић*, Београд, 2010.

Љубомир Ивановић, Унутрашњост Враћевинице, 1921.

сти, дописни члан Српске краљевске академије. Први је српски сликар који је напустио рад бојом и потпуно се предао цртању оловком и резању црнобелих гравира. Школовао се у школи Кирила Кутлика и Ристе и Бете Вукановић у Београду (1899–1904), а потом у Минхену (1905–1909). Његов опус започео је уљаним сликама, које су већином пропале у Првом светском рату, да би се потом потпуно окренуо цртању предела и старих грађевина. Неуморно је путовао и цртао, тако да је иза себе оставио неколико хиљада цртежа. Висока вредност и виртуозност његовог стваралаштва због изузетне индивидуалности не припада ниједном одређеном стилу, мада је најближе традицијама импресионизма, за који га везују треперава игра сенки на крошњама и лишћу дрвећа. За њега је то био пут да графитом оствари сликарске вредности и да скалом белих и црних тонова дочара утисак полихромije. Своје цртеже излагао је на многим изложбама, они украшавају више књига,³ а има их у већем броју новина и часописа. Објављено је и неколико његових репрезентативних мапа цртежа и дрворезних отисака, који су данас библиофилски раритети.⁴

³ Ж. Милићевић, *У земљи наших копаничара и зографа*, Београд, 1927; исти, *Од Охрида до Санџака*, Београд, 1928; исти, *Записи о српској земљи*, Београд, 1940; М. Милошевић, *Писма из Париза*, Београд, 1931.

⁴ Љ. Ивановић, *Јужна Србија. Цртежи*, Београд, 1928; *Предела из Шумадије и Јужне Србије*, Атлас Географског друштва, св. 5, Београд, 1931; *Стари Париз*, Београд, 1932; *Из наших крајева*, Београд, 1934; *Југословенски предели*, Београд, 1937; *Crteži i grafika*, Београд, 1952; *Les Vieux Paris*, Београд, 1980.

Љуба Ивановић је манастир Враћевшницу посетио у другој половини 1921, пошто се у јуну те године вратио из Париза у ком је боравио осам месеци. Том приликом је израдио цртеж унутрашњости манастирске цркве који се чува у фонду Музеја савремене уметности у Београду.⁵ Цртеж је представљен на изложби цртежа Љубе Ивановића из Музеја савремене уметности у Београду, одржаној у јесен 2009. године, у Галерији Музеја рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу, али није репродукован у каталогу изложбе.⁶ Сматрамо, с обзиром на уметников начин рада, да је том приликом израдио још неки цртеж, који се данас чува на нама непознатом месту, ако није неповратно уништен.

Григорије Божовић (1880–1945)⁷, приповедач, путописац и новинар, неуморни путник, написао је и на страницама *Политике* објавио неколико стотина својих записа са путовања по Старој Србији, Македонији, Црној Гори и Херцеговини и Далмацији. Део њих нашао се и у корицама књига које је објавио између два

⁵ Љубомир Ивановић, *Унутрашњост Враћевшнице*, 1921, оловка / папир, 330 x 252 mm, Музеј савремене уметности, Београд, инв. бр. 388.

⁶ Ž. Ratković, *Ljubomir Ivanović. Fragmenti zaustavljeneog vremena*, Muzej savremene umetnosti, Beograd, 2009.

⁷ *Српски биографски лексикон*, књ. 1. Нови Сад, 2004, стр. 669–670.

светска рата.⁸ Трагично је пострадао од нових власти на крају Другог светског рата и готово пола века његово дело било је изопштено из српске културне баштине. Горњомилановачке *Деце новине* направиле су 1990. године први корак ка његовој рехабилитацији објављивањем фототипског издања збирке *Приповетке* из 1926. Историчари књижевности уочавају да „у његовој прози нема идеализације. Био је сурови реалиста, истанчан аналитичар нарави и један од највећих мајстора портрета: сликао је живе људе које је познавао. Величао је поштење, уздизао част људску, истицао оно што је јуначко. Проза му је препознатљива по лексичком богатству, локалном колориту и праћењу патријархалних обичаја.“

Григорије Божовић је у Грузи боравио најмање два пута. Први пут, у лето 1933. године, у грузанском селу Закута, у задрузи Којића, о чему је оставио три записа: „Вече у Грузи“, „Грузанска свадба“ и „Грузанско порекло“.⁹ Други пут у јесен 1937. када је посетио манастир Враћевшницу и објавио репортажу у *Политици*, која је наредне године поново објављена у *Мисионару*.¹⁰

⁸ Г. Божовић, *Из Старе Србије*, Мостар, 1908; *Приповетке*, Београд, 1924; *Узгредни записи*, Београд, 1926; *Приповетке*, Београд, 1924; *Црте и резе*, Београд, 1928; *Суљ-капетан*, Београд, 1929; *Робље заробљено*, Београд, 1930; *Са седла и самара*, Београд, 1930; *Урезане истине*, Београд, 1930; *Чудесни кутови*, Београд, 1930; *Два дана по Грузи*, Београд, 1933; *Тешка искушења*, Београд, 1935; *Под законом*, Београд, 1939; *Приповетке*, Београд, 1940; *Неизмишљени ликови*, Београд, 1940.

⁹ Г. Божовић, *Два дана по Грузи*, Београд, 1933, стр. 23.

¹⁰ *Мисионар*, год. 18, бр. 2, Крагујевац, фебруар 1938, стр. 52–56.

Григорије Божовић: Манастир Враћевшница¹¹

Славна задужбина Облацића Рада, Радича Поступовића, војводе Стефан Високог и великог челника, comes palatinus-а Ђурђа Смедеревца, управо његовога првога министра, Враћевшница, као последња лепо испевана жалопојка о немањићској држави и старом црквеном градитељству, по уједињењу до последњих дана није била добре среће.

Овај шумадски манастир играо је првенствену улогу у припреми васкрса и у оба устанка, те му се нису одмицали ни Карађорђе ни Милош, а овај га је најзад 1860 године царски обновио, да та и таква обнова треба после Каленића да служи за пример сваком обновљењу старих споменика. Предратно доба оставило је новом не само велики глас овога манастира, него у њему и три конака, од којих један, по првом спрату, још Змаја Огњена, а други Милоша Обреновића, пун вредности и архивске грађе, а затим богатство, велику имовину. Сто хектара обрадне земље готово у једном комаду и преко 400 хектара прворедне шуме, букове и храстове.

Но недаћа је хтела да је 1920 прво изгорео Милошев Конак и у њему све драгоцености и успомене, па и платна Ђуре Јакшића. Затим имање занемарено и раздато околини којекако под

¹¹ *Мисионар*, год. 18, бр. 2, Крагујевац, фебруар 1938, стр. 52 – 56. ; У тексту Григорија Божовића нису вршене никакве исправке у односу на прво објављивање.

најам, стара школа испод манастира без потребе разрушена да би сељаци разнели оно грађе, а такође су запуштене зграде и стаје по имању, велики пчелињак и друго. И најзад се ударило на главно добро манастирско, на његове шуме. Уместо де се за њих узму милиони, оне су углавном позобане. Дошао прво Рус па онда Србин. Овај последњи продао главну шуму: 3520 стабала букве и храста за 75.000 динара. То је по 23 динара буква и хрест, при том готово све грађевинско дрво! Уговор је још на снази, те је за експлоатацију остало још 2-3000 стабала, но ко зна како ће се манастир још раскртити са закупцима. Тако је, ето, газдовање било, па је манастир поклекао, да су сад дошле шумадиске монахиње да га спасавају. И несумњиво ће настати боље доба само да оне остану овде.

У селу Враћевшници имао сам једну велику незгоду. Погођени возар дошао је тек пошто је пала ноћ, а при том почела и киша да пада. Било ми је незгодно да преноћим у сеоској крчми, а осим тога заказао сам био и аутобуско место за седам часова изјутра. Још ми је било криво на се што сам заборавио оно сељачко „одмах“ и допустио над собом овако шегачење. Грдио сам горе од свакога вознице. Но љубазно ми поможе црнућски учитељ, који изјави да ће поћи са мном до манастира и, ако буде неопходно, допратити ме натраг. Пошли смо по ноћи и киши уз враћевшничку долину и пут је сасвим кратак. Али ја непрестано гунђам и грдим возара. „Гост у невреме грђи је од сваког Татарина“. Па још кад се иде у женски манастир. Но сељак ни једну у своју одбрану, било да ми подвикне мало, – било би ми, чини ми се, лакше. На против, он побожио и с пуно поштовања само о Враћев-

шници и сестрама у њој; уверићу се како је ново пропевао манастир...

Најзад се мирим. Прегледаћу за који тренутак, велим, манастир, узевћу неколико података, па натраг. У том су и кола стала. Бацим поглед на лице старога конака, на којем су и главна врата. Прозори сви осветљени као да тамо нису петролејске лампе него електричне сијалице. Слика у ноћи врло жива. За час се чује тиха журба и виде фењери: то сестре излазе на врата да сретну. Скрајнуо сам се у неосветљену помрчину и чујем да игуманија није дома. Учитељ ме позива, по поздраву са сестрама, које он ослончава по именима, да уђем, а ја збуњено стао. Није право у ноћи узнемиравати свет, који по позиву тражи мир. Али једна од сестара са дубоким поклонима приђе и рече да пођем, иако ту није мајка – игуманија, која ће вероватно ипак стићи вечерас из Крагујевца. Изиђосмо на велики доклат старога конака. И поседасмо у крајњем углу. Сто покривен чистим белим застирачем, столице у реду, под се цакли као најмарљивије чувани паркет. Сестре тихо снују и нечујно завршавају последње послове по манастиру, две стоје, воде разговор са нама. Смерно девојачки, али без лажног устецања. Добијамо слатко и каву. Но какву каву! Ни код предратне „Круне“ у Београду нисам такву попио. А у мени неверица да је то обична јевтина кава, само што се ту пржила и тако испекла!...

Киша је почела да пада све јаче и јаче. Сестре нам брзо доносе вечеру, послу јер је постан дан, али невероватно брзо спремљену: пржена кромпира и такође спремљено нешто налик на посни ђувеч наш чоклијски. Види се да је тек спремано. Ванредно укусно. Али сестре узне-

мирене нешто. Помислио сам због нас и спремао се да пођем и, готово заборавивши на вечеру, почео да постављам питања и бележио у бележницу. Међутим то је била само њихова нежна брига за игуманију: киша је почела као да се небо провалило, а она је свакако негде на путу – њена су кола отворена...

Па је требало да видите како су све потрчале низ високе стубе кад се зачу да се нека кола примичу зидовима великога челника Ђурђева!... Убрзо се појави игуманија, готово ношена и нежно окружена сестрама, које јој радосно скидаху кишни огртач, те нам ведро и са пуно достојанства приђе. Жена умна, енергична, сјајне беседе, достојанствена, културна и свесна зашто је изабрала овај позив: несумњиво рођена за игуманију и несумњиво ретко заслужна да носи камилавку и игумански крст. Брзо осетивши моја питања и видевши моју бележницу, игуманија Јелена ми у необично тананом облику рече да сам добро дошао гост, али женске манстире ваља чувати од сваке новинарске репортаже и оглашавања. Зато сам ја скупио хартије у џеп и покренуо разговор уопште о манастирима и посебице о женским, и колико ови последњи могу имати смисла у нас, Свој врло

зналачки одговор, дуг и документован, игуманија ми је завршила:

– Кад смо овде дошле, наишле смо на неред и готово пустош. Осим тога на велико неповерење и готово потсмех околине. Међутим пођите и распитајте се шта та околина сад говори и нама и какав је у њој данас наш морални став. Друго ћете видети и сазнати сутра...

После молитве у рано јутро игуманија ми пред црквом изложила стање манастира, поделу послова и рад и рекла ми да је сад најглавнија брига да се имање узме у своје руке и пребрине питање шуме. Дугове је одужила, састављала крај с крајем иако плаћа 20.000 динара порезе и помаже Јовање храном док не стане на своје ноге. А после ће оне лакше вршити своју мисију у народу.

Са пуним уверењем да женски манастири имају смисла у Шумадији, нарочито кад на челу имају овакве управитељице као што је игуманија Јелена, ја сам напустио Враћевшницу с одлуком за себе да рекнем оно што видех, као и мишљење да ове монахиње остану где су: благотворенији ће њихов рад бити у овој околини и, за данас нарочито, погодније место него Љубостиња, бањско излетиште и близу града...

ЈАН НЕВОЛЕ – МОДЕРНИЗАЦИЈА АРХИТЕКТУРЕ И УРБАНИЗМА У СРБИЈИ ПОСЛЕ ДРУГОГ СРПСКОГ УСТАНКА

Након Другог српског устанка 1815. године, уочавају се први наговештаји модернизације српских градова и насеља. Иако је српска држава била скромних финансијских могућности, улагани су напори да се кнежевина образовно и културно уздигне и да се српска насеља модернизују. По налогу кнеза Милоша започет је урбани преображај села и вароши да би се уклонили трагови вишевековног турског присуства и да би се Србија приближила Европи. Негде после доношења хатишерифа 1829. и 1830. године којима је Порта признала политичку и националну аутономију Кнежевине Србије, а кнез Милош Обреновић добио наследност кнежевске титуле, прилике у земљи су се поправиле и долази до значајнијег помака у гра-

ђевинарству.¹ Традиционални мајстори грађевинари, неимари и дунђери су и даље присутни на архитектонској сцени. Међутим, све се више осећа прилив маор мајстора и палира из Војводине који доносе нову технику градње. Београд постаје нарочито привлачан за досељенике и у њега почиње да се досељава, поред становника српског порекла, велики број страних држављана, понајвише државних чиновника, тргова-

¹ В. Стојанчевић, *Српска национална револуција и обнова државе од краја XVIII века до 1839. У: Историја српског народа*, 5, Београд 1986, 7–158, 114, 115. Допунски хатишериф из 1833. потврдио је правно и политичко обликовање аутономног кнежевства Србије. Кнез Милош је учврстио своју власт, укинут је спахилук и припојено је шест нахија изван Београдског пашалука.

ца и занатлија. Они са собом доносе нове културне обрасце и другачији начин живота. Иако није још увек био званично престоница, Београд је био центар политичког, друштвеног и економског живота земље. Налазио се на граници укрштања значајних копнених и водених путева који су повезивали Европу са Истоком. То је утицало да Београд постане средиште трговине и занатства на ширем подручју југоисточне Европе. Велика пажња поклања се у ово време изградњи државних здања која су у надлежности Одељења грађевина унутар Министарства унутрашњих дела, где раде школовани градитељи, већином из средњоевропских центара. Започет је и процес стварања државних институција, извршне, законодавне и судске власти, као и образовних, верских, научних, културних и здравствених установа. Српска интелигенција је покушавала на све начине да нове државне институције обликује по угледу на развијене европске државе.

Током првог периода развоја српског градитељства утицај кнеза Милоша на грађевинарство, као и на друге области живота, био је велики. Није било законских прописа. Кнез је лично руководио изградњом Правитељствених здања и регулацијом вароши преко надзиратеља државне градње, који углавном нису имали грађевинско образовање. Хаџи Никола Живковић се сматра првим надзиратељем са одређеним грађевинским образовањем.² Кнез Милош је

² Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791–1848*, Београд 1986, 137 – 141. Највероватније је да је био образован у Грчкој. Кнез Милош га је ангажовао за изградњу својих конака у Београду и Топчидеру.

улагао напоре да се за изградњу репрезентативних здања ангажују градитељи са стране, што говори о његовој жељи да се у потпуности прихвати утицај западне класицистичке архитектуре.³

Долазак уставобранитеља и кнеза Александра I Карађорђевића на власт од 1842. до 1858. године⁴ доводи до многих политичких и друштвених реформи у Кнежевини Србији, а све у циљу њеног још већег приближавања европским земљама.⁵ Међутим, промена династије и све спроведене реформе нису донеле побољшање политичке ситуације у земљи, што је 1858. године проузроковало сазивање Светоандрејске скупштине, на којој је након вишемесечног заседања одлучено да се од кнеза затражи оставка. Он је био приморан да напусти земљу, а кнез Милош Обреновић је позван да поново преузме власт. Други период владавине кнеза Милоша био је кратак и трајао је од 1858. до

³ *Исти, нав. дело*, 147. Да би се то постигло, позвани су градитељи из „прека“, односно преко Саве и Дунава, из Земуна и Панчева.

⁴ *Историја Београда*, Београд 1974, 39 – 40. Кнез Милош је покушао да задржи личну неограничену власт. Покушано је да се веће политичке слободе остваре доношењем тзв. Сreteњског устава 1835, али је кнез, уз помоћ Порте, 1839. године донео тзв. Турски устав. Политички сукоби су се завршили абдикацијом кнеза 1839. и доласком његовог сина Михаила на власт. Међутим, и он је због неслагања са уставобранитељима 1842. био приморан да напусти власт и препусти је кнезу Александру I Карађорђевићу.

⁵ Н. Јовановић, *Двор кнеза Александра Карађорђевића 1842 – 1858*, Београд 2010. Након абдикације кнеза Милана, који је изненада преминуо, власт је преузео млађи кнежев син Михаило. Како је он дошао у сукоб са уставобранитељима, био је приморан да абдицира 1842.

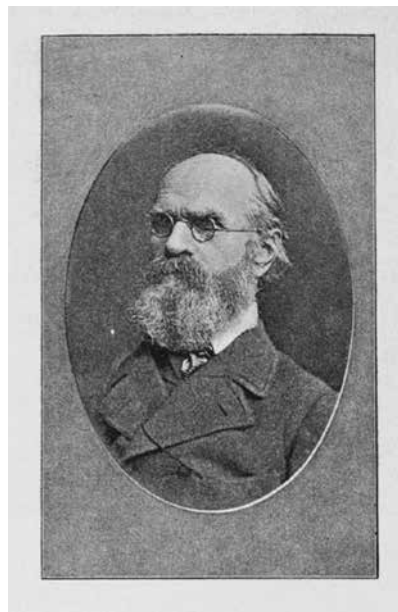
1860. године.⁶ И поред нестабилне политичке ситуације, у Србији је током четрдесетих и педесетих остварен значајан економски напредак. Томе су допринеле либералне реформе уставо-бранитељског режима.

Страни инжењери и архитекте имали су велики значај за унапређивање и модернизацију државне грађевинске службе. Први инжењери који долазе у Србију били су образовани на средњоевропским техничким школама. Тако су створени услови да се са разумевањем и стручношћу приђе уређењу вароши по Србији и изградњи јавних и приватних здања у духу тадашње европске архитектуре. Томе је допринело и доношење првих правих прописа којима се регулишу надлежности и вођење грађевинских послова.⁷

У току 1845. године доноси се одлука да се у Министарству унутрашњих послова установи звање архитекте и да се унесе у буџет за

⁶ *Историја Београда*, Београд 1974, 40. Повратак кнеза Милоша није довео до побољшања политичке ситуације, јер је он желео да неограничено влада, без уставо-бранитеља и Совјета.

⁷ Д. Ђурић-Замоло, *Најранији правни прописи из области архитектуре и урбанизма у Србији 19. века (1835–1865)* у: Зборник радова *Градска култура на Балкану (15–19. века)*, Београд 1988, 151 – 153. На основу указа донетог након Сретењског устава, фебруара 1835, прописује се између осталог да грађевински послови спадају у надлежност „Попечитеља унутрених дела“ (односно министра унутрашњих послова). Након доношења Турског устава, маја 1839. установљено је „Устројеније Централног Правленија Књажества Србског“, према коме је „Попечитељство унутрених дела“ имало три одељења, од којих се „Оделеније Полицајно-економическо“ бавило грађевинским пословима. Исте године започиње и издавање „Зборника закона и уредбених указа Кнежевине Србије“.

1846. годину.⁸ Први архитекта који је понео ово звање је био Чех Јан Неволе, чиме се издваја од осталих државних инжењера. Рођен је 15. априла 1812. године у селу Виска у Чешкој. Гимназију је завршио у Подубицама. Даље школовање наставио је на Техничком факултету у Прагу, затим на Техничкој високој школи и Уметничкој академији у Бечу, и то са најбољим успехом. Имао је солидно техничко али и уметничко образовање. Неволе је још као студент радио код архитеката и предузимача, а по завршеним студијама пројектује железничку станицу у Прагу 1842. године. Радио је такође и на многим инжењерским радовима.

⁸ Б. Несторовић, *Архитектура Србије у 19. веку*, Београд 2006, 93. То је изгледа претходило доласку Јана Неволе у Београд.

Јанко Шафарик је августа 1845. године, по налогу из Београда, дошао у Праг и покушао да пронађе инжењера Чеха, који би дошао у Србију, да руководи зидањем државних зграда. За тај посао му је био препоручен управо Јан Неволе (1812–1903).⁹ Јан Неволе је примљен у службу прво на три године, по тадашњим прописима за пријем страних држављана.¹⁰ Међутим, у Србији је остао скоро 18 година. Вратио се у Сводобне Хамри 1863. године, где је и умро 1903. Као први инжењер његова дужност је била у „сачињенију нужна за Правитељство планова за грађевине сваке струке вообште и извршеније ови, настојавање да јавна зданија тачно и уредно по плану подижу, постројеније друмова, шорење села и вароши...”¹¹ Нова архитектура у Кнежевини Србији зачета је на Лицеју 1841. године увођењем предмета Грађанска архитектура, који је предавао Атанасије Николић.¹² Такође, оснива се

⁹ *Исти, нав. дело*, 93. Августа 1845. Министарство унутрашњих послова поднело је молбу Совјету у вези са неопходном потребом у инжењерском кадру, да по препоруци проф. Јанка Шафарика, позове Јана Неволу „...некога отмене способности човека...” за првог правитељственог инцинира.

¹⁰ Б. Максимовић, *Урбанизам у Србији*, Београд 1962. Круг његове делатности, као првог инжењера, био је у „сачињенију нужна за Правитељство планова за грађевине сваке струке вообште и извршеније ови, настајавање, да јавна зданија тачно и уредно по плану подижу, постројеније друмова, шорење села и вароши...”

¹¹ Б. Максимовић, *Урбанизам у Србији*, Београд, 1962.

¹² О томе више видети у: В. Анђус, *Професори високог техничког образовања у Србији до 1914: Лицеј, Инцинирска школа, Велика школа, Универзитет у* „Путеви српског инжињерства током 19. века“, Београд 1994, 129–147, М. Ротер-Благојевић, *Настава архитектуре на вишим и високошколским установама у Београду током 19. и по-*

и Техничка школа у Топчидеру 1846. године, на којој су поред Јана Неволе, који је предавао цртање, предавали државни инжењери као што су Аугуст Церман (Механика), Атанасије Николић (Практично землемерје).¹³ Такође, улагани су напори да се унапреди државна грађевинска служба и образовање, што је допринело да се 1851. године установи Одељење грађевина при Министарству унутрашњих дела. Поред архитекте Јана Неволе, главног инжењера, ту су радили инжењери Аугуст Церман, Никола Јовановић, Јован К. Ристић и Аксентије Марковић. У Одељењу је радио и Еразмус Кломински, који је у исто време био и инжењер Управе вароши Београда. Унапређивању градитељства допринела је и чвршћа законска регулатива, односно доношење прописа који уређује подизање јавних грађевина, тј. закона о подизању јавних грађевина 1865. године, којим је уређено и подизање приватних кућа.¹⁴

Неволиним доласком у Србију и на чело Грађевинског одељења Министарства унутрашњих дела наступио је нов период у развоју

четком 20. века, утицај страних и домаћих градитеља, Годишњак града Београда 44, 1997, 44. А. Николић (1803–1882) је на Лицеју 1839/1840. предавао Математику, Земљописаније и Начертаније. Поред тога радио је на пословима везаним за регулацију вароши, сађењу паркова и дворода.

¹³ М. Ротер, *Архитектура грађевина јавних намена изграђених у Београду 1830–1900*, магистарска теза, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, 1994, 132.

¹⁴ Д. Ђурић-Замоло, *Најранији правни прописи из области архитектуре и урбанизма у Србији XIX века (1835 – 1865)*, у: Зборник радова *Градска култура на Балкану (XV–XIX века)*, 170 – 173, Београд: САНУ – Балканолошки институт.

градитељства у Кнежевини Србији, које више није било дело градитеља скромног знања, већ образованих људи, тј. архитеката школованих у европским центрима. Радећи као главни архитекта и наставник на Инжењерској школи у Топчидеру, а уједно и својим дугогодишњим радом у државној служби, Неволе је пресудно утицао на унапређивање градитељства у целој земљи. Послови на којима је био задужен да ради, почевши од сачињавања планова, надзора над њиховим извршењем, па све до постројавања друмова и шорења села, указује нам да је све до 1858. Године, када је био пензионисан¹⁵, он био водећа личност на пољу архитектуре и урбанизма.¹⁶ На здањима које је пројектовао не осећа се провинцијални дух, већ су она блиска европским узорима. Он то постиже кроз примену нових материјала и конструкција.

За веома кратко време стекао је име и углед. Не постоје поуздани подаци о целокупној његовој делатности и о свим здањима у чијем настајању је он учествовао, али су она свакако била бројна. Знамо да је давао многа стручна мишљења о значајним архитектонским пројектима, као и о урбанистичким проблемима, међу којима би требало истаћи и проблеме везане за изградњу Горњег Милановца, тј. Деспотовице. Једно од првих здања на којем је радио била је

¹⁵ Б. Несторовић, *Грађевине и архитекти у Београду прошлог столећа*, Београд 1973, Удружење југословенских инжењера и архитеката, 1953. Вероватно због династичких промена, јер је на чело грађевинске службе поново дошао Никола Хаци Живковић, у кога је кнез Милош имао пуно поверење.

¹⁶ Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815–1914*, Београд 1981, 75.

Нова војна болница на Врачару (1846–1849)¹⁷, друга значајна државна зграда коју је Неволе пројектовао била је Артиљеријска школа (1850)¹⁸, затим Војна академија у Београду, Велика апсана, такође у Београду. Пројектовао је и цркве у Ужицу и Рачи. Најраскошније и најмонументалније здање Неволе је пројектовао након пензионисања, а пре одласка из Србије,¹⁹ за приватног инвеститора, у то време најбогатијег трговца, капетана Мишу Анастасијевића. Здање је грађено у периоду између 1858. и 1863. године.²⁰ Када је завршено, у њега су усељене све најзначајније образовне установе тадашње Кнежевине: Велика школа, Гимназија, Народни музеј, Народна библиотека и Министарство просвете, јер га је власник поклонио држави за образовне сврхе. По речима Густава Реша била је то „велелепна зграда у стилу византијско-романске ренесансе, подсећа на величанствене венецијанске грађевине“.²¹ Каница је подсећала на венецијанске палате и моравску архитектуру

¹⁷ Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815–1914*, Београд 1981, 75. Порушена је 1906. ради изградње зграде III београдске гимназије.

¹⁸ *Иста*, нав. дело. Страдала у бомбардовању 1941. Након рата на овој локацији је изграђено Министарство народне одбране, по пројекту Николе Добровића.

¹⁹ Б. Несторовић, *Грађевине и архитекти у Београду прошлог столећа*, Београд 1937, 33–34. Неволе је напустио Србију 1863. године.

²⁰ Б. Несторовић, *Капетан Мишино здање*, у: *Годишњак града Београд 9–10*; 81–97, Београд 1962–1963; Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815–1914*, Београд 1981, 74. К. Јиричек је забележио да је градња трајала пет година и да је завршена 1862. године.

²¹ Г. Реш, *Светионик Истока*, у: *Београд у 19. веку*, из дела страних писаца, Београд 1967, 66.

ру.²² Капетан Мишино здање било је највеће сведочанство Неволиног умећа и знања.

Значајан допринос Јан Неволе дао је и приликом оснивања вароши Деспотовице. Оснивање вароши је припремано крајем четврте деценије 19. века, а реализовано је 1853. године, и то према трећем по реду урбанистичком плану. После решавања бројних питања која су била везана за одређивање нових локација државних грађевина и снабдевање будуће вароши водом, којима су се бавили инжењери Јан Неволе и Август Ланг, кнез Александар Карађорђевић је 8. априла 1853. године потписао акт „о томе да се варош Брусница на месту које сада Попечитељство унутрених дела предлаже, оснује и да се одмах к грађењу правитељствених зданија и к довођењу чесме из извора Ждробана при-

²² А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури*, Београд 2006, 30. Каниц је сматрао да објекат превасходно импонује масивношћу своје симетричне основе него строгим придржавањем неког одређеног стила.

ступи...“²³ Већ 1839. године сав расположив простор у Брусници био је искоришћен. Брусница је била окружена брдима и није имала предуслов да се даље развија. То се највише осетило за време владе кнеза Милоша. У то време су основани Суд нахије рудничке, установљен је и сточни вашар, отварани су дућани и механе. Скућеност простора осећала се и због све већег досељавања придошлица.²⁴ Питање њеног премештања званично је покренуло Попечитељство унутрашњих дела. Попечитељство је предлагало да се погодно место нађе покрај реке Деспотовице. Као добра локација предложано је и место Мајдан.²⁵ Овај предлог су чланови Намесништва одбили, под изговором да су они заједно са Саветом одлучили да Брусница са својим надлештвима остане тамо где се већ налази и да се премештањем у Мајдан неће ништа добити, јер народ ионако није рад да продаје добру земљу поред реке Деспотовице.²⁶ У наредних десетак година овај проблем је био актуелан и није скидан са дневног реда Брусничана. То је трајало управо негде до 1852. године, када је одређена комисија која је требало да изађе на терен и да одреди место где ће се преселити Брусница. Архитекта Јан Неволе је заједно са војводом Стеваном Книћанином, чланом Државног савета, и Јевремом Ненадовићем, помоћником Попечитеља унутрашњих дела, чинио комисију.²⁷ Након реконструкције терена, ова ко-

²³ Б. Перуничкић, *Чачак и Горњи Милановац 1815–1865*, Издање Историјског архива – Чачак 1968, 569 – 577.

²⁴ *Исти, нав. дело*, 28.

²⁵ *Исти, нав. дело*, 28.

²⁶ *Исти, нав. дело*, 29.

²⁷ *Исти, нав. дело*, 29.

мисија од три члана обавестила је надлежне органе како је успела да пронађе погодно место за изградњу Окружних надлештава и пресељавње Брусничана покрај реке Деспотовице.²⁸ Са власницима је постигнут споразум да продају земљу по цени од 15 дуката цесарских, земљу средњег квалитета по 10 дуката, а лошу по 5 дуката. Комисија је проценила да би требало исплатити власницима суму од 1,869 ½ дуката цесарских или 44.868 гроша чаршијских. Новац уложен на овај начин би се касније вратио кроз продају плацева који би били подељени на неколико класа, према бонитету и положају земље... У ову цену улази и вредност плацева који су намењени за подизање цркве и школе и Примирителног суда, пошто су то установе које сви становници користе. За купљени плац добијала би се одмах тапија. Препродавање плацева није било дозвољено. Власници плацева морали су у одређеном року да саграде кућу, дућан или механу, а ако то не би учинили, плац би им био одузет и другоме продат. Пресељавње Брусничана било је потребно извести на добровољној бази. Било је потребно обезбедити довољну количину воде за пиће и другу употребу.²⁹ После низа консултација, предлог комисије је усвојен са једном малом изменом, тј. допуном, да инжењер Аугуст Ланге преправи план нове вароши (план који је предложила комисија) и да то ново насеље буде са обе стране Деспотовице, а не само са једне. Показало се

²⁸ *Исти, нав. дело*, 29. У том изабраном простору налазило се 226 ½ плугова земље да се откупи за нову насеобину.

²⁹ *Исти, нав. дело*, 29.

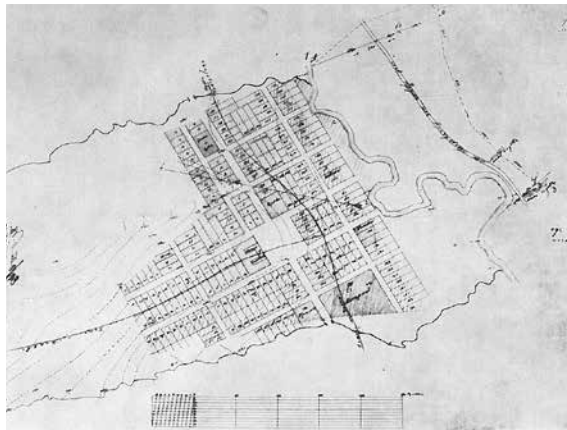
ипак да земљиште са друге стране вода често плави и да га због тога комисија није узимала у обзир.

Ускоро затим направљен је регулациони план вароши Деспотовице. Плацеви су класификовани у пет категорија и отпочела је деоба и продаја. Било је укупно 268 плацева са површином од 800 метара квадратних по сваком плацу. Међутим, подизање зграда на плацевима није текло ни брзо ни лако. Многи власници нису се придржавали својих обавеза. Они су уместо зграда на плацевима подизали обичне амбаре или су само плацеве ограђивали обичним плотом, као доказ да је земљиште заузето. Да би се та самовоља зауставила, власти су постављале строге рокове за грађење кућа. Уколико ни то није било довољно, плацеви су одузимани. Ипак, та подела плацева није баш увек била праведна. Остало је забележено 1853. године да су се 23 власника жалили да су најбољи плацеви дати људима са стране или богатима.³⁰ Било је много проблема око премештања вароши Деспотовице, али без обзира на то, нова варош је напредовала и постајала је све лепша и лепша. Варош је оставила добар утисак на остарелог кнеза Милоша 1859. године када је поново дошао на власт. Тада је кнез одлучио да промени назив вароши и да варош назове Милановац по полубрату војводи Милану Обреновићу. Варош је била пространа. Улице су биле широке. Црква је саграђена од тесаног камена, а поклонио ју је и о свом трошку направио управо кнез Милош. Град постаје прави градски центар. Главна улица иде кроз саму средину града, а пресецају

³⁰ *Исти, нав. дело*, 30.

је бочне улице под правим углом. Трг заузима облик правоугаоника и уједно је био и центар културног и друштвеног живота града, где су се налазиле трговинске радње, пијаца, као и зграда Округног начелства.³¹ На тај начин успостављена је веза између вароши и трга. Академик Јован Мишковић је 1869. године ову варош описао на следећи начин: „Горњи Милановац лежи на једном узвишеном планинском огранку на десној обали реке Деспотовице. Са свију је страна опкољена брдима и планинама, само са североисточне стране, према Руднику, куда пут у Крагујевац води, предео је мало отворен. Милановац се никакве поплаве не боји. Истина је да је честим променама температуре и јакој зими изложен, али је ово лако поднети, ко се само једном на ту температуру навикне.“³² Архитекта Бранислав Којић је план Деспотовице сматрао за један од најбоље решених планова вароши.³³

Занимљиво је да се на скоро свим плановима нових вароши може запазити исто или веома слично урбанистичко решење. У ратном архиву у Бечу чува се један цртеж, *die Ratzische „Vorstadt“*, из 1740. године на коме је представљен план доње српске вароши који показује невероватну сличност са планом Горњег Ми-

лановца.³⁴ Углавном се две главне улице секу под правим углом и чине окосницу композиционог решења. Око главне улице се размештају у правилном, геометријском реду попречне улице и блокови правоугаоног облика. На пресеку главних улица свуда се јављају централни тргови мањих димензија (Алексинац), или изразито великих димензија (Горњи Милановац), који су по свом облику такође геометријски правилно формиран, стварајући облик круга (Пожега, Карановац), квадрата (Лешница, Лозница, Ивањица) или правоугаоника (Рашка, Горњи Милановац, Ужице).³⁵

То није било само савремено уређење урбаног простора већ и одрицање од старог, наслеђеног и превазиђеног решења балканско-оријенталних вароши.

³¹ Зграда Округног начелства изведена је према пројекту архитекте Косте Шрепловића (1836 – 1872), чијом заслугом је између осталог архитекта Јан Неволе дошао у Србију.

³² Б. Перуничић, нав. дело, 31. Јован Мишковић: *Значај Чачка, Горњег Милановца и Карановца* – Архив САНУ бр. 13447 (рукопис)

³³ Б. Којић, *Варошице у Србији 19. века*, Београд 1970, 136.

³⁴ Ђ. Боровњак, *Архитектура и урбанизам Горњег Милановца 1853 – 1941*, Чачак 2007, 15; В. Мацура, *Чаршија и градски центри*, Ниш – Крагујевац 1984, 201.

³⁵ Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791–1848*, Београд 1986, 159.

Преко изузетно талентованог градитеља као што је био Јан Неволе остварена је веза са европским тенденцијама, а српска архитектура и урбанизам, уједно и урбанизам града Деспотовице, данас Горњег Милановца, у великој мери су се приближили токовима средњоевропске архитектуре. Период од 1845. до 1863. године, у коме је Јан Неволе као први архитекта и најзначајнији градитељ епохе романтизма³⁶ радио, био је од пресудног значаја за напредак који је остварен у последњим деценијама 19. века.³⁷ Његово залагање, труд и знање које је улагао у унапређивање државне грађевинске службе, као и знање стечено у великим центрима Европе, а које је преносио својим сарадницима и ученицима, допринело је да се градитељска делатност брзо унапреди по узору на развијене европске средине и да у њој замре оријентална градитељска пракса.

³⁶ У литератури се период романтизма различито тумачи, више видети код: Б. Несторовић, *Архитектура Србије у 19. веку*, Београд 2006, 19; Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815 – 1914*, Београд 1981, 11; З. Маневић, *Новија српска архитектура у: Српска архитектура 1900–1970*, Београд 1972, 7 – 38; М. Јовановић, *Историзам у уметности 19. века*, Саопштења 20/21, Београд 1988/1989, 275–284.

³⁷ А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури*, Београд 2006, 30. Иако нису имали изразито национално обележје, романтичарски концепирани објекти су допринели општој клими узлета националне оријентације у уметности. Романтичарски карактер грађевина претежно се огледа у примени боген-фриза испод кровног венца, ритмизовању зидних платна низовима лучних отвора, стидљивој примени архиволти и неупадљивих елемената декорације медијевадног порекла.

ЛИТЕРАТУРА:

1. А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури*, Београд 2006, 30.
2. Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије, 1791–1848*, Београд 1986, 137–141, 147.
3. Б. Којић, *Варошице у Србији 19. века*, Београд 1970, 136.
4. Б. Максимовић, *Урбанизам у Србији*, Београд, 1962.
5. Б. Несторовић, *Капетан Мишино здање у: Годишњак града Београда 9–10*, Београд 1962, 81 – 97.
6. Б. Несторовић, *Грађевине у архитектури у Београду прошлог столећа*, Београд 1973, 19–53.
7. Б. Несторовић, *Архитектура Србије у 19. веку*, Београд 2006, 93.
8. Б. Перуничић, *Чачак и Горњи Милановац 1815–1865*, Издање Историјског архива – Чачак 1968, 569–577.
9. В. Анђус, *Професори високог техничког образовања у Србији до 1914*, у: *Путеви српског инжињерства током 19. века*, Београд 1994, 129 – 147.
10. В. Стојанчевић, *Српска национална револуција и обнова државе од краја 18. века до 1839*, у: *Историја српског народа*, 5, Београд 1986, 7 – 158.
11. Г. Реш, *Светионик истока*, у: *Београд у 19. веку, из дела страних писаца*, Београд 1976, 66.

12. Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815 – 1914*, Београд 1981.
13. Д. Ђурић-Замоло, *Најранији правни прописи из области архитектуре и урбанизма у Србији 19. века (1835 – 1865) у: Зборник радова Градска култура на Балкану (15 – 19 век)*, Београд 1988, 151–153.
14. Ђ. Боровњак, *Архитектура и урбанизам Горњег Милановца 1853 – 1941*, Чачак 2007, 15.
15. З. Маневић, *Новија српска архитектура у: Српска архитектура 1900–1970*, Београд 1972, 7 – 38.
16. *Историја Београда*, Београд 1974, 39 – 40.
17. М. Јовановић, *Историзам у уметности 19. века, Саопштења 20/21*, Београд 1988/89, 275–284.
18. М. Ротер, *Архитектура грађевина јавних намена изграђених у Београду 1830 – 1900*, магистарска теза, Архитектонски факултет Универзитета у Београду 1994, 132.
19. М. Ротер – Благојевић, *Настава архитектуре на вишим и високошколским установама у Београду током 19. и почетком 20. века, утицај домаћих и страних градитеља*, Годишњак града Београда 1997, 44.
20. Н. Јовановић, *Двор кнеза Александра Карађорђевића 1842 – 1858*, Београд 2010.

ОТВОРЕНИ АТЕЉЕ: МИЈАТ МИЈАТОВИЋ

Саговорник пред нама је човек необичне, стваралачки плодне и успесима и признањима овећане биографије. Карикатуриста, илустратор, мајстор у медију оне, можда највише потцењиване а планетарно утицајне, девете уметности, уметности стрипа. Аутор тешко сагледивог опуса који броји стотине и хиљаде страница илустрованог текста, стрип каишева и стрип табли. Мајстор који суверено влада и традиционалним и савременим медијима ликовног изражавања, и који подједнако вешто барата и четкицом умоченом у туш и савременим софтверским алаткама за линију и боју. Уметник чији стилски израз се грана и меандрира између класичног, авантуристичког стрип проседеа и гротескне, карикатуралне стилизације. Творац *Плејбека*, *Гм бубица*, *Рескјумена*, *Сема* и *Вилбура*, један од цртача најамбициозније замишљеног домаћег стрип серијала *Вековници*, добитник Гран прија (2005) и награде за најбоље остварење у домену класичног стрип језика (2008) Међународног салона стрипа у Београду. Даме и господо, пред нама је Мијат Мијатовић!

– **Мијате, добар дан желимо! Велико хвала на времену и решености да нам отвориш врата свог атељеа.**

– Хвала, најпре на томе што сте ме позвали да разговарамо.

– **Рођен си 1970. године у Горњем Милановцу. Седамдесете и осамдесете године биле су доба експанзије домаћег стрипа у коме су кључну улогу играле горњомилановачке *Дечје новине*. Колико је атмосфера тог времена, која је уједно била атмосфера твог детињства и адолесценције, имала удела у одгоју твог сензибилитета и твојих наклоности?**

– Да кренем у воде цртања највише је допринело то што ми је као детету радника *Дечјих Новина*, у којима је радила мајка Светлана, можда више него другима пред очима било скоро увек неко стрип издање, па сам после прочитаног стрипа покушао да те ликове пренесем на папир у својој интерпретацији. У почетку неспретно, а затим све боље и боље док није било зрело да се покаже члановима стрип редакције. Две–три

THE INCREDIBLE
STORIES OF
**SAM
AND
WIL
BORE**
episode 6

lokacije te redakcije (u popularno nazvanom *Принту*, затим у Карађорђевој код Лукице) увек остају у сећању као драге. Највише се сећам првих инструкција, Жарића, Масловаре, сада већ покојног Ђуке... У ликовном смислу, Дизнијеви ликови су доминирали као узор, мање су то били прослављени серијали *Никад робом* и други (*ЕКС алманах*, *Гигант*...). Касније долази *Бисер стрип*, посебно издање *Дечјих новина* у којима смо могли да читамо авантуре Умпак паха, Астерикса и Обеликса, Таличног Тома, Спируа и Фантазија, Гашу (француско-белгијска школа) који су ми такође пријали.

– Деведесетих те видимо са портфолиом под мишком док посећујеш редакције београдских дневних листова. Шта се у тој фасцикли тада налазило? Колико се упорности поред неоспорног квалитета тада морало имати да би ти се стрипови појавили у једном од најчитанијих дневних листова?

– После извесног времена имао сам врло, врло скроман опус који не бих смео назвати правим портфолиом. То су више биле скице, ка-

рикатуре, ретко понеки кадар стрипа или цела табла. Тек касније сам схватио колика је храброст била, са тим материјалом куцати на врата уредништва београдских издавачких кућа (*БИГЗ*, *Драганић*, *Политика*...). Али било је нечег авантуристичког у томе... Седнеш на први јутарњи аутобус за Београд, ти и фасцикла и неизвесност... Пауза у Љигу и онда финале... Трилер прве врсте... Жмарци низ кичму, лептирићи у стомаку... Па шта буде, буде... Кад ми је *Политика Експрес* објавила први каиш стрипа мислио сам да је у питању скривена камера. На срећу или несрећу, није била.

– Моја генерација, која је деведесетих тек стасавала, откривала је врхунска остварења девете уметности у веома специфичној историјској ситуацији. *Трон*, *Патагонија*, *Стрипер*, *Стрип манија*, *Лавиринт*, *Време забаве*, и *Књижевна реч* били су тада међу ретким доносиоцима вести из иностранства и ревије у којима су код нас премијерно објављене неке од најзначајнијих страница девете уметности. Био је то плод чистог ентузијазма

група и појединаца који су и даље међу најважнијим протагонистима и аниматорима домаће стрип сцене. Реци нам нешто о том ентузијазму? Шта се променило у односу према стрипу у односу на то време?

– На први поглед се променило много тога, али у суштини... Није. Израз ентузијаста би у овом случају могли применити на мали број људи који су чинили уредништва тих издања и донекле цртачи који су тада градили портфолио

за представљање страним издавачима, а неки од њих већ и имали мање или више запажене каријере на *zapadu*. Саме теме и жанрови много не одступају тада и данас (хорор, фантазија, суперхероји...). Ипак стрипу највише треба замесити што је изгубио своју безазленост. Вратимо се етимологији. *Comic strip*, значи дословно *комична трака*... Пар кадрова или приказор поља која на себи својствен начин приказују ликове у одређеним ситуацијама, који су на трагу истине

и који имају у себи зрно мудрости. То је била уметност. Сада је то далеко прешло границе безазлености и осталог наведеног (можда много очекујемо од стрипа), пре свега у жанровском смислу, и наравно у ликовном изразу. Стрип је данас, руку под руку са својим (да ли старијим?) братом филмом, постао права саблазан свету (част изузецима).

– Летимични увид у твој опус изненађује не само количином, већ и квалитетом и разноврсношћу у погледу проседеа и ликовног израза. Очито је да са подједнаким умећем владаш и класичним и савременим медијима ликовног изражавања који у производњи стрипа све више преузимају примат. Са овим у корак иде и твоја стилска разиграност која у потпуности задовољава најразличитије жанровске захтеве. Који су аутори, у широком луку твог формирања, најпресудније утицали на твој израз? Којим путевима је текла изградња твоје палете, оног техничког и занатског арсенала којим се свакодневно служиш?

– Дизни (тј. његови цртачи), најпре, као посебан у смислу карактеризације ликова, затим не можете а да не купите неки фазон од француско-белгијске школе (Удерзо, Франкен, Пејо, Морис...), а онда вас чекају домаћи аутори: Живковић, Бобан Савић Гето, Гера...

– Кога би посебно издвојио од домаћих стрип аутора? Са ким имаш најпријатније искуство у сарадњи? Који су најсрећнији тренуци твоје каријере и која су ти признања најдража? Шта субјективно сматраш најзначајнијим поглављем твог опуса?

– Од домаћих аутора издвајам рад свог доброг познаника Алексе Гајића и сарадњу са сценаристима Марком Стојановићем и Златибором Станковићем. Најсрећнији тренутак је свакако добијање Гран прија Међународног салона стрипа у Београду, а рад у издавачкој кући *Дечје новине* (редакције *Змаја*, *Зеке* и *Тик Така*) и посебно данас, у издавачкој кући *Пчелица*, је јединствено искуство које се издваја од свега осталог.

– Шта ће се даље догађати са *Семом и Вилбуром*? Морам признати да си ме овим стрипом посебно изненадио. У питању су гегови у цигло три, четири квадрата. И у питању су јунаци чији је аутсајдерски статус заправо залог успеха самог стрипа. Али оно што посебно плени је поигравање са језиком самог медија, у питању је својеврсна медитација на тему стрипа као производа вербалних и визуелних елемената. Имаш ли ти неког свог Вилбура који те мучи подстицањем грандиозних снова и обеспокојава горким сумњама?

– Ни сам не бих боље објаснио сам стрип *Сем и Вилбур*. Обојица су ту негде, унутра. У оловци је и црна и бела линија... Црна се боље види на белом, бела на црном (мало да будемо загонетни). Та двојица за сада постоје у сајберспејсу, а имали су своје штампано издање у часописима. Њихова будућност је крајње независна... Разапета између жеља њих самих, многобројних фанова и сурових професионалних обавеза аутора.

– Трајни пословни ангажман имаш у чачанској *Пчелици*, издавачкој кући која је добитник бројних признања у чему је твоја

улога незанемарљива. Професионални живот ти је везан за цртачки сто и строго поштовање рокова. Постоји ли књига, или прича у чије илустровање или стрипску адаптацију би се самостално упустио када би за то имао потребно време?

– Рад у *Пчелици* ми представља посебно задовољство... Жанровски, стилски... И у другом смислу. Илустрације на наше православне, духовне теме су посебан изазов и томе бих волео да се посветим. У раду за децу, ако још сузимо тему, то би био стрип и илустрације приче попут *Себичног Дива*, легендарног Оскара Вајлда.

– Које домаће стрип издаваче и које наслове објављене у потоњих пет година би издвојио као незаобилазне, и уједно као препоруку за читање?

– Браним се ћутањем...

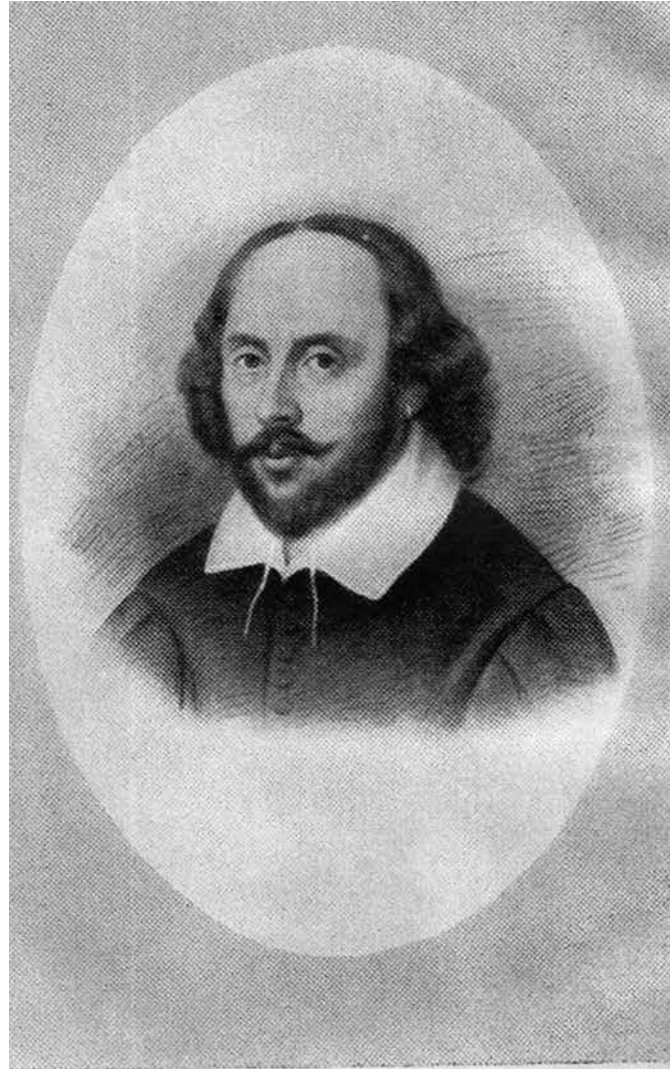
– Мијате, хвала још једном на указаној пажњи и времену. Било је задовољство завирити у твој атеље!

– Хвала вама.

Интервју је премијерно објављен на блогу аутора:

<https://citasme.wordpress.com/2016/05/04/otvoreni-atelje-mijat-mijatovic/>

ШЕКСПИР

William Shakespeare

О ШЕКСПИРОВОЈ ТРИСТАГОДИШЊИЦИ

Вештака вечног творилачка свест
умарала се мучних дана шест
Док створи свет:
светлине зрак у ноћни врже мрак,
висине кршне одби од мора,
славуја ружи, гуји даде зуб,
магарцу уши а голубу луб,
и стварајући све без одмора,
кад шесту зору рад му дочека,
и своју слику створи, човека,
створења цвет.
И по томе не беше потвора,
Зар тако диван човек беше створ,
зар тако тежак човек беше мор,
да бог за њиме треба одмора?
Ох, не верујте! после рада тог
оправљао се бог.
Увиђо је, увиђо бесмртник,

на човеку да само беше лик
што вредан беше створитеља свог,
а друго све слаботиња и јад;
ох, не верујте! после рада тог
оправљао се бог.
На особит оправљао се рад:
у једном лику, једном животу,
створења сву да смести дивоту,
светлост и мрак да стопи, ноћ и дан,
анђелску сласт и пакленички плам,
непроникнута бисер-језера
уз недогледна виса урнебес,
славуја глас, сикута гујског бес,
сред летњег жара зимогрозан јез,
уз ружин мирис отрован задај;
и све то чудо, сав тај комешај,
у један лик да сложи, један лог,
и учини, – Шекспира створи бог.

Високи душе, незаборављен,
поздравље наше прими у спомен,
не реци да ти дође изненад!
та над је све што народ има млад,
у наду том и твоја нам је сен.
Паклених страсти рајски царе ти,
разреди страсти голем комешај
у народу што малом овом ври:
с висине своје мирне, самотне,
навада ниских сломи раздешај,
разметљивих шпрљоћудника крик!
свевидећ му изнеси на видик
срамоте славне, славе срамотне!
А што је славно, што је вечно у њ,
ни ти му, круно слава, не окрун'!

Ал' де ће наћи молитва те та?
У рају зар? Зацело тамо, да!
И опет не: та дела твојих крас
пренашђ је и сваког тамо нас;
за тебе мора боли бити стан,
незамишљен још, неслућен, незнан.
А није ли божанствен судијо
у подземалски пакђ послђ те,
земаљски што се роб усудио
у надземаљске дират послове?
И с паклом би се болан борио
толику ко је страст покорио:
ал' жешћи за те мора бити стан,
незамишљен још, неслућен, незнан:
тај стан ти је у твојим делима;
у томе царству владалац си сам,
окожуен седиш светитељима,
јунацима бесмртних својих драм.

У теби творац читав створи свет;
небеског оца захвалан си син,
не мога свет у теби живу мрет:
кђ терет срца изврже га сињ.
Ти светове из груди погуби,
ал' свет нам овај тиме здвогуби.
У срца твога свет тај извргнут
бесмртна душа узеде ти пут;
у томе свету, твојим делима,
у царству томе владалац си сам,
окожуен седиш светитељима,
јунацима бесмртних твојих драм.

И Ту ће наћи наше речи те,
наш поздрав ту ће бити саслушан,
а придворнике твоје вечите
умолићемо да ти зборе за њ:
Однеси поздрав господару свом,
великомучениче Хамлете!
не пусти сумње да те салете,
у духове пренеси смртну вест,
пренес' је пре нег оно што си знао
свог родитељског духа заповест
у сумњичарску, смртну своју свест!
Однес' му и ти поздрава нам глас,
у поздравима дишућ сваки час,
славуја жељна мирис-ћулијо,
Ромеа свога верна Јулио,
ти мученицо свете љубави!
Та светитељке нема милије
од тебе, Вило нашег Вилије!
са Ромеом у вечит загрљај,
однес' те поздрав творцу своме тај!
И ти, ругобе јеже одабран,

глостерски кнеже, данас одигран,
владару свом принеси поздраве;
— јер чудан светац Вилија је наш
у рају свом и паклен трпи враж! —
утишај часком наваде ти жас,
разреди, слашћу желе стостраве,
приклон' се смерно хромим коленом,
приступи му, толико мољеном,
изручи му и наше поздраве!
Из ваших уста саслушаће бар
и наше гласе песнички вам цар;
ал' неће ли му мали бити дар?
Ни Србин, боме, није народ лош,
од вере му је глава тврђа тек,
а осећај му кâ и образ мек,
промотривост му бритка као нож!
Ал' британски је Шекспир био бард,
пред њиме бриткиј' лебди халебард.

Пред киме клечи Британија сва,
за киме листом запад ликује,
шта мари тај, шта тај распитује
за једно племе више или два? —

Сиротиња смо; гинућ за благом,
земаљска блата ријемо још низ,
још нисмо вични продирати вис
за благом небним. Ти науч' нас том!
Ал' ако мислиш, силних слава сит,
да, лакоми на блага твога мит,
изневеримо драго име Срб,
у онај народ де се прелије
ливена тол'ко Душанова крв,
што теби може зборит смелије,
угледније што те је славит знао, —
мислиш ли тако, онда нам је жао:
до страшног суда још претрпи се
а не верујеш ли, — посрби се!

Вашигтон Ирвинг

СТРАТФОРД НА ЕЈВОНУ

Превела са енглеског
Катарина Ристановић

*Зна ли река, што тако мирно тече,
Док је месец грли навече
Да је драги нам Шекспир о бесмртним
стварима снио;
Виле на месечини крај његове вечне
постеље плешу
На његовом светом узглављу.*

Дејвид Герик

Кад луталица онај што на овом белом свету нема нигде дома свог, уморан након скитања по читав дан, чизме замени удобним папучама и опружи се испред огњишта крчме, истог трена обузме га спокој као да је код куће. Нека ствари иду својим током, краљевства нека се оснивају и руше, све док има чиме рачун да плати, дотле је он сам свој господар. Столица њему је трон, жарач му краљевско жезло, а собичак од неколико квадрата, његово је неспорно краљевство. Беше то оно мало у шта је човек могао бити сигуран у ово несигурно време, зрак сунца што се промаља кроз облак, а он који је као ходо-

часник далеко одмакао на свом животном путу, добро зна како су важни ти мали тренуци среће.

Хоћу ли наћи спокој у овој крчми?, помислих заваљен у наслоњачи док сам распиривао ватру а замишљен поглед ми лутао по собичку крчме *Код црвеног коња* у Стратфорду на Ејвону.

Стихови драгог нам Шекспира прођоше ми кроз главу кад сат на звонику цркве у којој је почивао изби поноћ. Неко тихо покуца на врата, и лепушкаста собарица помоли своје насмејано лице питајући ме, помало стидљиво, да ли сам звонио за послугу. Схватио сам њено питање као учтив знак да је време за починак. Мој сан о

апсолутној владавини се окончао; и тако, као мудар владар, како ме не би збацили, сам сиђох са трона и одох на спавање са *Стратфордским водичем* у руци, и целу ноћ сањао сам Шекспира, Јубилеј¹ и Дејвида Герика.

Наредно јутро било је једно од оних што каткад освану у рано пролеће, када природа нагло оживи. Беше средина марта. Зимски мразеви изненада су попустили, северац се већ издвајао, а са запада се ушуњао топао ветар удахњујући живот природи и мамећи пупољке и цвеће да замиришу свом својом лепотом.

У Стратфорд дођох на песничко ходочашће. Најпре сам посетио кућу у којој је рођен Шекспир и где је од оца изучио породични занат чешљања вуне. Била је то ружна мала зграда од дрвета и малтера, слика и прилика родне куће једног генија којој су се, изгледа, дивили баш из тог разлога. Зидови прљавих соба прекривени су именима и натписима на разним језицима које су уписивали поклоници пристигли са свих меридијана, од цара до сељака, и чине један једноставан али упечатљив пример како цео свет неусиљено одаје заједничку пошту песнику који је опевао људску нарав.

У разгледање куће води нас брбљива старица сувог руменог лица, хладно плавих очију и мутног погледа, која је дотерала вештачке локне да висе испод прљаве капице. Била је необично ревносна у показивању реликвија, којих овде, као и на сваком другом светилишту, има у изо-

¹ Прославу којом је по први пут обележена годишњица Шекспировог рођења организовао је 1769. године у Стратфорду глумач и управник позоришта Дејвид Герик. За ту прилику изграђена је округла дворана која је могла да прими око 1000 гледалаца (прим. прев.).

биљу. Ту се могао видети оштећени кундак фитиљаче којом је Шекспир устрелио јелена у криволочу. Ту је и његова кутија за дуван, што је био доказ да се у пушењу могао такмичити са Сер Волтером Рајлијем; беше ту и мач са којим је играо Хамлета и баш она лампа помоћу које је фратар Лоренцо пронашао Ромеа и Јулију у гробници. У изобиљу је било и Шекспировог дуда, који је, чини се, имао чудесну моћ као часни крст, јер га је било свуда у количинама довољним за изградњу линијског брода.

Међутим, предмет који привлачи највећу пажњу посетилаца је Шекспирова столица. Она се налази у ниши изнад које је димњак, у малој мрачној соби, некада очевој радионици. Мора да је у њој као дечак седео небројено пута и гледао, деран нестрпљиви, како се ражњић полако окреће а с вечери је слушао како пријатељи и трачаре из Стратфорда шире варошке приче и препричавају догађаје из туробне историје Енглеске. Обичај је да сваки посетилац куће седне у ову столицу. Не могу вам рећи да ли они то чине не би ли на њих прешло бар мало бардовог талента, тек такав је био обичај; моја водилца ме уверавала да су га поштоваоци са таквим жаром спроводили, да је, иако направљена од чврсте храстовине, столица морала добити ново седиште бар једном у три године. У приповести о овој необичној столици важно је рећи и да она има нешто од етеричне природе Свете куће² из Лорета и летеће столице арапског чаробњака; продата пре само неколико година једној прин-

² По легенди, анђели су у Лорето на својим крилима из Палестине донели Свету кућу, родну кућу Девине Марије (прим. прев.).

цеци из северних земаља, она се неким чудом поново нашла под кровом куће испод димњака.

Ја никад нисам био тврд у вери када су овакве ствари у питању, и радо допуштам да ме преваре, ако је обмана угодна и не кошта ништа. Тако сам спреман да поверујем у реликвије, легенде, локалне приче, гоблине и велике јунаке, и исто бих саветовао свим путницима који на пут иду ради свог задовољства. Шта нас кошта, биле ово истине или не, да у њих поверујемо и уживамо у слаткој обмани. Ништа се не може мерити са добронамерном наивношћу када су овакве ствари у питању. Ја сам чак искрено поверовао мојој водиљи да је у крвном сродству са песником; на моју несрећу, пружила ми је комад који је сама написала те на пробу ставила веровање у то сродство.

На неколико корака од његове родне куће, нађох се на Шекспировом гробу. Он је почивао испред главног олтара парохијске цркве, старе угледне зграде коју је нарушио зуб времена али богато украшене. Она се налази на обалама реке Ејвон, ограђена сеницом, а од предграђа деле је два спојена врта. Ово је мирно и осамљено место. Река жубори у подножју црквеног дворишта а брестови који расту на обалама опуштају своје гране у њеном чистом загрљају. Дрворед липа чије су гране необично испреплетане, тако да у лето праве лук од лишћа, води од капије до црквеног трема. Грбови су зарасли у траву; сиве надгробне плоче од којих су неке скоро утонуле у земљу, зарасле су у маховину која је на сличан начин ишарала велелепно здање. Ситне птице настаниле су се у луковима и пукотинама зидова, непрестано лепршају крилима и цвркућу, а вране гачу док надлећу свој високи торањ.

Тумарајући тако, срео сам седокосог звонара цркве и испратио га до куће да узме кључ. Он је и дечаштво и зрелу доб провео у Стратфорду, пуних осамдесет година, и још увек је важио за крепког човека, само је пре неку годину замало остао непокретан. Он је живео у сеоској кући која је гледала на реку Ејвон и суседне ливаде. То је била слика и прилика најскромнијих домова у земљи који одишу уредношћу, чистоћом и удобношћу. Соба са ниском таваницом окречена у бело са каменим подом који је био темељно орибан, служила је као дневна соба, кухиња и предсобље. На кухињском ормару сијало је земљано и калајисано посуђе. На старом столу од храстовине добро изрибаном и изглачаном, налазили су се породична Библија и молитвеник а у ормару се налазила породична библиотека са десетак често прелиставаних књига. Откуцаји прастарог сата, тог важног комада намештаја сваке сеоске куће, чули су се на другој страни собе. Са једне стране сата висео је лимени тигањ а са друге старчев штап са дршком у облику рога. Камин је по обичају био довољно широк и дубок да у себе прими гомилу гласина. У једном углу камина седела је и везла старчева унука, лепа плавоока девојка, а у другом остарели пријатељ кога он освоји именом Џон Ејнц, који му је, како сам сазнао, био пријатељ од детињства. Заједно су се играли као деца, заједно радили у младости, а сада су та два старца на несигурним ногама вечери проводили испредајући варошке приче. Ускоро ће и један и други почивати у оближњем црквеном дворишту. Ретко се, сем у оваквим идиличним срединама, виђају два животна пута како теку мирно један поред другог.

Надао сам се да ћу од ова два хроничара чути неке познате анегдоте из бардовог живота, али они нису имали ништа ново да ми саопште. Како се за Шекспирова дела дуго нико није занимао, мало се знало и о његовом животу, те му је судба тако удесила да биографи о њему само нагађају.

Кључар и његов пријатељ били су упослени као столари у припремама за прославу Стратфордског јубилеја. Сетили су се Герика који је организовао прву прославу и надгледао радове. Како ми кључар рече, он је био *низак здепасти мушкарац, окретан галамџија*. Џон Ејнц им је помагао да посеку Шекспиров дуд; у цепу је сачувао комадић да га прода; без сумње, златник ће раширити књижевну уобразиљу.

Ражалостих се кад сам чуо како су ови часни људи сумњичави према говорљивој дами која вас води у обилазак Шекспировог дома. Џон Ејнц је одмахнуо главом кад сам поменуо бројне вредне реликвије које нам је показала, особито оно што је остало од дрвета дуда, а стари кључар је отишао тако далеко да је изразио сумњу у то да се уопште ради о Шекспировој родној кући. Ускоро сам схватио да је са подозрењем гледао на то здање, са којим се песников гроб ни издалека није могао такмичити по броју посетилаца. Тако се историчари од почетка не слажу, и најситнији каменчићи усмеравају ток истине различитим путевима од самог извора.

До цркве смо стигли кроз леју липа и ушли преко трема у готском стилу који је био богато украшен, са изрезбареним тешким вратима од храстовине. Унутрашњост цркве је пространа, а архитектура и украси не могу се ни поредити са онима у највећем броју сеоских цркава. У њој

је неколико статуа племића; над некима од њих висили су штитови са грбом а са зидова заставе. Шекспиров гроб налази се у ограђеном простору пред главним олтаром. На том месту влада свечана загробна тишина. Високи брестови њишу се кроз шиљате прозоре, а река Ејвон која протиче недалеко одатле тихо и непрестано шумори. На месту на коме бард почива лежи један пљоснати камен. Ту су четири стиха која се њему приписују; нешто у вези тих стихова није ми се допадало. Ако их је заиста он певао, онда то показује његову забринутост у погледу тога да ли ће почивати у миру, што беше склоност префињених и умних људи:

*Пријатељу драги, тако ти Бога
Клони се копања гроба овога;
Милост ономе ко би овај гроб поштедео,
А ко ми кости дира, проклет био.*

У ниши изнад гроба налазила се Шекспирова биста за коју се сматра да га верно представља; постављена је ту убрзо након његове смрти. Израз лица пријатан је и ведар, са лепо извајаним челом. Помислио сам како се на том лицу може јасно прочитати његова весела нарав, коју су му приписивали савременици у истој мери као и огроман таленат. На надгробној плочи уписано је и то да је имао педесет три године када је преминуо; прерано је напустио овај свет; какви су све плодови овог талента могли дозрети у рану јесен његовог живота док га је, поштеђен од зле судбине, развијао обасјан милошћу света.

Натпис на гробу послужио је сврси спречивши да се његови посмртни остаци преместе у Вестминстерску опатију, што је некоћ била на-

мера. Пре неколико година, док су ископавали гроб поред његовог, земља се урушила и направила празнину попут неког лука кроз који се могло проћи. Дакако, нико није ни помислио да се петља са посмртним остацима које је од скрнављења штитило страшно проклетство. За случај да је неко ко је беспослен или знатижељан, или неко ко сакупља реликвије, само помислио да похара гроб, стари кључар будним је оком прагио ископавање и затварање гробнице. Рече ми да се дрзнуо да баци поглед у ту рупу, али да није видео ни ковчег ни кости, ништа сем прашине. Није то мала ствар, помислих ја, видети Шекспиров прах.

Поред Шекспировог гроба налазили су се гробови његове жене и најдраже кћери, госпође Хол, и осталих чланова породице. На једном од оближњих гробова била је слика у природној величини старог пријатеља Џона Кума, који беше познат као лихвар. Каже се да је њему посветио онај апсурдни епитаф.³ Има ту и других споменика, али поглед се задржава само на ономе што има везе са Шекспиром. Његов дух испуњава ово место које подсећа на маузолеј. Овде нема места сумњи која ме изједа, и ја сам потпуно уверен; можда су други трагови о његовом животу лажни или непоуздани, али овде је истина потпуна и на дохват руке. Док ми кораци одзвањају све више ме обузима узбудљива помисао да се Шекспирово тело буквално распада под мојим ногама. Дуго нисам могао да

³ У делу *Shakespeare's Lives*, Шенбаум наводи да у епитафу познатом зеленашу Џону Куму, песник шаљиво каже да овај неће бити заборављен све док је сиромаша који чувају успомену на њега (прим. прев.).

се натерам да напустим ово место, и док сам одлазио црквеним двориштем убрао сам једну гранчицу тисе, и то је била једина успомена коју сам понео из Стратфорда.

Обишао сам уобичајена места на оваквом ходочашћу, али жеља ми је била да посетим Шарлекот, стари дом породице Луси, и да лутам поседом на коме је Шекспир као младић, у друштву неколицине племића из Стратфорда, учествовао у крађи јелена. Ова луцкаста прича казује нам да је провео читаву ноћ као затвореник чувара поседа. Када су га извели пред Сер Томаса Лусија, мора да су се према њему опходили са ниподаштавањем и мржњом, те је он написао једну набуситу пасквилу, коју је окачио на капију поседа Шарлекот.

Сер Лусија је овај гнусни напад на његову част толико разљутио да је затражио помоћ од адвоката из Варвика, с намером да песника ловокрадицу стигне најоштрија казна коју закон предвиђа. Шекспир није чекао да се храбро супротстави удруженим силама племића и окружног адвоката. Он истог трена напушта драге му обале Ејвона и очев занат.⁴ Лутајући стиже до Лондона где је радио у позоришту, глумио, и на крају постао позоришни писац; и тако, због

⁴ Ово је једина строфа ове погрдне песме која и данас постоји:

*Члан Парламента, мировни судија,
У Лондону је магаре, код куће права лакрдија.
Неки именов гњида зову тог господина,
Зар у томе какве грешке има?
Он у звезде себе кује,
Са магарећим сојем другује.
Неки именов гњида зову тог господина,
Нек песмица ова обзнани то свима.*

прогона Сер Томаса Лусија, Стратфорд је изгубио осредњег вуновлачара, а свет је добио бесмртног песника. Дуго се он сећао како се Лорд од Шарлекота према њему понео, а осветио му се кроз своја дела, мада на шалив и добронамеран начин. Каже се да је Сер Томас послужио Шекспиру као узор за лик судије Плиткоумића; песник је за ову сатиру лукаво искористио судијин грб на коме су, баш као и код племића, две беле штукe.⁵

Многи су биографи покушавали да ублаже и оправдају ову песникову грешку ране младости. Ја на њу гледам као на непромишљено дело својствено њему и његовој природи. Као младић, Шекспир је без сумње био необуздан, као и сваки страствени песник неукроћеног талента. Песник је по својој природи помало налик луталици. Препуштен сам себи, он слободно и махнито лута, и очарава га све што је необично и разуздано. Често је само игра судбине у томе да ли од великог талента постаје велики нитков или велики песник, и да Шекспиров живот није кренуо књижевним током, он би можда одважно прекршио све законе у животу као што их је кршио у уметности.

Не сумњам да се као младић Шекспир често могао видети у друштву којекаквих чудака, док је као неукроћено ждребе лутао по Стратфорду, да се дружио са локалним лудоглавцима, па би старији људи само одмахивали главом на помен имена овог несрећног дерана који ће, како су говорили, једног дана допасти вешала. За њега је лов на поседу Сер Томаса Лусија без сумње

⁵ Ово је врста рибе која се може наћи у Ејвону у близини Шарлекота.

био исто што и пљачка за шкотског витеза, а ова авантура очарала је његову плаху и необуздану природу.⁶

Стари дворца Шарлекот и посед на коме се овај налази, и даље су власништво породице Луси, и особито су занимљиви пошто имају везе са овим необичним, но значајним догађајем из песникове оскудне биографије. Како се кућа налази тек неку миљу далеко од Стратфорда, одлучио сам да се одшетам до ње, како бих натенане уживао у крајолику који је Шекспиру зацело био инспирација за његове ране слике сеоске идиле.

⁶ О овим Шекспировим честим лутањима и дружини из ране младости сведочи прича коју је у Стратфорду чуо Ајрланд старији, и описао у свом делу *Дивне слике Ејвона*. Неку миљу даље од Стратфорда налази се пијачни градић, познат по својим пивопијама. Две групе локалних сељака, по имену Бидфордске пијанице, састале би се и изазивале на такмичење љубитеље добре капљице из суседних села. Међу њима беху и мештани Стратфорда; међу бројним такмичарима био је и Шекспир који се држао своје чашице као Фалстаф своје кесе не марећи за изреку да *вино проговори из оних који га пију*.

Такмичари из Стратфорда узмакли су већ при првом нападу и прогласили пораз, док су још били на ногама. Нису прешли ни миљу кад су их ноге издале, и морали су да се опруже под крошњом дивље јабуке где су провели ноћ. Ова јабука, позната као Шекспирово дрво, још увек постоји.

Изјутра, дружина пробуди барда и предложи му да се врате у Бидфорд, али их је он одбио, рекавши им да му је доста пијанчења са Фрулашем из Пебворта, Разиграним Мертоном, Уклетим Хилбором, Гладницом из Грифтона, Љутицом из Екхила, Папистом из Вексфорда, Убогим Брумом и Пијаним Бидфордом.

Села чији се мештани овде помињу, каже Ајрланд, још увек носе ове епитете: мештани Пебворта вешти су у свирању фруле и тамбурина; Хилборо и данас зову уклетим, а Грефтон је познат по неплодној земљи.

Дрвеће је још било голо и без лишћа; али у Енглеској се трава увек зелени, и гле чуда како се крајолик брзо мења када нагло отопли. Било је забавно гледати прве веснике пролећа, осетити његов топао дах како вам обузима чула, и видети да влажна плодна земља пушта из себе зелене клице и нежне травке, да се дрвеће и грмље наново зелени, а пупољци само што не процветају. У малим вртovima испред дрвених кућица, могли су се видети чедно бели цветови хладне висибаве која је још стајала на бранику зиме. Са оближњих пашњака допирало је тихо блејање младих јагањаца. Један врабац је цвркутао док је надлетао сламом покривене стрехе и живицу која је била сва у пупољу. Црвендаћ замени своју доскора тугаљиву зимску песму једном бржом мелодијом, а шева полете из мирисних недара ливаде, и одлете високо ка светлим паперјастим облацима док се њена песма ширила свуд наоколо. Док сам гледао како ова мала птица певачица лети све више и више, и постаје само тачка на крилима белог облака, док ми у ушима још одзвања њена песма, сети сам се Шекспирових дивних стихова из *Симбелина*:

*⁷Чуј, шева пева, на капији стоји
Неба, и Феб се буди,
Да своје коње на изворима поји
У цветним чашицама.
Пробуђен невен отвара златне очи;
Са свим што је лепо, мила госпо, скочи,
Устани, поскочи!*

⁷ *Симбелин*, чин II, сцена 3, превод: Ж. Симић и С. Пандуровић (прим. прев.).

Цео је овај крај плодно тле за једног песника; све вас подсећа на Шекспира. Могао сам да замислим сва она стара домаћинства у којима се Шекспир као дечак подробно упознао са сеоским животом и обичајима, и чуо легенде и празноверице које је, попут чаролије, уткао у своје драме. Као што знамо, у то време омиљена забава у зимским ноћима била је *седети уз ватру и приповедати забавне приче о витезовима луталицама, краљицама, љубавницима, џиновима, патуљцима, лоповима, варалицама, вештицама, вилама, гоблинима и фратрима*⁸.

Моја стаза једним је делом водила дуж реке Ејвон која је вијугала необичном путањом кроз пространу и плодну долину; понегде се видео њен одсјај, међу врбама које су јој оивичиле обале, а онда се губила у луговима и другом обалском растињу; затим би њено плаветнило опет упловило у видокруг док завија за падину пашњака. Овај дивни крајолик познат је под именом Долина црвеног коња. Омеђен је плавичастим брдима која се таласају у даљини, и испреплетан сребрним оковима реке Ејвон.

Прешавши неке три миље, скренуо сам на стазу која је водила обронцима пашњака поред живих ограда до капија приватног поседа; но,

⁸ Скот у свом делу *О мађији* набраја читав низ ових митолошких бића. *И тако су нас застрашивали бауцима, духовима, вешицама, вражићима, малим злим духовима, вештицама, вилама, сатирима, пановима, џумским божанствима, сиренама, тритонима, кентаурима, патуљцима, дивовима, ђаволцима, опсенарима, нимфама, причама о деци коју отимају виле, инкубима, страшилима, чудовиштима, морама, фуријама, змајевима, демонима, причом о Палчићу, гоблинима, вампирима и осталим акретима да смо се плашили и сопствене сенке.*

за пешаке је ту био прелаз те се преко оgrade смело прећи. Очарава ме ова гостопримљивост где свако има некакво право поседа па било оно само право да се стаза препешачи. Овде на овој плодној земљи, чак и сиромаша налази утеху у томе што може слободно да ужива у парковима и пашњацима. Он пуним плућима удише чист ваздух и башкари се у хладу, као да је земља његова; па и ако не може да је назове својом бар не мора да се брине о њеном уређењу.

Ево ме сада међу велелепним дрворедима огромних храстова и брестова који су сведоци многих векова. Звук ветра који им је њихао гране беше некако свечан, а на њиховом врху из гнезда чуле су се врале гакуше. Дуж овог дугог дрвореда поглед се пружа до једне статуе у даљини, и залуталог јелена на чистини који се прикрада као сенка.

Ови величанствени дрвореди, не само због свог изгледа већ и због своје дуге историје, остављају исти утисак као и готска архитектура из оних сјајних времена. Они подсећају на част и слободу на коју су наши преци одвајкада били тако поносни. Чуо сам од једног старог пријатеља, угледног племића, док говори о овим раскошним палатама данашњег племства, како каже *да се од камена и малтера могу саградити чуда али се она, богу хвала, не могу поредити са здањем које чини дрворед храстова.*

Неки Шекспирови хроничари мисле да је он, лутајући као младић овом раскошном природом и уживајући у слаткој осами у парку Фулбрук, који је тада био део Лусијевог поседа, певао Жакове стихове, и био надахнут да наслика очаравајуће призоре из шуме у комедији *Како вам драго*. У шетњама оваквим пределима

дух се у тишини напада надахнућем и све више појми величанствену лепоту природе. Машта распламса сањарије и усхићење; у њој се рађају чудесне слике и мисли које нас веселе, а које се речима не могу исказати. Можда је баш под једним оваквим дрветом које сада гледам, а које шири своју велику сенку на зелене обале и таласе Ејвона, док је био исто тако замишљен, из песникове маште провалила ова песмица која вам преноси саму суштину сеоске раскоши:

*Ко жели да лежим с њим
Под зелен-грањем тим,
И глас да здружи свој
Уз слатки птица пој,
Нек'пожури, нек'пожури, нек'пожури,
Нико му ту
Не ради о злу,
Сем мраз и облак сури.*

Стигао сам до куће. То је велика зграда саграђена од цигле и камена у првој години владавине краљице Елизабете, у готском стилу тога доба. Споља се није много изменила и може се у данашње време сматрати типичним примером резиденције богатог велепоседника. Улаз на главној капији из парка води у предње двориште украшено травњацима, грмљем и цвећем. Он подсећа на стражарнице због свог истуреног положаја и појачан је двема кулама које су, уистину, биле само украс. Кућа је спреда изграђена у старом стилу; прозорски оквири и главни округли прозори израђени су од масивног камена а на главним вратима уклесан је грб. На

⁹ *Како вам драго*, чин II, сцена 5, превод: Ж. Симић, С. Пандуровић (прим. прев.).

свакој страни зграде налазила се осмоугаона кула са позлаћеном куглом и ветроказом.

Река Ејвон која својим кривудавим током протиче кроз овај парк, чини окуку баш у подножју благог нагиба који се спушта од задњег дела куће. На њеним обалама могла су се видети бројна крда јелена који су се ту одмарали и пасли, а по њој лабудови су грациозно пловили. Док сам тако доконао о старом здању у мисли ми дође Фалстаф како хвали пребивалиште судије Плитковића ¹⁰, који на то одговара тобоже равнодушним и охолом тоном:

Фалстаф: Бога ми, ви имате добру и богату кућу.

*Плитковић: Сиромашна је, сиромашна, сиромашна; сиротиња смо, сиротиња, сер Доне. Додуше, ваздух је добар.*¹¹

Како год весело да је било у овом старом здању у Шекспирово време, тамо сада нема ничега сем загробне тишине и самоће. Велика гвоздена капија која води у двориште била је закључана; нигде ни трага од ужурбаних слугу; како не беше више Стратфордских хајдука, јелене није плашило моје присуство. Једини сведок да ту неко живи била је једна бела мачка која се опрезно искрадала, и скоро неприметан отисак стопала на стази која води до стаје, који као да је оставио неки бегунац. Не смем да пропустим да поменем да сам видео и лешину вране

¹⁰ Име судије (у оригиналу Shallow) преведено је код нас као Плитковић (у делу *Хенри IV*, преводиоци Ж. Симић и С. Пандуровић), и као Плиткоумић (у делу *Веселе жене виндзорске*, преводилац Б. Неђић) (прим. прев.).

¹¹ *Хенри IV*, други део, чин V, сцена 3, превод: Ж. Симић, С. Пандуровић (прим. прев.).

обешену о зид амбара, као знак да се Лусијеви наследници и даље са презиром гнушају лово-крадица и да без милости и неуморно бране своја права својине, што је песник осетио на својој кожи.

Пошто сам тако тумарао неко време, нађох се испред бочних врата која су била главни улаз у дворца. Љубазно ме је поздравила једна честита постарија кућепазитељка која ме је, како јој дужност налаже, уз неколико учтивих израза, повела у разгледање ентеријера. Он је углавном преуређен у модерном стилу и прилагођен савременом начину живота; ту се налазило степениште израђено од fine старе храстовине и велика дворана која се може видети у старим дворцима племића, која је задржала нешто од свог изгледа из Шекспировог времена. Висока таваница је у облику лука а у једном углу је галерија у којој се налазе оргуље. Оружје којим се ловила дивљач и трофеји из лова, који су некада украшавали зидове кућа сеоских племића, сада су замењени породичним портретима. Ту се налазио и камин у коме се могла запалити велика вагра око које се некоћ окупљало о зимским светковинама. Преко пута је велики кружни прозор од камена у готском стилу који гледа на двориште. На њему су у витражу приказани грбови породице Луси од којих неки сежу чак у 1558. годину. Развеселило ме је када сам на грбовима препознао две беле штукe, по којима је сер Томас Луси повезан са судијом Плиткоумићем. Оне се помињу у првој сцени *Веселих жена Виндзорских*, у моменту судијиног беса на Фалстафа који је *побио његове људе и његову дивљач, и провалио у његов дом*. Песник је, без сумње, тада имао на уму преступ

који су направили он и његова дружина, тако да са сигурношћу можемо да претпоставимо да су породични понос и претње којима се моћни Плиткоумић брани заправо карикатура помпезног гнева Сер Томаса.

¹²Плиткоумић: *Пречасни Хју, не одвраћајте ме; чуће се о томе и у Звезданој комори: нека је он десет пута витез Дон Фалстаф, не сме он да вређа племенитог господина Роберта Плиткоумића.*

Мршавко: *Судију и „кворума” у глостерској грофовији.*

Плиткоумић: *Да, рођаче Мршавко, „кворума” и „ротулорума”.*

Мршавко: *Тако је, богме, и „вратолорума” и племића по рођењу, господине попо; човека који се потписује „армигера” на сваком рачуну, потврди, признаници, обвезници - тако, „армигера.”*

Плиткоумић: *Да, тако се потписујем; увек тако за ових последњих триста година.*

Мршавко: *Сви његови потомци пре њега тако су се потписивали и сви његови преци после њега: тесте белих ушатки они могу да покажу на свом грбу.*

Плиткоумић: *То је старински грб.*

Еванс: *Тесте белих ушију добро иде са старом крпом: особито богме; уш је створ близак човеку, и значи љубав.*

Плиткоумић: *Ушатка је птица, а уш гамиже по грбини.*

Мршавко: *Рођаче, ја могу грбу додати.*

Плиткоумић: *То можеш помоћу брака.*

¹² *Веселе жене виндзорске*, чин I, сцена 1, превод: Б. Недић (прим. прев.).

Еванс: *Брука је одиста састављати череке.*

Плиткоумић: *Ни најмање.*

Еванс: *Јесте, Богородице ми: ако он узме черек ваше крпе, онда по мом простом рачуну, вама остају само три скута: но то је свеједно. Ако вас је витез Дон Фалстаф омаловажио, ја сам духовник и радо ћу учинити добро дело да вас помирим и изгладим размирице између вас.*

Плиткоумић: *Чуће се у Савету о томе; то је безакоње.*

Еванс: *Не доликује Савету да слуша безакоње; у безакоњу нема страха Господњег: Савет ће, чујте да вам кажем, желети да чује нешто о страху Господњем, а не да слуша о безакоњу; будите промишљени у томе.*

Плиткоумић: *Ах! Живота ми, мач би то решио да сам још млад.*

Недалеко од овог прозора налазио се портрет, дело Сер Питера Лелија, велике лепотице из породице Луси која је живела у доба Чарлса II. Стара кућепазитељка одмахну главом кад ми је показала ову слику и рече ми да се дама, нажалост, одала картању, и да је прокоцкала велики део породичног имања у који спада и онај парк у коме су Шекспир и његова дружина устрелили јелена. До дана данашњег, чланови породице нису повратили право на тај посед. Овој отпадници се пак мора одати призање да је имала изузетно префињену руку.

Но, лик који ми је привукао највише пажње био је насликан на великом портрету изнад камина, а необично је подсећао на Сер Томаса Лусија и чланове његове породице, који су овде живели у Шекспирово време. Најпре сам помислио да је на слици осветољубиви витез, но кућепазитељка ме обавестила да је то заправо

његов син; једини портрет овог првог била је статуа на гробу у цркви оближњег сеоцета Шарлекот. Портрет живописно осликава ношњу и обичаје онога времена. На њему је сер Томас одевен у оковратник и прслук, носи беле ципеле са тракама у облику руже, и има шпицасту браду жућкасте боје или, како би Мршавко рекао, *сумпорну браду*. Његова супруга седела је на супротној страни, одевена у широки оковратник и дугачак прслук, док је одећа деце пружала приказ усилјености и достојанства какво се само може замислити. На породичној слици међу члановима су и ловачки пси и шпанијели. У првом плану је притка на којој је соко, а једно од деце држи лук; све ово имало је за циљ да нагласи племићеву вештину у лову, соколарству и стрељаштву, што се сматрало веома важним за једног угледног властелина тог доба.¹³

Ражалостио сам се кад сам видео да више нема старог намештаја у дворани. Надао сам се да ћу видети величанствену столицу са наслонима за руке од резбарене храстовине, из које је сеоски властелин некада владао својим поседом; може се претпоставити да је у њој, као на

¹³ Бишоп Ерл овако је писао о сеоским властелинима тога доба: *У своје домаћинство он убраја расне псе које има и слуге које се брину о штенарама, и њима мери своје богатство. Сокола сматра симболом племства и толико ужива у лову да је ременчић за везивање сокола везао себи око руке.* А Гилпин, описујући Господина Хејстингса, каже: *Држао је разне расе паса какве се само могу замислити: за лов на јелене, лисице, зечеве, видре, и јазавичаре. Имао је и соколе разне, и дугорепе и краткорепе. Главни салон обично је био присут коштаном сржи и испуњен сталцима за соколе, ловачким псима, шпанијелима и теријерима. На широком огњишту, ограђеном циглом, леже најзврснији примерци теријера, ловачких паса и шпанијела.*

престолу, седео страшно разљућени Сер Томас када је преступник Шекспир изведен пред њега. Како волим из забаве да замишљајм сцене, тако сам се забавио замишљајући како је несрећни песник баш у овој дворани био испитиван након притвора. Замишљао сам сеоског велможу, окруженог батлерима, пажевима и слугама, који су носили плаве капуте са грбом, како изводе несрећног кривца, беспомоћног и снуженог, у пратњи чувара имања, ловаца и слугу, а прати га и руља сеоских дангуба. Замислио сам и лица радозналих служавки како вире иза полузатворених врата, док га са галерије, грациозно нагнуте напред, проматрају лепе витезове кћери са оним сажалењем које је *својствено женском роду*. Ко би помислио да ће сироти лопов, који овако дрхти пред ауторитетом сеоског властелина, ускоро постати омиљен међу принчевима, неко о коме ће сви причати, владар људске природе, а свог тлачитеља учинити бесмртним опевавши га у једној погрдној песмици!

Онда ме батлер позва да изађемо у башту, и ја сам био вољан да посетим воћњак и сеницу где је судија Плитковић послужио Сер Џона Фалстафа и Ћуталицу *јабукама јесењачама које је сам калемиио, и кимовим семењем*, али одвећ сам дуго лутао те сам морао да одустанем од даљег истраживања. Када сам се спремио да пођем, кућепазитељка и батлер усрдно ми понудише освежење. Овај пример гостопримства, са жаљењем ћу то рећи, ретко данас срећемо ми који посећујемо замкове. То је врлина коју су данашњи представници породице Луси, без сумње, наследили од својих предака. Шекспир то карикира када судија Плитковић постаје несанан упорно досађујући Фалстафу:

¹⁴*Тако ми Бога и молитвеника, господине, нећете ићи вечерас ... Нећу вас извинити; нема извињења за вас; извињења неће бити примљена; никакво извињење не помаже; нећете бити извињени ... Неколико голубова, Давиде, пар кратконогих кокошака, овнујски бут и мало разних укучних ђаконија, кажи Виљему кувару.*

Невољно сам се опростио од старе дворане. Мисли ми се толико испунише замишљеним сценама и ликовима да ми се чинило да сам заиста међу њима. Све што сам видео оживело их је пред мојим очима, и док су се врата трпезарије отварала скоро да сам могао да чујем Ћуталицу како слабим дрхтавим гласом рецитије своју омиљену песмицу:

¹⁵*Весело је кад се тресу браде све.
Добро дошле веселе покладе!
Будите весели, весели.*

На повратку у крчму, нисам могао да сметнем с ума јединствен песников дар да својом маштом ослика природу; да ствари и места заодене у ново рухо и да овај наш *свакодневни свет* претвори у бајку. Он је заиста прави чаробњак а његове чини делују не на чула већ на машту и срце. Шетао сам цео дан тако омађијан Шекспировим чинима. Посматрао сам крајолик кроз поезију која је бојила све што сам видео бојама дуге. Свуда око мене били су ликови из маште, невидљива ваздушаста бића које је призвала моћ поезије; па ипак, за мене су она била готово стварна. Чуо сам како Жак

¹⁴ *Хенри IV*, други део, чин V, сцена 1, превод: Ж. Симић и С. Пандуровић (прим. прев.).

¹⁵ *Хенри IV*, други део, чин V, сцена 3, превод: Ж. Симић и С. Пандуровић (прим. прев.).

изговара свој монолог под храстом, видео лепу Розалинду и њеног пријатеља у њиховим шумским пустоловинама, и изнад свега, још једном се нашао у друштву Џона Фалстафа и његових савременика, од узвишеног судије Плиткоумића па до племенитог Мршавка и миле Ане Пеџ. Слава и хвала барду што је овако безазленим илузијама позлатио суморну стварност, и богом дане ужитке ми приредио на моме путу, што ми је у самоћи разгалио дух искреним разумевањем људских нарави.

Док сам прелазио мост преко Ејвона на повратку, застао сам да у мисли призовем стару цркву у којој је бард сахрањен, и нисам могао да сакријем задовољство због деловања клетве која је његове кости сачувала нетакнутим у свом тихом светом гробу. Да ли би исту славу имало његово име да се спомиње заједно са другима на прашњавим епитафима и грбовима који незаслужено величају многе? Овај споменик достојан поштовања стоји величанствен у осами, као да је његов маузолеј! Та пажња која се посвећује његовом гробу резултат је, може бити, претеране осетљивости, но људска природа саткана је од слабости и предрасуда, а са њима су измешана најнежнија и најискренија осећања. Онај што јури за славом, и који је побрао заслуге широм света, схватиће напоследку да нема љубави, нема дивљења ни хвале тако драгих срцу до оних које срећемо у свом родном месту. Ту желимо да почивамо у миру и слави међу родбином и пријатељима из младости. И када срце почне да нас издаје и глава клоне те нам говори да се ближи крај, као дете на мајчиним рукама тонемо у вечни сан загледани с нежношћу у своје детињство.

Како би младом барду било, док је лутао у немилости света присећајући се родитељског дома тешка срца, да је могао знати да ће се вратити у њега овенчан славом; да ће његово име проносити славу родног му места, које ће најбрижније чувати његове кости као своје највеће богатство; да ће звоник цркве који нестаје

у даљини и који испраћа сузним очима, једнога дана бити светионик који се уздиже усред тог дивног крајолика да покаже пут житељима целог света који су пошли на своје песничко ходочашће!

Изворник: Washington Irving, *Sketch Book*, Stratford – upon – Avon

КАКО СМО СЕ ОДУЖИЛИ ВИЛИЈАМУ ШЕКСПИРУ

За мене су припремне манифестације око обележавања четиристогодишњице од Шекспирове смрти започеле у Горњем Милановцу. На први поглед може да изгледа чудно што се то није десило у мом родном граду Београду или у Крагујевцу где предајем предмет Шекспир и где сам са сарадницима и студентима годинама учествовала у припремању представа које су биле инспирисане Бардом. Чињеница је, међутим, а скоро сам је била заборавила, да је моја књижевна каријера, ако је тако могу назвати, отпочела управо у Горњем Милановцу. Има неке логике, стога, што сам му се вратила пред крај своје академске каријере. У милановачким „Дечјим новинама“, као ученица нижих разреда основне школе, објавила сам своје прве приче и за њих добила своје прве хонораре, а за укупну сарадњу од редакције добила посебну награду. Гледам је испред себе, *Чудан доживљај и друге приче* Марка Твена, са посветом, печатом и потписом уредника: „Награда за успешну сарадњу другарици Радмили Настић, ученици трећег разреда основне школе“, а датум је април 1962, баш месец рођења и смрти Вилијама Шекспира.

За мој повратак у Горњи Милановац заслужна је Драгана Стефановић, професорка енглеског језика у Гимназији „Таковски устанак“, која је својим ученицима годинама приближавала Шекспира на најлепши начин, у настави и изван наставе. Драгана је била моја студенткиња на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, у предболоњским временима када се и Шекспир продубљеније предавао и учио као једногодишњи специјални курс а не као једносеместрални предмет као што је сада случај. Драгана и ја смо се договарале о обележавању ове годишњице још у јесен 2015. када је мало ко о томе говорио. Из тог договора проистекао је и мој каснији предлог о одржавању серије предавања / разговора о Шекспиру у Дому културе „Студентски град“ у Београду под оквирним насловом *Шта нам данас значи Шекспир?*, у клубу Магистрала чији књижевни програм уређује Тамара Митровић. Стицајем околности прва трибина на ову тему одржана је у ДКСГ 5. априла, а тек затим предавање у Библиотеци „Браћа Настасијевић“ у Горњем Милановцу, под насловом *Шекспир данас* 18. априла, и на крају друга

трибина у ДКСГ 26. маја 2016. Овај први догађај био је, по мом сазнању, и први те врсте и у Београду и у другим местима у Србији, а затим је настала пролиферација сличних догађања на све стране.

Централно место у том погледу требало је да представља гостовање енглеског професора Јуана Фернија (Ewan Fernie) из Шекспировог института у Бирмингему у Сава Центру 16. априла, чија је оквирна тема била *Шекспир живи (Shakespeare Lives)*, а конкретна: *Зашто је Шекспир важан: од бардолатрије до Београда (Why Shakespeare Matters)*. Покретачка снага ове и других манифестација око Шекспира била је професорка Зорица Бечановић-Николић. Не могу а да се не осврнем на чињеницу да је у исто време, и независно од нас, професорка Љилана Богоева-Седлар, која је мене и безбројне друге увела у познавање Шекспира и књижевности и надахнула љубављу према писаној и изговореној речи, одржала два значајна предавања о Барду. Једно је било у Студентском културном центру на Новом Београду 20.04.2016, а друго у Универзитетској библиотеци у Крагујевцу 26.05.2016, и у оба је изнова одушевила присутне својом изузетном ерудицијом и посвећеношћу.

Питање од којег сам у ја у својим предавањима полазила тиче се релевантности Вилијама Шекспира данас и овде, а причу сам отпочела цитатом једног америчког новинара који је једном приликом упитао пријатељицу „Колико познајеш Шекспира?“ а ова му одговорила „Не толико колико он познаје мене.“ “Овога се треба присетити сваки пут кад ти неко каже да је књижевност бескорисна,” написао је Арнолд

Вајнстајн у *Њујорк Тајмсу*¹. Овоме бих додала опаску једног од интервјуисаних људи из филма Ал Паћина *У трагању за Ричардом*: Шекспир нам показује како да осећамо, он нас учи како да осећамо. Треба га предавати у школама, било би мање насиља. Сам овај филм је сведочаство о трајњем интересовању за Шекспира².

Мој планирани програм је био фокусиран на питање Шекспирове трајне релевантности у разним сферама живота које се разматрало кроз неколико издвојених тема: дух Шекспировог *Хамлета* (у двоструком смислу: драматизација појаве духа као симбола освете у ренесансној драми, и хамлетовски дух који је вечан и универзалан); *Тит Андроник* и *Тимон Атињанин*, Шекспирове „запостављене“ трагедије и њихови, филмски живот; актуелност Шекспирових историјских драма: да ли је *Хенри Пети* јунак или ратни злочинац?; Шекспирова анатомија зла у *Магбету*, *Краљу Лиру* и другим трагедијама: како је затровано „млеко људске доброте;“ Шекспирове проблемске драме (*Равном мером*, *Све је добро што се добро сврши*, *Троил* и *Кресидида*): проблематизовање односа између нагона за срећом и социјализације; Шекспирове зреле комедије (*Млетачки трговац*, *Како вам драго* и друге): између «зеленог света» жеље и света комерцијале; јунакиње у Шекспировим романсама (*Зимска бајка*, *Симбелин*, *Перикле*,

¹ *How much do you know about Shakespeare, I once asked a friend who has committed much of her life to studying the Bard. She replied: Not as much as he knows me. Remember this the next time someone tells you literature is useless; Arnold Weinstein, The New York Times, feb 23, 2016.*

² Al Pacino, *Looking for Richard*, Fox Searchlight Pictures, 1996.

Бура): да ли лепота спасава свет, како је тврдио Достојевски?

Шекспир је, како показују многи примери, добро познавао људску природу и то доказао на првом месту кроз теме својих драма, понајпре четири велике трагедије, и кроз ликове који носе те драме. Та два елемента његове драматургије су нераскидиво повезана. Зашто трагедије? Јер су закупљене најосновнијим људским питањем „шта је смисао живота“ које, парадоксално, најинтензивније долази до изражаја у суочавању са смрћу. Зато је у овим трагедијама, пре свега у *Хамлету* и *Отелу*, толико важно да се заокружи прича о протагонистима. Примери су Хамлетово обраћање Хорацију и Отелово обраћање присутнима пред смрт. *Краљ Лир* се завршава скоро потпуним муком јер олакшања за смрт Корделије нема, а Магбет изговара свој чувени монолог о бесмислу пошто је сâм убио смисао. Ове Шекспирове драме најбоље илуструју и основну функцију позоришта да невидљиво учини видљивим, односно открије обрасце смисла који нам у свакодневном животу често измичу, тако што у њему друштвена заједница одсеца један свој део како би га сагледала у оквиру система слика и симбола³. Таква је улога позоришта од антике, јер и сама реч театар у свом корену носи реч виђење, тако да је позориште одувек било место где се ишло да се сагледа истина. Поступком откривања истине се служи и Хамлет који методом „позориште у позоришту“ долази до истине о убиству свог оца и раскринкава убицу Клаудија. Нису само Шекспи-

³ Victor Turner, *Od rituala do teatra*, Biblioteka Mixta, August Cesarec, Zagreb, 1989, str.: 31.

рове велике трагедије и данас значајне и популарне. И неке његове друге трагедије које су се сматрале инфериорнијим, па се чак сумњало у Шекспирово ауторство, доживеле су нову афирмацију захваљујући новим читањима и „пеглању“ недостатака кроз позоришне и филмске адаптације. То важи, на пример, за *Тимона Атињанина* и за *Тита Андроника*. Овај други комад добио је нови живот у чувеној техно екранизацији познате редитељке Џули Тејмор из 1999. са блиставом глумачком екипом.

Напред речено, наравно, не значи да Шекспир не говори и о љубави, чак и у трагедијама: ерос и танатос су недовојиво повезани како је психоанализа показала. У *Отелу* се на почетку драме главни јунак обраћа Дездемони са „радо сти душе моје,“ и они су ту представљени као универзални, може се рећи и архетипски, мушкарац и универзална жена. И док убија Дездемону Отело је воли, а чин убиства у његовим очима добија ритуални карактер. Он је убеђен да је жртвује како би је спасао срама, а она тужно плаче обучена у своју венчаницу, не због тога што зна да ће ускоро умрети, већ што је изгубила Отелову љубав која јој је била све, и зато што верује да је искрени пријатељ (не љубавник) Касио погинуо.

Пре него што Офелији предложи да оде у манастир и срдито је прекори због наводног лицемерја и превртљивости целог женског рода који од мушкараца прави мајмуне, Хамлет нам у свом најзначајнијем монологу („Бити или не бити питање је сад ...“) открива да је воли, назива је нимфом, и чезне да га она спомиње у молитвама својим. То доказује касније кад при-

ликом њеног спровода скаче у њен гроб⁴. У *Краљу Лиру* имамо пример несечичне љубави детета према родитељу, односно Корделије према Лиру („подетињеном оцу“, “the child-changed father”) упркос неправди коју је доживела⁵. Осим тога, може се рећи да упркос својим незрелим, детињастима грешкама Лир има срећу да га воли или поштује значајан број људи из његовог окружења: Корделија, Кент, његова Луда, Едгар, Олбени. У мрачном Магбету од свеопште таме одудара топлина Мекдафовог породичног дома, посебно однос мајке и малог сина (мада су критичари приметили да је то једина срећна породица у Шекспировим драмама), као и љубав Мекдафа и Малколма према домовини Шкотској.

Љубав је, наравно, главна тема Шекспирових комедија у којима јунакиње побеђују судбину тако што се заљубљују и преузимају на себе задатак да и своје партнере науче како да их воле, односно „препознају“: то чине Розалинд, Порција, Виола. Уз њих су у комедијама и незаборавни клоновни или луде да заокруже свеопшту веселост, али и да нас подсети да је и туга ту негде, јер сви су они како каже Виола за Фестеа, „довољно мудри за улогу луде“ (“wise enough to play the fool”)⁶ баш као и њихов аутор Вилијам Шекспир. У Шекспировим комедијама нема магије ни чуда јер се све догађа у симболичном

⁴ В. Шекспир, *Хамлет*, Рад, Београд, 1964, стр.: 68, 136; превод Живојин Симић и Сима Пандуровић

⁵ W. Shakespeare, *King Lear*, Penguin Books, London, 1994, p: 118.

⁶ W. Shakespeare, *Twelfth Night*, Longman, London, 1974, III, I, 51, p: 125.

„зеленом свету“ који одговара нашим жељама односно ономе како ми осећамо да треба да буде, и стога је реално у оквирима нашег сна.

То се не би могло рећи и за Шекспирове последње драме, романсе или трагикомедије. И у њима доминирају младе девојке, али заврзламе и невоље у које упадају се не расплићу њиховим деловањем – потребно је и неко провиђење, магија, чудо. Оне више делују као катализатор добрих осећања својом лепотом, младошћу, искреношћу, тако да је један критичар рекао како оне најбоље илуструју тезу Фјодора Достојевског изговорену кроз уста Кнеза Мишкина да ће „лепота спасити свет.“⁷ Због дозе нереалистичности, веродостојност ових драма једино обезбеђује њихово читање као поезије чији смисао хватамо у лету, без превише размишљања, не дозвољавајући нашем уму да нам ускрати естетско задовољство. Зато ове драме највише воле позоришни редитељи који са њима изводе разне драматуршке експерименте. Шекспирове проблемске драме (*Равном мером*, *Све је добро што се добро сврши*, *Троил и Кресида*) и данас су актуелне по свом проблематизовању односа између нагона за срећом и социјализације. Посебно је увек актуелна *Троил и Кресида* као снажна осуда рата који убија све позитивне људске пориве и љубав у самом зачетку. Најзад, шта је актуелније од Шекспирових историјских драма у којима краљеви престају да буду људи када постану краљеви (Хенри Пети), постају краљеви зато што не могу да буду људи (Ричард Трећи), или постају људи тек кад престану да буду краљеви (Ричард Други).

⁷ Ф. Достојевски, *Идиот*, Рад, Београд, 1962.

Како је и сам Шекспир схватио и изрекао кроз речи Глумца који игра Краља у представи „Мишоловке“ у *Хамлету* (чији је аутор сам Хамлет), „Our thoughts are ours, their ends none of our own“ („Воља нам и судба разним путем греду, те намере наше увек се измене; мисао је наша, ал’ не мете њене...“)⁸, Шекспирове драме и после мноштва тумачења и даље остају отворене за нова читања. Позоришни људи, редитељи, често преферирају Шекспирове романсе са отвореним крајем баш зато јер пружају више могућности за различита читања. *Бура*, која је доживела безброј адаптација у позоришту и на филму, се завршава Просперовим обраћањем публици у којем јој ставља до знања да је све било само позориште. То је другачија врста метатетралности од, рецимо, *Хамлета* где се позориште у позоришту користи не само за то да се Хамлет увери у реалност Клаудијевог злочина, него и да цео двор „прогледа“, што је у складу са антрополошким виђењем улоге позоришта као места „виђења. О овоме је много тога имао да нам каже Никита Миливојевић који је до сада режирао Шекспирове, *Сан летње ноћи*, *Хенрија Петог* и *Перикла*. За разлику од прве трибине у ДКСГ на ову тему у којој је нагласак био на питању о универзалном значењу Шекспира, мада смо све три учеснице – др Зорица Бечановић–Николић, др Јована Павићевић и ја – изнеле и своја лична виђења, на другој трибини сам желела да сучелим виђења нас професора и критичара, који тежимо ка заокружавању смисла

⁸ В. Шекспир, *Хамлет*, стр.: 79; W. Shakespeare, *Hamlet*, Cambridge University Press, Cambridge, 1971, III, 2, 201-202, p: 72.

код Шекспира, и практичара – људи из позоришта који воле отворене крајеве о чему сведоче безбројне адаптације Шекспирових дела.

У предавањима је било речи и о трећем аспекту Шекспировог живота данас, односно о Шекспиру у настави и са наставом повезаним активностима. О томе су много тога могли да кажу бивши и садашњи студенти енглеског језика Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Неколико дана пре наше друге трибине, у понедељак 23. маја они су извели представу *Shakespearean Scenes* у режији асистенткиње Тијане Матовић и лекторке Emme Brandt. Од 2008. године на ФИЛУМ-у постоји драмска група коју сам ја покренула, и која је до сада извела неколико представа од којих су неке напуниле велику салу позоришта „Јоаким Вујић,” прво под мојим руководством, затим под руководством др Биљане Влашковић–Илић, сада доцента на катедри. Тијана Матовић и Наташа Антонијевић учествовале су у овим представама као студенти, а сада и као сарадници. Студент Никола Радошевић је за ту сврху, у скромном програму и позиву за приредбу, написао посебни сонет посвећен Шекспиру, на српском и енглеском језику, чији завршни куплет гласи „А мудра Луда заводи реда – /„Тишина, молим! Бард приповеда“ (And the wise Fool is ordering peace:/ “The Bard is speaking! Let tumult cease!“

Због недостатка времена и неизвесности око ове представе нико о из Крагујевца није могао да учествује на трибинама на Новом Београду, а звезде вечери на другој трибини били су Милановчани. Драгана Стефановић је говорила о свом трајном интересовању за Шекспира стеченом на студијама енглеског језика и

књижевности у Крагујевцу и у Шекспировом *Глобу* у Лондону, пренетом на ђаке своје гимназије чија експериментална одељења имају наставу на енглеском а чије секције су до сада произвеле неколико хит представа. Један од производа тога рада је и ученица Симона Дмитровић која је написала сценарио *On Shakespeare's Deathbed*. Симона је пошла од претпоставке да су неки Шекспирови ликови запостављени у односу на главне протагонисте, а међу њима и вештице из *Магбета*, што тврди и добар део савремене критике, поготово феминистичке. Она је себе конструисала као четврту вештицу која се појављује у Лондону, у подруму *Глоба* како би окупила Шекспирове ликове, повела их пред умирућег Шекспира и тако тестирала како би се понашали у стварном животу. Они почињу да се упарују на чудноват али можда и логичан начин, а на крају се између себе поубијају: Хамлет и Магбет, Офелија и Краљ Лир, Ромео и Дездемона, Хамлет и Јулија ... Симона даље истражује како обичан човек данас гледа на Шекспира и њен закључак је да га најлакше сагледавају у оквиру трилера. Епилог је садржан у изјави локалног полицајца у Стратфорду који закључује су сви убијени били неки гангстери или секта, а да им је Шекспир можда био вођа. Међутим, прави убица је ипак можда Шекспирова жена Anne Hathaway! Симона и Шекспир се затим срећу у рају, па је и сам Шекспир изненађен исходом, односно упаривањем својих ликова. Три вештице ликују на гробљу што су једине преживеле, али тада се сете и Шекспирових комедија... Значи прича се наставља, као што и Шекспир наставља да живи у нама и са нама. Један од врхунаца вечери био је наступ бившег ученика милановачке гимна-

зије Лазара Јакшића, сада студента у Београду, који је добио овације када је устао из публике и одрецитовао на савршеном енглеском језику Жаков говор о седам човекових доба („The Seven Ages of Man“) из Шекспирове драме *Како вам драго*, онако како је то радио са професорком Драганом која је њихову школу претворила у позорницу (наслов једног њиховог пројекта био је *Our School Was a Stage*).

Била сам предвидела и трећи тематски блок предавања у ДКСГ али смо на крају одустали због могуће zasiћености публике услед многобројних сличних манифестација, а и крај школске године се приближавао, као и почетак летњих одмора. Тај трећи блок је требало да буде посвећен само *Хамлету*. Сувишно је питати зашто *Хамлет*, а ево шта је о Шекспировој најпознатијој драми као и о њеном јунаку изрекао један од водећих критичара старе школе Харолд Блум: иако је Шекспир написао још шеснаест драма после *Хамлета*, он остаје центар ауторовог опуса, његов алфа и омега – песма без краја, космолошка драма о човекој судбини; у *Хамлету* Шекспир драматизује жељу за смислом (сопством, идентитетом); живот мора бити веран Шекспиру да би људска личност имала вредност, да би била та вредност; Хамлет, лик, дефинише личност као слободу која је та највиша вредност; Хамлет, протагониста, је најинтелигентнији лик свеукупне светске литературе; Хамлет и свест – савест (consciousness) су синоними у овој драми, и захваљујући чињеници да поседује високо развијену свест, Хамлет је слободан човек; Хамлет, више него иједан други филозоф нам показује како да свет видимо другим очима; ми смо Хамлет, рекао је Хезлит, а наш ум је позорница; зато што

Хамлетова коначна прича мора да добије смисао, у овој драми у којој на крају сви главни ликови страдају, Хорацио, Хамлетов једини пријатељ, мора остати жив како би је заокружио; Хамлетову причу може испричати само неко ко га без осуде, у потпуности прихвата; сви смо ми Хорацио, а свет се углавном слаже у томе да воли Хамлета упркос његовим злочинима и грешкама; опраштамо Хамлету као што опраштамо себи; ако западна култура жели да преживи свој садашњи само-презир мора бити као Хамлет, и мора бити верна Шекспиру; болест Елсинора је свуда и свагда око нас; има нечет трулог у свакој држави, и уколико поседујемо хамлетовски сензибилитет, нећемо то толерисати. Оскар Вајлд је стога рекао да је због Хамлета цео свет постао тужан⁹.

Овај осврт с разлогом завршавам описом свог гостовања у Горњем Милановцу. Ако нас Шекспир и даље учи како да осећамо, као што је то изрекао један од интервјуисаних људи из Паћиновог филма, онда то нико није боље остварио од групе људи у овом србијанском граду из кога су струјале и даље струје позитивне вибрације. То се осетило и осећа не само у деловању Драгане Стефановић и њених ученика и колега, него и у деловању Библиотеке „Браћа Настасијевић, њене директорке Наде Вељић и осталог особља Библиотеке, о чему сам се лично освечила пре, за време и после одржаног предавања у надахнутим разговорима образованих и просвећених људи, на какве нисмо навикли ових дана и година.

⁹ Harold Bloom, *Shakespeare, The Invention of the Human*, Riverhead Books, New York, 1998.

ЛИТЕРАТУРА:

Bloom, Harold *Shakespeare, The Invention of the Human*, Riverhead Books, New York, 1998.

Достојејевски, Фјодор, *Идуом*, Рад, Београд, 1962.

Pacino, Al, *Looking for Richard*, Fox Searchlight Pictures, 1996.

Shakespeare, William, *King Lear*, Penguin Books, London, 1994.

Shakespeare, William, *Twelfth Night*, Longman, London, 1974.

William Shakespeare, *Hamlet*, Cambridge University Press, Cambridge, 1971

Шекспир, Виљем, *Хамлет*, Рад, Београд, 1964.

Turner, Victor, *Od rituala do teatra*, Biblioteka Mixta, August Cesarec, Zagreb, 1989

Weinstein, Arnold, *The New York Times*, Feb 23, 2016.

СПРЕМНОСТ ЈЕ СВЕ – ШЕКСПИР У ДВОЈЕЗИЧНИМ ОДЕЉЕЊИМА

Након 400 година од смрти славног писца који је читав људски живот и све дилеме ми-слећег човека успео да смести између потвр-дног и одричног облика инфинитива глагола бити, нашли смо се суочени са питањима да ли бити образован, да ли бити забринут када су у питању вредности којима тежи модерно дру-штво, и да ли бити оптимиста и веровати да моћ писане речи и универзалне поруке које књиже-вна дела носе данас допиру до читалаца.

Спремност је све, још је једна сјајна мисао овог генијалног ствараоца која нас је додатно мотивисала да уз помоћ и подршку Библиотеке „Браћа Настасијевић“ покушамо да основцима и средњошколцима приближимо, а ширу публи-ку подсетимо, на значај и непролазност ствара-лаштва Вилијама Шекспира.

У оквиру часова секције енглеског језика у двојезичним одељењима I₄ и II₄ Гимназије „Та-ковски устанак“, а поводом обележавања вели-ког Шекспировог јубилеја, осмишљен је пројекат у којем су, поред поменутих одељења Гимна-зије, партнери били Библиотека „Браћа Наста-

сијевић“, основне школе у Горњем Милановцу и ФИЛУМ из Крагујевца. Пројекат је имао за циљ обележавање јубилеја великог британског писца, оснаживање сарадње локалних институ-ција, промоцију билингвалних одељења, уна-пређивање језичких компетенција ученика, као и мотивисање ученика да се упознају са енгле-ском културом и књижевним делима на енгле-ском језику.

У периоду од септембра 2015. године до мар-та 2016. године, ученици су са својом професор-ком енглеског језика припремали презентације и видео материјал за реализацију радионица у основним школама. Сарадња са Библиотеком је током овог периода била интензивна у виду по-сета директорке Библиотеке, договора о плану активности, обавештавања школа и уговарања радионица и гостовања професорке Радмиле Настих са ФИЛУМ-а, као и припреме ликовне изложбе мотивисане Шекспировим животом и делом. Мотивисана предавањима, припремним активностима и личним истраживањем и про-учавањем Шекспировог стваралаштва, ученица

Симона Дмитровић написала је сценарио *On Shakespeare's Deathbed*. Током марта и априла реализоване су радионице у свим основним школама; професорка Настић је одржала трибину *Шекспир данас* и отворила ликовну изложбу у просторијама Библиотеке. Одржано је и јавно читање Шекспира, о чијем успеху сведочи бројност учесника.

Све наведене активности успешно су остварене у складу са планом. Ученици су показали изузетну мотивисаност и креативност, добили су похвале и захвалнице од свих партнера у програму, а ја бих, као реализатор и координатор овог пројекта, искористила прилику да искажем своје одушевљење постигнутим резултатима и ангажовањем ученика П₄. Посебно бих истакла трибину у Дому културе „Студентски град“ у Београду, где смо позвани да излажемо на основу свих наведених успешно реализованих активности и где су признати редитељ и универзитетски професор Никита Миљивојевић и универзитетски професор Радмила Настић оценили рад ових ученика као изузетан и несвакидашњи пример добре праксе, и истакли значај подршке Библиотеке у реализацији свих активности. Сценарио који је написала Симона Дмитровић оцењен је као изванредан и зрео рад и представљао је једну од тема о којој су излагали сви учесници трибине. Овај сценарио је добио одличне критике од представника Британског филмског института који су изнели предлог да се по њему сниме филм у Великој Британији.

Успешном реализацијом овог пројекта ученици двојезичних одељења још једном су потврдили оправданост постојања овог смера, показали своју креативност и одличне језичке ком-

петенције. Проучавањем Шекспира у средњој школи уз прилагођавање тема и дела узрасту, осим усавршавања у домену енглеског језика, ученици развијају потребу да истражују, промишљају, да буду запитани и да развијају свој критички суд о друштву, себи и универзалним људским вредностима.

Сматрам да је од изузетног значаја чињеница да је овај велики јубилеј омогућио да се пажња људи широм света усмери на свевременост и универзалност Шекспирових дела у којима ствараоци и предавачи и даље налазе неисцрпну мотивацију, откривају нове слојеве значења, мотивишу младе и ширу публику да се изнова баве овим делима. То нам пружа и могућност интроспекције у оној мери у којој смо ми својим интелектом или зрелошћу на то спремни. Сви ми препознајемо у себи трагичну ману или грешку за коју је окидач увек наше окружење, јер сваки историјски период и друштвени систем искушавају у нама људску слабост.

Театар и драма неопходни су у нашем модерном свету где театарност, драматичност и сензационализам постају начин комуникације, отуда, можда, и потреба за читавањем актуелних личности и дешавања у Шекспирова дела, а заправо треба да тражимо универзалност у његовој савршеној вештини да прикаже човека. Овај пројекат средњошколаца који је свесрдно подржала Библиотека, мотивисао је младе људе да читају и говоре о Шекспиру, охрабрио их је да буду радознали, да контемплирају и ангажују критичко мишљење кроз дела славног барда, јер између потврдног и одричног облика инфинитива глагола бити заиста се крије читав наш живот.

Симона Дмитровић

СЦЕНАРИО
ON SHAKESPEARE'S
DEATHBED:
ЈЕДНО НОВО ЧИТАЊЕ
ШЕКСПИРА

Ове године, свуда у свету, обележава се четири стотине година од смрти једног од најутрајнијих књижевника свих времена – Вилијама Шекспира. Поводом тога, професорка енглеског језика Драгана Стефановић, заједно са одељењем П₄ организовала је низ радионица посвећених Шекспиру, његовом животу, као и његовом делу, које су за циљ имале буђење интересовања код ученика за овог великана светске књижевности, као и прилагођавање тема њиховом узрасту, али и широј публици. Свако од ученика самостално би проучавао један део Шекспировог опуса који би кроз презентацију приказао остатку свог одељења, а касније би добио прилику и да се нађе у улози предавача пред ученицима основних школа и да им на занимљив начин, од прича о томе како је изгледао један дан у животу Вилијама Шекспира и упознавања са главним

јунацима и њиховим карактерима до представљања најважнијих цитата кроз песму, предочи и приближи суштину Шекспировог дела. Поједини ђаци имали су истраживачки задатак где су кроз анкету покушали да дознају какво предзнање деца имају о Шекспиру. У сарадњи са Библиотеком „Браћа Настасијевић“ организовано је јавно читање Шекспира, где су ученици основних и средњих школа, као и они старији, а којима је Шекспир близак, добили прилику да оживе своје омиљене јунаке, сцене и осећања из Шекспирових трагедија, комедија или сонета. Такође, уз помоћ професора Филипа Трнавца, организован је и ликовни конкурс, где су ученици кроз форму минијатуре поред свог талента, приказали и маштовито виђење Шекспировог књижевног света, које ће читаву годину бити изложено у Библиотеци „Браћа Настасијевић.“

Свака радионица започела би читањем једног од Шекспирових сонета, а затим би уследио процес упознавања Шекспира кроз писање, читање, гледање филмова и испуњавања различитих креативно осмишљених задатака. Међутим, ово је такође био и процес откривања себе – нових димензија свог бића и свог знања. Можда је боље рећи – било је потребно дозволити Шекспиру да упозна нас, јер управо то је и суштина читања – комуникација између дела и његовог читаоца. Шекспир је у томе био мајстор, јер кроз вртлог векова, кроз више од четири стотине дугих година, Шекспиров глас опстаје а његова реч и даље може дотаћи читаоца. А тај глас као да нас пита (или нас подстиче да сами себе упитамо): *Ко сте ви? Какви сте ви? Да ли вас је ово искуство променило? Шта је оно што сте ВИ прочитали у овом делу?*, и тај дијалог између Шекспира и оних који су спремни да му одговоре, траје вековима, непрестано. Генерације се смењују, остављајући понекад и неку причу иза себе, којој је баш Шекспир удахнуо живот, причу написану или пак ону коју професор пренесе кроз предавање ученицима; тако Шекспир на неки начин, после четиристо година, и даље пише.

IN MY MIND'S EYE

Идеја за причу која би представљала сусрет свих Шекспирових јунака проистекла је делом из мог задатка у склопу радионица рађених са професорком, то је било обрађивање Шекспирових трагедија, а делом из једног неурађеног

домаћег задатка. Наиме, како сам се двоумила око избора теме за кратку причу коју је требало да предам професорки енглеског, прва ствар која ми се учинила занимљивом за обраду био је управо Шекспир, то јест, јунаци његових трагедија. Тако настаје кратка прича која се убрзо ненадано развија у знатно дужи сценарио.

Прича се паралелно одвија у два временска тока. С једне стране прати мене као главног представника савременог доба, и представља моју приличну незаинтересованост на часовима на којима се обрађује Шекспир. Потом, јављују се три вештице, јунакиње Шекспирове трагедије *Магбет*, које љубоморне на славу осталих Шекспирових јунака – Хамлета, Офелије, Магбета, Краља Лира, Отела, Дездемоне, Ромеа и Јулије, осећајући се запостављено, планирају освету која укључује њихово убиство. Међутим, потребна им је марионета која ће њихову намеру предочити у дело, и наравно, избор пада на мене. Тако се радња измешта у 1616. годину, годину Шекспирове смрти, где се ја сусрећем са Шекспировим трагичним јунацима и одводим их у Шекспирову кућу, у Стратфорду на Ејвону. Трагика појединачних ликова веома брзо претвара се у колективну трагику. Елементи Шекспирове драме добијају нагли заокрет стапајући се са елементима крими приче. Под дејством зле силе, или сопствених грешака, јунаци повлаче погрешне потезе један за другим и, пуштајући да их воде силе љубоморе, љубави, похлепе и погубне амбиције, овога пута сами пишу сопствени крај. Шта се дешава када се Краљ Лир заљуби у Офелију, Хамлет посумња да му је Магбет убио оца, а Јулија и Отело заједнички смишљају осветнички

план? Ко се крије иза лика наизглед безазлене Шекспирове жене, Ен Хетавеј? Да ли је Шекспир био члан тајног друштва? Одговори се налазе у филму који снима одељење П₄ заједно са професорком Драганом Стефановић и професорком Маријом Вељић. Поред тога што треба да забави, јер обилује и комичним елементима, улога сценарија је и да подучи како се поред измишљених сцена представљају и мотиви из оригиналних трагедија.

Сценарио је наишао на одличне критике професорке Радмиле Настић, шекспиролога са Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Напоследку, професорка Драгана Стефановић и ја позване смо да учествујемо у трибини *Шта нам данас значи Шекспир?*,

у Дому културе „Студентски град у Београду“, 26. 5. 2016. године, где је такође учествовао и признати редитељ и универзитетски професор Никита Миливојевић, који је рад професорке Драгане Стефановић, као и ученички рад оценио као изузетан и несвакидашњи пример добре праксе. Сценарио *On Shakespeare's deathbed* представљао је једну од тема коју су излагали сви учесници трибине. И сам Никита Миливојевић затражио је да прочита сценарио. Захвална сам на новом искуству и изванредној прилици коју сам добила радећи на презентовању свог сценарија и учествујући у пројекту билингвалног одељења, као и професорки Драгани Стефановић и Библиотеци „Браћа Настасијевић“ који верују у мој рад.

ON SHAKESPEARE'S DEATHBED

Written by
Simona Dmitrovic

INT. SHAKESPEARE'S HOUSE IN STRAFORD-UPON-AVON – NIGHT

We see a door. Through the door we can hear a woman yelling. We don't understand most of it, but we can hear that she's extremely angry and that she's mentioning "only the second-best bed" and "the will". After a while, there is sudden silence. The door opens and Anne Hathaway appears on the doorstep. Her eyes are nothing like the sun. Her hair looks like black wires growing from her head. After hearing her yell, we are sure music sounds far better.

She stands there indecisively for a second, holding a candle, then she turns around, re-entering the room. She leaves the door open.

Besides the light that comes from the candle-the room is completely dark. We can see a male figure lying in the bed, but we can't recognize him due to a shadow that's covering his face. He starts shivering when he sees Anne coming back.

ANNE:

And you know what? Maybe your "lovely" characters should come over here and pay you a visit, so that...

MAN:

That would be awesome.

ANNE:

(extremely angry)
What did you say?

MAN:

(scared to death)
Nothing.

ANNE:

Will you shut up, already? And stop inventing words. No wonder nobody can understand you. Now, what I was talking about?

MAN:

You said how my lovely characters...

ANNE:

(Stars yelling and pulling her hair)

Again, the characters! Oooh, I think they'll haunt me when you're dead!

MAN:

(stuttering)

But... you were the one who brought them up, in the first place.

And maybe you should stop pulling your hair, dear. It already looks like a bunch of wires...

(slapping his forehead)

I've got a great idea!

If hair be wires, black wires grow on her head...

ANNE:

(not listening to him)

But where are they? Hamlet and his enemy Macbeth, that suicidal couple Romeo...and that stupid girl, whatever her name is...Desdemona... and the other fools-Othello, Ophelia, Juliet...

I mean, just look at their names, then you can guess how dumb their actions are! And they're still luckier than I am! If they existed... (she gets angrier)... uhhhg..The whole world would face a great tragedy!And what is worse, you wouldn't be leaving THEM "the second-best bed", no. Well, nobody believes me, everyone thinks you're such a cool guy, they're all praising you- but you're acting like they REALLY do exist!

So, why aren't they here now?

I'm done here, I'll just leave you die alone.

MAN:

(to himself)

Romeo and Desdemona, really? Jesus, no wonder our kids are stupid.

Anne leaves the room slamming the door. The man is left in the complete darkness. We can't see anything. A candle is lit. Shakespeare's face appears from the dark. We're close on his face. He takes a small notebook, and starts writing something down.

SHAKESPEARE:

My mistress' eyes are nothing like the sun;

Coral is far more red than her lips' red;

If snow be white, why then her breasts are dun;

If hairs be wires, black wires grow on her head.

I have seen roses damask'd, red and white,

But no such roses see I in her cheeks;

And in some perfumes is there more delight

Than in the breath that from my mistress reeks...

That's right she has an awful breath...what more...oh yes-her awful voice. Now I've got to think of a romantic way to say that...

He continues talking, but his voice slowly fades.

DISSOLVE TO:

EXT. A VERY OLD GRAVEYARD-NIGHT

We can see three old women wearing black coats, they have witch-like appearances, they're covered in dirt. First we see them from the distance and then we get closer on their faces and realize each of them has an evil grin. The atmosphere is really creepy.

THE FIRST WITCH:

As you know sisters, I've visited Shakespeare.

THE SECOND WITCH:

And, what have you found out?

THE THIRD WITCH:

Is he creating more and more characters? Not a single one of them is worth anything! The only

thing that that fool Shakespeare has made good in his life-that's us!

THE FIRST WITCH:

But people don't recognize that, at all. They've forgotten about us.

THE SECOND WITCH:

They never really knew about us... Hamlet, Romeo and Juliet, King Lear- they were in the center of the attention from the very beginning.

THE THIRD WITCH:

That's right, where's our fame and glory? We are the ones who deserved it the most-yet we get left behind.

THE FIRST WITCH:

It won't be long, sisters, and things will change. I have a great, evil plan, but I must admit, someone has helped me, though she does not know it yet.

THE SECOND WITCH:

The fourth witch?

THE FIRST WITCH:

No, she's far too dumb for that, but she gave me an idea.

Come, listen, in the end- we'll be the only ones.

First, I've got great news. Shakespeare's on his deathbed, no, he's not writing more stories. But that's not enough for us, right?

THE THIRD WITCH:

Of course not!

THE FIRST WITCH:

You know how he was always cheap? Then his wife...

They start whispering. Thunder and lightning.

DISSOLVE TO:

INT. GIMNAZIJA "TAKOVSKI
USTANAK"-DAY

A pretty normal classroom. The English teacher talks about Shakespeare and his famous tragedies.

SIMONA (V.O.)

(thinking)

It's boring just listening about Shakespeare and his famous characters! We don't know anything for sure, yet all we do is talk about his life. I wonder what he was really like, but even more, I wonder what his characters would be like if they really existed.

DISSOLVE TO:

EXT. FOREST-DAY

Quick scenes of Simona following three women through the forest. We can't see their faces, we see them from the side, and they're wearing black, long, cloaks.

SIMONA

(V.O)

Looking back now, I realize that it was a huge mistake, but I just couldn't help it. Those who have tempted me love playing with mortals, but it isn't their fault, after all. I am easy to fool, and I haven't read Shakespeare that much. That was a fatal mistake.

As you can guess, it has turned out to be a real tragedy.

Once again, I'm not blaming anybody. They DO say "Be careful what you wish for". One part of me wishes I had been.

And the other well I can't say I haven't had fun.

DISSOLVE TO:
INT. A DUNGEON UNDER
THE GLOBE THEATHER-NIGHT

SIMONA:

I gathered you all here for a very important cause. You don't know yet how important it is for you to see the creator.

There is bunch of people around Simona. Everybody is confused with Simona mentioning "the creator".

SOMEONE:

Who is "the creator" now?

OTHERS:

And why are we in the dungeon under this old, dirty village?

THE TALL, BLOND GUY, DRESSED IN DARK MEDIEVAL CLOTHES:

We want the answers!

SIMONA:

You're so obsessed with getting the answer for every single thing, Hamlet. No wonder things turned out to be that way...

HAMLET:

What way?

SIMONA:

Never mind. Anyway, we are not in "old, dirty village". We are in London, and there is a big difference, as you'll see. We aren't in a regular dungeon. We are in the dungeon under The Globe Theater. All of you were portrayed here a thousand times. But how come, you wonder? The one to blame is Shakespeare, the creator.

HAMLET:

But why do we have to see him?

SIMONA:

Again your questions, Hamlet. Like it's really important why? Bad things will happen. If you don't meet him, "the creator", you'll be wiped out from the planet Earth, that's way. I've found it from trustworthy sources. They just don't want to be exposed. Those three, they're really humble...

But we have bigger problems now. You don't even know each other. Introduce yourselves. We'll start from you, Hamlet.

HAMLET:

I'm Hamlet, The Prince of Denmark, a son of the deceased King Hamlet. He was killed. (He starts getting really angry) Not killed just by anybody. Killed by the hand of his own brother... my uncle Claudius. Then... (He stars yelling) my mother married the murderer of her own husband!

SIMONA:

Calm down, Hamlet.

HAMLET:

To make it all worse, nothing makes sense. To be or not to be...

SIMONA:

Okay, okay, next one. Who's the girl next to you?

HAMLET:

Oh, you can't talk to HER! That's Ophelia. You see, she has gone completely mad since I killed her father. She was in love with me, also, so I guess that makes it a bit worse. But that's not a real reason. For someone to go mad because his father is killed, like, really? Yeah, I'm having a lot of problems with her. Since then she sings every waking hour, which wouldn't be that irritating if she knew how to sing!

Ophelia is singing non-stop, even while Hamlet is talking. We can here in the background throughout the whole scene. It is really creepy.

SIMONA:

Okay, Ophelia, if you could just be a little quieter...

Ophelia continues singing.

SIMONA:

Okay... Next one!

A middle-aged man with a long beard and a royal robe stands up. He's holding a crown in his hands.

MACBETH:

I am Macbeth, the one who is meant to be The King of Scotland, also told by trustworthy sources, that I can prove. I may have done some wrongs, but my wife, Lady Macbeth is the one to be blamed. She has persuaded me. After all, I am the only one who deserves to be...

SIMONA:

Next!

A man and a woman stand up at the same time and start talking at the exactly same time. She's wearing something that looks like a ball gown, and he's wearing leggings and a cape.

ROMEO AND JULIET:

(Together)

We are Romeo and Juliet. Our lives started the second we looked in each other's eyes...

SIMONA:

(To herself)

Oh my God...

ROMEO AND JULIET:

(Together)

It was in a lovely town...

SIMONA:

Can you, please, please, just talk one at a time?

ROMEO AND JULIET:

(Together)

If we have to.

ROMEO:

It was in...

JULIET:

Fair town Verona...

ROMEO:

Our families were fighting...

JULIET:

The noble families of Capulet and Montague...

ROMEO:

But that couldn't stop us falling in love 'cause...

JULIET:

It was written in the stars...

Some of the others are laughing, some of them are in danger of falling asleep. Romeo and Juliet are not paying attention to them.

SIMONA:

God, here they come again...

ROMEO:

We are loyal to each other till death... There is no one, but Julia...

JULIET:

There is no other person on the Earth except Romeo...

ROMEO:

At the time, Juliet wasn't even fourteen, but...

JULIET:

Love doesn't know about the age...

ROMEO:

That's way I wanted to marry her...

SIMONA:

Enough, enough...

JULIET:

Oh, Romeo, why are you...

SIMONA:

Now seriously, someone take them to another dungeon.

A strong, black man stands up.

OTHELLO:

My name is Othello. I am a Christian Moor and a general of the armies of Venice. I am incredibly tolerant...but she really cheated on me, like my servant Iago says, I'm going to smother her with a pillow!

SIMONA:

To smother who?

OTHELLO:

My wife, Desdemona.

Desdemona faints.

OTHELLO:

She has cheated me with Cassio, my favorite lieutenant.

She must be cheating me right now!

SIMONA:

She's fainted right now.

OTHELLO:

Oh she's just acting!

(He starts pulling his hair)

SIMONA:

Calm down, we'll talk about your problem with jealousy later...

OTHELLO:

I don't have a problem.

SIMONA:

Okay, you don't. Let's just hear the next one.

DESEMONA:

(She gets up amazingly quickly for someone who has fainted a few minutes ago)

I am Desdemona, to death faithful to my husband, Othello. I'm his loyal wife...Pure as I can be. There is no woman this much in love with her husband. I'm like an angel, believe me...not even a thought about other man has ever come into my mind! I haven't looked another man in my life! Othello thinks I cheated on him with Cassio, I can't understand where he got that from! Cassio is even really ugly...

The last one is an old man, very luxuriously dressed.

SIMONA:

We saved the best for the end, King Lear.

KING LEAR:

Well thank you, go on...

SIMONA:

Go own with what?

KING LEAR:

Flattering, you dumb girl!

SIMONA:

Oh...well...tell me something about your great self...

KING LEAR:

That's obviously not enough.

SIMONA:

The way you divided your kingdom among the three of your daughters- extremely smart, extremely brave. Now, can we...

KING LEAR:

A bit more flattering...

SIMONA:

Your divine skills of ruling the country amaze us all... Can you now enlighten us all with the speech about your outrageous personality. And you're not at all old, or bold, or...

KING LEAR:

To begin, I am the best king Britain has ever had. It's a fact. Many people have told this to me. Some accuse them of flattering. Nonsense! They do that only when I demand them to, so I can see their love for me. There's no other way for that, right? I have amazingly divided the country among my three daughters, you're right. Some said I was cruel, because the youngest one, Cordelia, got nothing. But I killed those liars. Yeah, I also disowned Cordelia. That dumb girl, when asked about my virtues, she had nothing to say, imagine!

SIMONA:

You'll stay here for a while... I have some job to do. We're heading for Shakespeare's house in an hour.

(To herself)

I really hope they don't kill each other in the meantime. They have some tendencies to murder, after all, they all belong to Shakespeare's tragedies.

DISSOLVE TO:

INT. ONE OF THE DUNGEON'S
UNDER GLOBE THEATER-DAY

We can see a young man, looking a kind of lost, he's holding a skull and walking back and forth, talking to himself, and also to skull from time to time. It seems as if he doesn't see anyone around him, at least he doesn't pay attention to them.

HAMLET:

(To himself, but we can still hear him)

To be or not to be-whether 'tis nobler in the mind to suffer...

No, no, again...

To be or not to be-that is the question

Whether 'tis nobler in the mind to suffer

The slings and arrows of outrages fortune

Or to take arms against the ... (stuttering)...
sea of...

(Louder, almost yelling, pretty irritated)

Oh God, I can't understand a word I'm saying!

What the hell comes next? Oh, right!

(He continues talking to himself, but we can't understand him anymore)

Another man, a bit older, is standing in front of the mirror. He's trying to make a crown stay on his head, but it keeps falling over and over again. He has a long beard, and he's wearing a royal robe, under which we can see he is holding a sword. Scary music starts playing, as we can see him trying to make the crown stay on its place, three witches appear in the mirror, like they're standing behind him. He turns around, but he sees nobody except a blond girl, wearing a white dress, singing to herself, in spite of that she has obviously got no talent. That's Ophelia.

MACBETH:

Will you stop already? You're making my ears bleed.

The girl ignores him, and starts singing even louder.

MACBETH: (V.O)

She must be mad, like Hamlet said. I mean, look at her face. But who am I to judge, she looks perfectly sane compared to my wife, Lady Mac-

beth. And I also... Well the king maybe wouldn't even live much longer even if I didn't... The king had to die. And his son...

(We see a flashback of three witches in the mirror, all with creepy, mysterious smiles)

MACBETH:

(Whispering)

Talking about the blood...

(He notices blood stains on the mirror. He starts freaking out. He closes his eyes. We're close on his face.)

MACBETH:

(to himself)

It's all in your head, it's all in your head, it's all in your head...

(His crown falls again, because he's holding his head)

But a mysterious and creepy whisper disturbs him. "BLOOD WILL HAVE BLOOD" he hears.

MACBETH:

Who's that? If that creepy girl is...

But, no. I must get rid of the blood stains first.

(He tries cleaning them, but it's impossible)

(V.O)

That boy with a skull has noticed me.

We see Hamlet looking suspiciously at what Macbeth's doing.

I must be careful. Look like the innocent flower, but be the serpent under it, as Lady Macbeth said. But should I even listen to her, she's crazy? And what's wrong with me, then?

(Again the flashback-three witches in the mirror. Macbeth picks up his crown.)

MACBETH:

(To himself)

Is he still watching me?

(He turns around but Hamlet is gone)

DISSOLVE TO:

INT. MAIN DUNGEON-DAY

All of the characters are in the main dungeon again, gathered around Simona.

SIMONA:

It's time for me to lead you to the house of "the creator". Everything's ready now. We're heading for Stratford-upon-Avon.

DISSOLVE TO:

THE HOUSE IN STRATFORD-UPON-AVON;
SHAKESPEARE'S ROOM

Simona enters the room first.

SHAKESPEARE:

You don't look like one of my characters.

SIMONA:

That's because I'm not. I'm Simona. The one who organized their visit.

SHAKESPEARE:

So, where are they? Are they as beautiful as I imagined them?

SIMONA:

They'll be coming in a minute. Well...I can't say they're not interesting. They're just not...How can I put this?... Well, you'll see for yourself.

(We hear loud noise from the hall.)

SIMONA:

Oh, here they come.

(All of the characters try to go through the door at the same time. Then they start fighting in front of the door. We can also hear a girl singing in the background. Shakespeare's voice then stopped the noise.

SHAKESPEARE:

Just come in one by one.
(Everyone listens to him)

SIMONA:

Why does that never work out for me?

The characters come in, throw a glance at Shakespeare, than continue fighting.

SHAKESPEARE:

You'll see how I'll control them now. They cannot disobey me. After all, I am "the creator". Calm down, everybody! Listen to what I have to say.

Nobody listens to him.

SIMONA:

It won't work. You don't know them. I said they were a bit...

SHAKESPEARE:

I don't know them? Well, I have created them!

SIMONA:

Oh, well I have spent two hours with them, and believe me-THAT is completely enough.

SHAKESPEARE:

We'll see about that. My characters are beautiful. They will be impressed with me.

SIMONA:

Yeah, when they see you. They aren't even paying attention to you.

All of them start leaving the room.

And why are they leaving now, if they're so impressed?

DISSOLVE TO:

INT. SHAKESPEARE'S HOUSE-NIGHT

The characters are talking in the living room. In the left corner of the room, we can see Desdemona

and Romeo, sitting on the couch next to each other. Juliet has gone out for a walk, and Desdemona is flirting with Romeo in the meantime. We can hear parts of their conversation.

DESDEMONA:

You don't need her! She's so boring, and she's ugly also. Not so smart, as we can see, because she chose to marry a man after knowing him one day! There are plenty of other girls who are much prettier, smarter, and way more faithful, even in this room. Of course, I'm not talking about Ophelia, that girl has gone TOTALLY crazy. Hmm... Who can I recommend you?

ROMEO:

If I needed help I wouldn't be asking for it from you.

DESDEMONA:

Oh, why not? Who can help you, besides me?

ROMEO:

My heart, it's repeating her name every second of every day. I feel her...

DESDEMONA:

Julia, again.

ROMEO:

It's Juliet. That name...

DESDEMONA:

Let's just talk about something else, for a change. About someone else...

ROMEO:

For example?

DESDEMONA:

Someone better than Julia...in this room. Except Ophelia, she's crazy.

ROMEO:

Juliet...

DESDEMONA:

I guess that...

ROMEO:

...that leaves me with you, Desdemona. Only you, forever.

DESDEMONA:

(Pretending)

Oh, I'm not sure about that. You see, I'm extremely loyal to my husband...

ROMEO:

Well I am sure...

DESDEMONA:

Really? I knew it was you all along. The man I was so faithful to all my life! The other ones? The other men? I haven't looked one in my life!

ROMEO:

...That death would be better than life with you. Go away Desdemona. I won't tell this to Othello, you know, but If you try...

DISSOLVE TO:

INT. LIVING ROOM-NIGHT

In the completely other part of the room we can see Ophelia standing by a window. She's whispering to herself now. She doesn't notice King Lear standing close to her, listening to every word she says.

OPHELIA:

What a great man he was! Extraordinary! So brave, ready to sacrifice for his children.

KING LEAR:

(He looks extremely interested to what Ophelia is talking about, for the first time)

Continue...

(Ophelia still doesn't notice him)

OPHELIA:

Full of virtues... He was never complaining, and he didn't have an easy life. Great since the day he was born to the day he...

KING LEAR:

She's talking about me...

OPHELIA:

His good heart always wanted to help the needy...and he...he never needed help. He was powerful also, but he used his power for good causes only.

KING LEAR:

I'm right, of course. That perfectly describes me. Not a single word out of place! Perfect!

OPHELIA:

Rightful he always was... He never sinned in his life I can swear. Full of forgiveness...

KING LEAR:

(To himself)

Only the ones who are jealous can say that she's mad! What a clever girl! You can see it in her eyes, and the way she talks...

OPHELIA:

But ready to stand up for himself when needed.

KING LEAR:

(V.O)

This is even a little bit weird! How can she know me so well?

Seems like she has known me all of her life! Almost, but just almost, better than I know myself, she knows me.

OPHELIA:

Never will be born again...

KING LEAR:

The one like me...

Ophelia sighs.

KING LEAR:

She's sad because I'm this much older!

KING LEAR (V.O)

Who cares if she's a bit younger! I'm very young-looking, after all. After flattering that much it's obvious that she's in love with me.

Ophelia starts singing again.

KING LEAR (V.O)

She has an awful voice, but nobody's perfect. (Except me) And if she's singing about me, then her voice doesn't really matter!

KING LEAR:

(Louder)

Tell me more, I want to know more. Let's leave this noisy room, search for a quiet place where I can hear everything you want to talk about. I want to know about the one you sing so much about.

(Winking her)

OPHELIA:

(Her face lights up for a moment)

Really? You are the first one who asked for that! Of course, I'll tell you.

(They leave the room together. We can hear Ophelia singing in the background)

DISSOLVE TO:

INT. LIVING ROOM-NIGHT

Hamlet is in the center of the room. He's walking back and forth, carrying the skull, as always.

HAMLET (V.O)

To be or not to be? Macbeth I guess it was him... Everyone says I have a pretty wild imagination, and that I always make things up...but I can swear this time I am right!

To be or not to be? But what if I'm wrong?

No, I can't be wrong!

(Getting angrier)

It was him all along! Talking about a dead king who could've lived longer! Yeah, I've heard Macbeth in front of the mirror! To be or not to be? Well I can't be wrong! And the look in his eyes when he faces the mirror! I bet the face of my dead father haunts him! Well, he deserves it!

There are not many dead kings that could've lived longer? That's the phrase he used. And he mentioned a son. He maybe regrets it now, but it's too late. To be or not to be...

Or did he say "the dead king who couldn't live any longer? Whatever he was saying, it looks like it's him!

And the way he looked at me, yes I remember! Like I shouldn't have been there. Yes, I remember the glance he gave me... full of fear. To be or not to be? He knows I was never afraid to pull out a sword and fight till death! He can ask my uncle, Claudius, about that! Macbeth's weird behavior tells me everything I need to know. So, it's him. To be or not to be? I just cannot find what his motive would be. But who cares about the motive? I have to think about some kind of revenge. Not a regular one. No... I've waited too long for this. A bloody one. To be or not to be...

DISSOLVE TO:

EXT. SHAKESPEARE'S GARDEN-NIGHT

Juliet is walking in Shakespeare's garden. She recognizes Romeo's voice, so she stops under the open window.

JULIET (V.O)

I miss him already! Who is he talking to? Is he talking about me? About his love for me? Yes, I know he is. But who is he talking to? I can't hear that. It doesn't matter, after all. But...Wait... Is that Ophelia? I can't hear what she's talking about. Well, it doesn't look like they have many things in common.(At least I don't think Ophelia is THAT fond of me to go through a whole conversation with Romeo.)But here's my Romeo again. His lovely voice, he's sending me love now, he's talking about me, yes, I feel it, oh how our love is strong!

"... That leaves me with you, Desdemona. Only you, forever.

JULIET (V.O)

What? That can't be! It's Romeo's voice, that's not Othello! Something is wrong here. Something is really wrong. I can't doubt Romeo. I can't... I can't possibly...And Desdemona also, she's supposed to be...

Well maybe it's just a mistake. I don't want to freak out like the last time-many people lost their lives because I was overreacting.

But what if "pure and faithful" Desdemona isn't that pure after all? Or am I just being paranoid? Maybe he's talking to me, but he's so used to my presence that he doesn't notice I'm gone. There has to be an answer.

(She moves closer to the window)

"That death would be better than life without you."

It's his voice. But he's not talking to me, no? He's not. How could that be? This is not possible!

I've dedicated my life to him! I've put my trust in him! I've known him for three days, there's not a person who knows him better! I gave him my life, he's aware of that, he wouldn't do this. I am the one he would die for, I heard him say that a million times, it is the only truth my heart is ready to accept!

No, I know him too well, too well, God, three days, I know how this guy breathes. It's just not in his character to do something like this, at least I should know. Maybe it's Othello, after all. But I must be mistaking. It is not. I know what's wrong. I should've seen this coming. (Very angrily) Happiness lasted for too long. She put a spell on him. I knew she was a trouble all along! I just had a feeling! I couldn't find my peace all day. Othello was right about all this time! He was right...

I need him know. A plan of a mind so jealous. (I just have to watch out, so he doesn't kill me in his rage when he finds out). So, Desdemona "teamed up" with Romeo. She's using black magic. She'd better be prepared. And if it isn't Desdemona's fault? Then Romeo wouldn't be Romeo for much more time.

I'll find Othello. She starts running back to the front door. She stumbles a couple of times on her way to there.

JULIET (V.O)

(Determined)

I can't afford to lose more time! She tries to get in the house through a window, but her ball gown disables her.

She falls again.

DISSOLVE TO:

INT. SHAKESPEARE'S HOUSE-NIGHT

Simona is standing by a window in one of the bedrooms. She sees Othello and Juliet in the garden. Both of them are using gesticulation and talking really loud and then it suddenly seems as if they are whispering.

SIMONA (V.O)

Juliet's not by Romeo's side? Something's not right, obviously. Like anything can turn out right with these people! I imagined them differently.

(She hears some kind of noise coming from Shakespeare's room)

Poor guy, he thought his characters would care about him. Well they would if he had created them differently. They're so self-centered. I must see what he's up to know.

DISSOLVE TO:

IT'S EARLY IN THE MORNING.
SHAKESPEARE'S ROOM.

SIMONA:

I'll bring them in here in the evening. They just can't come now! They can't! They're having breakfast in the dining room, but as you can hear they are fighting, as always!

SHAKESPEARE:

I can't hear anything.

SIMONA:

That's because you're about to die and you can't hear that well...

(Silence)

SHAKESPEARE:

You see? Nobody's in the dining room. As you said, we would hear them. You know how you told me yesterday that you have a feeling that something

isn't right? You have to tell me what's happening in the house.

SIMONA:

I can't do that. I wasn't sent here to please you. Actually, I was...

SHAKESPEARE:

Who has sent you? If it's Anne...where is she by now?

You know, it's funny, everything she said about the characters really did come true. Oh no, wait ...

SIMONA:

Well...I'll just go know.

SHAKESPEARE:

Wait.

But Simona has already left the room.

DISSOLVE TO:

INT.THE HALL IN SHAKESPEARE'S
HOUSE-DAY

ROMEO:

Juliet, my love. Where have you been for all this time?

I was searching for you.

JULIET (V.O)

...No, it doesn't look like that. He looks completely sane. God, this isn't a good sign. What if it isn't her black magic? If he's really...?

(Out loud)

Just go away, Romeo! After three days you dare to...

ROMEO:

Juliet, your face is like...

JULIET:

(To herself)

Eternal love...Innocent and pure Desdemona...
(Imitating Desdemona)

I'm so loyal to my husband, never seen another man...

(Imitating Romeo)

My love is eternal, written in the stars, it can never die...

(Very Angrily)

Three days and he does that to me...After all this time.

It doesn't look like he's having regrets!

My parents were right. Bloody Montagues!

(Macbeth goes out of his room. He stares at Juliet but neither Romeo nor Her notice him)

ROMEO:

Who are you talking about? Juliet? Are you sick?

JULIET:

I thought you were. But I was wrong. It wasn't Desdemona after all. Oh you'll see, you'll see when I...

ROMEO:

Lovesick, I am...

JULIET:

(To herself)

I never noticed how pathetic he was...

Oh, you don't know how sick

You will be when you find out about ...

(Shouting)

Just leave me alone! She takes a vase and throws it at Romeo. Romeo faints.

(She enters another room and slams the door.)

DISSOLVE TO:

INT.OTHELLO'S ROOM-DAY

OTHELLO:

(Pulling out his knife)

She has lived long enough. I would forgive her everything. But choosing another man, as you said? You see I was right, now? You see? How does it feel, tell me?

JULIET:

(Taking his knife)

Wait, wait, wait. We have to have a plan, first. And Desdemona is not the only one who's going.

OTHELLO:

So, you are killing your lover also? I can tell you he deserves it. But you haven't answered my question? Do you see it know? Do you feel it?

JULIET:

Jealousy? I feel it pulsing through my blood. It's the poison that attacked my body. But I'm not willing to fight it. Instead of curing myself...I'll poison him also. But with a poison much, much more deadly. That's what I know the best. And that's how you sort out things in my town-Verona.

OTHELLO:

That's not pretty creative, I must admit. Poison?

But as you like it. I have a different plan for Ophelia.

She won't see daylight anymore. We'll be done with the plan this evening. I can't wait anymore...I can't wait.

And when she's gone? I'll be gone also.

(Pulling his hair)

DEVIL, SHE IS!

(He starts breaking things in his bedroom)

JULIET:

Wait a second...

“We’ll be done with the plan”?

I thought...

So, it’s two of us, right? I thought I would just help you.

OTHELLO:

Oh, we have a third member?

JULIET:

A third one? Are you crazy? You told someone about this?

OTHELLO:

I haven’t exactly told the truth, but.

JULIET:

Who is the third one?

OTHELLO:

Come in, Ophelia.

DISSOLVE TO:

INT. OTHELLO’S ROOM-DAY

We see Juliet lying on the bed. She has fainted when she found out about Ophelia.

She’s conscious again.

JULIET:

Crazy Ophelia? Out of all these people you chose mad Ophelia to help you with something? And that something is a murder!

I’m making a plan with two crazy people helping me, then. This is insane. I won’t be normal for much longer this way, either.

(Ophelia is singing in the background for the whole time)

OTHELLO:

Wait, I didn’t tell her it’s a murder.

JULIET:

Maybe you didn’t notice it, but she’s standing right behind you. Oh what did I get myself into?!

OTHELLO:

She’s in “the singing faze”, she doesn’t pay attention to us.

JULIET:

(ironically)

So she would be a great companion for a murder, you know, because she never pays attention to anything.

And how come you didn’t tell her it’s a murder?

What on Earth did you tell her? We are playing, it’s a game?

Was it so hard to ask me before you do something that dumb?

What’s your magic plan? Tell me!

OTHELLO:

No, listen. This evening she’s going to enter Desdemona’s room. I told her that her dead father’s spirit is waiting there for her. If he doesn’t come straight away, she should talk about deadly punishment for the sinners, the greatest punishment coming for adulteresses.

Ophelia is going to be masked as a ghost, or some kind of a demon that’s been sent to tell her the prophecy.

JULIET:

(Looking at Ophelia singing and at her clothes)

We won’t need to mask her. And what if she’s in “the singing faze”?

OTHELLO:

She won’t be when I tell her about her father.

JULIET:

I still don't understand. Why couldn't you just come in and smother her with a pillow?

OTHELLO:

Well that is actually what I'm planning to do, but Desdemona has to be scared to death before I enter the room.

Partly because it makes me feel the good... sweet revenge...

And partly because that way she'll probably be so scared she wouldn't even scream!

JULIET:

And after that? Ophelia and her father? She is crazy, but she's not that dumb. Especially when she's out of "the singing faze"

OTHELLO:

I'll think about that later. Your role is to help me accuse Romeo of everything.

JULIET:

I would love to do that.

DISSOLVE TO:

INT.HALL IN SHAKESPEARE'S
HOUSE-NIGHT

While Juliet is with Romeo, Macbeth goes out of the room. He sees Romeo's body on the floor.

MACBETH (V.O)

Perfect! This changes my plans. I don't know who has killed him. It's probably Juliet. She hit him with a vase. Who would have known he was that weak? A girl probably thinks he has just fainted. Does she even know that...

Never mind, this is perfect.

(He knocks on Hamlet's door. Nobody answers.

He slowly opens the door. Hamlet's not inside. He pulls the body in, then leaves.)

Hamlet has been hiding, and he has seen what Macbeth has been up to.

HAMLET (V.O)

Oh no, he didn't! Macbeth is trying to accuse me of murdering Romeo. He's not in his room right now. I'll pull this body back where it belongs. Why did he kill this poor dumb guy? Just to blame it all on me? That means I'm right. It was Macbeth all along. He killed my father and he knows that I know. That's why he's trying to put me in jail.

Macbeth is back in his room after a while and he sees the body. He pulls it back. He opens the door, but Hamlet is inside.

HAMLET:

Well, well, well, whom do we have here?

MACBETH:

I'm just bringing back what belongs to you.

HAMLET:

You can't bring back the things you have taken away from me...

I know it's you who killed my father. You blamed it all on my Uncle, Poor Claudius.

MACBETH:

Why would I even...? I don't even know your father. I don't even know his name. Do you realize (I can't believe I'm coping with this amount of stupidity) that you come from Denmark and I'm from Scotland? Why would I kill your father? What do I get from killing him? Where did you get that idea? You got some kind of evidence? I don't think so.

You saw me in front of the mirror, right? I knew it. But it wasn't your father.

(Starts laughing to himself)

Hahaha, I can't believe you're that dumb! I didn't kill your father, some other people...yes...

That's why I brought Romeo here. I thought you had known about my real sins from the past. I wanted you to be dead, executed for the murder of Romeo Montague, so you couldn't spread the ugly truth from my past. But no,hahah, you thought it was your father that I killed! Oh young boy, don't be foolish! I thought I was fighting with a much greater enemy...but.....hahahahaha, obviously you're just a crazy child.

HAMLET:

I don't believe a single word! You want a greater enemy?

You'll meet me today when a clock strikes the midnight beside the lake behind this house. There I will revenge my father. Blood will be spilled...

MACBETH:

Blood...

DISSOLVE TO:

INT.SHAKESPEARE'S HOUSE-NIGHT

Juliet, Othello and Ophelia are standing in a dark hall. Juliet is holding a candle. Juliet and Othello are whispering, while Ophelia is silent. She looks even creepier than usual, because she is masked as a ghost. Othello is holding a pillow.

JULIET:

I still doubt that this is going to turn out right.

OTHELLO:

Just trust me.

JULIET:

You know it interesting how you always have problems with trust...

(Othello gives her a quick, but scary look. Juliet remains silent, while Othello is peaking through the keyhole.)

JULIET:

But you trusted ME when I told you about Desdemona and Romeo?

(She looks at him flirty)

We could also say, well...that I was the only one you ever trusted in your whole life.

When this whole thing is over... Do you think we could...

OTHELLO:

I think I can see where you're heading Juliet, and I don't like it. Besides that, now is not the time. Ophelia, you're going in now.

OPHELIA:

Oh is it possible, his ghost is finally willing to appear?

OTHELLO:

Yes, but first let's have a small rehearsal. What did we say? When you come in, he probably wouldn't be there straight away. You're wearing a ghost costume so he can appear and get friendly with you faster. (He will perceive you as one of them.)To make him come even faster than that, to make him less shy, and this is really important, because the ghost will relax quickly with this method, you have to make those crazy (it won't be hard for you) ghost-like sounds. Then, you start talking about deadly punishment that is waiting for those who have cheated on their loved ones.

OPHELIA:

But why?

JULIET:

I've told you-she isn't that dumb!

OTHELLO:

Calm down, Juliet. You'd better go and see where Romeo is. We'll need to set the scene soon. As we have planned, it will look as though he had committed a crime.

JULIET:

Yeah...

(She looks indecisive for a second)

I'll go and look for him.

OTHELLO:

(To Ophelia)

It's cheating in a metaphorical way. You see, if you forget your loved ones after their death (But you haven't obviously) - it's cheating on them.

OPHELIA:

Oooh, I get it. I agree totally.

OTHELLO:

But you can't talk to Desdemona in metaphorical way...

OPHELIA:

But why not?

OTHELLO:

She is dumb, my dear, she won't understand the meaning of "the divine message" that you're sending. That's why you have to talk to her as if it's cheating between two lovers... a regular (a bit too-regular in this house) earthly cheating.

OPHELIA:

I'll do anything.

OTHELLO:

(With an evil grin)

Of course you will.

(Mysterious music plays for a while after he has said that)

OPHELIA:

Okay, you can go know.

OTHELLO:

Go where?

OPHELIA:

Well it's a private thing, as you said earlier, talking to the ghost of someone close to you that passed away. I thought you were just following me up to Desdemona's door.

OTHELLO:

No, I'm your support, Ophelia. Moral support. I'll go in with you.

OPHELIA:

But I want to go alone...

OTHELLO:

But it's obvious that you can't.

OPHELIA:

I want to.

OTHELLO:

You're acting like you're crazy, Ophelia.

(V.O)

Oh, yeah. I totally forgot she really is. Maybe Juliet was right.

OPHELIA:

I really want to...

OTHELLO:

You can't, Ophelia, and that's it! God, get in before "the singing faze" starts again.

(He pushed Ophelia in, he gets in after her, carefully closing the door. Desdemona is asleep. The moon is the only source of light in her room. Othello hides in the dark, behind her bed.)

(Scary ghost music starts playing. Desdemona wakes up. As soon as she sees Ophelia above her

bed, she screams at the top of her lungs. Ophelia doesn't have to say anything, Desdemona is already dead. But Othello doesn't know it yet. He jumps from behind and smothers Desdemona with a pillow.

OTHELLO:

(Panicking)

Fast, fast, we need Romeo, fast, now!

OPHELIA:

But where is my father?

OTHELLO:

(shouts at her)

Not now!

OPHELIA:

I'll start with "the singing faze", I swear.

OTHELLO:

(Stars pulling his hear)

Just go find Juliet, go find her.

But Juliet enters the room at that moment.

Ophelia's already singing.

JULIET:

He's dead. My Romeo... Somebody killed him. If that was you and your jealousy, I'll...

OTHELLO:

What jealousy, woman? Why would I be jealous of you? And what are we going to do now?

OPHELIA:

I know what I'll do. You won't see us again.

JULIET:

Us? Who is she talking about?

But Othello doesn't pay attention to Ophelia, and Juliet soon after forgets about this statement.

OTHELLO:

Hamlet, Macbeth?

JULIET:

Both dead beside the lake. It looks like it was a duel.

Quick scenes showing a duel between Macbeth and Hamlet. They're fighting next to a very deep lake. They are using swords at the beginning. Simona tries to step in between them, but one of them stabs her with a sword. Then Hamlet and Macbeth throw away their swords and start wrestling. They both accidentally fall into water and drown.

OTHELLO:

Simona – she's the solution!

JULIET:

Dead also. I guess she wanted them to stop fighting.

OTHELLO:

Ophelia and King Lear? Tell me we can use them!

They suddenly hear two shots from another room.

JULIET:

I guess...that's it.

We see quick scenes of Ophelia and King Lear pulling out their guns in the living room.

OPHELIA:

With a brave man I'll meet again.

KING LEAR (V.O)

She's talking about me again.

Then they both shoot themselves. They are lying on the floor of the living room looking like a pair of gangsters with revolvers in their hands.)

OTHELLO:

The last hope is dying...

(He raises the sword)

JULIET:

You aren't trying to... kill yourself?

OTHELLO:

You don't know how awful jails are here.

JULIET:

Okay, then I'll go with you. Romeo is dead, so I can't sacrifice for him...Yes, I guess this is the next logical step.

(She stabs herself also)

The whole house is completely silent. We can see the scenes of murders one by one. Lake behind Shakespeare's house, Living room, Desdemona's bedroom. The last one is Shakespeare's room. The last hours of his life, he spent completely paralyzed.

When the last character dies, when Julia stabs herself, we can see Shakespeare dying in the dark, alone.

DISSOLVE TO:

INT. JOHN AND MARY'S HOUSE-DAY

We can see a regular 17th century English household. A man is sitting at the table, drinking beer and reading newspapers.

We see the main title on the front page: Series of murders in Shakespeare's house, Stratford-upon-Avon.

JOHN:

Marry?

MARRY:

What now, John?

JOHN:

Do we have a neighbor called William Shakespeare?

MARRY:

Yes, that's the husband of that boring Anne. I die of boredom every time I talk to her. She never

knows any of the new gossips. All she does is talk about her husband and his characters or something. I don't even who those people are...probably she makes them up because she can never find out about the real gossips. Anyway, I tell you, she kills me every single time.

JOHN:

Well it looks like she killed someone for real now.

MARRY:

What?

John shows her the main title. We can see the title also, when he's showing it to her.

JOHN:

It appears that she has been accused of several murders that happened last night in Shakespeare's house!

MARRY:

She told me she was on vacation! Something about how she needs to get away from her husband and again those "characters", I don't know who those people are. I knew she was lying!

JOHN:

It looks like those people were in the house.

MARRY:

So that's where the screams were coming from!

Anne is a murderer! It looks like she's not that boring, after all!

JOHN:

God, Mary.

MARRY:

What else do they write? Read it, John.

JOHN:

Series of crimes were committed in Stratford-upon-Avon, yesterday, on 23th of April, 1616. At

about 1:34 AM, neighbors started complaining about screams coming from the house of William Shakespeare...

MARRY:

I wonder who was complaining. I'll ask Jane later...

JOHN:

...our fellow citizen, whose profession still remains a mystery, though the police are investigating, hoping maybe that would give them a clue. The police thought the screams that came from Shakespeare's house were just a regular fight between him and his wife, and they ignored neighbors, continuing to drink.

The neighbors called again, at 2:06, because they thought they had heard two shots, but the police ignored that and blamed it on the great imagination of our citizens. It's not the fault of the police, because in earlier cases, everything was really citizen's imagination. Nothing ever happens in Stratford-upon-Avon. In the morning, the police decided maybe they should check on Shakespeare nevertheless.

Here we have a statement from the local policemen, Jack Smith.

(Now we see a scene where policeman talks to a journalist)

In the morning we had nothing to do, so we decided we could go check on the Shakespeare guy a bit, you know, clear our heads a bit, it was a hard-working night. First we noticed two dead bodies in the living room. They looked like gangsters. That Shakespeare was probably a part of a criminal group, or a gang. Then we found a boy lying in the hall. The doctors say he was killed with a vase, but we doubt it. He probably got into

a sect, and somebody killed him. Maybe even Shakespeare, who could also be a leader of the sect, which is another theory. In one of the bedrooms we found three dead bodies. A man and a woman were stabbed, and a woman died from a heart attack, as our doctors say. We don't know what to think on that one, you know. A dead body was found near the lake. Stabbed also - probably a suicide. I just don't get it why she didn't just jump into the water, like the two of her friends, found in the lake, who drowned. Maybe she just wanted to be original. Or she even knew how to swim... Women these days. Shakespeare was found in his bed. He may have been a leader of a criminal group, he has left some mysterious writing behind him, which we cannot decode yet. That maybe a clue to what that sect was about. We think the real murderer is Anne Hathaway. We cannot identify who the murdered people are...

DISSOLVE TO:

EXT. HEAVEN, GOD'S GARDENS-DAY

We can see a giant field full of flowers. Sun is shining, birds are singing. People are walking around with great serenity on their faces. They look so calm that it's almost creepy. But not everyone's calm. In the middle of the field we can see a small table, which is not a regular thing in heaven. To make it worse, two people are sitting at the table, reading newspapers, talking loud and ruining everyone's serenity. It's Simona and Shakespeare.

SIMONA:

Look, there is an article about you, Shakespeare, in *The Heaven Press*. It looks like they're blaming it all on Anne.

SHAKESPEARE:

I don't really care.

SIMONA:

Hey, what were you talking about? Ophelia and King Lear?

Really?

SHAKESPEARE:

I guess it was like that. She talked about her father and he likes flattering, so naturally, he thought it's about him...

SIMONA:

And Ophelia went with it? She liked him?

SHAKESPEARE:

Well it didn't work out with Hamlet, obviously, and she wasn't getting any younger, either. And she had someone to talk about her father for the first time.

SIMONA:

But how could she not know that King Lear sees it as flattering to him?

SHAKESPEARE:

She's not as mad as the others think she is, but...

SIMONA:

She's not very bright either.

SHAKESPEARE:

And neither is King Lear.

For Macbeth and Hamlet – well, it was just one big misunderstanding. But in the end-it turned out to be a real tragedy, just like I would write it.

Hamlet just thought Macbeth killed his father, while Macbeth was hiding a murder, obviously, but not a murder of the Danish king! It isn't even logical for him to do it, as he's coming from Scotland...he takes more interest in their kings.

I guess it wasn't hard for Hamlet to make up a crazy theory in his head...

And for Romeo and Juliet, Desdemona and Othello...it's far too complicated. I still don't understand it.

SIMONA:

And you figured out all of this all by yourself?

SHAKESPEARE:

It wasn't that hard. A man's got nothing to do here! I tried to write something down and I said to God-I just need a quill and a piece of paper, but then he said...

(His voice fades)

DISSOLVE TO:

EXT. VERY OLD GRAVEYARD-NIGHT

Three witches appear.

THE FIRST WITCH:

Finally. The day has come.

THE SECOND WITCH:

We are the only ones.

THE THIRD WITCH:

We have waited for this so long. We have to celebrate somehow.

THE SECOND WITCH:

The whole fame-just for us...No one else. Just...

THE FIRST WITCH:

Wait...

THE SECOND WHICH:

What?

THE FIRST WHITCH:

We forgot about the comedies!

(All three of them look at each other, then slap their foreheads.)

To be continued...

НА ШЕКСПИРОВОЈ САМРТНОЈ ПОСТЕЉИ

ЕНТЕРИЈЕР: ШЕКСПИРОВА КУЋА У СТРАТФОРДУ НА ЕЈВОНУ; НОЋ

Видимо врата. Кроз врата, чујемо жену која виче. Већином не разумемо шта говори, али разазнајемо да је веома љута, и да спомиње *само други најбољи кревет и тестамент*. После неког времена, изненада, наступа тишина. Врата се полако отварају, и Ен Хатавеј се појављује на прагу. Очи јој не блистају попут Сунца. Коса јој је попут црних жица које полазе са њене главе. Након што смо је чули како виче, сигурни смо да музика звучи много боље.

Она стоји на прагу неодлучно, на тренутак, држећи свећу, а онда се окреће, враћајући се у собу. Оставља врата отворена.

Занемарујући светлост коју баца свећа, соба је у потпуности мрачна. Разазнајемо мушку фигуру која лежи у кревету, али не можемо да га препознамо због сенке која му прекрива лице. Почине да дрхти када угледа Ен како се враћа.

ЕН:

И знаш шта? Можда би твоји „дивни“ ликови могли доћи да те посете, тако да ...

ЧОВЕК:

То би било феноменално.

ЕН:

(Веома љута)

Шта си рекао?

ЧОВЕК:

(Насмрт уплашен)

Ништа.

ЕН:

Хоћеш ли ућутати већ једном? И престани да измишљаш речи! Није ни чудо што нико не може да те разуме ... А сад ... О чему ли сам оно причала?

ЧОВЕК:

Рекла си како моји дивни ликови ...

ЕН:

(Почиње да виче и чупа косу)

Поново, твоји ликови! Ооох, мислим да ће ме прогањати и кад будем мртва!

ЧОВЕК:

(Муцајући)

Али ... ти си их ... сама поменула, првенствено.

И можда би могла да престанеш да чупаш косу, драга. Ионако већ изгледа као гомила жица ...

(Ударајући се по челу)

Имам одличну идеју!

А власи јој косе као црна жица ...

ЕН:

(Не слушајући га)

Али где су они? Хамлет и његов непријатељ Магбет, онај самоубилачки пар, Ромео ... и глупа девојка, како год да се зове ... Дездемона ... и остале будале - Отело, Офелија, Јулија.

Само погледај њихова имена и знаћеш како су им само глупи поступци! И поред тога, они су срећнији од мене. Кад би они постојали (Љути се све више) ... цео свет би се суочио са великом трагедијом! И што је још горе, њима не би оставио *други најбољи кревет*, не. Али нико ми не верује, сви верују да си тако фин момак, величају те, хвале - а ти, ти се понашаш као да сви они, твоји ликови, заиста постоје.

Ако је тако, зашто сада нису овде?

Завршила сам, само ћу те пустити да умреш, сам.

ЧОВЕК:

(Себи)

Ромео и Дездемона, заиста? Господе, није ни чудо што су нам деца глупа.

Ен напушта собу лупајући вратима. Човек остаје у потпуној тмини. Више ништа не видимо. Пали се свећа. Шекспирово лице израња из мрака. Близу смо његовом лицу. Он узима малу свеску, и почиње нешто да записује.

ШЕКСПИР:

Мојој госпи не сја сунашце из зена;

Корал је рујнији од њених усница;

Ако снег је бео – сива груд' је њена,

А власи јој косе као црна жица.

Видех да ни дамаст, ни руже беле

Ни рујне – на образу њеном не бише;

А неки мириси већу сласт ми деле

Него топли дах моје госпе док дише.

Но волим чути хор њен, добро знам то да

Звуцима музике умилност је јача;

Знам, богињу никад невидех да хода;

Госпа ми, кад иде, по тлима корача.

И моја је љубав ретка као она

Што лажној поредби у вери је склона.

ПРЕЛАЗИ У:

ЕКСТЕРИЈЕР: ВЕОМА СТАРО ГРОБЉЕ;

НОЋ

Видимо три старије жене одевене у црне капуте, изгледа налик на вештице, прекривене прљавштином. На почетку, видимо их из даљине, а онда се камера приближава њиховим лицима, и схватамо да се свака од њих злокобно осмехује. Атмосфера је застрашујућа.

ПРВА ВЕШТИЦА:

Као што знате, сестре, посетила сам Шекспира.

ДРУГА ВЕШТИЦА:

И, шта си сазнала?

ТРЕЋА ВЕШТИЦА:

Да ли и даље измишља све више и више ликова? Ниједан једини од њих не вреди ничему! Једино вредно што је та будала, Шекспир, у животу створио - то смо ми!

ПРВА ВЕШТИЦА:

Али људи то не схватају, уопште. Заборавили су на нас.

ДРУГА ВЕШТИЦА:

Никада нису ни марили за нас ... Хамлет, Ромео и Јулија, Краљ Лир - они су били у центру пажње од самог почетка!

ТРЕЋА ВЕШТИЦА:

У праву си, где су наша слава и престиж? Ми смо их највише и заслужиле, а ипак, ми смо запостављене.

ПРВА ВЕШТИЦА:

Ускоро, сестре, ствари ће се променити. Имам велики, зао план, али морам признати, неко ми је помогао, мада она то још увек не зна.

ДРУГА ВЕШТИЦА:

Четврта вештица?

ПРВА ВЕШТИЦА:

Не, исувише је глупа за то, али дала ми је идеју.

Приђите, слушајте, на крају - остаћемо само ми.

За почетак, имам одличне вести. Шекспир је на самртној постељи, не, више не пише приче. Али то за нас није довољно, зар не?

ТРЕЋА ВЕШТИЦА:

Наравно да не!

ПРВА ВЕШТИЦА:

Знате како је увек био шкрт? Његова жена је онда ...

Почињу да шапућу. Грми и сева.

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: ГИМНАЗИЈА
„ТАКОВСКИ УСТАНАК“; ДАН

Прилично нормална учионица. Професорка енглеског језика говори о Шекспиру и његовим славним трагедијама.

СИМОНА:

(В.О.)

Како је досадно само слушати о Шекспиру и његовим познатим ликовима! Ни у шта нисмо у потпуности сигурни, па ипак, све што радимо своди се на разговор о његовом животу. Питам се какав је Шекспир стварно био, али још више ме занима какви би његови ликови били да стварно постоје.

ПРЕЛАЗИ У:

ЕКСТЕРИЈЕР: ШУМА; ДАН

Кратки кадрови који приказују Симону како следи три жене кроз шуму. Не разазнајемо им лица, посматрамо их са стране, носе црне, дуге, огрчаче.

СИМОНА:

(В.О.)

Са ове тачке гледишта, схватам сву величину своје грешке, али тада нисам могла да одолим. Оне које су ме довеле у искушење волеле су да се поигравају са смртницима, али

након свега, сматрам да то и није њихова кривица. Било је лако преварити ме, а и нисам много читала Шекспира.

То је била кобна грешка.

Као што можете претпоставити, све ово произашло је у праву трагедију.

Још једном, желим да нагласим да не кривим никога. Каже се „Пази шта желиш.“ Један део мене жели да је било тако. А други ... па, не могу рећи да се нисам добро забавила.

ПРЕЛАЗИ У:

**ЕНТЕРИЈЕР: ТАМНИЦА ИСПОД
ПОЗОРИЩА ГЛОБ; НОЋ**

СИМОНА:

Окупила сам вас овде из веома важног разлога. Ви и даље не схватате колико је важно за вас да видите творца.

Мноштво људи окупљено је око Симоне. Све их збуњује што помиње „творца“.

НЕКО:

Ко је сада творац?

ОСТАЛИ:

И зашто се налазимо у тамници испод овог старог, прљавог села?

**ВИСОКИ, ПЛАВИ МОМАК, ОБУЧЕН У
СРЕДЊОВЕКОВНУ ОДЕЋУ:**

Желимо одговоре!

СИМОНА:

Тако си опседнут идејом да мораш добити одговор на свако питање, Хамлете! Није ни чудо што се све тако завршило ...

ХАМЛЕТ:

Како?

СИМОНА:

Није важно. У сваком случају, нисмо у „старом, прљавом селу.“ Ми смо у Лондону, а разлика је велика, као што ћете се уверити. Нисмо у обичној тамници. Налазимо се у тамници која је смештена испод позоришта Глоб. Овде сте сви ви приказани по хиљаду пута.

Питате се како? Кривац је Шекспир, творац.

ХАМЛЕТ:

Али зашто морамо да га видимо?

СИМОНА:

Поново твоја питања, Хамлете! Као да је стварно важно зашто? Десиће се лоше ствари. Ако га не упознаш, творца, бићеш збрисан са ове планете, зато. Уосталом, сазнала сам то из поузданих извора. Оне само не воле да се експонирају. Како су само скромне, њих три...

Али сада имамо веће проблеме. Ви се чак ни не познајете. Представите се. Почећемо од тебе, Хамлете.

ХАМЛЕТ:

Ја сам Хамлет, дански краљевић, син покојног краља Хамлета. Он је убијен.

(Постаје веома љут) Није убијен од било чије руке. Убијен руком свог рођеног брата ... мог ујака Клаудија. А онда ... (Почиње да виче) моја мајка се удала за убицу свог мужа!

СИМОНА:

Смири се, Хамлете.

ХАМЛЕТ:

Да ствари буду још горе, ништа нема смисла. Бити или не бити ...

СИМОНА:

У реду, у реду, следећи. Ко је та девојка поред тебе?

ХАМЛЕТ:

О, не можете причати са ЊОМ! То је Офелија. Видите, она је потпуно полудела откако сам усмртио њеног оца. Уз то, била је заљубљена у мене, па претпостављам да то ситуацију чини још гором. Али то не може бити оправдање. Да неко изгуби разум зато што му је отац убијен, стварно? Да, имам много проблема са њом. Отада, она пева непрестано, што и не би било толико страшно да зна како!

Офелија не престаје да пева, чак и док Хамлет говори. Чујемо је у позадини током читаве сцене. Заstraшујуће је.

СИМОНА:

У реду, Офелија, ако би могла да будеш само мало тиша ...

Офелија наставља да пева.

СИМОНА:

Добро ... Следећи!

Средовечан човек, дуге браде, обучен у краљевску одежду, устаје. У рукама држи круну.

МАГБЕТ:

Ја сам Магбет, онај коме је предодређено да буде краљ Шкотске, такође потврђено од поузданих извора, што могу и да докажем. Можда и јесам починио нека недела, али у мојој жени, леди Магбет, треба тражити кривца. Она ме је убедила. Уосталом, ја сам онај који заслужује да буде ...

СИМОНА:

Следећи!

Момак и девојка устају истовремено и у истом тренутку почињу да говоре. Она је одевена у нешто налик балској хаљини, док он је он огрнут плаштом и носи хеланке.

РОМЕО И ЈУЛИЈА:

(Заједно)

Ми смо Ромео и Јулија. Наши животи почели су оног дана када су нам се погледи срели ...

СИМОНА:

(Сама себи)

О, Боже.

РОМЕО И ЈУЛИЈА:

(Заједно)

Било је то у лепом граду ...

СИМОНА:

Можете ли, молим вас, молим вас, да говорите једно по једно?

РОМЕО И ЈУЛИЈА:

(Заједно)

Ако баш морамо.

РОМЕО:

Било је то ...

ЈУЛИЈА:

Лепом граду Верони ...

РОМЕО:

Наше породице су се свађале...

ЈУЛИЈА:

Племените породице Капулети и Монтаги ...

РОМЕО:

Али то није могло да нас спречи да се заљубимо јер ...

ЈУЛИЈА:

Било је записано у звездама ...

Преостали се смеју, док је неколицина на прагу сна. Ромео и Јулија не обраћају пажњу на њих.

СИМОНА:

Боже, ево их поново...

РОМЕО:

Верни смо једно другом до смрти. Нико не постоји осим Јулије ...

ЈУЛИЈА:

За мене нема другог на планети до Ромеа ...

РОМЕО:

Тада, Јулија није имала ни четрнаест, али ...

ЈУЛИЈА:

Љубав не зна за године ...

РОМЕО:

Зато сам и желео да се оженим њом...

СИМОНА:

Доста, доста.

ЈУЛИЈА:

О, Ромео, зашто си ...

СИМОНА:

Озбиљно, нека их неко одведе у другу тамницу.

Снажан црнац устаје.

ОТЕЛО:

Зовем се Отело. Ја сам хришћански Мавар и командант венецијанске војске. Веома сам толерантан ... али ако ме је стварно варала, као што мој слуга, Јаго, каже, задавићу је јастуком.

СИМОНА:

Кога ћеш задавити?

ОТЕЛО:

Своју жену, Дездемону.

Дездемона пада у несвест.

ОТЕЛО:

Преварила ме је са Касијем, мојим најдражим замеником.

Вероватно ме vara и у овом тренутку!

СИМОНА:

Тренутно је онесвешћена.

ОТЕЛО:

О, само глуми!

(Почиње да се чупа за косу)

СИМОНА:

Смири се, касније ћемо размотрити твој проблем са љубомором ...

ОТЕЛО:

Ја немам проблем.

СИМОНА:

У реду, немаш. Хајде да чујемо следећег.

ДЕЗДЕМОНА:

(Устаје невероватно брзо за некога ко је до малопре био у несвести)

Ја сам Дездемона, до смрти одана свом мужу, Отелу. Ја сам му верна жена ... Нема жене која је оволико заљубљена у свог мужа. Као анђео сам, верујте ми ... чак ни мисао о другом мушкарцу никада није крочила у мој ум! У животу нисам ни погледала другог човека! Отело мисли да сам га варала са Касијем, али ја не знам одакле му то. Касије је чак веома ружан ...

Последњи је старији човек, веома луксузно одевен.

СИМОНА:

Најбоље смо сачували за крај, Лире.

КРАЉ ЛИР:

Па хвала ти, настави...

СИМОНА:

Са чиме да наставим?

КРАЉ ЛИР:

Ласкањем, глупа девојко!

СИМОНА:

О, ... па ... реците нам нешто о вашем висо-
чанству.

КРАЉ ЛИР:

Наравно да то није довољно.

СИМОНА:

Начин на који сте поделили краљевство из-
међу ваше три ћерке, веома паметно, врло хра-
бро. А сада, можемо ли ...

КРАЉ ЛИР:

Још мало ласкања...

СИМОНА:

Ваше божанствено умеће управљања држа-
вом нас све одушевљава ... Можете ли нас сад
просветлити говором о Вашој изузетној лично-
сти.

КРАЉ ЛИР:

За почетак, ја сам најбољи краљ кога је
Британија икада имала. То је чињеница. Много
људи ми је ово рекло. Неки их оптужују за ла-
скање! Бесмислица! Чине то само када им наре-
дим, да бих увидео колико ме заиста воле. Не-
ма другог начина за то, зар не? Изванредно сам
поделио државу међу својим ћеркама, ту си у
праву. Зли језици кажу да сам био окрутан, јер
најмлађој, Корделији, нисам доделио ништа.
Али те лажове сам убио. Да, одрекао сам се Кор-
делије, такође. Та глупа девојка, када је упитана
да говори о мојим врлинама, није имала ништа
да каже, замислите!

СИМОНА:

Остаћете овде неко време ... имам неког по-
сла. Већ за сат времена, упутићемо се ка Шек-
спировој кући.

(Сама себи)

Надам се да се у међувремену неће поу-
бијати. Имају склоности ка убиству, ипак сви
они припадају Шекспировим трагедијама.

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: ЈЕДНА ОД ТАМНИЦА
ИСПОД ПОЗОРИШТА ГЛОБ

Видимо младића изгубљеног изгледа, у руци
држи лобању док хода напред-назад, причајући
истовремено сам са собом, али и са лобањом.
Чини се да не види никог у својој околини, или
макар не обраћа пажњу на њих.

ХАМЛЕТ:

(Сам са собом, мада га и ми можемо чути)

Бити или не бити – јел' лепше у души тр-
пети ...

Не, не, изнова.

Бити или не бити - питање је сад.

Јел' лепше у души трпети

Праћке и стреле судбе обесне

Или на оружје ... (замуцкује) против мора
беда ...

(Гласније, скоро вичући, веома узнемирен)

О Боже, ни једну реч не разумем од овога
што говорим!

Шта је, дођавола, следеће? А, да!

(Наставља да прича сам са собом, али више
га не разумемо)

Други, мало старији човек, стоји испред
огледала. Покушава да задржи круну на својој
глави, али му не успева, и она изнова и изнова
пада. Има дугачку браду и носи краљевску
одору испод које се назире мач. Док он поку-
шава да спречи поновно падање круне, чује се

заstraшујућа музика и три вештице се појављују у огледалу, као да се стварно налазе испред човека. Он се окреће, али иза себе не види никога осим плавуше одевене у белу одећу, која пева сама себи, упркос очигледном недостатку талента. То је Офелија.

МАГБЕТ:

Хоћеш ли престати већ једном? Уши ми крваре због тебе.

Девојка га игнорише, и почиње да пева још гласније.

МАГБЕТ:

(В.О)

Мора да је луда, као што је Хамлет рекао. Погледај само њено лице. Али није на мени да судим, у поређењу с мојом женом, леди Магбет, делује потпуно нормално. А и ја, такође ... мада краљ ионако не би поживео још дуго, чак и да нисам ... Краљ је морао да умре. А његов син ...

(Флешбек – изнова видимо три вештице у огледалу, свака од њих се мистериозно смеши)

МАГБЕТ:

(Шапуће)

Кад споменух крв ...

(На огледалу примећује трагове крви. Почиње да паничи. Затвара очи. Камера је близу његовог лица.)

МАГБЕТ:

(Сам себи)

Све је ово само у твојој глави, све је ово само у твојој глави, све је ово само у твојој глави...

(Држи се за главу и круна му поново пада)

Али прекида га заstraшујући и тајновити шапат. „ КРВ ЗА КРВ“, чује.

МАГБЕТ:

Ко је то? Ако је она језива девојка ...

Али не. Прво се морам решити трагова крви.

(Покушава да их очисти, али немогуће је)

(В.О.)

Тај младић са лобањом ме је приметио.

(Видимо Хамлета како сумњичаво посматра шта Магбет ради.)

Морам бити опрезан. Буди тобож цвет невини, ал' буди змија испод њега, као што Леди Магбет каже. Али да ли уопште треба да је слушам, па она је луда? Онда шта није у реду са мном?

(Поново флешбек – Три вештице у огледалу. Магбет подиже своју круну.)

МАГБЕТ:

(Себи)

Да ли ме и даље посматра?

(Окреће се, али Хамлет више није ту)

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: ГЛАВНА ТАМНИЦА; ДАН

Сви ликови су поново у главној тамници, окупљени око Симоне.

СИМОНА:

Време је да вас одведем до куће „творца“. Сада је све спремно. Крећемо за Стратфорд на Ејвону.

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: КУЋА У СТРАТФОРДУ
НА ЕЈВОНУ; ШЕКСПИРОВА СОБА; ДАН

Симона улази.

ШЕКСПИР:

Не изгледаш као неко од мојих ликова.

СИМОНА:

Зато што и нисам. Ја сам Симона. Организатор њихове посете.

ШЕКСПИР:

Па где су они? Да ли су онакви каквим сам их замислио?

СИМОНА:

Биће овде за минут. Па ... не могу рећи да нису занимљиви. Само нису ... како ово лепо да срочим, ... уосталом видећеш и сам.

Чује се бука из предворја.

СИМОНА:

О, ево их.

Сви ликови покушавају истовремено да прођу кроз врата. Када им то не успева, почињу да се свађају. У позадини можемо чути девојку како пева. Шекспиров глас прекида буку.

ШЕКСПИР:

Уђите једно по једно.

Сви га послушају.

СИМОНА:

Зашто мени ово никад не успева?

Након уласка, ликови бацају летимичан поглед на Шекспира, а онда настављају да се препиру.

ШЕКСПИР:

Сада ћеш видети како их ја контролишем. Мени се не могу успротивити. Ипак сам ја „творец.“ Смирите се, сви! Чујте шта имам да кажем!

Нико га не слуша.

СИМОНА:

Тако ти неће успети. Не познајеш их. Рекла сам да су мало ...

ШЕКСПИР:

Ја их не знам? Ја сам их створио!

СИМОНА:

О, па ја сам провела два сата са њима, и веруј ми – то је сасвим довољно.

ШЕКСПИР:

Видећемо да ли је тако. Ликови које сам створио дивни су. Биће импресионирани мојом личношћу.

СИМОНА:

Да, када те погледају. Чак ни не обраћају пажњу на тебе.

(Сви напуштају собу)

Ако су тако импресионирани, зашто сада одлазе?

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: ШЕКСПИРОВА КУЋА; НОЋ

Шекспирови ликови разговарају у дневној соби. У левом углу просторије, видимо Дездемону и Ромеа, који седе једно до другог на софи. Јулија је изашла да се прошета, а у међувремену, Дездемона се удвара Ромеу. Можемо чути делове њиховог разговора.

ДЕЗДЕМОНА:

Не треба ти она! Тако је досадна, а уз то је веома ружна. Очигледно, не предњачи ни у памети, јер је изабрала да се уда за човека кога није познавала дуже од једног дана! Има много девојака које су знатно лепше, паметније, као и много верније, чак у овој соби. Наравно, не говорим о Офелији, та девојка је потпуно сишла с ума. Хм ... кога да ти предложим?

РОМЕО:

Да ми је помоћ потребна, не бих је тражио од тебе.

ДЕЗДЕМОНА:

О, а зашто да не? Ко би ти могао помоћи, поред мене?

РОМЕО:

Сваке секунде, сваког дана, моје срце понавља њено име. Осећам је ...

ДЕЗДЕМОНА:

Опет Јулијана.

РОМЕО:

Зове се Јулија. То име ...

ДЕЗДЕМОНА:

Хајде за промену да разговарамо о нечему другом. О неком другом ...

РОМЕО:

На пример?

ДЕЗДЕМОНА:

О неком бољем од Јулије ... ко се налази у овој соби. Искључићемо Офелију, она је изгубила разум.

РОМЕО:

Јулија...

ДЕЗДЕМОНА:

Претпостављам да ...

РОМЕО:

Остајеш само ти, Дездемона. Заувек, ти.

ДЕЗДЕМОНА:

(Претварајући се)

О, па нисам баш сигурна. Видиш, веома сам верна свом мужу ...

РОМЕО:

Ја сам сигуран ...

ДЕЗДЕМОНА:

Стварно? Знала сам ово одувек. Ти си тај човек коме сам била верна читавог живота. А други? Други мушкарци? У животу ниједног нисам погледала!

РОМЕО:

... да би смрт била лепша него живот са тобом. Одлази, Дездемона. Знаш, нећу пренети ово Отелу, али ако нешто покушаш ...

ПРЕЛАЗИ У:**ЕНТЕРИЈЕР: ДНЕВНА СОБА; НОЋ**

На супротном крају собе видимо Офелију како стоји крај прозора. Сада шапуће нешто себи у браду. Не примећује како краљ Лир стоји покрај ње, помно слушајући сваку изговорену реч.

ОФЕЛИЈА:

Како је велики човек он био! Изванредан! Тако храбар, спреман да се жртвује за своју децу.

КРАЉ ЛИР:

(По први пут искрено заинтересован за оно што Офелија говори)

Настави...

ОФЕЛИЈА:

(И даље га не примећујући)

Пун врлина ... Никада се није жалио, премда није имао лак живот. Генијалан од рођења па до ...

КРАЉ ЛИР:

Она говори о мени...

ОФЕЛИЈА:

Његово велико срце увек је тежило да поможне онима којима је помоћ била потребна, ...

а он, ... он никада није тражио помоћ. Уз то, био је и моћан, али своју снагу користио је само у добре сврхе.

КРАЉ ЛИР:

У праву сам, наравно. Па ово ме савршено описује. Свака реч је на свом месту. Савршено!

ОФЕЛИЈА:

Био је праведан ... Кунем се, у животу никада није згрешио. Спреман да опрости ...

КРАЉ ЛИР:

(Себи)

Само они који су љубоморни кажу да је луда! Како разборита девојка! Види јој се у очима, у начину на који говори ...

ОФЕЛИЈА:

... Али и да се бори за себе кад је то потребно.

КРАЉ ЛИР:

(В.О.)

Ово је чак помало чудно! Како ме само тако добро познаје! Чини се као да ме је познавала читавог живота! Скоро, али само скоро, да ме боље зна него што ја познајем себе.

ОФЕЛИЈА:

Никада се такав више неће родити ...

КРАЉ ЛИР:

Такав као ја ...

Офелија уздише.

КРАЉ ЛИР:

Тужна је, јер сам оволико старији.

(В.О.)

Кога брига ако је нешто млађа! Ипак сам ја веома младолик. Након таквог ласкања очигледно је да је заљубљена у мене.

Офелија поново почиње да пева.

КРАЉ ЛИР:

(В.О.)

Глас јој је ужасан, али нико није савршен. (Осим мене) И, ако пева о мени, онда глас није много важан!

(Гласније)

Причај ми даље, желим још да знам. Хајде да одемо из ове бучне собе, да потражимо тихо место где би могао да чујем све што ми говориш. Желим да сазнам још о ономе о коме толико певаш.

ОФЕЛИЈА:

(Лице јој се озари у тренутку)

Стварно? Ти си први који ме је за то замолио! Наравно да ћу ти рећи.

Заједно напуштају собу. У позадини се чује Офелијино певање.

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: ДНЕВНА СОБА; НОЋ

Хамлет је у средишњем делу собе. Хода напред-назад, носећи лобању, као и увек.

ХАМЛЕТ:

(В.О.)

Бити или не бити? Изгледа да је то био он, Магбет ... Многи кажу да имам прилично развијену машту, те како стално умислим нешто ... Али кунем се, овај пут сам у праву!

Бити или не бити? Али, шта ако грешим? Не, сигурно нисам погрешо!

(Постаје све љући)

То је био он, од самог почетка! Прича о мртвом краљу који је могао још да поживи. Да, чуо сам Магбета испред огледала. Бити или не бити? Немогуће је да грешим! А тек тај поглед

у његовим очима када се нађе испред огледала! Кладим се да га лице мога мртвог оца прогања! Па, заслужио је.

Нема много краљева који је требало дуже да поживе? Тако је рекао. И споменуо је сина. Сада се можда каје, али прекасно је. Бити или не бити?

А да није можда рекао: „Краљ који више није могао да поживи?“ Шта год да је изговорио, изгледа да је то он!

А тек начин на који ме је гледао, да, сећам се, као да није требало да будем тамо. Да, сећам се погледа који ми је упутио ... пуног страха. Бити или не бити? Он зна да не оклевам да извучем мач, када је потребно, и да се борим на живот и смрт. Код мог ујака, Клаудија, може то и да провери. Магбетово чудно понашање говори ми све што треба да знам. Значи, то је он. Бити или не бити? Само, и даље ме мучи који би му био мотив. Али кога брига за мотив? Морам да смислим неку освету. Не обичну, никако. Не ... предуго сам чекао на ово. Крваву. Бити или не бити?

ПРЕЛАЗИ У:

**ЕКСТЕРИЈЕР: ШЕКСПИРОВО
ДВОРИШТЕ; НОЋ**

Јулија се шета Шекспировим двориштем. Препознаје Ромеов глас, па стаје испод прозора.

ЈУЛИЈА:

(В.О.)

Већ ми недостаје! Са киме ли прича? Да ли прича о мени? О томе како ме воли? Да, знам да је тако. Али са киме то разговара? Не могу да чујем. Мада није ни важно. Само мало ... Да ли

је то Дездемона? Не чујем о чему говори. Па, не изгледа ми као да имају много тога заједничког. (Бар сумњам да сам Дездемони довољно интересантна да издржи читав разговор са Ромеом). Али, ево га мој Ромео поново. Његов диван глас, шаље ми љубав сада, прича о мени, да, осећам то, о како је наша љубав снажна!

(„Остајеш само ти, Дездемона. Заувек, ти.“)

Шта? Немогуће! То је Ромеов глас, ово није Отело! Нешто није у реду. Нешто стварно није у реду. Не могу сумњати у Ромеа. Не могу ... Не могу никако ... А и Дездемона ... она би требало да буде ...

Па можда је све ово само грешка. Не желим да полудим као прошлог пута – много је људи изгубило живот због мог претеривања.

Али шта ако ... А можда сам само параноична. Можда се обраћа мени, али, навикао на моје присуство, не примећује да нисам ту? Мора постојати решење.

(Приближава се прозору)

(„... да би смрт била лепша него живот без тебе.“)

Његов је глас. Али не говори мени, зар не? Не говори мени. Како је то могуће? Живот сам посветила њему! Веровала сам му! Знала сам га три дана, нема особе која га зна боље. Живот сам му дала, он је свестан тога, не би ово урадио. Ја сам она за коју би био спреман да умре, милион пута ми је рекао, то је једина истина коју могу прихватити!

Не, знам га превише добро, превише добро, Боже, три дана, знам како дише! Није му нарав таква да уради овако нешто, бар бих ја требало да знам. Можда је ипак Отело. Али грешим. Није. Знам шта није у реду. Требало је да знам.

(Веома љутито) Срећа је предуго трајала. Омађијала га је. Све време сам знала да је проблематична. Једноставно сам знала! Нисам могла да се смирим цео дан. Отело је све време био у праву! Био је у праву ...

Он ми је сада потребан. План тако љубоморног ума. (Само морам да се пазим, може ме убити у налету беса кад сазна.) Значи, Дездемона и Ромео су тим. Користи црну магију. Боље би јој било да буде спремна. А ако кривица ипак није Дездеманина? Онда Ромео неће бити Ромео још дуго ...

Наћи ћу Отела.

(Потрчи назад ка предњим вратима. На путу до тамо, неколико пута се саплете о хаљину)

Не смем више да губим време!

(Покушава да уђе у кућу кроз прозор, али је балска хаљина у томе спречава. Поново пада.)

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: ШЕКСПИРОВА КУЋА; НОЋ

Симона стоји покрај прозора у једној од спаваћих соба. Види Отела и Јулију у дворишту. Обоје гестукулирају и говоре гласно, а онда се, наједном, чини као да шапућу.

СИМОНА:

(В.О.)

Јулија није крај Ромеа? Очигледно нешто није у реду. Као да нешто и може добро да се заврши са овим људима! Другачије сам их замисљала.

(Чује некакав звук који допире из Шекспирове собе)

Јадничак, мислио је да ће његовим ликовима стварно бити стало. Било би им да сам их ја

створила. Тако су егоистични. Морам да видим шта је сада наумио.

ПРЕЛАЗИ У:

**ЕНТЕРИЈЕР: ШЕКСПИРОВА СОБА;
РАНО УЈУТРУ**

СИМОНА:

Довешћу их овде вечерас. Сад једноставно не могу да дођу! Не могу! Доручкују у трпезарији, али као што можеш да чујеш, свађају се, као и увек.

ШЕКСПИР:

Ништа не чујем.

СИМОНА:

То је зато што ћеш ускоро умрети, а притом ти је слух лош.

(Тишина)

ШЕКСПИР:

Видиш? Нико није у трпезарији. Као што си рекла, чули бисмо их. Знаш како си ми јуче рекла да имаш осећај да нешто није у реду? Мораш ми рећи шта се догађа у кући.

СИМОНА:

То не могу. Нису ме послали овде да бих ти удовољила. У ствари, ја сам ...

ШЕКСПИР:

Ко те је послао? Ако је Ен ... где је она до сада?

Знаш, смешно је, све што је рекла о ликовима, остварило се. О, не...

СИМОНА:

Па ... напуштам те сада.

ШЕКСПИР:

Чекај.

Али Симона је већ напустила просторију.

ПРЕЛАЗИ У:
ЕНТЕРИЈЕР: ХОДНИК У ШЕКСПИРОВОЈ
КУЋИ; ДАН

РОМЕО:

Јулија, љубави моја. Где си била све ово време? Тражио сам те.

ЈУЛИЈА:

(В.О.)

Не, не изгледа тако. Изгледа ми потпуно нормално. Боже, ово је лош знак. Шта ... шта ако није у питању црна магија? Ако је стварно ...?

(Наглас)

Одлази, Ромео! Након три дана ти се усуђујеш да ...

РОМЕО:

Јулија, твоје лице је као ...

ЈУЛИЈА:

(Себи)

Вечна љубав ... Невина и нежна Дездемона ...
(Имитирајући Дездемону)

Тако сам верна свом супругу, никад другог мушкарца ни погледала нисам ...

(Имитирајући Ромеа)

Моја је љубав вечна, записана у звездама, не може умрети никада ...

(Веома љутито)

Три дана и он ми овако нешто уради ... након свег овог времена.

Не изгледа ми као да се каје! Моји родитељи су били у праву.

Проклети Монтаги!

Магбет излази из своје собе. Посматра Јулију, али га ни она, ни Ромео, не примећују.

РОМЕО:

О коме то говориш? Јулија? Да ли си болесна?

ЈУЛИЈА:

Мислила сам да си ти. Али погрешила сам. Ипак није Дездемона крива. Видећеш, видећеш кад ја ...

РОМЕО:

Болестан од љубави ...

ЈУЛИЈА:

(Себи)

Никада нисам приметила колико је само патетичан.

О, не знаш како ћеш тек болестан бити кад сазнаш за ...

(Вичући)

Остави ме на миру!

(Узима вазу и баца је на Ромеа)

Ромео пада у несвест. Она улази у другу собу и лупа вратима.

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: ОТЕЛОВА СОБА; ДАН

ОТЕЛО:

(Извлачећи нож)

Довољно је живела. Све бих јој опростио. Али да изабере другог човека, као што си рекла? Видиш сад да сам био у праву? Видиш? Какав је осећај, реци ми?

ЈУЛИЈА:

(Узимајући нож)

Чекај, чекај. Прво морамо имати план. И Дездемона није једина коју ћемо уклонити ...

ОТЕЛО:

Значи, и ти ћеш усмртити свог љуваника? Кажем да он то заслужује. Али ниси ми одговорила на питање? Да ли схваташ сада? Осећаш ли?

ЈУЛИЈА:

Љубомору? Осећам како ми пулсира кроз вене. То је отров који је продро у моје тело. Али нисам спремна да се борим против њега. Уместо излечења ... затроваћу и њега, само са отровом много, много смртоноснијим. То је оно у чему сам најбоља. И тако се решавају проблеми тамо одакле ја долазим - у Верони.

ОТЕЛО:

Морам признати, то није баш креативно. Отров? Али како хоћеш. Ја за Дездемону имам други план. Неће више видети светлост дана. План ћемо спровести вечерас. Више не могу да чекам ... не могу.

А када она буде мртва? Бићу и ја.

(Чупајући се за косу)

ОНА ЈЕ ЂАВО!

(Почиње да ломи ствари у својој соби)

ЈУЛИЈА:

Сачекај мал...

„Спровешћемо план“?

Мислила сам ...

Значи ипак смо тим? Мислила сам да ћу ти ја само помоћи ...

ОТЕЛО:

Имамо трећег члана?

ЈУЛИЈА:

Трећег? Да ли си полудео? Рекао си некоме за ово?

ОТЕЛО:

Нисам баш рекао истину, али ...

ЈУЛИЈА:

Ко је трећи?

ОТЕЛО:

Уђи, Офелија.

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: ОТЕЛОВА СОБА; ДАН

Видимо Јулију како лежи на кревету. Она свестила се када је сазнала за Офелију. Сада је поново свесна.

ЈУЛИЈА:

Луда Офелија? Од свих људи ти изабереш луду Офелију да нам помогне у нечему? А то је убиство?

Онда ја спроводим план са два луда помоћника. Ово није нормално. А ни ја нећу остати при здравој памети још дуго, ако се овако настави.

Офелија све време пева у позадини.

ОТЕЛО:

Смири се, нисам јој рекао да је у питању убиство.

ЈУЛИЈА:

Можда ниси приметио, али стоји тачно иза тебе! У шта сам се ја увалила!

ОТЕЛО:

Сада је у „фази певања“, не обраћа пажњу на нас.

ЈУЛИЈА:

(Иронично)

Значи била би одличан помоћник за убиство, пошто, знаш, никад не обраћа пажњу ни на шта.

Како јој то ниси рекао да је у питању убиство?

Шта си јој уопште рекао? Да се играмо, да је ово шала?

Да ли је толико тешко било посаветовати се са мном пре него што урадиш нешто тако глупо?

Који је тај твој савршени план? Реци ми!

ОТЕЛО:

Не, саслушај ме. Вечерас ће ући у Дездемону собу. Рекао сам јој да је тамо чека дух њеног мртвог оца. Ако се дух не појави одмах, нека прича о казни која чека све грешнике, са освртом на највећу казну која је намењена прељубницима.

Офелија ће и сама бити маскирана као дух, или нека врста демона који је стигао да јој пренесе пророчанство.

ЈУЛИЈА:

(Гледајући у Офелијину одећу)

Не морамо ни да је маскирамо. А шта ако је у „фази певања?“

ОТЕЛО:

Неће бити када јој кажем за оца.

ЈУЛИЈА:

И даље не схватам. Зашто не би само ушао у њену собу и угушио је јастуком?

ОТЕЛО:

То у ствари и јесте мој план. Али желим да Дездемона буде насмрт преплашена пре него што уђем тамо. Делимично јер се због тога добро осећам ... освета је слатка ...

А делимично јер ће бити толико уплашена да неће ни вршити!

ЈУЛИЈА:

А после тога? Офелија и њен отац? Она јесте луда, али није толико глупа. Посебно када није у „фази певања.“

ОТЕЛО:

Размишљаћу о томе касније. Твој задатак је да ми помогнеш да оптужим Ромеа за све.

ЈУЛИЈА:

Са задовољством.

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: ХОЛ У ШЕКСПИРОВОЈ КУЋИ; НОЋ

Док је Јулија са Отелом, Магбет излази из собе. Тада угледа Ромеово тело на поду.

МАГБЕТ:

(В.О.)

Савршено! Ово мења моје планове. Не знам ко га је убио. Вероватно је то била Јулија, погодила га је вазом. Ко би рекао да је тако слаб? Девојка вероватно мисли да се само онесвестио. Ако уопште и то зна ...

Свеједно, ово је савршено.

(Куца на Хамлетова врата. Нико не одговара. Полако их отвара. Хамлет није унутра. Довлачи тело унутра, а онда одлази)

(Хамлет се све време крио и схватио је шта Магбет покушава да уради.)

ХАМЛЕТ:

(В.О.)

Магбет покушава да ме оптужи за Ромеово убиство. Он тренутно није у својој соби. Вратићу ово тело тамо где му је и место. Зашто ли је убио овог глупог јадничка? Само да би мене окривио? То показује да сам у праву, то је био

Магбет. Он је убио мог оца и он зна да ја то знам. Зато покушава да ме стрпа у затвор.

Након неког времена, Магбет се враћа у своју собу, где налази тело. Враћа га тамо где га је малопре оставио. Отвара врата Хамлетове собе, али га затиче унутра.

ХАМЛЕТ:

Кога ја то видим?

МАГБЕТ:

Само враћам оно што припада теби.

ХАМЛЕТ:

Оно што си ми стварно одузео никада нећеш моћи да вратиш ...

Знам да си ти убио мог оца. Кривицу си свалио на мог јадног ујака, Клаудија.

МАГБЕТ:

Ма зашто бих ја уопште...? Ја чак ни не познајем твог оца. Не знам му ни име. Да ли схваташ (Не могу да верујем да морам да се носим са оволиком глупошћу), да си ти из Данске, док ја долазим из Шкотске? Зашто бих убио твог оца? Шта бих добио тим поступком? Како си уопште добио ту идеју? Имаш ли неки доказ? Сумњам.

Видео си ме испред огледала, зар не? Знао сам. Али није био у питању твој отац.

(Почиње да се смеје)

Ха ха ха, не могу да верујем да си стварно тако глуп! Нисам ти убио оца. Неке друге људе ... да ...

Зато сам и довукао Ромеово тело овде. Мислио сам да си сазнао за недела која сам стварно учинио у прошлости. Желео сам да будеш мртав, погубљен због убиства Ромеа Монтагија, да не би могао да шириш ружну истину о ономе

што знаш о мојој прошлости. Али не, ха ха ха, мислио си да је твој отац тај кога сам убио! О, младићу, не буди будаласт! Мислио сам да се борим против много већег непријатеља ... али ... ха ха ха, очигледно ти си само луди дечак.

ХАМЛЕТ:

Не верујем ти ни реч. Желиш већег противника?

Када откуца поноћ сресћемо се поред језера иза куће. Ту ћу осветити свог оца. Пролиће се крв ...

МАГБЕТ:

Крв ...

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: ШЕКСПИРОВА КУЋА; НОЋ

Јулија, Отело и Офелија налазе се у мрачном холу. Јулија носи свећу. Док Јулија и Отело шапућу, Офелија ћути. Пошто је маскирана као дух, изгледа чак језивије него обично. Отело држи јастук.

ЈУЛИЈА:

И даље сумњам да ће ово изаћи на добро.

ОТЕЛО:

Веруј ми.

ЈУЛИЈА:

Знаш, занимљиво је како си ти увек имао проблема са поверењем ...

Отело је погледа на кратко, али прилично страшно. Јулија заћута, док је Отело вирио кроз кључаоницу.

ЈУЛИЈА:

... Али си веровао МЕНИ кад сам ти рекла за Дездемону и Ромеа?

(Погледа га заводљиво)

Могло би се такође рећи, па ... да сам ја једина којој си могао да верујеш у читавом животу.

Када се све ово заврши ... да ли мислиш да бисмо могли ...

ОТЕЛО:

Мислим да знам на шта циљаш, Јулија, и то ми се нимало не свиђа. Узгред, сад није време за то. Офелија, време је да уђеш.

ОФЕЛИЈА:

О, да ли је могуће да је његов дух коначно вољан да се појави?

ОТЕЛО:

Да, али прво морамо да изведемо малу пробу. Шта смо рекли? Када уђеш, он вероватно неће бити ту истог тренутка. Маскирана си као дух, да би се он појавио и брже ти се приближио. (Схватиће да си једна од њих.) Да би ти се појавио још брже, да би био мање стидљив, а ово је веома важно, јер дух ће се помоћу ове методе брзо опустити, треба да правиш оне луде (Неће ти бити тешко) звуке, сличне онима које духови праве. Онда, почињеш причу о смртној казни која чека оне који су учинили прељубу.

ОФЕЛИЈА:

Али зашто?

ЈУЛИЈА:

Рекла сам ти, није толико глупа!

ОТЕЛО:

Смири се, Јулија. Боље иди погледај где је Ромео. Ускоро ћемо морати да се припремимо. Као што смо планирали, изгледаће као да је он починио злочин.

ЈУЛИЈА:

Да ...

(На момент изгледа неодлучно)

Идем да га потражим.

ОТЕЛО:

(Офелији)

То је прељуба у метафоричком смислу. Видиш, ако заборавиш оне које волиш након њихове смрти (Као што ти, очигледно, ниси), онда је то нека врста прељубе.

ОФЕЛИЈА:

Ааа, сада схватам. У потпуности се слажем.

ОТЕЛО:

Али не можеш говорити Дездемони метафорички ...

ОФЕЛИЈА:

Зашто не?

ОТЕЛО:

Она је глупа, драга, неће разумети смисао „величанствене поруке“ коју шаљеш. Зато јој мораш причати као да је у питању прељуба између два љубавника ... уобичајена (можда превише уобичајена у овој кући), земаљска преvara.

ОФЕЛИЈА:

Урадићу шта год је потребно.

ОТЕЛО:

(Са злокобним осмехом)

Наравно да хоћеш.

Мистериозна музика чује се кратко након што је то изговорио.

ОФЕЛИЈА:

У реду је, сад можеш да идеш.

ОТЕЛО:

Где да идем?

ОФЕЛИЈА:

Па, као што си малопре рекао, разговор са духом некад блиске особе које више нема приватна је ствар. Мислила сам да ћеш ме само испратити до Дездемониних врата.

ОТЕЛО:

Не, ја сам ти подршка, Офелија. Морална подршка. Улазим са тобом.

ОФЕЛИЈА:

Али ја желим да уђем сама ...

ОТЕЛО:

Али очигледно је да не можеш.

ОФЕЛИЈА:

Али желим то.

ОТЕЛО:

Понашаш се као да си луда, Офелија.
(В.О.)

Да, потпуно сам заборавио да стварно и јесте луда. Можда је Јулија била у праву.

ОФЕЛИЈА:

Али ја стварно желим да буде тако ...

ОТЕЛО:

Не може, Офелија, и то је крај! Побогу, уђи у собу пре него што поново „фаза певања“ започне.

(Гурне је у собу, он улази са њом пажљиво затварајући врата. Дездемона спава. Месец је једини извор светлости у соби. Отело се сакрива у мраку, иза кревета)

Чује се страшна музика. Дездемона се буди. Чим види Офелију која се надвила над њом, завришти из све снаге. Офелија ништа не мора да каже, Дездемона је већ мртва. Али Отело то

још не зна. Он изненада искаче из сенке, и гуши Дездемону јастуком.

ОТЕЛО:

Брзо, брзо, сад нам је потребан Ромео!

ОФЕЛИЈА:

Али где је мој отац?

ОТЕЛО:

(Виче на њу)

Не сад!

ОФЕЛИЈА:

Кунем се, почећу са „фазом певања.“

ОТЕЛО:

(Чупајући се за косу)

Само иди да нађеш Јулију, нађи је!

Али у том тренутку Јулија улази у собу. Офелија је већ почела да пева.

ЈУЛИЈА:

Мртав је. Мој Ромео ... неко га је убио. Ако си то учинио ти, из своје љубоморе, онда ћу ...

ОТЕЛО:

Какве љубоморе, жено? Зашто бих на тебе био љубоморан? И шта ћемо сад да радимо?

ОФЕЛИЈА:

Знам шта ћу урадити. Више нас никада нећете видети.

ЈУЛИЈА:

Нас? О коме ли прича?

Али Отело не примећује Офелију, а Јулија убрзо заборавља на њену изјаву.

ОТЕЛО:

Хамлет, Магбет?

ЈУЛИЈА:

Обоје мртви поред језера. Изгледа да су имали двобој.

Кратке сцене показују двобој између Магбета и Хамлета. Боре се поред веома дубоког језера. На почетку, користе мачеве. Симона покушава да се умеша, али је један од њих усмрти мачем. Онда Хамлет и Магбет одбацују мачеве и почињу да се рву. Случајем, обоје падају и воду и даве се.

ОТЕЛО:

Симона - ту је решење!

ЈУЛИЈА:

Мртва, такође. Желела је да заустави двобој, претпостављам.

ОТЕЛО:

Офелија и Краљ Лир? Реци ми да бар њих можемо искористити!

Одједном чују два пуцња из друге собе.

ЈУЛИЈА:

Претпостављам ... да је то све.

Видимо кратке сцене које приказују Офелију и Краља Лира у дневној соби како извлаче пиштоље.

ОФЕЛИЈА:

Срешћу се поново са храбрим човеком.

КРАЉ ЛИР:

(В.О.)

Поново о мени прича.

Обоје се упуцају. Леже да поду дневне собе изгледајући као два гангстера са револверима у руци.

ОТЕЛО:

Последња нада умире...

(Подигне мач)

ЈУЛИЈА:

Зар то покушаваш ... да се убијеш?

ОТЕЛО:

Не знаш како су грозни затвори овде.

ЈУЛИЈА:

У реду, онда ја идем за тобом. Ромео је мртав, па се за њега не могу жртвовати ... Да, ово је следећи логичан избор.

(Такође се прободје мачем)

Цела кућа је потпуно тиха. Видимо сцене убиства једну по једну. Језеро иза Шекспирове куће, дневна соба, Дездемониноа соба. Последња је Шекспирова соба. Последње сате свог живота провео је у потпуности парализован. Када последњи од ликова умре, када се Јулија прободје, видимо како Шекспир умире у мраку своје собе, сам.

ПРЕЛАЗИ У:

ЕНТЕРИЈЕР: ЦОНОВА И МЕРИНА

КУЋА; ДАН

Видимо енглеско домаћинство карактеристично за 17. век. Човек седи за столом, пије пиво и чита новине.

Видимо главни наслов на првој страници: Бројна убиства почињена у Шекспировој кући, Стратфорд на Ејвону.

ЦОН:

Мери?

МЕРИ:

Шта је сада, Цоне?

ЦОН:

Да ли имамо комшију који се зове Вилијам Шекспир?

МЕРИ:

Да, то је муж оне досадне Ен. Умрем од досаде сваки пут кад разговарам са њом. Никада

не зна нове трачеве. Све о чему прича је њен муж и неки ликови, или тако нешто. Чак ни не знам ко су ти људи ... вероватно их измишља, јер никада не може да допре до најновијих трачева. Како год, кажем ти, убије ме сваки пут.

ЏОН:

Па, изгледа да је сада неког стварно убила.

МЕРИ:

Шта?

Џон јој показује наслов. Ми такође видимо наслов, док јој га он показује.

ЏОН:

Изгледа да је оптужена за неколико убиства која су почињена у Шекспировој кући прошле ноћи.

МЕРИ:

Рекла ми је да одлази на одмор! Нешто о томе како мора да побегне од свог мужа и поново тих „ликова“, не знам ко су ти људи. Знала сам да ме лаже!

ЏОН:

Изгледа да су ти људи били у кући.

МЕРИ:

Значи одатле су допирали врисци! Ен је убица! Изгледа да ипак није тако досадна.

ЏОН:

Побогу, Мери.

МЕРИ:

Шта су још написали? Прочитај ми.

ЏОН:

Серија убистава, почињена је у Стратфорду на Ејвону, јуче, 23. априла 1616. У отприлике 1:34 ујутру, комшије су почеле да се жале на вриске који су допирали из куће Вилијама Шекспира.

МЕРИ:

Питам се ко се жалио. Питаћу после Џејн..

ЏОН:

Становник нашег града, чија је професија и даље обавијена велом мистерије, мада је полиција истражује, надајући се да ће им разоткривање ове тајне послужити као траг у даљој истрази. Полицајци су претпоставили да су врисци који су допирали из Шекспирове куће само део уобичајене свађе између Шекспира и његове жене и игнорисали су комшијске примедбе, настављајући да пију.

Комшије су звале поново, у 2:06, јер им се учинило да су чули два пучња, али полиција је и овај догађај игнорисала, приписујући то бујној машти наших становника. Кривицу не треба сваљивати на полицију, јер у ранијим случајевима све и јесте било последица бујне маште грађана. Ништа се никад не догађа у Стратфорду на Ејвону. Упркос томе, полиција је ујутру ипак одлучила да провери шта се дешава код Шекспира.

Следи изјава локалног полицајца, Џека Смита.

(Сада видимо сцену где полицајац разговара са новинаром)

Ујутру нисмо имали посла, па смо одлучили да проверимо шта ради тај Шекспир, знате, да мало проветримо главе, ипак је претходна ноћ била веома напорна за нас. Прво што смо приметили су два леша у дневној соби. Личили су на гангстере. Тај Шекспир је вероватно био члан неке крими групе или банде. Онда смо пронашли мртво тело дечака, у једном од ходника. Доктори кажу да је убијен вазом, али ми сумњамо да је било тако. Вероватно је упао

у секту, и неко га је на крају убио. Можда чак и Шекспир, који би могао бити и предводник секте, што је још једна од наших теорија. У једној од спаваћих соба нашли смо три леша. Човек и девојка избодени ножем, и поред њих жена која је, према изјавама лекара, умрла од последица срчаног удара. Знате, нисмо сигурни шта о томе да мислимо. Још једно тело нађено је покрај језера. Избодено такође, вероватно самоубиство. Не схватам само што није скочила у воду, као двојица њених удављених пријатеља, чија су тела пронађена у језеру. Можда је једноставно желела да буде оригинална. Или је чак знала да плива ... Данашње жене.

Шекспир је пронађен мртав у свом кревету. Могуће је да је био вођа крими групе, јер је оставио неке мистериозне списе иза себе, које још нисмо успели да протумачимо. То би нам дало траг који би нас навео на одговор шта је била идеја те секте. Мислимо да је убица уствари Ен Хатавеј. Убијене људе не можемо да идентификујемо ...

ПРЕЛАЗИ У:

ЕКСТЕРИЈЕР: РАЈ, БОЖАНСКИ ВРТ; ДАН

Видимо огромно поље пуно цвећа. Сунце сија, птице певају. Људи се шетају са великим спокојем на својим лицима. Толико су мирни да делују чак помало језиво. Али нису сви мирни. У центру поља налази се сточић, што и није баш честа појава у рају. Погоршава ствари и то што за столом седе двоје људи, читају новине, гласно коментаришу, и тако уништавају свеопшти мир и спокој.

То су Симона и Шекспир.

СИМОНА:

Погледај, чланак о теби, Шекспире, у *Рајском листу*. Изгледа да за све криве Ен.

ШЕКСПИР:

Стварно ме није брига.

СИМОНА:

О чему си оно причао? Офелија и краљ Лир? Стварно?

ШЕКСПИР:

Претпостављам да је тако било. Она је причала о свом оцу, а он воли ласкање, тако да је природно помислио да се ради о њему ...

СИМОНА:

А Офелија ништа није посумњала? Стварно јој се свидео?

ШЕКСПИР:

Па, није јој успело са Хамлетом, очигледно, а није бивала ништа млађа. Уз то, по први пут је имала с ким да разговара о свом оцу.

СИМОНА:

Али како није схватила да краљ Лир то види као ласкање њему самом?

ШЕКСПИР:

Није баш толико луда колико други можда мисле, али ...

СИМОНА:

Није ни претерано паметна.

ШЕКСПИР:

А није ни краљ Лир.

Што се Магбета и Хамлета тиче, све то је био само један велики неспоразум. Али на крају – родила се права трагедија, баш као да је потекла из мог пера.

Хамлет је умислио да је Магбет погубио његовог оца, док је, с друге стране, Магбет

крио убиство, али не убиство данског краља, наравно. Чак није ни претерано логично да би то урадио, јер долази из Шкотске ... и много га више интересују тамошњи краљеви.

Хамлету, пак, није било тешко да смисли тако луду теорију у својој глави ...

Кад смо код Ромеа и Јулије, као и Дездемоне и Отела, превише је компликовано, и даље ништа не разумем.

СИМОНА:

И све си ово сам схватио?

ШЕКСПИР:

Није било тешко. Ионако овде човек нема шта да ради! Покушао сам нешто да пишем – и рекао сам Богу да су ми само потребни перо и лист папира, али онда је он рекао ...

(Глас му избледи)

ПРЕЛАЗИ У :

ЕКСТЕРИЈЕР: ВЕОМА СТАРО
ГРОБЉЕ; НОЋ

Појављују се три вештице.

ПРВА ВЕШТИЦА:

Конечно, дошао је и тај дан.

ДРУГА ВЕШТИЦА:

Једини смо Шекспирови ликови.

ТРЕЋА ВЕШТИЦА:

Толико смо дуго ово чекале. Морамо некако да прославимо.

ДРУГА ВЕШТИЦА:

Сва слава – сада припада само нама ... нико други ... само ...

ПРВА ВЕШТИЦА:

Чекајте ...

ДРУГА ВЕШТИЦА:

Шта?

ПРВА ВЕШТИЦА:

Заборавиле смо на комедије!

(Све три се погледају, а онда ударе по челу)

Наставиће се ...

ПРИКАЗИ

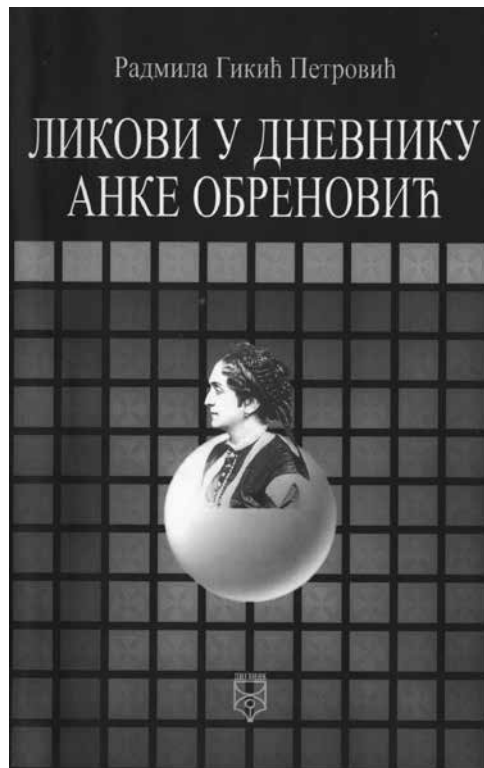
Гордана Милетић

ПОРТРЕТ(И) XIX ВЕКА

Радмила Гикић Петровић
Ликови у Дневнику Анке Обреновић,
Дневник, Нови Сад, 2007,
335 стр.

Године 2007. из штампе је изашла студија под називом *Ликови у Дневнику Анке Обреновић*. Приређујући овај необични рукопис, који је на објављивање чекао више од век и по, књижевница Радмила Гикић Петровић схватила је да је реч и о својеврсном књижевном открићу, оригиналној дневничкој прози, која се, за разлику од, код нас тада превасходне усмене књижевности, може ишчитавати и као документовано сведочанство о историјским чињеницама и личностима тога доба.

Поље интересовања уреднице двокњижја *Дневника* и *Ликова у Дневнику* је XIX век – знамените жене. Откуда толико занимање за лик Анке Обреновић? Пре свега, да би ова студија била заокружена, ауторка је свакако морала да уђе у срж Анкине личности већ у раном периоду – девојаштву, јер сасвим је сигурно да су одгој и васпитање које је стекла још у родитељском дому утицали на понашање и потезе које је повлачила у старијем добу, па делом и на трагичан крај. Анка припада групи малобројних

образованих Српкиња XIX века. Од деветоро деце Јеврема и Томаније Обреновић (брата Милоша Обреновића) слободно можемо казати да је Анка миљеница породице.

Јевремова породица, у прво време смештена у Шапцу, била је имућна и могла је себи приуштити послугу, кметове и, између осталих, учитеље за децу. Једна од дугогодишњих подучаваоца у господској кући Јевремовој била је и Христина Тина Тирол, која је најзаслужнија за постојање Анкиног дневника. Наиме, на наговор Тине, млади девојчурак од 16-17 година, Анка, почела је, по узору на европске девојке, водити дневник, и то из дана у дан, хронолошки, врло прецизно, чак по датумима исправније од појединих хроничара тог доба. Случај се збио да је време вођења дневника баш пао у период пресељења породице из Шапца у Београд и период највећих несугласица међу браћом Милошем и Јевремом, те дневник обилује „инсајдерским“ информацијама, такорећи из прве руке. Из XIX века имамо још пар дневничких забелешки (*У Фрушкој гори 1854*, Милица Стојадиновић Српкиња), али су они вођени са намером да буду објављени и на читање публици дати. То није случај са Анкиним дневником која је своје белешке записивала искључиво за себе, као подсетник. У њих је уносила, готово свакодневно, шта се дешавало у њеној околини, у врху власти тадашње Србије, али и обавезно своје расположење, макар речју „расположена сам добро била“ или „расположена сам тужно и жалосно била“. С обзиром да је дневник на овај начин вођен, ауторка није имала потребу да описује и објашњава ко су особе споменуте на странама. Они се појављују именом и

презименом, неретко скраћеницама, понекад и у више верзија истих, варијантама, али без претходне напомене ко су и одакле су, без најаве и увода. Једноставно нема карактеризације као у романима, јер ово је, напомнимо, другачији књижевни род и о личностима сазнајемо тек по опису њиховог понашања или делања, понекад и по емоцијама Анкиним према њима ако их је навела.

Млада Анка свирала је клавир, говорила неколико језика, највише немачки и бавила се књижевним преводима које објављује у часописима тог доба (*Забавник*, *Обзор књижевства србског*, и др.) и за њих добија, уместо критике и покуде како је очекивала, похвале и то прво од уредника Давидовића. У исто време о Анки у истим тим часописима излазе песме *Сијателној господични* (Данила Младеновића), *Камена дјева* (Антун Михановић, *Даница*), *Ружа питома* (Јован Хацић, песничко име Милош Светић, *Уранија*), *Сијателној господични Анки Е. Обреновића* (М. Светић), *Девојачка дичност сијателне господичне Ане Е. Обреновића спеване од Вукашина Радишића 4ог септембра 1837. г.* Имајући ово у виду, закључујемо да је млада Анка била омиљена и веома популарна у друштву у коме се кретала, али у самом дневнику она себе не издваја као главног јунака, мада се повремено показује као надмена и охола.

Дневник је вођен годину и 21 дан, по старом календару од 16. децембра 1836. до 5. јануара 1838. године, закључно са даном смрти једне од сестара (Симке). Налази се у Српској академији наука и уметности под редним бројем 14147 и садржи 143 листа рукописа у добром стању.

Обрада дневника примењена је у складу са данашњим правописом с тим што су задржани изузеци који се понављају у писању за следеће особе: Бабо (мисли на оца Јеврема кога у дневнику увек овако назива), Мајка (Томанија), Светла Књагиња (Љубица), Светла Госпоја (идем.), Књаз, јер то пише доследно на свим странама. Студија *Ликови у Дневнику Анке Обреновић* обрађује појединачно све који су макар једном речју поменути, и то Гикић Петровић одваја у целине почевши од породице Јеврема Обреновића, мајке и браће и сестара, зетова (јер се старије сестре у међувремену удају), потом владарске породице Милоша Обреновића, књегиње Љубице и младих „бегова“ Милана и Михаила (о којима стичемо утисак да нема лепо мишљење). Анка пише и о члановима породице свог другог стрица, Јована Обреновића, који борави у Чачку и остаје у сенци своје браће. Ауторка студије из више извора даје потпуне информације ко је ко у породичном стаблу Обреновића, те ако је неко имао било каквих недоумица, овде ће их расветлити.

Сва дешавања у породици Обреновић прошарана су присуством конзула и страних чиновника који су свакодневно присутни у дому Јевремовом, тј. у Анкиној близини. Она са Михановићем, Хоцесом, Кунибертом, води разговоре о актуелним збивањима у Србији, доласку кнеза Долгоруког и другим темама. „Њени записи имају важност историјског документа не само као изванредан опис атмосфере у Београду за време посете него и као непосредно сведочанство о више појединачних догађаја“ (стр. 98). Приликом отварања конзулата у Београду за заступнике Енглеске, Аустрије и Русије, које

у то време имају своје интересе у Србији, кнез Милош дао је да се саграде или преуреде одређене грађевине за њих. У дневнику Анка даје описе архитектуре Београда, улица, кућа, те тако на једном месту каже „једини је који нема хартије него стакла на прозорима“, као и приликом посета венчањима где запажа народне игре и обичаје.

Осим конзула и страних чиновника, на странама дневника налазе се и имена доктора, хирурга и апотекара. У овом одељку Гикић Петровић објашњава ситуацију у Србији у којој доктора скоро да и нема, а народ лече врачевци, бербери и путујући лекари. Слично је и са апотекама и лековима који се набављају у Земуну или од везировог апотекара. Први лекар који се спомиње био је италијански емигрант Вита Ромита, са службом код београдског везира, а потом је прешао за годишњу плату код Милоша и поред редовног посла, имао је дужност да васпитава кнежеву ћерку Савку. Затим је 1832. за варошког лекара постављен Бартоломео Куниберт, који је код господe ишао за плату, а „сиротињу је имао лечити бесплатно.“ Народ је и даље имао своје бабице и надрилекарe те се лечио код њих (бабица Маца Сајџика, Хећим Тома). Нама је помињање лекара интересантно због појављивања доктора Штекера, тј. једног од многобројних Анкиних удварача. Приликом писања његовог имена Анка није доследна. Уопште, имена удварача пише скраћеницама, некада само почетним словом имена, а недореченост односа назначавала је усклицима, цртицама и мноштвом других знакова.

Следећа група личности су чиновници и службеници Обреновића породица и у овом оде-

љку можемо прочитати о Милошевој управи, њеним недостацима, ћуди великога кнеза, али и његових сарадника које је често сматрао нешто мало више од обичних слугу, а тако се и понашао према њима. Неретко се наводи да је Милош био духовит и волео да збија шалу, међутим, истина је мало другачија: он је своје поданике на тај начин понижавао и ломео им вољу. Овде се нижу хронолошки године, буне, устанци и њихови актери, „шпијонлук“ и др. Одељак, као и читав дневник, обилује турцизмима, особито када су у питању титуле и занимања (ђумрукција – цариник, базрђан – баша – старешина трговаца, бин-емин – министар грађевине) али и других туђица (контумац – карантин, обрштлајтнант – потпуковник, дамфшиф – врста пловила, пароброд). Лазар Теодоровић, Димитрије Давидовић (Милош га је прозвао Шврћа), Стојан и Алекса Симић, Аврам Петронијевић, Тома Вучић Перишић, Цветко Рајовић, Стеван Радичевић, Јован Хаџић, Глигорије Возаровић, само су неки од наведених у дневнику.

У време писања Анкиног дневника отоманско царство се приближавало крају, но и поред тога, турски живаљ, као и обичаји, задржали су се у граду. У навођењу сати у дневнику Анка се држи „турског времена“, па тако помиње и Јацију, муслиманску молитву, као временску одредницу.

Анка је са оцем Јевремом и мајком Томанијом боравила у контумацу у Земуну (у карантину) који је био обавезан за све који прелазе са турске на аустријску територију ради заштите од куге и колере које су се биле појавиле на југу. Ту су путници „контумицирали“, тј. бивали дезинфиковани кађењем и боравили у изола-

цији одређено време. Анкина породица се двапут задесила у земунском контумацу приликом одласка у Мехадију, бању у Румунији, првенствено због Јевремовог „побољевања“, али и да се склоне од политичког притиска и породичног прогона. Док бораве у карантину, породицу посећују Хоџес, Вучић, војни лекар Карло Нађ, а потом сусрећу и Јоакима Вујића, оца српског позоришта.

По изласку из контумаца, Обреновићи крећу пут Мехадије (Херкулове бање) дамфшифом, па имамо следећу групу ликова који се помињу а са којима се сусрећу и друже на броду и у бањи: грофица Петки, поп Cherie, доктор Мартени, прота, капетаница из Карловаца и др. Бањско друштво је шаренолико, али су њихови међусобни односи површни, протоколарни, сусрети су кратки, те ауторка сматра да би било бесмислено, а често и немогућно, истраживати свако поменуто име. Захваљујући одласку у бању, на страницама дневника, осим личности и актуелних дешавања, упознајемо Анку као путописца. Наиме, 9. августа породица је паробродом пловила Дунавом и обишла Казан, Гвоздену капију и Трајанову таблу, за коју Анка каже да су из лађе видели „некакве плоче од [...] узидане“, али „није се могло све читати, будући да су Власи ватру онде палили“. Још се, до краја студије, ауторка осврће и истражује, као и досад у многим изворима, на даље рођаке са њиховим породицама, посебно са акцентом на Савку, коју Анка није волела, али је савременици описују као образованију и даровитију ћерку Милошеву.

Завршни део односи се на период од тридесет година после дневника, 1838 – 1868. Анка прекида писање 5. јануара 1838, али се ту не

зауоставља њен преводилачки рад, те тако имамо податке о објављеним књижевним преводима. Године које следе обилују бурним променама и превратима на српском престолу. Имајући у виду да је Анка члан династије Обреновић, играла је важну улогу у политичком и јавном животу, па у једном тренутку и замало успела да оствари своју замисао да ћерку Катарину уда за брата од стрица, тадашњег кнеза на престолу, Михаила. Да би омогућила тај брак, који многи нису одобравали (митрополит, кнежеви саветници, Анкина мајка Томанија), Анка је сигурно вршила моћан утицај на кнеза. Опис атентата у коме су страдали кнез Михаило и Анка у Кошутњаку, и шта му је све претходило, прочитајте на странама 259 – 264.

Дневник Анке Обреновић писан је у јеку владавине Милоша Обреновића и међу историчарима и истраживачима има значајну документарну вредност јер не заостаје за временом, вођен је из дана у дан, и у њему су присутне, описане или узгред споменуте све значајније личности тог доба. Његовим објављивањем отварају се могућности за многа изучавања јер сведочи једном времену.

Публикација *Ликови у Дневнику Анке Обреновић* употпуњена је двема библиографијама – првој, књигама и преводима Анке Обреновић (стр. 273 – 275), и другој, радова о Анки Обреновић (стр. 276 – 299), обе рађене хронолошки, као и ништа мање важном библиографијом извора (стр. 299 – 329).

Ако се иоле интересујете за историју Србије XIX века, ова студија осветлиће са више аспеката портрете знаменитих личности, а доступна је за читање у фонду наше библиотеке.

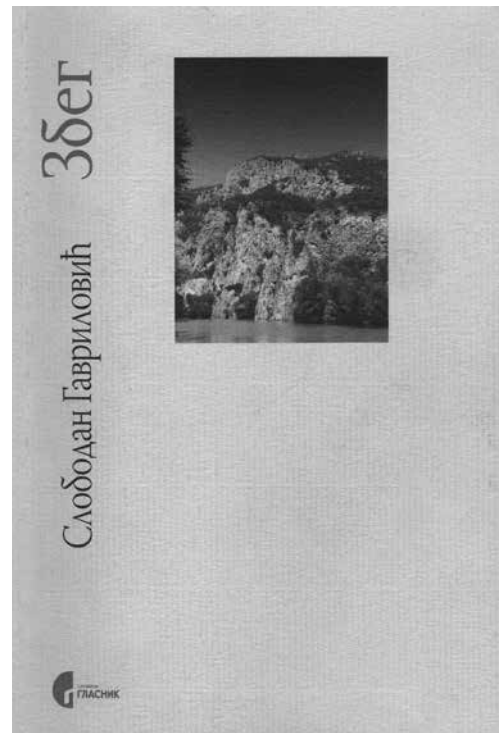
Славица Ђурић

ЗБЕГ – НАША ИСТОРИЈА, А МОЖДА И СУДБИНА

Слободан Гавриловић *Збег*,
Службени гласник, Београд, 2015,
137 стр.

Роман *Збег* Слободана Гавриловића је по опсегу релативно мален, али је по значају голем. То је књига о страдању нејаких и представља својеврстан омаж српским женама. Будући да је збег, у најширем смислу те речи, боравиште избеглица, стање избеглог човека тема је актуелна јер свако од нас пролази поред таквих збегова. Немамо ниједну генерацију, бар у последња два века, да није била у бежанији. Народ је био у збеговима за време устанака, балканских и светских ратова. И у овом рату деведесетих година бежали су Срби из својих домова, у које се најчешће више нису враћали. Збег је наша историја, а можда и судбина.

Живописан роман *Збег* дочарава део српске историје и изабране историјске личности. Гавриловићево дело говори, како писац објашњава, заправо о времену око Другог српског војевања. Роман је конципиран у седам слика. Лексика романа је аутентична, динамичност дијалога доприноси приповедачком развијању

сваке слике. Менталитет учесника, ликова војевања и приповедања, осенчен православним духом, по много чему је део наше карактерне баштине у којој су разборитост и непоколебљивост прожете одлучношћу у достизању неизвесног циља и често зачињена зрном особене лудости. У *Збегу* ћемо читати какви смо били. Роман је заснован на документима и казивањима, ношен извесним поетским ритмом, чија напетост достиже трагички врхунац у претпоследњој слици са скоком са стене триста девојака у набујалу Мораву подно Каблара.

Описани збегови, праћени појединачним и колективним страдањима, као да доприносе артикулисању неког праузорног збегачког постаје део човекове егзистенције. Живели смо и умирали у збеговима, па је тако можда и данас. Машта писца у овом изузетно читљивом роману стварана је с љубављу и преданим познавањем људи, догађаја и предања. Књига није историјска, али је заснована на историјским личностима и догађајима. Писац је вешто укрстио машту и познавање људи, догађаја и предања, а у роману је, ипак, главни јунак народ и његово страдање.

„Патња народа је окосница приче, а роман је окренут збеговима: описана су два турска и два српска збегачка. Један српски збегач је у пећини Каћеници на Овчару, коју је народ тако назвао после велике трагедије, тек после сто година. Ту је био збегач унука и деда, које су Турци угушили димом. Истински је то догађај и тим поводом сваке године на Видовдан се обавља парастос

тим жртвама. Између два рата је владика Николај извршио антрополошка истраживања и утврдио да су ту заиста били људи старији од 60 година и дечаци од треће до дванаесте године“ каже Гавриловић.

Друга прича је, додаје аутор, дотад невиђен збегачки роман: „Оне у античкој трагедији одлазе у легенду, јер везавши једна другој кике за кике, загрљене, с кабларске стене уз песму скочише у мутну Мораву да спасу своје девојаштво над разулареним турским злотворима. Овим романом се клањам њиховом херојству. Страдалништво наших жена кроз васколику историју ме је и довело до овог и оваквог романа.“ Збегачки је, по Гавриловићевим речима, и једна културолошка чињеница, нешто што потврђује наше историјско бивствовање на овим просторима:

„Кроз сву ту трагедију, страдање и све оно што је наметнуто напаћеном, најчешће невином народу: деци, женама, старцима. О њима је овде највише речи. У основи роман је дуг нашој историји и традицији, према којој свако од нас има и амбивалентна осећања. С једне стране је дивљење њиховој храбрости и страдању, а с друге је неопходно критички прилазити историјским интерпретацијама, јер свака генерација има право да види догађаје на свој начин.“

Гавриловић је у уводној речи на промоцији романа *Збегачки* у Београду открио да га је страдалништво жена кроз историју довело до оваквог романа „оно где љубав завршава погубљењем, а прељуба праштањем.“

Стефан Аврамовић

ТРАЈАЊЕ И ПРЕТРАЈАВАЊЕ

Љубиша Јовановић *Наше трајање*
„Таковске новине“, Горњи Милановац, 2015,
335 стр.

Прошле године *Таковске новине* и њихов дугогодишњи новинар Љубиша Јовановић предали су у руке читалаца дуго очекивану и најављивану књигу *Наше трајање*.

Књига је брижљиво компонована и чине је сабраних првих сто прича из серијала *С краја на крај општине Горњи Милановац* које је Јовановић, седмично или петнаестодневно, објављивао у *Таковским новинама*. Књигу обогаћује предговор Драгољуба Петковића, такође једно време новинара и уредника *Таковских новина*, и поговор Слободана Стојићевића, дугогодишњег новинара *Политике*. И то није све – уз сваку или скоро сваку причу иде и фотографија која је уз ту репортажу објављена у милановачком недељнику.

На самом почетку поставља се, оправдано, питање због чега се те приче опет објављују будући да су већ угледале светлост дана на хартијама нашег недељника. Управо ћемо на то питање настојати да одговоримо.

Љубиша Јовановић

НАШЕ ТРАЈАЊЕ

С краја на крај општине Горњи Милановац

Таковске
НОВИНЕ

Идеја писца ових репортажа била је да иде по граници општине Горњи Милановац и да потпуно ненајављено, без икаквог посебног повода, дође сељанима у посету и да с њима поприча. Признаће се, веома чудан, али спонтан и једноставан приступ послу. Очекивало би се према томе да су у овој књизи приче троме, да се у њима житељи овог краја жале на све што им смета, мислећи, ваљда, да ће њихове проблеме узети неко у разматрање чим су објављене у новинама. Ипак, то није тако – свака прича је засебна и сем неких сталних места – све је оригинално, не увек подједнако добро написано, али инвентивно и упечатљиво. Толико о необичној замисли аутора *Нашег трајања*.

Писац ових репортажа није се одлучио да књигу наслови како се звао и серијал објављиван у новинама, већ је посегао за новим и срећно одабраним насловом. Употребио је синтагму „наше трајање“. Ако бисмо завирили у једнотомни Матичин „Речник српскога језика“ – видели бисмо да трајање значи: 1. *вршити се, збивати се дуже време, дужи временски период; захватати одређени простор, пружати се, протезати се*; 2. *одржавати се у животу, животарити*; 3. *проводити време, проживљавати*; 4. *дотицати, преостајати, достајати*; 5. *оклевати, чекати*. Управо се народ овог краја и њихови животи врше, збивају дужи временски период, пружају се и протежу дуж ових простора, али се некад само одржавају у животу, некад животаре, проживљавају, достају, а не недостају, али и оклевају и чекају нека боља времена. А оно „наше“ – то нас је само све повезало, рекло да и ми тако исто живимо, да смо и ми део њих.

Предговор Драгољуба Петковића, насловљен *Нешто као исповест*, издваја неколико битних чињеница за књигу која је пред читаоцем и донекле упућује на методе читања. У том уводном тексту, уз неколико изванредних примера Љубишиног мајсторства да „отвори“ саговорника и да овај почне да му прича све и свашта, расправља се и о томе којој врсти текста припадају ове приче. Петковић примећује како то нису сасвим новинарске репортаже јер нема повода за причу и јер су често саговорници случајно изабрани, па да су према томе Љубишини текстови нешто близу исповести, етнолошке грађе и социопсихолошке студије.

Поговор Слободана Стојићевића издваја неколико вредних запажања о овој књизи и већ на самом почетку примећује како се у овим причама ништа не дешава, како ту нико никога не убија, нема брачних троуглова и других заплетва важних за једну причу, али су приче упркос томе занимљиве јер су у њима осликани „обични људи, старци, на штаповима, повијени, неугодни чворновати сељаци као сајле жилави.“ Писање о том малом човеку у чијем се животу не дешавају неке богзна какве крупне ствари пријемчиво је за читаоца јер се са тим људима идентификује, саосећа са његовим обичним проблемима и заједно проживљава радост и жалост.

Овако објављене репортаже, стављене у књигу, повезује још неколико чинилаца сем оних да се саговорницима ненајављено, без великих разлога упада у кућу и заподева разговор о било чему или ни о чему.

Читалац који намери да пређе тај дуг пут читања доживеће, у својој читалачкој свести, ову књигу као целину, као збирку прича у којој

се нижу жаљења, тужења, хвалисања и исповести људи овог краја, све једна за другом.

Свака прича унутар ове књиге такође је пажљиво компонована – уводни део аутора, који има за циљ да привуче читаоца, средишњи је разговор са саговорницима који се неочекивано брзо заповеда и лако развија до личних исповести људи и завршни део који је пишчев коментар. Од ове схеме једино одступа прича *Кишин човек из Бершића*, која је својеврсна скица живота поштара Милојка Јовчића.

Има тако у овој књизи и једна прича о Живку Илићу из Ручића, небеском раднику, занимљивом сељаку који је хвалисав, али врло вредан, има лепу кућу и у кући свега, али нема пут од капије до кућног прага. Могао је хиљаду пута направити тај пут, али из ината није хтео – кад му дођу синови, инжењери, снаје инжењери, професори из великих градова, да имају – како лепо рече Живко Илић – осећаја за прошлост, кад се газило блато.

Читалац је у прилици и да чује понешто о Никодину Петровићу из Трудеља, човеку који је свима добар, а само деци не ваља, да прочита муку Миљанке Рубаковић из Срезејеваца, која није способна, али мора да ради и која се жали што јој је старој и једва покретној судија за прекршаје изрекла казну од 600 динара што није скидала губаре из своје шуме. Биће у прилици, такође, да чита о Десимиру Михајловићу из Бершића, који каже како је прочитао књигу *Сунце се поново рађа*, али се не сећа ко ју је написао и који нема пензију и живи сам у дограђеној кући са две овце и четири кокошке и пркоси и Христу, у кога не верује, и политици, у коју такође не верује.

Још бих хтео мало о оном чудном осећају који се јавља код читаоца након читања. Иако се у овим причама, како је лепо приметио Слободан Стојићевић, ништа не дешава, читаоцу је занимљиво. Док се саговорници Љубиши жале на старост, на данашње време, на државу, малу пензију, слаб род и док се читалац помало замара тим жаљењима, одједном те нешто у причи прене и изненади. На пример, у једној од најбољих прича *На рогљу Драгоља*, двоје супружника – Гојко и Олга – говоре о томе која им је општина ближа, те колико крава, оваца и свиња имају, кад иду у Драгољ... и одједном Љубиша Олгу упита што мора да користи штаке. Питање и није нарочито, признаће се, али виспреност Љубишина погодила је у сред среде:

„На питање шта се десило те мора да користи штаку, ћутљива домаћица Олга отвори срце и затвори очи. Видело се да из очију капљу суве сузе, а дрхтав и оштар глас изливали су неизлечиву тугу.

– Имала сам сина Драгишу, завршио је за електроинжењера, радио је четири године у Ираку. Био је изузетан стручњак. Направио је велику кућу у Аранђеловцу, оженио се, родила му се кћерка. Пре више од пет година отишао је на рад у Москву. Само су ми пре пет година, за 29. новембар 1999. године, јавили да су га у стану нашли мртвог у кади, са рукама које су биле везане на леђима, гајтаном од фрижидера. Казали су нам да није било трагова насиља. Шта ми то јадној вреди када је мртав. Једва га је млађи син довезао овамо, у родну земљу да га ту сахранимо. То ме убило, то ме сатрло, не могу више да живим. Није ме ништа повредило, само ме је мајчинска туга сабила у црну земљу и не могу да се опоравим.“

Одједном је из једног обичног, свакидашњег разговора пробило нешто дубоко лично, остала је једна упечатљива и незаборавна слика коју читалац дуго памти. Затварање очију и отварање срца, ти контрасти, перифразе, метафоре... остају да се памте као што се памти детаљ из чувених књижевних дела.

У причи *Први петли Љубивоја Огњановића* читалац је у прилици да прочита једно специфично одређивање времена, а већ у следећој – „На дну поломског левка“ да види три мушкарца у кући који све послове обављају сами, надајући се да ће се двојица синова поженити. Ипак, постоји нешто што дубоко повезује ове две приче, па и ликове у њима – то је време. Навешћу овом приликом кратак уводни део приче у коме се на неки начин поиграва са појмом времена, али се и дају генералне особине људи из Липовца и људи из Полома:

„Како се мери време ’на време’ у Липовцу и како се не мери време ’на време’ у Полому? У Липовцу Љубивоје Огњановић тврди да је код њега тешкорадна земља, јер је јака смоница, и мора да јој се све ’дâ на време’, док Дмитровићи у Полому кажу да је земља много лакша од људи. Љубивоје из Липовца преврнуо би сву своју земљу, чак би и легао у њу, док Дмитровићи из Полома готово да и не знају шта то значи.

Љубивоје из Липовца жели да увек остане на површини земље, док су Дмитровићи из Полома дубоко уронили у њу. Поређења су каткад врло глуп начин за мерење појединачних вредности. Поломци тај кантар немају, а Липовчани су га изгланцали до усијања. У Полому, код Дмитровића, сунце залази већ у подне, а код Љубивоја у Липовцу тек почиње да се рађа. Дмитровићи из Полома немају куд, док Огњановићи из Липовца само што још на Месец нису стигли. Дмитровићи из Полома те не задржавају, Огњановићи из Липовца те не пуштају. Кад су код Огњановића у Липовцу, на столу вруће мекике и погаче, у Дмитровићима у Полому тек се поткувава тесто. Војислав Дмитровић из Полома и Љубивоје Огњановић из Липовца не знају један за другог. Можда је ово начин да један о другом чују понешто.“

Књигу вреди прочитати и зато што овако објављене приче добијају нова значења, књига се доживљава као збирка прича у којој су исцртане судбине људи рудничко-таковског краја које нису ни по чему толико специфичне, али их посебни-ма чини управо та једноставност и природност.

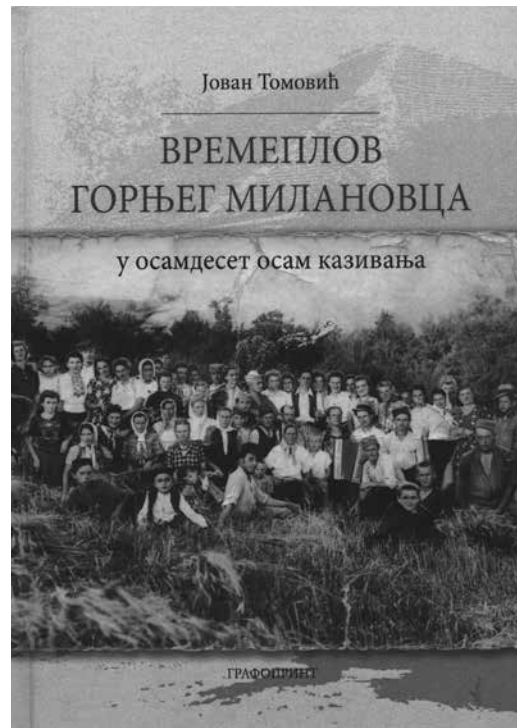
Иако је пола, а можда и више од пола саговорника ове књиге напустило овај свет, они остају да живе међу корицама ове књиге и у нашој читалачкој свести.

Ивана Ристић

ХРОНИКА НАШЕ ВАРОШИ У ФОТОГРАФИЈАМА

Јован Томовић
Времплов Горњег Милановца
Графопринт, Горњи Милановац 2015,
181 стр.

Времплов Горњег Милановца Јована Томовића изашао је 2015. године у издању Графопринта из Г. Милановца. Књига у тврдом повезу, састоји се од 181 стране и обилује живописним фотографијама штампаним на луксузном папиру. Штампана је у тиражу од 100 примерака. Конципирана је у осамдесет осам казивања, како гласи и њен поднаслов. Из предговора сазнајемо да је аутор током сарадње са Музејем рудничко-таковског краја дошао до неколико хиљада старих фотографија и да га је управо то подстакло да напише ову књигу. *Времплов* представља вредан документ о животу у овом граду, о људима који су живели у њему и дали свој допринос развоју општине, њене привреде, културе... Враћа нас у време када је све било некако спорије али и сталније, вредније у односу на савремено доба, како аутор мудро каже „брзо стицање носи у себи опасност брзог губљења.“ Од једне „убоге варошице, која је била обележена кафанама и трговина-

ма“ Милановац се развио у град са модерним обележјима и тенденцијама посебно у индустрији. Међутим, Томовић је покушао да сачува од заборава оно што је претходило савременом нивоу развоја управо пишући о људима и догађајима који су обележили токове привреде и живота у нашем граду. Како каже, трудио се да у томе пре свега буде поштен.

Испод сваког казивања написан је датум почев од 27. јануара 2014. године закључно са 1. септембром 2015. године, тако да је то временски период у коме је настајала ова књига.

Концепција је осмишљена тако да свако од 88 казивања прати једна аутентична фотографија почев од 1910, па све до 2001. године, мада не строго хронолошки. Тако нас у причу о Милановцу уводи фотографија – *Горњи Милановац, поглед са Бранковог брда, из 1927. године*. Ова фотографија сведочи о томе да се Гимназија у то време налазила на периферији града у време када је град имао око 2000 становника. Ово је једна од ретких слика града између два светска рата. Кроз следећа казивања, из 1936. године, видимо фотографије познатих кафана и радњи у граду у којем се развијала трговина, занатство и угоститељство, тако да је „сваки пунолетан грађанин имао свог пекара, берберина и своју кафану.“ Поред приказивања Милановца као трговачког, занатског и угоститељског градића, казивања и фотографије сведоче и о важним историјским догађајима као што су на пример и свечано откривање спомен-плоче поводом двадесетпетогодишњице Сувоборске битке којом је командовао војвода Живојин Мишић, чији је штаб био смештен у згради Старог суда. Има такође и фотографија малог пијача у Горњем Ми-

лановцу из 1935. године још из времена када је био на месту данашњег парка и када нису постојале тезге, већ се трговало на калдрми. Аутор призива своје сећање и каже да је све до 1956. године пијач био на том месту, а да су тезге постављене после Другог светског рата. Видимо како су у то време изгледали Стари суд, Црква, знаменити хотел *Национал*...

Такође, аутор се, коментаришући фотографију једног политичког збора из 1935. године, осврнуо и на политички живот који је био веома активан и повлачи паралелу са политичким струјањима на почетку 21. века. Тада је неслога народа показана у различитим покретима водила ка разградњи заједничке државе, по речима аутора.

Најстарија фотографија из ове књиге је из 1910. године – *отварање нове Основне народне школе у Заграђу*.

Омогућено нам је да на једном месту видимо фотографије из различитих аспеката живота у дугом временском раздобљу. Тако се нижу слике које бар мало доприносе да осетимо дух тих прошлих времена: освећење зграде Женске занатске школе у Г. Милановцу, 1926. године, фотографија виђенијих људи из 1930. године, трговаца, адвоката, занатлија (бомбонџија, ковача, пекара), банкарских чиновника, учитеља итд. Сазнајемо драгоцене податке о истакнутим личностима прошлог доба, па тако и о трговачкој породици Тешић.

Топлу ноту овој хроници дају слике из свакодневног живота града – слика пијачног дана у Милановцу из 1930. године, уз коју сазнајемо да се Г. Милановац убрзано развијао у трговачки центар рудничко-таковског краја, Груже,

а добрим делом покривао и подручје Аранђеловца. Пре рата Карађорђева улица била је центар трговине, заједно са радњама које су се налазиле на простору поред споменика на данашњем Тргу кнеза Михаила.

Такође, видимо како су изгледали матуранти Гимназије из Г. Милановца, школске 1926/1927, затим дочек краља Александра Првог Карађорђевића и отварање нове основне школе, 1931. године, када је краљ отворио ново-саграђену, модерну основну школу, која и данас носи његово име; видимо како су изгледале куће обичног света а како виђенијих грађана...

Аутор се осврнуо и на Рудник казивањем уз фотографију *Панорама Рудника, 1926. године*, када је основано Друштво за развијање туризма. Није заборавио ни Спортски клуб *Таково*, па имамо фотографију чак из 1933. године – *фотографија са утакмице у Ужичу, велика спортска сензација о којој се дуго причало 4 : 3*. Јер тада је Милановац имао два фудбалска тима: *Таково* и *Грађански* и тада је постојао ривалитет између та два клуба. Умногome се повлачи паралела са савременим добом.

Са фотографија које налазимо у овој књизи и из ауторових казивања сазнајемо и како су изгледале улице, какав је био јавни живот, образовање младих који су одлазили на Београдски универзитет, а такође видимо и начин одевања како сеоског становништва тако и градског.

„У то време, осим у Горњем Милановцу, на осталом простору општине није било фотографија, па је фотографисање била привилегија богатих домаћинстава и оних домаћинстава која су имала неког у државној служби, који је схватао значај фотографисања.“

Има немали број фотографија које показују какав је био свакодневни живот између два рата, таква је и једна фотографија где видимо лагодан живот градског становништва осликан у фотографији младих жена које играју карте, али, у то доба долази и до стварања нових идеја и захтева за праведнијим друштвом. Појављују се синдикати, а социјалдемократске идеје већ се трансформишу у Комунистичку партију Југославије, те имамо фотографију *Синдикални састанак, 1930. године*. Отворен је пут бржег развоја. Оснивају се нове трговине, расте број занатских радњи, чак се у том периоду оснивају и две фабрике, тачније радионица бомбона и ратлука. То доводи и до све већег броја запослених. Радници, шегрти, па и чиновници да би заштитили своја права оснивају синдикате.

Осврће се на људе различитих занимања, па један део посвећује породици Алексић фотографијом Злате Алексић и насељавању Цигамале, која је стара колико и остали део Горњег Милановца. Врло похвално говори о тој породици која се годинама бави музиком, али не само о њој него и о припадницима ромске популације који живе и даље у том делу.

Своја казивања посвећује људима који су својим радом, стваралаштвом и резултатима оставили велико материјално и духовно богатство у наслеђе овом граду, као што је и др Радисав Катанић, лекар и интелектуалац ангажован на многим пољима, а који је 1941. као талац ухваћен и одведен у Крагујевац, где је стрељан.

Наилазимо и на аутентичну фотографију *Формирање Таковског партизанског батаљона, јула 1941. на Руднику*, који је имао изузетан значај у одбрани Ужичке Републике.

Неке фотографије као сведочанство несреће нашег народа (*Г. Милановац спаљен до темеља од стране Немаца, 1941; Црква Свете Тројице разрушена у бомбардовању, 1941. год.*) остављају горак укус. Опет тужне слике: *Спаљена зграда Среског начелства у Горњем Милановцу, 1941; Чиићење рушевина у Г. Милановцу после рата; Рајићева улица у Горњем Милановцу после рата.*

„Наш град је после рата одавао слику једног порушеног осиромашеног и за дуг период уништеног станишта.“ – провејава сета и резигнација у овим ауторовим речима – „рат је оставио пустош у свим видовима живота. Нарочито су били погођени слаби и нејаки – старци и деца.“

Послератни Милановац аутор описује следећим речима: „Наш град је након ослобођења изгледао као лепа сиромашна девојка. Имао је у прошлости своје познате грађане: Максима Сретеновића, Настасијевиће, Драгишу Васића, генерала Божићара Терзића и бројну културну и привредну елиту. Овај податак није без значаја јер су се та знања и искуства касније искористила када је почела значајнија обнова и изградња Г. Милановца. Милановац је био мали љубак градић, али, нажалост, разрушен, опустошен и посвађан.“

Потом, пише о привредном развоју Милановца после рата, када је у граду највеће занатско предузеће било *Таково*. Следи слика редакције *Дечјих новина* из 1958. године Многа је оних који су заслужни за развој нашег града и аутор овом књигом вапи да они не падну у заборав. Један од тих заслужних грађана, неправедно запостављених, јесте и Раде Кушић, који

је био један од архитеката заслужних за уређење Скадарлије и Кнез Михајлове улице, а годинама је био и генерални директор *Југоескпорта*. Аутор је овим желео да учини нешто да нове генерације исправе ову грешку јер је овај човек врло заслужан и за развој појединих предузећа као што су *Таково, Рудник...*

Аутор се осврће и на пољопривреду, па тако имамо фотографију плантаже од 127 хектара јабука у Срчанику, бербу бораније на имању Земљорадничке задруге *Јединство* у Брусници из 1964. године. Нижу се слике из привредног живота: нови објекат Фабрике бомбона *Таково* 1966. године, свечано отварање *Тетрапака*, почетак изградње *Фабрике еурокремова* 1972. године, итд...

„Моје писање није ослоњено само на памћење, јер памћење није оригинални документ, али оно свакако служи да приближи прошлост, о којој ја овде пишем.“

Такође, ту су сведочења о важним догађајима из различитих области, па имамо и фотографије на којима су и уредник Женмин Жибаоа и Александар Бакочевић, директор и главни уредник Политике, у посети Милановцу 1985. године. Аутор не пропушта да наведе имена људи који су својим знањем, струком и пожртвованим радом дали допринос развоју нашег града: графички дизајнер Раде Ранчић у *Дечјим новинама*, Станмир Јовановић, председник наше општине у два мандата, и многи други знани и незнани нама данас.

Фотографије као што су почетак градње Дома ЈНА 1962. године, затим добровољна радна акција на пошумљавању голети у Брђанској клисури, подсећају на нека срећнија времена.

Иначе, фотографије из новијег доба су из ауторове приватне архиве, јер је управо он био значајан део привреде Горњег Милановца, тј. не само привреде већ и многих других сегмената развоја града. Поред тога што је био генерални директор ПИК *Такова* читавих 26 година, након одласка из *Такова*, Јован Томовић је био председник општине Горњи Милановац, све до 1986. године, када одлази у Београд, где је као генерални директор допринео опоравку сполнотрговинског предузећа *Centrosoor*. Потом је био на челу фирме *Mobex*, након чега је седам година руководио својом фирмом *Тоја*. За свој рад одликован је: Орденом рада са сребрним венцем, Орденом рада са златним венцем, Ор-

деном заслуга за народ – другог реда и Седмојулском наградом – као највишим одликовањем у Србији, за постигнуте резултате у стваралаштву, као и Орденом италијанске владе *Cavaliere Officiale*. Истакнути је хуманиста о чему, између осталог, сведочи и његово деловање у Друштву Србије за борбу против рака, добровољној непрофитној организацији са социјално-хуманитарним циљевима основаној још 1927. године.

Као аутор књига *Белешке са поуком и истином уместо штита*, *Есеји из провинције* и најзад *Вреплов Горњег Милановца* оставио је значајан траг у документаристици посвећеној нашем граду.

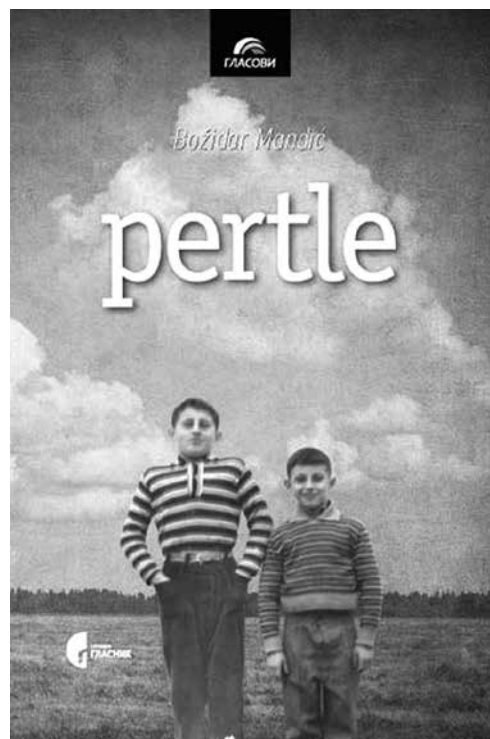
Драгана Першић

У ТРАГАЊУ ЗА СМИСЛОМ

Божидар Мандић *Пертле*
Службени гласник, Београд, 2015,
140 стр.

Преко двадесет објављених књига, исто толико изложби, трибина, радио-емисија, десетине фестивала „Шумес“, само су део онога што је радио Божидар Мандић. Прошлогодишњу књижевну сцену (2015), жељну нечега новог, обогатио је Божидар Мандић новим романом *Пертле* и узбуркао читаоце, али и књижевне критичаре. Роман *Пертле* уврштен је у шири избор за НИН-ову награду, и по мишљењу неких критичара, а и мом личном, заслужио ју је. Читаоци су богатији за још једно читалачко уживање, а издавач Службени гласник и његови уредници су препознали изванредан текст.

Божидар Мандић је необична стваралачка фигура и припада групи авангардних уметника у Новом Саду, али слободно се може рећи, и на Балкану. Дубоко укорењен у природу, одакле црпи снагу и стваралачку енергију, Божидар Мандић новим романом покушава читаоца да приближи таквом поимању живота и особене животне филозофије.

Роман *Пертле* припада креативном реализму. После ере и доминације магичног реализма, на челу са јужноамеричким романом, настао је вакуум и потреба да се вратимо реалним понудама и књижевностима у којима стварност бива литература. Јунаци Мандићевог романа су реалне личности, људи који су били и јесу део његовог детињства и живота. Зато овај роман можемо сврстати у биографски, али је то само једна равна овог вишеслојног и занимљивог дела. *Пертле* су прича о новосадској авангарди седамдесетих, у којој је низ великих уметника био прогањан и неприхваћен од стране режима. Ради се о групи младих уметника који су бескомпромисно понудили нови концепт уметности у којој је, пре свега, владао експеримент. Због тог и таквог концепта, ови млади уметници, несхваћени од средине, често прогањани, желели су да својим примером понуде и нови концепт живота, да пробуде свест код људи и буду аутентични, а опет укореењени и део средине којој припадају.

Ово је прича о два брата са каинско-авелјовском темом, тако честом у свим епохама. Божидар и Мирослав Мандић су реалне личности. Један је написао текст о филму, други потписао, и због тога отишао у затвор. Тако су браћа преварила државу. И то је основна алегоричка романа. Дело говори о отуђености, бесмислу зла, али и о љубави у најширем смислу те речи, пожртвованости, пријатељству, али пре свега, о трагању за слободом, оном у друштву, а по-

највише, у себи... Роман *Пертле* поставља пред читаоца многа питања, а сва се могу сажети у једно: шта чинити да овај свет буде бољи. Колико појединац, као мислећа јединка са емоцијом, може променити овај свет и чиме? Можда је одговор у нама и оном малом напору да чинимо добро, зарад нас самих јер, како аутор на једном месту у роману каже, човек се троши ако не чини добра дела. Писац посредно даје и одговор: уметност неће нестати и једино са њом све постаје лакше и лепше.

У роману се појављује низ познатих личности наше културе: Енрико Јосиф, Тибор Вараци, Владета Јеротић, Слободан Тишма, Пеђа Вранешевећ, Влада Копинц и други, који су својим делима обележили једно време и епоху, али и били духовни учитељи и сабраћа самог аутора.

Посебан квалитет романа *Пертле* су реченице. Свака ауторова реченица је мисао о којој се посебно може расправљати и написати есеј. Реченица је сажета, дубока и чиста истина.

Читаоцима, оним пробирљивим, може засметати присуство псовки и „вулгаризама“, али то само доприноси аутентичности писца, који се и у животу и у уметности, ослања, пре свега, на биће.

Роман *Пертле* намењен је широкој читалачкој публици, како онима који воле књигу и имају богато читалачко искуство, тако и оним који почињу у авантури званој читање. Ово је роман за обичног читаоца и за интелектуалце јер сви теже да сачувају „оно мало душе.“ А роман *Пертле* ће им у томе помоћи.

ЛИРСКА ПРИПОВЕДАЊА ДАРЕ РАДОЈЕВИЋ

Дара Радојевић *Вез месечевом срмом*
Библиотека „Браћа Настасијевић“,
Горњи Милановац, 2015,
61 стр.

Први сусрет са књигом Даре Радојевић *Вез месечевом срмом* открива нам бежање од жанровског калупа, бежање у сажети израз који не-сумњиво одговара потребама савремених људи. Кратке приче обојене изразито лирским тоном јасно показују намеру писца да се допадне души.

На првој страни нас саплиће јединим насловом у књизи – *Облутак*. Међутим, уместо камена спотицања, наилазимо на угаони камен, симбол човека и заједно са њим пролазимо кроз пределе пишчеве душе. Дете односи облутак, а пред нама остаје питање: *Ко је дете, ако је облутак човек?* Није нам песникиња олакшала реторским питањем, већ је поставила право филозофско, закорачила у свет у коме је одговор на постављено питање: *Не знам*. Није то *не знам* равнодушности, већ оно Сократово, филозофско, које покреће свет.

Ако Бога има у књизи, онда је то пантеизам, ако човека има, онда је то само душа, ако питања има, онда је оно филозофско, ако игре има,

онда је она живот. У написаним редовима нема емотивне уздржаности, видимо да се иза тих редова крије импулсивна, али сензитивна душа. Видимо како се човек космички простире, има га у успоменама из детињства, у призорима из природе, у свакодневици...

Некада се чини да тражи свој идентитет или потврду постојања онога што је води, а онда схватимо да тражи потврду да фикција није фикција, да њу разоткрива књижевност ако живот то не уме.

Свака прича нас води кроз ново искуство лирског субјекта, кроз његову осећајност, али и мисаоност. Дечја радозналост доводи до озбиљне замишљености над тајнама које битишу између неба и земље. Песникиња ушушкана дететом у себи, врло лако се поиграва разним темама. Као што дете нема страха пред ауторитетом, тако и она нема страха да постави низ животних питања. Њу прво воде сећања, а затим надања. Са хоризонта видљивог прелази у мистику. Заљубљена у природу, песникиња је усмерава да служи поезији. Можда је и то природно.

Овај вез може се започињати или завршавати размишљањем о томе да *умети рећи* можда помаже у *умети наћи*, пре свега себе у мноштву, али и мноштва у себи. Срце јој диктира стихове, а она као месечар иде за Месецом и везе свој поетски вез.

Књига је на граници бајковитости и слике је гурају ка њој. Речи и слике се стапају у једно, у магновење, у чежњу, у тражење на рубовима реалности. Треба разлучити колико слике утичу на наси колико речи оживљавају те слике. У сваком случају, оне имају исти недвосмислени циљ, водити у свет тражења и тражености, у свет у коме ништа није страно, а у коме смо ми странци.

Рене Декарт је постао чувен по реченици *Мислим, дакле постојим*. Хришћански мислиоци, много пре њега, говорили су *Волим – постојим*. За Дару Радојевић бисмо могли рећи *Пишем, дакле постојим*. То писање није писање ради писања, као што ни Декартово није било мишљење ради мишљења, нити хришћанско вољење ради вољења, то је оно насушно, императивно, суштинско.

Горан Трифуновић

ЗА ОПОМЕНУ, НАУК И СТВАРАЛАЧКА НАДАХНУЋА

Далеком дану дуг:
четврто приношење Меморијалу
Драгутина Кујовића и петровских талаца;
документарна грађа и песме са конкурса,
аутор-приређивач Миливоје Трнавац,
Културни центар, М. Трнавац,
Организациони одбор манифестације
„Илиндански дани“, Горњи Милановац
Гојна Гора, Каменица, 2016,
157 стр.

На прсте једне руке могу да се наброје аутори који су пре професора Миливоја Трнаваца говорили о злочиначкој акцији немачке окупационе војске која је за резултат имала заробљеништво и смрт неколико стотина мештана селâ разбацаних по Суворору, Маљену, Повлену и Медведнику. У врелим летњих данима средином јула 1943. године, када су селјани вероватно и незаинтересовани око високе политике која је тих дана окупирала скоро читав свет, радили своје свакодневне послове, немачка окупациона сила је наишла по селима од Гојне Горе и Богданице, па све до тамо, иза Прањана, и покупила све што је нашла пред со-

бом, а све због тога што нису успели да униште штаб Драже Михаиловића на Равној гори. Неко је заробљен, неко убијен, Каменица је спаљена а да већина тих људи није имала ни појма шта се дешава ни зашто су они, у ствари, били део немачке одмазде. Професор Трнавац овом књигом, која је тек четврти део овог сегмента историје тог краја, покушава да отргне од заборава чињеницу која је у историји мало позната, вероватно што жртве нису биле директан продукт партизанске акције. А свака жртва је жртва на свој начин. Ова књига, као и оне претходне, од заборава су отргле и јавности мало познатог радиотелеграфисту Војске Краљевине Југославије у Отаџбини, Драгутина Кујовића, родом из Берана. Он је и једини заробљени војник приликом немачке акције „Моргенлуфт“ („Јутарњи ваздух“), али је херојским држањем остао упамћен као човек који је својим телеграфисањем и ћутањем спасао много живота у том крају и током те операције. Из идеолошких разлога његово име није познато широј историји.

Професор Трнавац је пре ове издао већ три књиге (*Бајка испод (не)заборава*, *Дуга над Маљеном*, *Јутро далеког дана*) које говоре о овом трагичном али и херојском догађају. У четвртом тому има доста документарне грађе, тј. казивања мештана Гојне Горе и околине који

према својим сећањима, односно према казивањима предака, говоре о „Петровској блокади.“ Прича тих људи, сада већ у зрелом добу, изузетно држи пажњу, поготову због тога што је овај догађај мало познат чак и у локалној средини. Такође, у књизи су и песме које су награђене и објављене на конкурсима поводом Меморијала Драгутина Кујовића. Невероватан је податак да се писци и песници из читаве Србије, Републике Српске, Косова, Македоније... одазову на овај позив и пошаљу своје радове на ову тему. Професор Трнавац, осим песама које су одабране да се овом приликом нађу у овој књизи, доноси и кратке приче, заправо сведочења људи тог краја о „Петровској блокади.“

Миливоје Трнавац је, на неки начин, овим књигама дао и свој допринос историографији свог родног села, Гојне Горе, где је рођен исте године када је била и злокобна немачка акција „Моргенлуфт.“ Професор је арпског језика и књижевности, песник, који пише и књижевне приказе и рецензије. Лексикограф је, антологичар, писац школских уџбеника и приручника, али и сакупљач усмених народних умотворина. Песме су му објављиване у многобројним часописима, а број његових награда и књига захтева много више простора него што је његова најновија књига *Далеком дану дуг*.

КОHKYPC

Библиотека „Браћа Настасијевић“ из Горњег Милановца расписује

Наградни конкурс
Трагом Настасијевића

Категорије конкурса обухватају песму, кратку прозу и есеј. Оквирна тема конкурса јесте стваралаштво чувене уметничке породице Настасијевић, премда ће стручни жири који именује Библиотека ценити и друге самосталне и аутентичне књижевне прилоге.

Као и раније, позивамо ствараоце свих узраста – ученике основних и средњих школа, затим одрасле – афирмисане и неафирмисане. Запослени у Библиотеци немају право учешћа на конкурс.

Технички услови

Текстове достављати искључиво у електронској форми, у PDF и WORD формату, фонт Times New Roman, 12; обим текста не би требало да прелази 15 000 карактера (са размацима). Библиотека задржава право лекторисања прилога, због објављивања, уз консултацију са аутором.

Конкурс је отворен од **1. марта до 15. јуна 2016. године**. Стручни жири ће 15. јула 2016. објавити резултате конкурса. Награђени радови биће објављени и промовисани у зборнику Библиотеке „Слово Ћирилово“, који излази током октобра месеца у оквиру манифестације „Дани Настасијевића.“ Ауторска права и међусобни односи учесника конкурса и Библиотеке биће уређени уз поштовање позитивних прописа и добрих пословних обичаја. Уз широко поштовање слободе уметничког стварања, Библиотека задржава право да не узме у разматрање радове који промовишу било који облик нетолеранције. Такође, Библиотека не заступа ставове аутора чије прилоге објављује.

Текстове доставите на e-mail адресу: konkursgmbiblioteka15@gmail.com.

Контакт: gmbiblioteka@gmail.com
www.bibliotekagm.com

РЕЗУЛТАТИ КОНКУРСА

ТРАГОМ НАСТАСИЈЕВИЋА 2016.

На овогодишњи наградни конкурс Библиотеке под називом *Трагом Настасијевића* пристигло је преко сто песама, седамдесет кратких прича и десет есеја. Стручни жири је у све три категорије нарочито издвојио оне који су својим стваралачким претпоставкама на трагу књижевног и културног делања чувене уметничке породице, али је посебно ценио и оне радове који, без обзира на то да ли се односе на рад Настасијевића, задовољавају високе естетске критеријуме.

Поезија, есеј, кратка проза

Стручни жири у саставу: Стефан Аврамовић, мастер професор српског језика и књижевности, Милица Лепосавић, дипломирани филолог Катедре за општу књижевност, Драгана Стефановић, дипломирани филолог англиста, изабрао је следеће радове:

Поезија:

1. *Астерионов излазак*,
Јанко Вукотић, Крушевац
2. *Момчило Настасијевић*,
Драгана Албијанић, Суботица
3. *Судњи плодови*,
Милица Краљ, Подгорица

Есеј:

1. *Неизречје и белине у циклусу Глухоте Момчила Настасијевића*,
Бранислава Илић, Сремска Митровица
2. *Чудо с хиљаду глава крај црвене воде: град у поезији Момчила Настасијевића*,
Александра Јовичић, Лешак
3. *Циклус Јутарње*,
Софија Милошевић, Бановци Дунав

Кратка проза:

1. *Код Три голуба*,
Лазар Суботички, Торонто, Канада
2. *Прича о једној причи*,
Петар Видосављевић, Београд
3. *Стазама сунца и живота*,
Милена Стојановић, Параћин

Похвале

Прича

Партија шаха, Марко Јовановић, VI₂, ОШ
„Старина Новак“, Београд

Поезија

Трагом Настасијевића, Софија Божић, I₆,
Карловачка гимназија, Сремски Карловци

Трагом Настасијевића, Александра Срете-
новић, I₃, Гимназија „Таковски устанак“, Горњи
Милановац

Жири посебно похваљује Ирену Сретић, учи-
тељицу одељења III₄ ОШ „Стефан Немања“ у
Нишу за допринос и подстицање ученика на ли-
терарно стваралаштво, као и ученике одељења
III₄ ОШ „Стефан Немања“ у Нишу.

КАТЕГОРИЈА ПОЕЗИЈА

АСТЕРИОНОВ ИЗЛАЗАК

*– Хоћеш ли ми веровати,
Аријадна? – рече Тезеј.
– Минотаур се готово није бранио.*

*Хорхе Луис Борхес
Астерионов дом*

Тужна звер је желела ван
Принц у Астерионовом дому
Прерано предан, предао се слому
Безнадан, самцит, чекајућ дан
Када ће уснити бесмртни сан
И свет у који ће спокојно поћи
Земљама никада минулих ноћи
Презрећи ничим испуњен стан
Немоћан поред све своје моћи
Скрхани силник је желео ван

Сопственим одласком пунећ празнину
Простора који себе је пун
Тишини је препуштао тишину
Трунући, труњу да остане трун

Крвник што жртва је сопствене жртве
Бесмртнима је сматрао мртве
Нудећи дарове ослобођења
Живота сатканих од убеђења
Астерион је стварао богове
Да би им сопствене враћао рогове
И проклињао би их тада због свега
Јер су и они створили њега
Презрен, јединствен и самосион
Повређен, плакао је, сам Астерион

Јанко Вукотић, Крушевац.

МОМЧИЛО НАСТАСИЈЕВИЋ

Мелодија родна
Од искона...
Мишљу дозивана,
Чулима жуђена,
Из дубина бића песникова
Ловљена,
Ослушкивана...

Наслућена у предању,
Али зрењем у
Сазвучја ткању.
Тајне велом обвијена,
Аскетски на срж
Сведена.
Изразом у
Језика чаролији звука.
Епском духу
Верна у лирскоме руху.
Из ризнице
Ћирилице изнедрена.

*Драгана Албијанић,
Суботица*

СУДЊИ ПЛОДОВИ

*Плод је без плода твој,
И судња ова реч у мени
М. Настасијевић*

Бива то у мртвом зрну
снева
Разраста црнослут
пева

Чарствијем бела недоспева

Печал печали тихости
тужи
Кругом латице опрости
у ружи

При кончини днева

Бива то зрно спасова
усхитом
Радости чемерне
упитом

У заумбрежју гласова

Брат ми слуху потпора
уздрхти
Кореном неречја плод
зацакли

Брат ми о братска утеха

Душа прогледа сушта
гре
Тмолином тма и тушта
у сне

*Из крика неизреч у Слог
а Плод Јест Бог*

*Милица Краљ,
Подгорица, Црна Гора*

КАТЕГОРИЈА ЕСЕЈ

Бранислава Илић, Сремска Митровица

НЕИЗРЕЧЈЕ И БЕЛИНЕ У ЦИКЛУСУ *ГЛУХОТЕ* МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА

Разноврсност песничких праваца у међуратном периоду осликавала је нови сензибилитет младе генерације песника који су успостављали модеран приступ у стваралачкој пракси и покушавали да дефинишу свој однос према традицији и предратном систему вредности. Иако генерацијски блиски, модерни песници међуратног доба поетички су се у много чему међусобно разликовали. Од Станислава Винавера, преко Растка Петровића и Милоша Црњанског, па Десанке Максимовић, до Рада Драинца, Љубомира Мицића или надреалиста Оскара Давича и Милана Дединца, књижевност, а нарочито поезија између два светска рата, кретала се од експресионизма, преко надреализма и многобројних личних праваца попут хипнизма, суматраизма, зенитизма, па све до индивидуал-

них гласова више или мање ослоњених на традицију. У том многогласју, једна од својеврсних и оригиналних песничких појава међуратног периода је Момчило Настасијевић. И то не само у језичко-поетичком смислу већ и у самом сензибилитету песника који се није интересовао за урбане пределе нити схватао егзистенцију кроз побуну и егзалтацију, како су је доживљавали песници након Првог светског рата. Он је једини песник, како уочава Љубомир Симић, који није видео промене до којих је довео Први светски рат. У његовим песмама владају страх, очајање и смрт, али то нема никакве везе са историјским околностима у којима је живела његова генерација. Настасијевићев страх од себе и егзистенције као самог постојања је сталан и универзалан.

Друга велика разлика између Настасијевића и његових савременика огледа се у схватању језика – синтаксе и лексике, као и структуре стиха и песме. Његово трагање за матерњом мелодијом као резултат је давало стихове који одишу архаичношћу и традиционализмом. Своју матерњу мелодију Настасијевић је тражио у језику народне поезије, религије и средњовековним текстовима, а њоме је желео да проникне на другу страну постојања и дође у додир са неизрецивим и тајанственим. С друге пак стране, Настасијевић покушава да пронађе и начин песничког изражавања следећи пут безречја и неизрецивости. Он трага за звуком, али и за језичким битком, за оним што се крије међу белинама у (не)написаном.

И сама природа песника одударала је од борбености и револуционараности његових савременика – Настасијевић је тих, миран и повучен, он нема великих, бомбастичних речи за своје дело, не изражава потребу за манифестним дефинисањем свог погледа на свет, нити доживљава стварност кроз поетичко ми. Потпуно неуклопљен у аванградне правце, он остаје усамљена фигура која не припада никоме нити њему неко припада – изузев поезије и самоће.

Песничко дело Момчила Настасијевића обимом је мало, али стрпљиви читалац у њему може да црпи непрегледна тумачења која се ослањају на народни фолклор и средњовековну књижевност. Седам циклуса, који су остали иза песника, чине кохерентну поетску целину. Једина књига поезије коју је оставио за собом, *Пет лирских кругова* (1932) обухвата циклусе *Јутарње*, *Вечерње*, *Бдења*, *Глухоте* и *Речи у камену*. *Магновења* и *Одјеци* су два циклуса

који су постхумно објављени у *Целокупним делима* у редакцији Станислава Винавера. Теме и мотиви, као и стил којим су написане ове песме, откривају целовитост песничког опуса, а у историји књижевности најчешће се говори о *Седам лирских кругова*, према аналогiji са ауторовим одабиром наслова једине збирке објављене за његова живота.

Оно што је заједничко свим циклусима Настасијевићеве поезије јесте песникова усмереност на важност коју придаје језику и речи – било да се ослања на мелодију или трага за речитативом неизрецивог. Њему су подједнако важни и садржај и форма, и смисао и израз. Рад на језику, заправо рад на песми, представља једну од главних карактеристика којима се Настасијевић разликује од других песника српске књижевности. У времену када авангардни песници пропагирају слободу у писању и следе језичке конструкције које настају игром случаја (техника аутоматског писања), Настасијевић предано ради на својим песмама. Он сажима своје стихове, изналазећи архаичне изразе, користи лексику религије и фолклора – а све у циљу тражења оне праве речи, праве мелодије или правога затамљења смисла. Познато је да је иза себе оставио више варијаната једне песме: од неких песама сачувано је пет, шест варијанти, а од неких и по десет, па чак и двадесет (*Вечерња*). Значај сачуваних варијанти утолико је већи што оне могу да открију макар назнаке значења иначе херметичних стихова. Кроз њих се „оцртава и процес структурализације појединих песама”, а увидом у варијантне низове можемо открити „саму природу стваралачког процеса једног од највећих

српских песника”¹. И управо варијанте, односно она последња варијанта песме, представља резултат који читалац често сагледава као херметичан свет, загонетан, недоступан, мистичан, а редукција песничког израза је главни поступак у долажењу до семантичке напетости коју читалац осећа приликом читања ове поезије. Настасијевић је сажимао, преобликовао, премештао речи, служећи се стилским средствима попут елипсе, игре речи, парадокса, оксиморона, инверзије итд.

Осим слоја звучања коме је песник пришао као површини иза које се крије дубља садржина – песме Момчила Настасијевића се одликују и рефлексивном ширином. Његове песме поседују извесну мисаону дубину коју најбоље могу поткрепити есеји и мисли у којима је Настасијевић имплицитно дефинисао своју поетику. Године 1922. у есеју *Неколико рефлексција о уметности* он формулише своју поетику кроз однос према стварности (тајна постојања) и однос према језику и стилу (матерња мелодија). При томе, да би стигао до језгра ствари, он мора да промени језик и стил – јер површински језик и стил су прилагођени за површински додир са стварима. У његовим песмама и на спољашњем, формалном, језичком, и на унутрашњем, значењском плану имамо развијену рефлексiju, јер он не ствара и не пева ради себе, већ помаже да се песма деси – његова песма изражава саму бит језика, и оно што настаје кроз самоорганизовање речи у матерњој мелодији, која по себи садржи оно архетипско у човеку.

¹ М. Настасијевић *Седам лирских кругова*, Каирос, Сремски Карловци 1995, поговор: Петар Милосављевић, стр. 140.

Јутарње, *Вечерње* и *Бдење* су циклуси у којима је песник, према критичарима, успео да изрази оно што је архетипско у српском језику. Међутим, у циклусима *Глухоте* и *Речи у камену*, мелодија националног језика се губи, а језик постаје штур и сведен. *Глухоте* су циклус који критичари сматрају најхерметичнијим, а песник у њему налази нову функцију за реч – неизречје. За разлику од речи која комуницира путем мелодије, неизречје је реч која комуницира белином, ћутањем и безгласјем. Најдубља комуникација одвија се помоћу неказаног, „у белини између речи и стихова”, а читаоцу је остављено да сам догради и домисли песму.

Циклус *Глухоте* састављен је од десет песама које са читаоцем комуницирају кроз наговештај, уместо да казују одређене садржаје². Ту се Настасијевић надовезује на Малармеа по којем је песма створена да се наслућује – садржај треба сугерисати а не означити. Цео овај циклус открива до крајњих граница напор песника да се што мање каже а саопшти много.

Глухоте проучаваоци Настасијевићеве поезије доживљавају као најнеразумније дело у коме је песник отишао најдаље у редукцији израза и језичким сажимањима. За њих Миодраг Павловић каже:

„Можда тачније познавање основних премиса овог циклуса омогућава да се смисао појединих стихова (...) боље схвати. Али у овом случају ми до тих премиса нисмо успели да дођемо, ни до данас. Чини нам се да врела сувоћа ових десет песама више даје наговештаја него што казује одређене садржаје.”³

² Миодраг Павловић *Есеји о српским песницима*, Просвета, Београд 2000, стр. 328.

³ *Исти, нав. дело*, стр. 316.

За овај циклус Светлана Велмар Јанковић каже „да се најмање лако чита” и „да се најтеже разуме, чак и као наговештај”. Она анализирајући шесту, најважнију песму циклуса, закључује да су тишине и белине између речи и стихова смисаоне, функционалне и никада случајне.

„’Лепота јер’. Ове две речи у првом стиху (...) не показују никакву тежњу да се између себе вежу, да превазиђу мук белине између себе који их раздваја: по значењу се не могу приближити, а ритмом и звуком се удаљују (...) ’лепота’ ни у ком случају не очекује ’јер’, ни по значењу ни по звуку, ни по ритму (...) Тако у првом стиху речи ’лепота’ и ’јер’ остају удаљене једна од друге, усамљеније у тој удаљености но да су саме; истичу ћутање белине која их дели исто колико и то ћутање истиче њихову удаљеност. Тако удаљене, укопане у белинама, ове речи делују као врло тешке: свако слово, сваки глас има своју тежину која вуче ка дубинама ћутања из којег се реч откида.”⁴

Надовезујући се на овакво тумачење белина Светлане Велмар Јанковић, Петар Милосављевић у својој опсежној студији о стваралаштву Момчила Настасијевића истиче начело парадокса које је спроведено у самом „повезивању речи које једна другу не дозивају нити очекују.”⁵ Парадокс се као доминантан облик мишљења и саопштавања јавља у свим песмама циклуса *Глухоте*. Ова фигура мисли, како је класификује реторика, захтева од читаоца

⁴ Светлана Велмар Јанковић *Реч и суштина*, Књижевност, књ. 48, св. 5, Београд, 1969, стр. 513.

⁵ Петар Милосављевић *Поетика Момчила Настасијевића*, Матица српска, Нови Сад, 1978, стр. 262.

интелектуални напор да дође до стварног значења – она трага за активним читаоцем, који ће проникнути у стварну мисао парадокса. А та мисао се налази у прећутаним речима, у ћутањима парадокса које је „ћутање које говори.”

За Љубомира Симовића смисао Настасијевићевог циклуса *Глухоте* сакривен је непробојним херметизмом, а читалачко искуство је стављено пред велика искушења.

„Настасијевић је једини наш модерни песник за кога говорни језик, као могућност, или бар као подстицај за песничко изражавање, једноставно не постоји. Говорни језик за њега не постоји чак ни када пише приповетке и драме. Загледан у тамно дно језика, у ћутање које на том дну слути, занет неизречјима, занесен тамним и дубоким звуцима, опседнут мукама, страховима и отровима постојања и повремено озарен блесковима што каткад севну из понора у које је загледан, Настасијевић је читаоцу окренут леђима.”⁶

Његов стих и реченица су одраз структуре света који је у сталној напетости, а поезија открива сложен, пун противуречности драматичан доживљај егзистенције. У том доживљају психолошка компонента, прожета религијском, филозофском, етичком и социјалном, показује се у тајанственим затамњењима каква налазимо у циклусу *Глухоте* који, према Симовићу, представља врхунац Настасијевићевог песништва.

⁶ Момчило Настасијевић *Пет лирских кругова*, предговор Љубомир Симовић, Ех либрис, Београд, 1981, стр. 35.

Читајући ових десет песничких целина, које заједно творе циклус (или чак поему, према П. Милосављевићу) ми се упознајемо са лицем и наличјем песништва. У њима, смисао и звук су отелотворени у сажетим стиховима, знацима неизрецивог. Потрага за лепотом, која је у основи овог циклуса, потрага је за платоновским поимањем добра и истине (П. Милосављевић). Тежња ка смирају води ка изједначавању песника са бити бића, која је истовремено добро, истина, лепота и слобода. Само у додиру са бити бића, може се потпуно заћутати, јер је дошло до утапања Ја у Не-ја. Према томе, *Глухоте* певају о потрази за битком, за универзалним идејама сакривеним у белинама између редова стихова и распореду речи.

А које су то универзалне идеје које тематски обликују ове стихове? Првенствено су то рана и бол, немир и потрага, лепота, рођење, бесмртност, умирање и смрт – гола егзистенција. И неспокој који прогони песника на путу откривања лепоте, односно бити живота.

Иако критичари тумачење циклуса *Глухоте* првенствено заснивају на мисаоним спојевима песниковог психолошког трагања за миром и тишином, херметичност стихова радозналочитаоцу дозвољава и нека другачија тумачења. Ми цео циклус можемо да схватимо и као тежњу песника да пронађе исконски мир, неискварену тишину и мук, какав је човеку у овом свету непознат и далек. Једини период човековог живота када он живи у тишини, неискварен теретом речи и значења појавног света и просторне егзистенције, јесте пренатални период и време након смрти. Циклична представа живота, који почиње зачећем у мајчиној утроби,

а завршава се повратком у лепоту не-постојања, дефинише егзистенцију коју песник сагледава кроз дуалитет тишине и звука, светлости и таме, неизрецивог и речи. Кроз песме циклуса, Настасијевић нас води као кроз свој живот, који почиње и завршава се „неизрециво.“ Једина могућност враћања у прапочетак егзистенције, јесте лепота – живот без трагања за смислом. Та лепота је за Настасијевића највиша тајна, надстварност, апсолут, бит бића. Међутим, њу није могуће дефинисати ни изрећи, и самим тим она остаје у белинама песме.

Поред споменутог мотива лепоте, на којем своја тумачења граде Петар Милосављевић и Светлана Велмар Јанковић, доминантан мотив циклуса који нас усмерава на ширину значења, јесте мотив камена, као границе између света живих и мртвих, али и отелотворење непромениливе вечности...

* * *

Момчило Настасијевић спада у оне песнике који су се истицали својим приступом стваралаштву и доследном оригиналношћу. Другачији и повученији у себе, он као да није марио за то какав утисак оставља својим делом – тачније, као да је више писао за себе него за читаоце. Отуда је рецепција његовог дела у времену када је живео била врло слаба, а савременици су га често погрешно тумачили, не покушавајући да увиде модерност којом је одисала Настасијевићева поетика. Чак и неки истакнути тумачи језика и поезије српске књижевности, попут Андрића или Радомира Константиновића, оцењивали су поезију Момчила Настасијевића као

вештачку, натегнуту творевину која је резултат бесмисленог сажимања. Ипак, више је оних који су уочили значај и важност Настасијевићевог песничког бића, а међу њима су се нашли Станислав Винавер, Исидора Секулић, Зоран Мишић, Борислав Михаиловић, Новица Петковић, Славко Леовац, Миодраг Павловић, Васко Попа...

Напустивши овај свет веома млад, Настасијевић није стигао да објави све оно што му је остало у рукопису и расуто по часописима. Годину дана након његове смрти неколико песникових пријатеља, међу којима је био и Станислав Винавер, припремило је *Целокупна дела Момчила Настасијевића*, да би убрзо поново

био скрајнут све до педесетих година XX века. Коначну афирмацију овај песник је стекао тек 1991. када је Новица Петковић приредио критичко издање *Сабраних дела Момчила Настасијевића*.

Посматрајући Настасијевићево песничко дело кроз дијахрону перспективу српске књижевности можемо закључити да он заједно са Костомером, Лазом Костићем и касније Васком Попом твори ону песничку линију српског песништва која, за разлику од романтичарског начина стварања, предност даје изградњи структуре песме која се подједнако ослања на традицију, али и тражи простор за нека нова тумачења језика, стварности и егзистенције.

ЧУДО С ХИЉАДУ ГЛАВА
КРАЈ ЦРВЕНЕ ВОДЕ:
ГРАД У ПОЕЗИЈИ
МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА

Момчило Настасијевић се у књижевном стваралаштву на специфичан начин враћа фолклорним мотивима и народној традицији. Инспирацију је црпео директно са извора *матерње мелодије*, а иза себе је оставио довршен и заокружен песнички опус који верно осликава његова поетичка стремљења.

Поред мноштва разноврсних тема и мотива који се јављају у Настасијевићевој поезији, ту је и слика града обележена изразито негативним конотацијама. Песник недвосмислено изражава јак отпор према развоју цивилизације, видећи цивилизацијски напредак као процес кварења човека и нарушавања његовог унутрашњег бића. Центар цивилизацијске деструктивне моћи налази се у градовима, а једини излаз је у повратку природи и бегу из ове модерне тамнице духа.

Премда су прва градска насеља фасцинирала уметнике својим аутентичностима, особеностима и лепотама, модерни песници престају

да виде град као предмет фиксиран у простору, као декор или живописне кулисе, већ улазе у борбу на живот и смрт са градским чудовиштем.

Нови начин посматрања градских призора најинтензивније је везан за слику града коју у светску поезију уносе француски симболисти. Градско насеље престаје да бива место које фасцинира својом лепотом, а у први план избија естетика ружног, док предмет поетског стваралаштва постају прљаве улице, мрачни хаустори, бића из подземља, гротескни и застрашујући призори за које се до тада сматрало да им у поезији није место.

У духу модерног осећања света, град постаје место осаме, простор изгнанства, а лирски субјекат себе измешта из градске вреве представљајући се као посматрач, као носилац истине, избеглица из природног станишта у простор поплочаних улица на којима је све изгубило смисао. Однос песника према граду мењао се у сагласју са друштвено-историјским променама,

те од места које је хваљено спрам својих архитектонских лепота и споја различитих култура, град постаје непријатељски простор који прети да прогута човека и самеле га у своме жрвњу.

У складу са одликама модерне поезије, неман градског простора сукобљава се са личношћу лирског субјекта и у поезији Момчила Настасијевића, а амбиција његовог поетског стваралаштва била је управо враћање човека из сиве џунгле цивилизације у џунглу природе, а у овом повратку видео је песник пут препорода људског бића.

Изузевши себе из природе човек своје унутрашње биће излаже потпуном хаосу. У есеју *У одбрану човека* Настасијевић наводи да се људско биће налази у безизлазном кругу у коме није могуће ни у потпуности се вратити природи, нити се од ње сасвим одвојити. Исклизнувши из општег тока, живот човеков обележен је сталним тражењем и немиром, сталном жељом да се врати откуда је потекао.

Након толиких процвата у свету, човеку остаје само да се врати *матерњој мелодији*, а да би се изразио матерњом мелодијом неопходно је да сагледа најдубље просторе свога духа, да напусти градски простор, да одбаци цивилизацију и врати се природи, јер у простору природе сам Бог кроз људска уста проговара.

Настасијевић цивилизацију види као хаос, као привид, нешто негативно што поништава суштину ствари које човека у природном хабитату окружују, које су део њега и чији је он део. Губећи органску нит света, човек губи себе и смисао свог постојања. У цивилизованом свету, човек је дезоријентисан, изгубљен и неспособан да ствара јер је *стварање као антиприрода немогуће*.

Стварање цивилизације једнако је стварању антисвета (будући да је и материјално код Настасијевића виђено као секундарно, нешто што настаје из нематеријалног).

За Настасијевића, човеков пут је пут културе. Само потпуно одуховљење човека настаје на том путу. Цивилизација је оправдана уколико доприноси развоју човековог унутарњег лика. Само уколико је човек у средишту развитка, тај развитак се може узети као ход напред.

Однос песников према природи и цивилизацији (чији је град епицентар), као њеном антиподу, заузима важно место у Настасијевићевом поетском стваралаштву. За живота, Момчило Настасијевић објавио је једну збирку песама под насловом *Пет лирских кругова*. Збирку чини пет циклуса песама насловљених као *Јутарње*, *Вечерње*, *Бдења*, *Глухоте* и *Речи у камену*.

Издању Настасијевићеве поезије Васко Попа додаје још и песме сабране у два циклуса под називом *Магновења* и *Одјеци*, које су пронађене у песниковим белешкама након његове смрти, а које је сам песник обележио као шести и седми лирски круг.

Јасно одређеном структуром, Настасијевићеви лирски кругови у служби су песниковог трагања за матерњом мелодијом и представљају слику својерсног путовања човековог од његовог постанка и боравка у природи, у којој је у савршеном складу са својим унутрашњим бићем, преко осаме у градској вреви и слике града као немани која то унутрашње биће прети да расточи и прогута, до стихова из седмог круга који шаљу јасну поруку да би требало остати ту где смо поникли, јер у останку на родној груди лежи спас.

У песмама првог циклуса под називом *Јутарње* изражен је песников однос према природи. Сам назив циклуса упућује на рађање новог дана, на свежину јутра и благост зоре и свитања. Песнички израз је сетан и елегичан, али су песничке слике одраз мира и спокоја, сведочанство хармоније која влада у природи и преноси се на песниково унутрашње биће.

У песми *Фрула*, којом отвара овај циклус, изражена је песникова запитаност над сопственим животним позивом. Он се пита зашто се баш његов глас разлеже долином и зашто је он изабран да открије *одбеглу тајну*:

*с неба ме стрела ранила,
Тамна ме земља печила,
Те песма ми је сузицом
И капљом крви кићена?*

Устрелен небеском стрелом, опечен земаљским животом, песник добија задатак да кроз своје стихове изрази туђи бол и одгонетку смисла човековог постојања на овом свету.

Први циклус Настасијевићевих песничких кругова завршава се песмом *Дафина*, која најављује наредни лирски круг под називом *Вечерње*. Последња песма првог циклуса доноси мотив смрти који ће бити доминатни мотив песама у другом лирском кругу (*У маху повенућем / То букне пунољ прецветању / Смрт нељубљено разбуди*).

Из назива следећег циклуса – *Вечерње* – наслућујемо лагано умирање дана, гашење дневне светлости и утонуће у тмину која упућује на смрт. Језик постаје згуснутији, стихови су теже разумљиви него у претходном лирском кругу:

*Топи се дан.
По златном одру девице мру,
драгане болу,
сестре моје миле.
(Љиљани)*

Мотив умирања дана и неумитног спуштања ноћи на песника уводе нас у наредни лирски круг под називом *Бдења*. Из простора природе, прелазимо у простор града у коме је доминантан мотив усамљености лирског субјекта. Парадоксално, међу гомилама људи у граду он бива *све самљи*.

Лирски субјекат себе категорички издваја из градске вреве, он је присутан, али као посматрач, никада као део тог града и живота његових становника. Он је неко ко је у пролазу, путник намерник који је залутао у то место блуда и боли. У песми *Осама на тргу* лирски субјекат себе јасно одељује од људи који га окружују:

*то куда непроход им,
Чудно ми се отвори пут.
То куда ступај их лаки
Стукнем брале.*

Оно што су непроходне стазе за људе који га окружују, за песника је широк, отворен пут, а путеви којима они лако корачају чине да он устукне, да застане. Иако се код њега наслућује жеља да и сам постане део градског живота, у томе не успева. Он је тишина насупрот њихове вреве – *раб божији*.

Град остаје непријатељско место, место у коме песник не налази уточиште, нити смирење. У граду он бди и попут сене се надвија, посматрајући људе и њихова чињења. Предста-

вљајући град као место блуда, често понавља реминисценције на Содому и Гомору, проклето градове из Библије. У песми *Предвечерје* песник се врло јасно осврће на ову библијску причу (*Жаром затамни у предвечерје твар, / и очи: блуду ли, / пагуби на руб / или скрушењу*).

Песник користи мотив ватре у онеобичном виду, она не расветљава, већ својим жаром тамни. Ноћ доноси таму на очи, али не физичку, већ душевну таму, таму која затвара видик, затамњује душу. Присутан је и мотив анђела који узалудно труби, али се нико не осврће и нико не чује његова упозорења.

Град, огрезоу у блуди, са тамном копреном преко очију, осуђен је на пропаст, спрема се кужна олуја и чује се *страхобно Алелуја* да значи крај једне пошасте. Куга је у књижевности схваћена као симбол божје казне за човекове грехе и у овом случају испоштована је традиционална симболика, човек се оглушује о упозорења Бога, изречена кроз уста његовог гласника на земљи – песника, и због тог свог сагрешења бива кажњен.

Пети лирски круг – *Речи у камену* – доноси исечке из градског живота. Четрнаест песама овог циклуса херметичним изразом сликају нам град виђен очима песника. У првој песми град је приказан као *чудо на води*, гојазно и гладно. Настасијевић је иза себе оставио више варијаната исте песме јер је своје стихове често дорађивао, а у једној од варијаната песме *Град*, која ће постати прва песма овог циклуса, он доноси врло живу и сабласну слику урбаног насеља:

*Чудо с хиљадом глава крај црвене воде
Вари у ситости векова*

*О тмасте редове кућерина
Разбија се чело намерниково.*

*На обесвећеном огњишту ружичаста де-
чица,*

*Мати пољупцем да их окаља проданог тела
за хлеб.*

Песник је говорио о нераскидивој везаности уметника за родно тле, отуда не чуди огорченост и језа која избија из његових стихова написаних када се нађе у великом граду. За Настасијевића град је попут аждаје која има хиљаду глава, хиљаду лица и лењо вари крај црвене воде. Његово вековно трајање не буди код Настасијевића слику славне прошлости, оно је виђено као тромо варење, као најнижа активност људског тела. Црвена боја симбол је крви која је вековима за тај град проливана, црвена боја симболизује и ватру која је вековима изнова горела гутајући бедеме и зидине градске.

Лице града чине редови кућа, песник користи пежоративни израз *кућерине*, јер те градске избе нису нимало налик на поштене сеоске куће које је оставио у завичају а које за песника оваплоћују топлину дома, простор у коме се чува традиција, којим се разлеже матерња мелодија, место слободе, извор инспирације.

За песника град је неман рушилачког карактера, усисава у своју утробу своје становнике и онда вековима вари. Једино су деца ружичаста, још увек чиста, али она убрзо бивају окаљана грешним пољупцима грешне мајке која тело продаје за хлеб.

Градска неман није једина опасност на коју песник упозорава, и сами становници града представљају смртну опасност једни за друге,

а град је простор у коме једни друге прождиру (*Живоме живо крвави дуг / Брат брата једе, / Друга друг*).

Између живота градских људи подигнут је зид. Животарећи у својим љуштурсима, сваки зарађени хлеб плаћају каменим жуљевима на рукама. Отуђеност становника града дочарана је стиховима:

*И брва
и мимо браву
кључ кључа у вратима врата.*

Људи су међу собом подигли зидове, на зидовима су врата и у вратима су врата, а поред сваке браве ту је још једна брва и свежањ кључева како би што боље себе оделили једни од других.

Не зна се ту ко је ловац, а ко ловина. *Човек је човеку вук*. Људи се хватају у сопствене замке, гоњени страхом да ће бити уловљени и сами постају плен (*Лове, / а уловљени. / С вечери, туго, / ко коме плен?*).

У том граду у коме је све изобличено, врата не представљају улаз у дом. Она су чврсто забрањена, па је изокренута и традиционална слика гостопримљивости која се указује путнику намернику. У таквом негостопримљивом простору, крвљу се плаћа оглушење о вековне законе, а Бог постаје осветољубиви Јахве из Старог завета који грехе наплаћује по принципу око за око, зуб за зуб (*Негостопримљу / крвљу нек запечати рђу / сустали Бог*).

У тај простор блуда и трулежи, збијених градских зидина, високих зграда, тешко се пробија светлост. Град је место у коме се лажни пољупци размењују за вино, у коме је младост

јалова, а груди које никада неће њихати дете се купују на улици од стране крезубих стараца.

Десакрализују се религијски симболи, крст се замењује градским раскршћем, а градско небо поклапа тај чудовишни свет који кључа као у котлу. Прљави град толико је огрезао у греху да су људи лишени слободне воље у тој мери да ни пророка не разапињу свесно, већ се он, у простору блуда и неморала, разапиње сам (*Крст на раскршћу / ту наука. / Сина не распесте ви, / распео се сам*).

Урбани простор јесте простор декаденције, урушавања човековог бића, пропадања и смрти. Обавијен је мраком и само сетни месец над њим стражари ћутке посматрајући пад човеков. До градских четврти не допиру ни звуци птица, ни звуци звона која позивају на молитву јер за град је касно и нема молитве која би га могла спасити. Слика града библијска је слика Содоме и Гоморе, доминантан је мотив блуда, а због блудничења град ће нестати у ватри (*Блуд блуду / Свилом у нетраг то*).

Сусрет са градом преображава песника, тај преображај очигледан је у његовим стиховима који постају огорченији, меланхоличнији. Сусрет човека природе и градске средине потеже многа питања на која лирски субјект нема одговор, питања о пореклу, о суштини и тајни ствари. И оно нешто што је у градском простору налик на природу, што на први поглед делује као чисто, и из тог врта, израслог из кужне земље осећа се дах трулежи.

Удаљаване од природе песник види као хамартију, кобну погрешку коју људски род чини и која се кажњава смрћу, али не смрћу телесном, физичком, већ духовном – смрћу унутра-

шњег бића човековог. Прва песма постхумно објављеног циклуса *Магновења*, наставља Настасијевићеву песничку борбу са немани. Казне за преступе су немилосрдне: *Пламен, – спржити где лек. / Мач, – одсецати главе где коб. / Мелем непреболу.*

Онемоћао од пошести градског живота, песник ипак не губи из вида свој циљ. Његова је порука јасна: *Из таме себе / тамо потеци ва : / ругобом ноћи / итурином оплоди дан / у видела непребол, / у стид.*

Структура поетског опуса састављеног од седам лирских кругова и сама представља круг. Последњим циклусом *Одјеци*, враћамо се на почетак, у простор природе. Песничке слике састављене од сећања враћају нас у његов родни крај у коме све одише свежином и складом:

*И видех, у родном крају
присојем на зелен-брегу
где леска листава и дрен,
првенце ђурђевке
бела рука тражи.
(Сећање)*

Песник се сећа завичаја, а слика завичајног места одише ведром атмосфером, одише светлшћу, у њој су *миле воде: У завичају мом / згурени кровови ћуте / и миле воде / и дим по земљи се краде.*

У последњем лирском кругу песник јасно даје до знања да је дошао крај његовом трагању, да је одгонетнута тајна, а спас од немани градске налази се у миру завичаја. Недвосмислено, он својим стиховима оставља аманет:

*Остани где си,
и теци као река,
и као дрво расти,
и олујом захуји,
и цветај као цвет.*

(Из осаме)

У граду између камених плочника је зебња и опрезно се ослушкују *створ и твар*, у том каменом граду човек и његов дух више се не могу препознати, не могу осетити да су једно од другог саздани. Једини спас налази се у окриљу природе која пружа уточиште од машинизованог и дехуманизованог света.

ЦИКЛУС ЈУТАРЊЕ

Први циклус збирке *Пет лирских кругова*, уводни је део целе збирке, не само због уводне песме циклуса *Фрула*, која је одавно у нашој литератури означена као програмска песма збирке, самим тим је уводна песма не само циклуса *Јутарње* већ и целе песничке збирке. Први циклус уводи мотиве и поступке који се потом појављују, проширују и варирају у наредним циклусима – *Вечерње*, *Бдења*, *Глухоте* и *Речи у камену*. Са ових пет лирских кругова јединствену песничку целину чине два лирска круга настала касније, *Магновења* и *Одјеци*. Најважнији заједнички мотиви су фолклорног и митолошког порекла, мотиви смрти, оностраног, сеновитог, преображаја, љубави, еротике, духовног и земаљског света, туге, бола, тајне, тишине, стваралачког чина, уметника и уметности. Најкарактеристичнији Настасијевићев поетски поступак јесте елиптирање, односно сажимање израза, слике и целе песме. О томе нам све-

доче бројне верзије песама из ових седам лирских кругова које је песник оставио за собом. Варирао је мали скуп тема и мотива, текстове брижљиво прерађивао и сажимао до коначног текста, развијајући по дубини свој песнички поступак. Већ у првом лирском кругу снажно је присутна народна лирика као дифузни подтекст, сликама, мотивима, стихом, двочланим паралелизмом, симболиком боја, биља. Испод слоја народне поезије, према којој се стваралачки односио, продиру дубоки, скривени митски слојеви пореклом из старе словенске и античке митологије. Запажају се и митске хришћанске слике и хришћанска симболика, којима више пажње посвећује у наредним лирским круговима. Присутан је утицај и старе српске књижевности, средњовековних текстова, у архаичним изразима, речима, синтакси, обрасцима и формулама. Многе слике, мотиви, параболе и симболи воде порекло из Библије. Хришћанска симболи-

ка се у првом циклусу дискретно уводи док је у наредним циклусима све наглашенија. Архаичност израза видљива је у овом кругу, али је више народног, фолклорног порекла и локално фолклорног. Честе су старинске, древне речи из народног говора, нпр. родина, жал, тмоло. Често стваралачки користи народне фразеологизме, које укршта или обрће, попут израза *тамна земља* из песме *Фрула*, који је настао по фрази често заступљеној у народној поезији, *црна земља*. У истој песми, стих *тамна ме земља печила* настаје укрштањем два фразеологизма – *црна земља* и клетве: *Дабогда те змија печила*. Уопште је у односу према језику био истовремено оригиналан и близак својим савременицима, авангардним песницима јер је померао уобичајена значења речи њиховим необичним спојевима и сажимањем израза. Таквим поступцима, иако није разграђивао језик, помера синтаксу, добија нова значења речи и реченице на рубу граматичке правилности, попут стиха *Зоре јој очи прозиром у руј* из песме *Румена кап*. У овом стиху уочљив је још један карактеристичан Настасијевићев стваралачки поступак. Стварао је необичне кованице, нпр. од именице *зора* прави глагол *зорити*. У песми *Извору*, од именице *јад* твори глагол *јадани ме*. Парадокси, оксиморони, контрасти, опонирања: овде – тамо, светло – тамно, духовно – телесно, елипсе које настају као резултат сажимања језичког градива, основне су фигуре Настасијевићеве поетике. Сажимањем језика појачава се тропичност израза и асоцијативност задржаних речи у тексту на уклоњене речи чија се значења повлаче у дубину текста, можемо да их наслутимо или наслућујемо речи сличног значења.

Песник брижљиво изграђује све дубљу асоцијативност која усмерава читање. Настасијевић је писао о таквим стваралачким поступцима у својим есејима, у којима износи своја главна поетичка начела, попут матерње мелодије, коју наслућујемо у најдубљим слојевима духа, а не логиком свакодневних речи; поезија асиметрише логику, помера логичка и свакодневна значења речи; уметничко стварање и основа живота резултат су споја супротности, суштина постојања јесте укрштање неспојивога. Овакви и слични песникови поетички ставови утицали су на стварање митске слике света, а не историјско-објективне, која почиње да се појављује већ у првом лирском кругу. Свет и стварност обликовани су по митолошким обрасцима. Простор се удваја на онострану и онострану, с тим што и простор сна поприма особине оностраног или остаје на граници ова два света као пролаз. Видљиви свет, опипљив чулима није права стварност, она се не може спознати чулима нити логиком објаснити. Права стварност је чулима непозната, невидљива, наслућује се дубинама духа. Кроз све песме циклуса, као и осталих лирских кругова, слуги се тајна бића и људског бивања на земљи. Обликовањем митске слике света укида се објективно, хронолошко време и уводи циклично, кружно митско време. Композиција збирке коренспондира са оваквом сликом поетског света, циклична је на својим спољашњим оквирима као и унутрашњим. Поступак циклизације спроведен је у сваком лирском кругу, а сви лирски кругови заједно затварају један општи, завршни круг. У *Одјецима* варирају се песме из претходних кругова, кружење се затвара кретањем уназад, до самог почетка, до родине, зави-

чаја, одакле је песник кренуо на кружни песнички пут, до мотива и слика из круга *Јутарње*. Такви поетски поступци обликују апстрактне слике, чак и кад имају реалних детаља из објективног, видљивог света. Настасијевић ствара вишезначне, асоцијативне слике, једва ухватљивог логичког смисла. Увек имају скривене симболичне вредности, стара митолошка значења, стару симболику боја пореклом из фолклорне традиције. Наравно да старе симболе укршта са својим индивидуалним, оригиналним. Сlike су увек пуне слутњи оностраног света, стално су на граници реалног и нереалног, сна и јаве, унутрашњег и спољашњег. Настасијевић је архаичним звуком речи, архаичном синтаксом, успореном језичком интонацијом, такође старинском, сликама мутних и нејасних значења, ритмом стихова, желео да оствари матерњу мелодију, да активира дубоке подсвесне слојеве читаоца, архетипско и национално архетипско. Тако да читаоци иако не разумевају у потпуности значења песама, из велике даљине препознају слике и мелодију песама као нешто познато, као нешто што су некада давно знали. Такво препознавање се заправо више мутно наслућује него што је уистину препознато.

Важан подтекст песама прва два лирска круга јесте мит о уклетој невести, стари словенски мит скривен у дубоким слојевима народне баладе *Женидба Милића барјактара*. Обрисе овог мита учачамо у првом лирском кругу, док је у другом кругу он доста јаснији. Мит говори о цикличном кретању сунца, свакодневнoј драми у природи повезаној са циклусима људског живота, рађања и умирања. Невеста и младожења не успевају да се сретну, она умире ујутру, јер је

она божанство зоре, богиња Зора. Младожења је соларно божанство, бог Сунце, зато он умире навече, на западу. Сватови су персонификације звезда, док је уплакана мајка заправо Мајка земља, једно од најстаријих словенских божанстава.

Циклус *Јутарње* уводи у збирку мотиве биља, животиња, и њихову симболику пореклом из старе српске и словенске митологије, као и стару симболику боја, пореклом из фолклора, која се прожима са бојама јутарњег пејзажа, односно бојама преузетим из чулног света. Исти поступак примењује у циклусу *Вечерње*, где се стара симболика боја преплиће са бојама сумрака на небу и падања вечери. У сликама јутарњих и дневних призора, завичајних мотива, на шта упућује израз *родина*, описа села, пролећа и лета, песник укршта фолклорну, митску и хришћанску симболику, стварајући сетну атмосферу. Песме делују највише окренуте спољном свету због описа зоре, јутра, поднева, дрвећа, цвећа, биља, док њихова митолошка основа упућује читаоца на скривене слојеве духа где се ирационално наслућују митске слике и значења. Наслов двострано усмерава пажњу на јутарње призоре из природе док с друге стране асоцира на хришћанске јутарње службе и молитве, односно на богослужбене каноне. Овај лирски круг садржи девет песама, што је случај са богослужбеним канонима. Симболика броја девет често је присутна у народној књижевности, веровањима, обичајима и предањима. Број девет је добијен умножавањем броја три као сталног елемента народне књижевности, магијске симболике. У контексту збирке, можемо га тумачити као одређено јединство, нпр. тројство неба,

земље и подземног света, јер мотив сени, сено-витог, обележава целокупно Настасијевићево стваралаштво, поезију, прозу и драму. Тројство може да се односи и на јединство божанства, човека и хтонских бића, такође на циклус природе, зора – дан – ноћ, који је паралелизам животном циклусу, рођење – живот – смрт. Умножавање броја три у број девет говори о трансформацији, промени, што је вишеструко присутно у сликама овог круга. Тако да број девет можемо протумачити као симболичну границу или прелаз из једног стања у друго, из једног света у други, границу између духа и материје, из нестварања у стварање. Сви ови моменти су наглашени у песмама, нарочито увођењем пантеистичких елемената, оживотворењем дрвећа и биљака, којима се песник обраћа као шумским божанствима. Такви поетски поступци стварају слике мутних, загонетних, тајанствених и тешко одгонетљивих значења. Наслови наредна два лирска круга такође упућују на богослужбене каноне и садрже по девет песама, али су слике још апстрактније и теже разумљивије.

Фрула, уводна песма циклуса и збирке, као прикривена програмска песма, говори о песнику и песми, стваралачком чину и процесу настајања песме, наговештавајући централни мотив збирке. Песник преузима улогу певача, попут митских песника, Орфеја или Пана, поништавајући савремено значење песника као аутора текстова. Он је заправо свирач, музичар, а фрула као стари фолклорни инструмент, митског порекла (Панова свирала, фрула), постаје медијум уметности, медијум између два света, живих и мртвих, прошлости, садашњости и будућности. Фрула је била инструмент пастира и прва нас

уводи у фолклорно памћење. У старим веровањима имала је моћ комуникације са вишим силама. У старој српској митологији такође постоји веровање у магичну фрулу, на чији звук устају покојници да заиграју и окупљају се нечисте силе. У овој песми фрула преноси сећање на мртве пастире који су њеним звуком призивали драгу. Појављује се као медијум између два света. Има моћ преображаја песниковог радосног стања, *даха у жално* стање, односно у тужан звук. Она је симбол сустицања нестварања и стваралачког чина, тренутка рађања звука, музике односно уметности. Тај тренутак је загонетан, умом несхватљив, логиком необјашњив, он је тајна, или како стихови наводе *одбегла тајна*. Одређивање песника као певача, свирача, повезано је са Настасијевићевим поетичким начелом о јединству музике и поезије, где је звук важнији од логичког смисла речи, свакодневних значења. Овај став приближава Момчила Настасијевића поетици симболизма, чинећи га претечом српских неосимболиста, нпр. Васка Попе, Бранка Миљковића. У позадини ове песме крије се стари словенски мит о светој свадби неба и земље. Плод њиховог брака јесте човек и живот на земљи. Лирски субјект говорећи о себи, у првом лицу, заправо говори о положају и судбини песника. С неба га *стрела ранила* а тамна га земља *печила*. Тајна стварања му је непознатљива као и порекло и смисао бивања, постојања, док мотив мајке земље асоцира на слутњу смрти. Због тога му је песма *сузицом и капљом крви кићена*. Фолклорно стилизује овај стих, користећи изразе пореклом из народне лирике. Израз *кићена* везан је за ритуална украшавања. Небо и земља имају

особине бића, nebo га рањава стрелом а земља *печи*, уједа попут змије. Земља као митска мајка узима своју децу натраг. Утицај народне лирике вишеструко је присутан, стихови су лирски осмерци, фолклорни изрази, словенске анти-тезе, боје. Земља је црне боје, у народној традицији она увек симболише смрт. Црвена боја везана за *капљу крви* асоцира на Христову крв, страдање и радост преображаја. Песник тугује за одбеглом тајном тренутка преображаја јер стваралачки чин мора да нестане, преобрати се у нешто друго. Тајна унета у музику је одбегла и почиње песниково трагање за њом јер она у себи садржи срж стварања и постојања. За њом трага до краја збирке. Мотиви тајне, пастира и фруле разоткривају најдубље прикривени слој песме у коме се налази асоцијативно сећање на народну приповетку *У цара Тројана козје уши*. Улазимо у још дубљи митолошки слој песме. Наслућујемо мотив сени и сеновитог дрвета, оностраног света и душа умрлих. Пастири, у овој приповеци, направили су свирале од зовиних грана која је никла на месту где је земљи речена тајна. Тако је настала магична моћ зовине фруле јер је у народним веровањима зова демонско дрво. Помоћу ње је могуће дозвати тајне из оностраног света. Песма *Фрула* је пуна парадокса, споја супротности, што је такође чини програмском песмом, јер упућује на важан елемент Настасијевићеве поезике исказане највише у његовим есејима.

У наредној песми *Јасике* појављује се ведрији тон, готово идиличне слике природе, јутарњих призора пуних светлости, беле боје, сунца и зеленила. Боје раног јутарњег свитања, бело, млечно, сребрно, зелено, пореклом су из

народне књижевности. Симболишу радост рађања јутра, обнављања дана и светлости. Као и радост кружења живота, поновног рађања, кружења дневних, годишњих и животних циклуса. Наглашени пантеизам чини јасике оживотвореним. Песник их назива *пречистим горским девама*, асоцирајући на девојачку чедност и невиност. Оне заиста имају особине девојака, имају тело, главу, косу, дрхте наге и говоре, односно, шапућу, *ћућоре*, девојачки стидљиво свој сан као белу тајну. Јасике су беле боје којом се истиче нешто пречисто, девичанско. Такође је и њихов сан бела тајна, али и *ведра таме*. Простор сна се оксиморонском конструкцијом приближава свету тајанственог, непознатог, оностраног јер долази из предела ноћи, ноћне таме. Асоцијативно разумевамо да је тајна заправо неки срећан сан који су јасике сневале. Јасике су поређене са девојкама, пробудиле су се веселе (чиле су и ћућоре, тј. весело шапућу), тако да се може закључити да је у питању љубавни сан. Својим изгледом и местом боравка, на планини, истовремено асоцирају и на шумске виле, шумска божанства које су драгане сунцу. По народним веровањима и предањима, виле имају дуге, расплетене косе. Један од закључака који се намеће јесте да су сниле сан о сунцу као драгом. Опет у позадини песме наилазимо на митске слике, о вилама и божанству сунца. Мотив љубави се сублимира до чисте, духовне, митолошке љубави. Бела тајна и оживотворене јасике чине атмосферу песме загонетном и тајанственом. Мотив тајне обухвата целу природу и простор сна. У песми се појављује птица шева која својом песмом изазива радост. Симбол је јединства неба и земље својим високим узлетима

и наглим обрушавањем ка земљи. Јасике су у народним предањима повезане са песмом, иако имају негативну конотацију јер су се огрешиле о захтев Мајке Божје, да заћуте док поју светитељи. Настасијевић задржава везу са песмом из овог веровања, атрибут Мајке Божје као пречисте деве пресликава на јасике. Повезујући ове моменте са симболиком шеве и мотивом тајне, као једно од тумачења ове песме могло би бити да песма говори о стварању песме и поезији.

Песма *Извору* варира мотив фруле као медијума између два света, два духовна стања и симбола уметничког стварања. Варира мотиве јутра, буђења, сна, девојке. Уводи слике раног лета укрштајући у њима супротности. Љубавни мотив развија кроз осећаје туге, самоће и чежње. Насловом и обраћањем извору уводи древно митолошко значење сеновите воде у којој се налазе душе умрлих, као и митолошку слику воде заборавља. Извор, односно вода, као глатка површина која рефлектује лик, овде има и функцију огледала. Песник митолошко значење воде заборавља обрће у воду сећања. Он жели да вода учини да га девојка не заборави. Стих *по мени, водо, за мене*, уз захтев за сећањем, има и хришћански призив помена за мртве. Тиме песма постаје загонетнија јер отвара питања из ког света проговара песнички глас. Да ли се песник извору обраћа са овог или из оног света? Загонетност појачава и симболична функција воде као огледала. У старим народним веровањима огледало има магијску снагу, помоћу њега се предвиђала будућност, девојке су у њему тражиле лик свог сућеника, попут слике девојке у песми која се у води огледа. Веровало се и у

сеновиту моћ огледала, да може у себи да задржи душу живог и умрлог. Представљало је и пролаз између овог и оног света. Асоцијативност стихова нас наводи на нека од ових значења као могућа тумачења песме. Девојачко огледање је додир са душом песника која се налази у извору, док је његова музика, стваралачки дух остао у фрули. Зато ће песник тужан, у *осоју*, сеновитој страни, снагом музике извести оро на *присој*. Песник, односно певач налази се у *осоју*, док је на супротној страни девојка. Они се, могуће, не налазе у истим световима. Вода је посредник између оностраног и ононостраног, зато јој песник упућује молбу да га помене девојци, највероватније да јој остане у сећању. Жубор воде извора песник ће тужан преобратити у радост музике, да млади весело заиграју оро. Заузврат песник од извора тражи да га помене девојци. У сликама пуним контраста, опонираних душевних стања, укрштају се фолклорни, хришћански слојеви и значења. Мотив воде заборавља, присутан у словенској митологији, асоцира и на антички мит о Лети, реци заборавља, са које воду пију душе умрлих да би заборавиле прошлост.

Песма *Румена кап* асоцијативно дочарава лик божанства зоре као *златокосе*. Лик девојке се подразумева из синегдохичних делова, коса, нога, очи. Нигде се отворено не помиње девојка. Кратким сажетим сликама дочарава рано јутарњи пејзаж, освета, зоре. Сlike гради дво-чланим паралелизмом описа цвета љубичице и златокосе, девојке. Варирају се љубавна тематика митолошке подлоге и мотив буђења. Стих *Зоре јој очи прозиром у руј* дочарава прозрачни поглед иза сна који је још увек пун сећања

на сан о драгом. Песма је сачињена од треперавих, неодредљивих слика у којима се спаја конкретно и апстрактно, цвет, трава и сан. Дочаравају атмосферу између сна и јаве, унутрашњег и спољашњег. Мотив љубавног сна елиптиран је до стиха *златокоса враголију доснева*, што је видљиво из верзија ове песме. Буђење девојке јесте слика свитања, рађа се дан, светлост, живот. Зато је песма ведрога тона. Сунце је тек на уранку што омогућује ведри тон и љубавни занос, јер се још не сусрећу зора и сунце, кад уклетана невеста из мита мора да умре. На ту неминовност указује слика змије, *присојкиње*, савијена у котур, која воли сунце, и тиме асоцирана на смрт. По народном веровању змија савијена у клупче скрива благо испод себе. Такво веровање тумачење усмерава на скору смрт златокосе, јер појава змије у стиховима ведрога тона уноси нешто злокобно. У прилог таквом тумачењу можемо узети још старији мит да се земља налази на леђима змије, као и веровања да је змија демонско биће које човеку доноси несрећу. Све су то алузије и слутње смрти. Међутим, вишезначност симболике змије множава се и старим фолклорним веровањем да змија може умрлог да врати у живот. То нас опет враћа на митолошку слику света и митолошко време као циклично кружење живота. Једначење девојке и љубице двострано може да се протумачи, као сублимација љубави и као митолошка љубав са својством вечног, јер је љубичица у народним веровањима најснажнији магични цвет љубави.

Богиња Зора је најјасније приказана у песми *Зора*, где је персонифицирана као девојка на белом коњу. Слика коња потврђује њену божанску природу. У старим словенским

предањима, када су божанства добила људски изглед, задржала су присну везу са животињама, тако да су отад божанства приказивана како јашу на коњу. Такође постоји веровање да су у коњу душе умрлих. Зора или уклетана невеста се свако јутро изнова рађа. О томе говори стих *зори ми зора и девојка*, поистовећује се свитање зоре и буђење девојке. Израз *зори зора* прузет је из усмене лирике. Опис девојке, која би с голубицом да загуче, уснама пупољ у цветање мами а недрима трешње у зрење, симболизира снагу свитања, зоре, светлости и њеног плодносног деловања на природу, рађање живота, рађање пролећа. Зелена боја траве и маховине симболише буђење живота у пролеће. Песник молбом *Стани не мини* жели да заустави тренутак лепоте, да ороси његову жал, односно да је преобрази у радост. У последњој строфи песник обрће све што је било напољу ка унутра. Упућује девојци стихове који имају звук љубавне клетве. Нека јој из грла голубица загуче, са усана запламти ружа, у недрима трешње заруде. То је сада слика пуноће и зрелости живота у коме се огледа циклична вечност живљења, наспрам пролазности и пропадљивости материје. Девојка на белом коњу није више само персонификација зоре већ постаје симбол плодног женског бића, снаге и моћи рађања, обнављања живота. На почетку песме су слике пролећа, на крају слике зрелости људског бића, плодности постојања. Оно што је богиња мамила од природе, то сада природа даје њој самој, природа је покренута у девојци. Богиња је симбол целе природе. Мотив руже покретом је из усмене традиције као цвет љубави, рајски цвет, симбол младе и лепе девојке

у народној поезији, али и општи симбол савршенства у књижевности и митологији. У стиху *запламти са усана ружа* скрива се општи, стални мотив народних бајки, о девојци којој из уста падају руже, због њене лепоте, доброте, искрености и чедности. Положај песника у овој песми је нејасан. Да ли се он тек буди из сна, док је заспао на стени, земљи јер за стену по којој расте маховина чинећи је мекком, каже да је *узглавље*. Или проговара из оностраниности, као душа која је остала у камену, стени. Сеновитост камена потиче из старих словенских предања и веровања. По тим старим веровањима у великом камењу, стенама, бораве душе старих божанстава. Стене представљају митска бића. Тумачење можемо усмерити у том правцу, као једно од могућих. Песнички глас који проговара у првом лицу, каже за себе да је жалостан, *узглавље* му је стена, камен, односно осенчен је, тек се буди и у рано свитање може да види девојку коју моли да не нестане, очигледно свестан таквог исхода. У лику песника наслућујемо несрећног младожењу, соларно божанство. А да је реч о радости љубави, говори нам стих *хеј, срца два кад полуде*. Радосни тон песме опонира песниковој жали, која баца сенку на лепоту зрелости живота, пошто свака зрелост садржи у себи клицу труљења, пропадања. Тај ће мотив варирати наредне песме и лирски кругови.

У песми *Ђурђевци* преплиће завичајне мотиве, варијацију девојке *златокосе у враголанку*, митолошке слике са егзистенцијалним моментом одласка у туђину. Подлога песме је старо народно значење Ђурђевдана, као границе између зиме и лета, везан за здравље и плодност и

многе магијске радње. Народном значењу овог празника, ког назива *чедни дан*, опонира сетним расположењем и мотивом болести девојке, неозначене као драге или неке друге девојке, можда сестре. Слика која се крије у позадини треће строфе потиче из народних веровања, магијских радњи и врачања везаних за овај празник. Стихови асоцирају да нека болесна девојка црвеном врпцом везује руже ујутру уочи Ђурђевдана. Руже нису поменуте у песми, али их наслућујемо помоћу других речи, док је ружа повучена сажимањем израза у дубину текста. На руже упућује и црвени конач који она везује, што је присутно као магијска радња која се обавља уочи Ђурђевдана, за здравље. Мотив болести и руже преплетено се јавља у песми *Сестри у покоју*, из циклуса *Вечерње*. То су сличности између ове две песме, што нас упућује на закључак да се у песми *Ђурђевци* говори о болесној сестри а не болесној драгој. Подразумевана бела боја цвета симболише чистоту, односно чистоту братовљевске љубави, чистоту сестре, као и слутњу смрти, везу са оностраним светом. Контрасна боја белој овде је црвена (црвени конач, врпца), у значењу здравља, плодности, живота. Цвет истовремено симболише и тугу за завичајем.

Мотив Ђурђевдана, као старог, паганског празника, варира се у наредној песми *Сан у подне*, чији је први део пун страсти, путености, наслућене еротике. Сlike пролећа и Ђурђевске ноћи означавају плодност, обиље и радост живота. Драга се подразумева из стихова, није директно изречена, асоцира на златокосу, богињу зоре. После путених описа Ђурђевске ноћи, у другом делу песме сазнајемо да су те

чулне слике биле сан. После сна на драгој остаје само златан прах, алудирајући поново на мит о уклетој невести и божанству Сунцу. Сва страст и љубав остају у пределу сна као простору узвишене љубави, издигнуте над телесним. Преплићу се слике зоре, пролећа, љубави и страсти, поднева и лета, кад све одише зрелашћу. Све те слике чине јединствену целину кружног тока живота и природе. Јединствену целину споја противречности, супротности, неспојивости, сталног смењивања рађања и умирања, непрекинути круг понављања. Стих *презреле брескве сласт* означава управо клицу распадања, пропадања, смрти у свакој зрелости. Бујање природе као и зрење људског живота, у напону снаге садржи клицу преображаја у нестанак. Златна боја наглашено присутна у песми, постаје вишезначна. Символише сунце, лето, ватру која преображава и прочишћава, али и боје јесени, пролазности и умирања. Саму границу живота и смрти.

Последње две песме првог лирског круга најављују мотиве наредних кругова, окрећу се оностраном, смрти и трагању за тајном. Златна боја, фолклорне подлоге, доминира у песми *Грозд*, као боја сунца, живота, радости и смрти. Варира се мотив свете митске свадбе неба и земље, јединства противречности као основног животног принципа. Златни облак натопа земљу пијанством, а драганино тело, љубављу презри па напукне. Символика наслова у себи укршта пагански и хришћански слој. Грожђе као симбол чулног уживања и невиног страдања, Исусове жртве, крви Исусове и преображаја кроз причест. На преображај асоцира и митска позадина песме. Преображење је празник грожђа, симболише преображај лета у зиму, пропадање

живота, његово гашење. Песник себи и драгој поставља питање: *Да л пити се вина? Или од зрачна недира у златну маглу да пресахнемо, за нове златне облаке?* Ова песникова запитаност да ли уживати у телесности или је превазићи уздржавањем, уводи га у егзистенцијалну тематику, опонирању телесног и духовног, што ће га закупити до краја збирке. Живот се доживљава као превласт телесног, материјалног, а смрт је ослобођење од материје, твари и поновно рођење. Завршна песма циклуса *Дафина*, најтамнијих је тонова. Док претходне песме асоцирају на смрт, овде се она изричито спомиње. Мотив смрти у наредним циклусима постаје доминантан. Дафина је у народним предањима и песмама племенита биљка, али и сеновита јер је сува дафина процветала поново на гробу лажно оклеветаних брата и сестре. Она има моћ обнављања. Настасијевић јој придаје злокобно значење, она сабласно мами у таму. Најупечатљивији спој противречности постигао је у апстрактним и загонетним сликама ове песме. То су слике кружног тока људског живота и природе, где све једно из другог извире, коначног нестанка нема. У овој песми открива границу између живота и смрти, спајајући еротику са пропадањем, труљењем. Смрт нељубљене има снагу страсти, преображаја у неки нови живот. Смрт се доживљава као ново рођење. Остаје отворено питање зашто песник не жели да посади дафину на гроб, већ жели камен тежи од погребне жеђи. Нељубљену драгу можемо протумачити као уклету невесту, богињу зоре. Последња песма циклуса враћа нас на почетак, затварајући круг. Дафину, можда, не жели на њеном гробу јер је ова биљка везана за људе,

док је нељубљена божанство. Њена сен може да уђе у велики камен, стену, јер је митолошко божанство. *Погребна жеђ*, као жеђ Мајке земље, не може обухватити нељубљену драгу, јер она није од овог света, већ небеског, сакралног. Моћ богиње зоре јесте моћ свакодневног поновног рађања, та моћ је јача од земљине жеђи, смрти. Зато је камен тежи од погребне жеђи. Настасијевић кружно затвара први циклус истовремено најављујући нове лирске кругове. Ниједна песма не пружа коначне одговоре, свака се опире једнозначном тумачењу. Као и сваки велики песник, тако и Момчило Настасијевић остаје велика загонетна инспирација за све будуће читаоце и тумаче.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Миодраг Павловић, *Есеји о српским песницима*, Београд, 1992.
2. *Поетика М. Настасијевића*, зборник радова, Београд, 1994.
3. Петар Милосављевић, *Поетика М. Настасијевића*, Нови Сад, 1978.
4. В. Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, Београд, 1994.
5. В. Чајкановић, *Стара српска религија и митологија*, Београд, 1994.
6. *Словенска митологија*, Енциклопедијски речник, Zepher Book World, Београд, 2001.

КАТЕГОРИЈА КРАТКА ПРОЗА

Лазар Суботички, Торонто, Канада

КОД ТРИ ГОЛУБА

- Голубију супу, молим!
- Шта вам пада на памет?
- А зашто? Ово су „Три голуба“.
- Па, јесу...
- Па, скувајте једнога!
- Е, не може. То су писмоноше.
- Па јесте, шта да радите са торбом.
- А, и са качкетом – насмеја се келнер. – Добра, шта ви у ствари хоћете?
- Карту за дерби Партизан – Црвена звезда...
- Да ви нисте изашли мало из оближње лударе, а?
- Јесам, ја сам тамо сваки дан.
- То вам верујем.
- Ма ја сам доктор!
- Ух, извините, докторе. Шта желите, кажите?

- Повишицу и печено пиле и папричицу...
- Докторе, ти си невероватан! Знаш да те волим таквог.
- Љубав је основа репродуктивног начина свих живих бића, што значи ако ударимо црту и све саберемо, без икакве гриже савести, она се може упражњавати са било које стране планете – удахнуо је ваздух, а онда наставио. – Чак и на дрвету, као стимуланс зелене боје у дубоком залеђу мождане коре, а оивичено свим жељама овога света. Па тако и ти. Је л' тако?
- Та, да, 'оћеш соли ?
- Са тачке гледишта приморских кокошака у стоструком циклусу осољавања, преко кишнице и испаравања кроз листове, и константног дотицања, сушећи све то на сунцу, спознајемо да је флаша...
- Опа. А ту си Стаљине!

Новодошли се смешкао.
– Извините, ја нисам тај ваш Стаљин. Ја сам доктор Живаго!
– „Докторе”, је ли идеш мирно са мнош или да зовем чуваре?
– У основи и систему крвног истицања и протицања запажамо... Чекај, идем са тобом...
– Е, онда устај!
– О, Бого, Па, он је стварно из...
– Јесте, идемо ми.
– А ко ће ово све да плати?
– Ја сигурно нећу – насмеја се придошлица.
– Па како да наплатим лудом човеку?
– Па никако! Следећи пут пази... Шта да ти кажем!
– А ко си па ти?
– Доктор Марић – нагнуо се према њему.
– Буди сретан, неки пут мисли да је Краљевић Марко и туче одма' топузином.
– Ајој, кукала ми мајка!

– А кад мисли да је Муса Кесеџија, одма' вади брицу, па за грло бијело!
– Јој, докторе, води га, молим те, цаба ти и пиле!
– Ма, сретан си ти!
– Та, да, фала ти докторе ко брату, да спакујем и теби једно пиле, ја частим, а?
– Може, може...

Изашли су напоље.
„Доктор Марић“ се нагну „доктору Живагу“:
– Прекосутра идемо у другу кафану. Овде много масна пилетина.
Насмеја се „доктор Живаго“.
– Добро, али прекосутра си ти „доктор Живаго“.
– Ма, важи! Их, умаза се сав...
– Пази само да не умажеш индекс...
– Јој, само ми још то треба. Шта да кажем професору Марићу, знаш да је дилеја!

ПРИЧА О ЈЕДНОЈ ПРИЧИ

Јуче ми је професор на Катедри за руски језик позајмио књигу прича коју је саставио још док је студирао на Ломоносову. Књига је имала пуно страна и нису све биле нумерисане, а папири различитих формата и квалитета, били су неуредно повезани. Биле су то приче руских класика, али између Чехова и Буњина, налазило се и мени непознато име – Алексеј Лукич. Пре него што сам прочитао његову једину кратку причу у књизи професора Михаиловича, уцпао сам његово име на интернету. Изненадило ме је што нисам нашао писца са тим именом, али нисам ни сумњао да се он ту не налази случајно. Неки делови текста су били подвучени графитном оловком. Када сам се јутрос пробудио од књиге није било ни трага. Уплашен што је из мог стана нестала туђа и вредна ствар, отишао сам да пронађем професора и објасним му шта се догодило. *Знате, заспао сам са вашом књигом у рукама, али када сам се пробудио није је било.* Никада ништа глупље нисам имао у плану да кажем. На степеништу на улазу у зграду факултета, срео сам Ивана, који је трчао озареног лица. Рекао ми је да професор није

дошао и да данас неће бити предавања. Још више разочаран, вратио сам се кући. Око осамнаест часова сам чуо од Марије да је професор Петар Михаилович умро у сну у свом дому, па сам узнемирен сео пар сати касније и по сећању написао необичну причу коју сам синоћ прочитао.

Плашим се да ниједан књижевни јунак неће остати у књизи коју прочитам. Јуче су двојица људи чија лица нисам видео, задавила човека у парку испред моје зграде. Све сам видео са прозора. Лице господина К. је било осветљено, иако није било реалног извора светлости. Цео приказ је личио на слику, иако сам сигуран да се стварно догодило. Чак је и смрскано тело жене на железничкој станици било стварно. Један човек је у униформи рекао да јој не зна име, али да мисли да се презива Вронска. Трећи пут сам већ знао шта морам да урадим. Било ми је досадно да гледам крајеве које сам читао. Желео сам да мењам. На плажи сам отео пиштољ том обичном човеку и пуцао у Арапина док га нисам испразнио. После сам побегао. Ђаво ће га знати зашто.

Када сам ушао у собу, затекао сам непознатог човека у мојој фотељи. Био је то висок, црномањаст, глатко обријан човек у скупоценом сивом оделу и ципелама које су ишле уз њега. На глави је имао беретку, а у рукама је држао штап са црном дршком у облику пудлице. Када су нам се погледи срели, видео сам да му је лево око црно, а десно зелено. Осмехнуо ми се, па сам могао и да приметим неколико златних зуба. Личио је на странца. Енглеz? Француз? Пољак? Нисам могао да знам.

„Ко сте Ви?“, питао сам упутивши му фригидни поглед. Странца је устао и начинио дубок наклон. Пружио ми је руку коју сам одбио.

„Зовем се Воланд, али ме можете звати и професор“, рекао је и поново се сместио у наслоњачу.

Мајстора и Маргариту сам читао пре више од годину дана, па ме је изненадио његов закаснио долазак у реални свет.

„Шта хоћеш“, питао сам, иако нисам звучао довољно убедљиво. Није ме занимало. Само сам желео да спавам.

„Докторе, не будите хладни. Мешали сте се у мој посао, па сам дошао да вас казним.“

Легао сам на кревет преко пута фотеље у којој је седео и окренуо се на другу страну. Затворио сам очи јер сам желео да се пробудим из овог сна; из приче коју пише А. Л. Тада сам осетио нечије канџе заривене у моја леђа. Последње што сам чуо, био је професоров смех и мачку која је прела и кидала моје месо.

Када сам записао причу и даље ми ништа није било јасно. Окренуо сам се и угледао странца у својој соби. У рукама је држао књигу професора Михаиловича. Одговарао је опису Воланда. Једино су му очи биле другачије. Десно око му је било црно, а лево зелено. Рекао ми је да се не мешам у његов посао. Папир на којем сам написао причу се претворио у пламен. Остао је само pepeo.

Након његовог одласка почео сам да листам књигу коју је оставио на столу: Љесков, Чехов, Буњин, Горки, Кузмин... Никаквог Алексеја Лукича није било.

СТАЗАМА СУНЦА И ЖИВОТА

Јутро прошарано измаглицом која се дизала до појаса, отежавала је хладноћа, мраз није попуштао, а оловни облаци спремали су се да изруче још снега. Вукан је корачао опрезно по залеђеном снегу, који је гласно крцкао, борећи се против тежине човека који је по њему немилосрдно газио већ трећи дан скоро без и мало одмора, претходних петнаестак дана је и правио паузу, али сада је осећао како му време истиче. Неколико пута, у протекла три дана је застао, попио мало воде, или појео парче погаче и наставио ка месту које је видео у својим сновима, уочи Светог Николе, његове крсне славе. Осећао је Вукан да је то божји знак, и да не треба игнорисати када му се Бог обраћа, али исто тако је знао и речи сеоске врачаре које су му одвањале у глави, мешајући се са кошавом, док је тумарао шумским стазама:

„Пођи сада, ка истоку, ка сунчевом зачећу, чекаће те одговори када стигнеш довољно далеко, а до тада промисли мудро, што ти са породицом и вером ваља чинити. Дуг је то пут, али не троши време узалудно, већ потражи речи

на планини, на међи два света, код оне која дарује живот, код велике предиле судбине, па је приупитај да ти говори о намерама за тебе, док газиш овом земљом и дишеш, све до трена док не постанеш пепео.“

Када се Вукан упутио ка великој планини иза које сунце почива и чека трен да се поново роди, није ни слутио да ће му се веома брзо огадити тумарање по излоканим путевима, хладна зима и јака кошава. Али, сада је био тако близу Ртња, те мистичне планине, престола велике предиле судбина. Остао је без залиха, још неколико капи воде следило се у танак лед на дну чутурице, а погаче и сира одавно не беше. Целим путем притискале су га тешке мисли о својој браћи, највише о Стефану који је затражио од римских неверника круну. Ах, толико је Вукан желео престо за себе да је изгубио наду да ће се помирити са браћом.

„Докле смо ми људи дошли када се због власти против породице окрећемо? А безбожници би да нас нападну са свих страна, уместо да се ујединимо и ојачамо, ми само делимо и

цепамо оно што нам преци оставише. Како смо почели од ове наше земље остаће само реке и планине, а људи, они нису важни, нико их неће памтити, и нико им имена неће спомињати.“

Хладан ветар му је ледио дах, тешко је ди-сао док су танки облаци паре излазили кроз стиснуте зубе док се пео ка врху, газећи несигурно, пазећи на сваки корак да се не би оклизнуо и завршио у амбис. Када је био већ на половини успона сео је, и загледао се у даљину, према високој планини Јухор, над којом сиве облаке на трен замени златаста светлост.

„Ма је ли могуће да се то сунце појавило на трен, али га сиви облаци крију и не дају му да се појави?“ помисли Вукан збуњено. Налазио се на правом месту, био је сигуран у то. „Али како би могло сунце да буде потпуно насупрот Ртњу, ако се из Ртањске пирамиде рађа, како ће опет превалити пут до ове планине а да ми то не видимо због потпуног мрака, а опет, жељно га ишчекујемо свакога дана?“ Устао је и кренуо навише, узаном стазом, ослањајући се на велики грабов штаб. Руке су му биле промрзле, ноге несигурне, једино га је жеља за сазнањем водила на више, чезнући за тајнама велике предиле.

Када му је снага била на измаку, а тешки кораци и мокре, промрзле ноге отказале, сручио се на узаном путу и ту га обузе потпуна хладноћа, терајући га да руке постави под себе не би ли их огрејао.

„Тешко мени, зар на крају да не успем? А таман сам стигао...“ биле су мисли које су му последње прошле кроз главу, пре него што је изгубио свест. Пробудио се у овалној пећини, поред распламсале ватре, која га је скоро пржила својом врелином. Био је жедан, испуцале усне су га пекле, а грло суво, болело.

„Воде“ завапио је једва чујно, храпавим гласом, који се изгуби ка високим сводовима пећине.

Неколико тренутака ништа се није дешавало, а онда се пред његовим очима указа тамна прилика, погну се и насу му мало воде у уста, коју он жељно прогута. Није успео да јој види лице, јер беше скривено под црну дугачку мараму, на појединим местима поцепану. Прилика се окрете и седе преко пута њега, а ватра им беше једина препрека да јасно погледају једно друго. Она, није морала да га гледа. Знала је сваку његову тајну, сваку жељу и мисао, изречену или нему. Он је силно желео да види која се то особа крије под тамном марамом, какво је то тело испод смарагдне хаљине, проткане златним нитима. Али био је тако немоћан, тако одвојених мисли и покрета да није успео ни да се придигне на слабашне руке, већ је само погледом покушавао да ухвати крајичак њеног лица, док су га топли праменови ватре спречавали да виде.

„Да ли можеш да говориш роде?“ упита га.

„Могу.“

„Онда говори због чега си ме тражио по овој хладноћи, када си могао мирно са браћом да пијеш вино у топлом дому?“

„Много је разлога због којих сам те тражио.“

„Много и времена имамо, па слободно почни. Ја сам овде сама, скоро да прође хиљаду година, па неки залуђеник сврати да ме обиђе.“

„Дошао сам, моја милостива, да ме саветујете каква ми је судбина намењена, шта ми ваља чинити у овим злим временима, када се моја браћа отуђише од мене и када остах сам без пута и циља куда да кренем и шта да чиним.“

Мокош, велика преља судбина свих словена се мало помери, скину мараму и распусти седу косу по поду. У једну руку ухвати кудељу, па је задену за појас, а у другу узне прамен своје дуге косе, постави је на прелицу, па поче да испреда танушне нити и да одговара свом госту.

„Када вам је отац дао територије и поставио вас за владаре, надао се свим срцем да ћете се заједно борити и чувати оно што је он тешком муком покорио. Прође година у миру, година у свађи а чека вас година у борби. Јер све што се саставити да, то се још лакше растави. Мислиш ли да си дошао код неке неукe старице која не зна твоје намере? Знаи када си помислио да старијем брату отрујеш вино, док га је она гологуза девојчурa спопадала, а ти си је послао да га заведе и напије, да га не буде брига какво вино пије, и да не осети горак укус мандрагориног корена. Сећаш ли се када си млађег брата повео у лов, па га из прикрајка чекао са запетом стрелом да му главу пробуразиш као какву воћку? Одговори ми искрено, јер само искренима сам помагала, видим какав си у души и знам шта те је нагонило да покушаш такве страшне ствари. Да те прозову братоубицом, па да владаш на миру, док њихове гробове покрива црна земља око Зете. Или да им тела бациш у Јадран, па да им се гроба и не сазна. Говори искрене намере, да би добио искрене одговоре од мене, јер кад косу и кудељу узмем, нема лажи из Мокошних уста.“

„Милостива, јеси у праву, све сам то покушао и још многе грозне ствари које можеш да видиш. Али нисам све сам желео. Појавила се она која преводи у смрт једне ноћи, и рекла за папу који жели наше земље, који жели наше људе да покори својој вери. Обећала ми јесте, власт и

земљу од јадрана до Дунава, можда и до Черног мора, али да се покорим њој и да је слушам. Ја сам верник, верујем у учење предака и ако сам прихватио хришћанство и поштујем га. Како ћу народ окупити ако скрнавим њихову жељу да поверују у Исуса сина божијег, који је васкрсао? Зар да се окренем и будем слеп пред том новом вером која шири своје корење као пузавица? Треба ли да зажмурим и не гледам ратнике који свирепо убијају док хрле ка Христовом гробу, чезнући за благом, и обећаним помиловањем?“

„Нема рода и напретка док брат на брата удара, док очеве своје убијају, да би владали. А Морана је таква, колеба и најтврђе срце својом лепотом и лажним обећањима. Њој је битна душа коју ће узети себи, а не лик и дело неког ко је свој живот дао за њу. Ако би је послушао и урадио све, мислиш ли да би ти подарила обећано? Послала би те да даље убијаш, јер сваки живот на истицају би она сачекала и превела у тамне дубине Ада, узела би их жељно за себе, а ти би палио и рушио, верујући да то радиш због свог народа и своје вере, и ако би само њој чинио услугу.“

„Нисам моја милостива, тако размишљао. Сада када чујем твоје речи схватам да су исправне и мудре. Али преко мојих руку је много крви протекло, клао сам и палио, убијао и мучио, а сада се кајем, док лежим овде немоћан пред тобом.“

Неколико тренутака се чула само ватра како пуцкета, док се дим дизао ка горњем своду пећине. Вукану су се сузе сливале низ лице, као кад вода потекне са извора и не може да стане. Речи су му долазиле саме, отворио је прозор своје душе и истицале су неухватљиво праћене сузама.

„Хтео сам да живим нормално, али то није могуће у овом лудом свету. Ми смо владари, а у ствари смо толико спутани да не смемо ни жену себи одабрати. Имала је једна црнокоса лепојка, коју сам хтео да поведем на двор, живеће у долини Проклетија, али отац јој пргав човек, тежак као црна земља. Много сам преговарао са њим, покушавао да га убедим да ће јој боље бити, него да се злопати, он не хтеде ни да чује. Покушао сам лепо са њим, доносио дарове, тражио прилику да пољубим њене усне и помилујем њену тамну косу, али сваки пут би ме он отерао, и ако сам био син владара, и један од наследника круне. Одлучио сам, да га убијем и њу поведем са собом. Надао сам се да ће тако бити најлакше, али опет, моја непромишљеност довела ме је до тога да је гледам како оплакује свога оца, говорећи ми најстрашније речи, које су секле моје срце на парчиће. Није хтела да пође за мене, и тек тада сам схватио какву сам страшну ствар начинио. Имала је само оца, а сада је сироче, одузео сам јој оно што је волела. Нисам могао да поднесем мржњу и презир у њеним очима, вратио сам се на двор и никада је више нисам видео. Кајем се због тога.“

„Гледам те док говориш, твоја душа се кида, и ако си страшне ствари радио, верујем да у теби још има доброте. Људи често повређују оне које воле, мислећи да чине најисправнију ствар, несвесни да ће им тако задати бол. Твоја срећа је што ниси покушавао да уништиш природу и њене законе. Твоја душа би била потпуно изгубљена да си се окренуо разарању и уништењу онога што је старије од сваке вере, било хришћанске, католичке, исламске. Чувао си и пазео на оно што је даривано земљи, на плодност, пу-

теве и атаре, на реке и језера, не дајући војци да секу дрва за огрев, не дозвољавајући да се лешине побијених бацају у реке. То је оно парче душе, најмање, најтајанственије, које ког већине људи прво пробије на површину, па нехајно уништи оно што је најлепше и најдрагоценије. Док год то траје, људи ће бити проклетни. Све док се окрећу смрти, разарању, спаљивању, тровању неће бити спасења за њих. А људи је све више и све ће бити теже да се сачува природа. Док је год похлепе и вере људи ће ратовати, и међусобно се уништавати, а када се неко или нешто уништава и природа ће пропадати. Полако и тромо реке ће пресушити, шуме ће бити посечене или спаљене, а људи ће пролазити заузети својом свакодневницом, као да им је то цео свет, и неће имати времена да се баве природом.“

Тешке сузе су му текле низ изборано лице. Није више био у пуној снази као некад, и схватао је озбиљност и исправност речи које је прецизно изговарала. Све године утрошио је да помогне оцу, браћи и свом народу, и бринуло га је то што је постао лош, зао, довољно покварен да покуша да убије оне најближе. Шта се дешавало са светом и људима, када су покушавали да се униште само зарад своје воље, да потчине не би ли они једини владали. Осећао је да се мења. Његове мисли су ишле потпуно другим током од када се пробудио у пећини. Морале су да прођу године да би схватио да је један живот мало да се проживи све исправно.

„Милостива, да ли је живот узалудан? Да ли се родимо само да би грешили и чекамо дан када ће нас црна земља прекрити и Морана узети наше душе за себе?“

„Чуди ме да си поставио такво питање. Много је оних који су га постављали пре или касније у животу, а небројено оних који ће се тек родити и питати се исто то. Када је Сварог поделио синовима и кћерима земљу да владају на њој, они су се завадили међу собом. Исте жеље, као и жеље људи, иста похлепа, и исте околности доводиле су до њихових размирица и свађа. Али у њима је било оно божанско што им је допуштало да се тако опходе према најближима. Они су знали да ће и ако имају раздор међу њима једног дана бити уједињени под Свароговим skutима, да ће увек бити његова деца, ма шта учинили. Знали су још једну битну ствар. Да су далеко изнад обичних људи, и да у њима тече божанска крв, и да ће због тога бити бесмртни. Они, што су то схватили на време, оканули су се својих свађа и сплеткарења, и сада красе небеске двери, а они који су наставили са злобом и пакошћу владају светом изгубљених душа. Пажљиво саслушај шта ћу ти рећи. Ни један живот није узалудан. Свако се роди, живи и ради сходно свом осећају, својим жељама и оним што му душа иште. Људи су такви да имају нагоне, природне, и све док је природе и људи, увек ће бити тако. Ако се неко дете оклизне и падне, почеће да плаче, али само тренутно, устаће и кренуће даље, да се бори кроз живот. Толико је гладних, сакатих и уморних, али оно што их одржава је баш парче душе која тежи да остану живи, да се боре, да побољшају нешто, да буду јаки и храбри. Није све у богатству и никада неће ни бити. Није све ни у вери, ни то никада неће бити. Људи су направљени по облику несретних богова, али са више осећања, са више снажљивости и спремности. Да ли би бого-

ви били спремни да сиђу на земљу и боре се за голи живот као људи? Не би, јер би силаском изгубили своје моћи стварања, предвиђања, уништења. Зато су они горе, а људи доле. Знаш ли колико има нас, који смо одабрали да живимо на земљи, а не у небеским дверима. Само ја.“

„Ти си богиња, због чега си на земљи уместо са осталима?“ упита је Вукан и затражи мало воде од ње. Када је обишла око њега и напојила га и даље није успевао да види њен лик, видео је само дугу косу која јој пада преко лица. Када се вратила на своје место, наставила је да испреда речи и косу, ткајући их у једно, у ствар која може да озари, да просветли и најцрњу душу.

„Остала сам на земљи јер сам предиља судбина људи. Ја сам та, која је одлучила да живи међу њима. Она која слуша и прати шта људи чине, и какве су њихове одлуке и њихови животи. Ја сам та која се осамила на овој планини, али има ме свуда. У сваком листу на дрвету, које затрепери при ветру, у свакој пахуљи снега, у сваком потоку, реци, на свакој ветрометини у прабини која се подиже у ковитлац. Јер ја сам она која одређује и која чини да ваши животи не буду тако тешки и празни. Ја сам она која вам угоди сусрет са неким, она која направи да ваше жене рађају, да се кћери удају и синови пожене. Проблем су људи, јер колико год ја чиним да вам буде добро, ви не дајете кћери за сиромаше са којима би биле срећне, не дајете синовима добре и плодне девојке већ оне из трговачких породица, и тако мрсите сву косу, коју ја морам да испредам и начиним да буде глатка као све што желите у животу, ону што не сме да се покида да се не би нечији живот прекинуо, и што не сме да се замрси, а да се никада не размрси.“

„Превише смо ми људи незахвални, сада то схватам. Ни свесни нисмо шта имамо, и божанску помоћ коју стално иштемо, а о њу се оглушујемо и чинимо што је наша воља. Зато и пропадамо, зато су нам куће без деце, торови без стоке, а земље неплодне и испошњене. Сада схватам божанску помоћ и законе природе којих се не придржавамо. Ако се будем жив вратио у Зету, багалићу да се расправљам са браћом, покушаћу са оцем да их измирим, и да ујединимо територије. Када пристану биће много лакше, и папа неће моћи да брату да круну, католичка вера неће превладати на нашим просторима, већ ћемо подићи храмове посвећене боговима, где ће људи моћи да траже мир и утеху за тешке животе.“

„И ако сада то говориш, Вукане биће веома тешко да то испуниш. Видим да је у твојој души велика жеља, али у душама твоје браће и твог оца, постоје многе скривене тајне које ти ниси докучио. Јер, као што сам и рекла душа је једна ствар испуњена мноштвом жеља, нагона које не може свако тело да поднесе. Твој отац је већ стар, твоја браћа су и даље похлепна, потруди се да наставите лозу, а биће већ оних који ће нашем народу донети мир и једну веру. Сваки живот има смисао, има своју намеру, зато не одустај већ се бори да буде што бољи, срећнији и испуњенији. Скраси се, стекни породицу, а твоји потомци ће бити они који се памте, и које ће се прославити, и чија ће имена народ памтити. И иди свом оцу, дани су му одбројани, питај га за опрост и признај му своје грехе. Биће ти много лакше када то урадиш.“

Вукан се полако придигао са медвеђе коже на којој је до тада лежао. Лице и крагна капута су му били мокри од покајничких суза које је

исплакао. Када је устао, на ногама му је било топло, од промрзлина које је осећао пре него што се нашао у Мокошиној пећини није било ни трага. Осећао је велику промену на себи, знао је да више није исти човек који се упутио ка Ртањској планини да тражи велику предилу и пита за своју судбину. Схватио је шта му ваља чинити, да мора породицу ујединити, лозу продужити, и сачувати свој народ. Али знао је и да мора да се посвети просвећењу својих најближих и свог народа. Знао је какве тајне им мора пренети, и какве савете поделити.

Ватра му је била у висини лица и даље није успевао да види Мокош.

„Хвала ти на свему што си ме саветовала, хвала на речима утехе и охрабрења. Потрудићу се да их испуним.“

Мокош је скинула косу са кудеље и покрила је црном марамом. И ако је Вукан имао страшну жељу да јој погледа лице, успевао је да види само дугу косу, али много више га је заболело што није више ни речи проговорила од када је спустила своју кудељу на земљу. Као да се та нит разговора која их је одржавала, заувек прекинула. Упутио се ка једном ходнику који је, надао се водио напоље. Узео је бакљу са зида и пошао тунелом који га је одвео до излаза. Осетио је хладан ваздух, кошаву која му је шибала право у лице, и хладан снег под ногама. Пошао је наниже стазом, док је снег шкрипао под ногама, а сунце новог дана обасјавало путању којом треба да иде.

„Опет је сунце на истоку, баш као и сваког дана. Поново ћу видети дом и породицу. Уједињену. Нагледаћу се дивне природе док путујем на својој Зети. Можда ћу свратити до Проклетиј-

ске долине, код жене коју и даље волим. Можда ћу једноставно лећи на некој ливади када падне мрак и покушавати да пребројим све звезде на тамном небу. Коначно се осећам као слободан човек, коме се чини да је овај свет премали за мене, свим стазама бих прошао и испунио све жеље моје душе. Како смо ми људи мали, у праву је била Мокош, цео један свет лежи не-

откривен, нетакнуте природе, жељан да буде истражен, а ми се учауримо, мислећи да нам је то довољно. Идем, да донесем својима добре вести, да им кажем како се Сунце не скрива када падне мрак, већ да је овај земља на којој живимо таквог облика, а Сунце толико брзо да је целу обиђе док не дође поново на исток и изрони да нас поздрави на нови дан.“

ПОХВАЉЕНА ПРИЧА

*Марко Јовановић, VI₂,
ОШ Старина Новак, Београд*

ПАРТИЈА ШАХА

– Шах! Шта ћеш сад? – погледа ме Иринушка својим плавим очима и насмеја се. Ирина је мој тренер шаха, Рускиња из Украјине. Раширили смо таблу да скратимо време до Ниша, где играм кадетски турнир, а Ирина неки много јачи.

– Овај шах је јако лепа игра али, брате, тешка! – кажем наглас и Ирина се гласно насмеја.

– Па све што је лепо има тежину, да је лако не би било занимљиво – прича она мало на руском, мало на српском, али све је разумем. Не разумем је једино када се љути, а то чини само када изгуби партију. Баш као И ја! Волим Иринушку зато што показује своја осећања искрено и увек знам на чему сам. Ставих коња на С7 и погледах је.

– Правилно! Мораш бити стрпљив. Шах није за брзоплете и шах није само игра. Сад си

још мали да причамо о томе, али се сети понекад овога.

– Ирина, да ли Вам је било тешко да дођете из Украјине да живите овде у Србији? – упитих је изненада.

– Па, не знам, водило ме срце, љубов – смеши се и занесено гледа у таблу – ипак, тамо је моја породица, велика. Сада им је тешко. Лавов је леп град и пуно ме тога веже за њега.

Са истом сетом причају моји дека и бака када помињу Призрен. Имају исти сјај у очима као Иринушка.

– Видиш, јако је битно шта понесеш из куће. То те прати целог живота и то запамтиш. Све што сам научила у детињству, знам и данас. Мој отац ме је научио шах и он је веровао у мене, у љубав, поштовање, у науку и уметност. Увек је био ту да ми пружи подршку и охрабрење.

Можда је то за децу и набитније да би успели... Да, та подршка и охрабрење. Без тога нема ничега, па ни успеха. Ирина повуче потез топом. Очекивао сам то, ту варијанту знам, Пешак Е5. Ирина ме погледа и исприча ми како је исти потез, пре 30 година на неком турниру, одиграо један Србин и изненадио свет. Та варијанта је ушла у теорију шаха.

– Руси и Срби много воле шах. Некад су били најбољи на свету.

Утом у купе уђе једна бака и замоли нас да јој помогнемо око ствари. Скочисмо одмах и све је било у реду за час. Убрзо се купеом орио смех. Бака и Ирина су причале неке приче и доскочице које су оне одлично разумеле. Посматрао сам их са стране и повремено гледао кроз прозор.

– Како је лепа ова Србија! – оте ми се уздах.

– Јесте, брдовите обале река, цркве, па шума, опет се види река – надовеза се Ирина – таква је и Русија, само много већа.

Занимало ме много штошта о Русији и Русима. Сазнао сам да она највише воли боршч, чорбу са поврћем. Воли још нека јела чија имена нисам запамтио, али је овој баки из купеа дала рецепте. Можете замислити бакину срећу кад данас изненади унучиће. Ирина највише воли наше славе и проју. То је подсећа на њену велику породицу, окупљања и дружења. Радује се када може да угости своје пријатеље у Србији и рођаке свог мужа. Својој ћерки је дала име Јована, по Светом Јовану, крсној слави. Јако је поносна када прича о томе. Имам утисак да ужива у Србији и да има овде пуно пријатеља. Мислим да има жељу да помогне и да је то у њој самој од рођења. Стално понавља да нам треба пуно

рада, пуно труда, али и пуно љубави у срцу. Своју љубав дели и нама деци само да бисмо схватили да треба посветити више времена једни другима како бисмо били срећни и задовољни.

– Новац некако сам дође, али никада не треба да ти буде циљ.

Често ме подсети на моју маму. Сећам се догађаја са кампа на Сребрном језеру. Ми, несташна деца, немарно газећи кроз благо и песак донесосмо у собу где смо вежбали шах много прљавштине. Један од тренера узима метлу и почиње да брише. Ирина је лагано пришла, узела му је и питала ко од нас жели да очисти оно што је сам испрљао. Сви смо се јавили и пожурили да очистимо наред. Све је било готово за час. Сви смо били насмејани, а онај тренер у чуду.

– Превише мазите децу, они могу и хоће много више него што мислиш – рекла је насмејано и стала за магнетну таблу да нам прича како је шах и велики учитељ. Рекла је оно што моја мама стално понавља:

– Прави пут је тежи пут – и наставила – у животу постоје пречице, али никад немој да идеш краћим путем. Иза сваког успеха стоји велики рад. Ако у срцу носиш љубав, у глави знање, а у души свој народ, успећеш у свему што радиш. Није важно да ли играш шах, пишеш песме или решаваш најтеже математичке проблеме.

Из размишљања ме трже звук сирене и улазак у неку станицу. Бака силази. Опет устадосмо, помогосмо јој око ствари и поздрависмо се са њом као да је знамо ко зна откад.

– Баш волим да путујем возовима! Ту упознаш обичне људе јер са њима можеш да причаш. Знаш ли ти, Марко, колико сам занимљивих људи упознала и колико сам од њих научила? У аутобусу и авиону не можеш! Кад упознаш људе, у ствари упознаш неку земљу. То је суштина.

Ирина често користи речи које не разумем.

– Шта је то суштина? – питао сам је, постављајући опет фигуре за шах.

– Љубав и човек – одговори она и поче моје омиљено отварање, Нимцовку.

Слушао сам је широм отворених очију и схватио да ми неке ствари говори баш као моји родитељи. Значи, то је љубав. Тада сам схватио да Ирина воли Србију.

ПОХВАЉЕНЕ ПЕСМЕ

ТРАГОМ НАСТАСИЈЕВИЋА

Лепој речи
Живот посветио је
Повученост
Тајни код његових речи
Само ретки разумеваше
Честитост и доброта
Красиле су га
И рече
„Изађох сасвим из блата.“

Корифејом
Српског сликарства
Зваше га
Париз
На сликама му зјапи празан
Свака његова слика
Са нашим прецима
Разговара.

Бечки оркестар
За цео живот га је инспирисао
Ђурађ га је прославио.

Комедија и сатира његов позив су били
Најмлађи беше.

Још две велике личности
Красиле су ову породицу
Славка, професор математике,
И Даринка, историчар.

Уметност
И знање
Дубок траг остављају
Траг који се никад неће заборавити
Траг Настасијевића.

*Софија Божић,
Карловачка гимназија I,
Сремски Карловци*

ТРАГОМ НАСТАСИЈЕВИЋА

Поезијом, сликарством, причом и музиком
исписали су догађаје српског рода.
Од тада, време је ишло својим током
и певала се о славној браћи ода.

Момчило, песник и писац чувени,
описивао је кроз стихове и риме
многе догађаје на животној сцени.
У историју пером урезао своје име.

Живорад је на платно пренео део сјаја
светских градова и блиставих купола,
не остављајући лепоту завичаја
у сенци великих метропола.

Светомир је кроз ноте, оперу и увертиру
доносио магију и чаробни сан.
Славомир је уз комедију и сатиру
шалу и смех стављао у први план.

Били су најлепши бисери српске културе.
Живели су зарад уметности и лепоте.
Зато су преживели све векове и буре,
њихово је дело надживело њихове животе.

*Александра Сретеновић
Гимназија „Таковски устанак“, ученица I,
Горњи Милановац*

КНЕЗ МИЛОШ ВЕЛИКИ

Репринт

КНЕЗ МИЛОШ ВЕЛИКИ

ДРУГО ИЗДАЊЕ

БЕОГРАД

Штампарија П. Ђурчића (Обилаћев венац бр. 38.)

1889

КНЕЗ МИЛОШ ВЕЛИКИ

ДРУГО ИЗДАЊЕ
БЕОГРАД

Штампарија П. Ђурчића
(Обилићев венац бр. 38.), 1899

Репринт¹

КНЕЗ МИЛОШ ВЕЛИКИ ОБРЕНОВИЋ I.

На размеђу осамнајстог и деветнајстог столећа имао је српски народ читав рој синова, који би задичили свако време и сваки народ. Скоро у свакој струци било је тада Срба, који су стајали на висини свога доба, и само неутешне прилике наше онога времена нису дале маха, да се њихове способности покажу у својој светлости. Тада ускрсну из дуга гроба и Србија, из кога је новим животом подигло синове, који ће после неколико столећа бити предмет причама и гаткама, као оно полубогови древних времена.

Између тих Срба, који су живот у народу своје подмладили, заузима једно од највећих места Милош Обреновић, отац данашње Краљевине Србије, који је обновио српску државу,

¹ Текст доносимо у изворном облику без лекторских и правописних интервенција.

уредио је, утврдио је и свему српском народу означио циљ, на коме му је будућност и живот. Рођен у ниским околностима, Милош се уздигао да најсветлијих места у пантеону човечанства, где су дуси оних великих људи који читаве народе усређавају.

Милош Обреновић родио се на Тодорову суботу, 7. марта 1780, у селу Средњој Добрињи, у нахији ужичкој. Маги његова Вишња била је прво удата у Брусници за Мартиновића, с којим је родила Јакова, Милана и Стану. После Обренове смрти она се преуда у Средњу Добрињу за Тодора Михаиловића и с њиме роди Милоша, Јована и Јеврема.

Отац Милошев био је сиромашан и кад је умро 1802. године, синови су му морали ићи у најам, па је и Милош још за очина живота морао отићи у службу. Пошто је служио разне газде, најми се у свога зета, за којим му је била сестра Стана, а од овога оде у Брусницу своје полубрату Милану Обреновићу, који је трговао стоком. Касније се и он презивао Обреновић, јер је под тим именом био чувенији.

Кад је 1804. године плануо велики устанак, Милан Обреновић учествовао је у њему својски, те кроз кратко време поста војводом нахије рудничке, пожешке и ужичке. Уз Милана одликовао се и Милош у пословима управним и судским, као и у боју, тако га већ 1805. године видимо као војводу. Године 1807. при отимању Ужица, доби Милош опасну рану, коју после три месеца дана преболи. У 1811. години био је Милош војвода у Брусници, али је имао диплому, да је старешина над свима млађим војводама.

Године 1813. повери Карађорђе Милошу команду у Ужицу, а кад се од Босне појавила већа опасност, пошаље га ка Лозници. У августу добије заповест, да на Засавици начини шанац, да не би Турци прошли низа Саву. Са Стојаном Чупићем и са 1000 људи ископа Милош шанац на Равњу, између Саве и Засавице. Ту је са дружином славно одолевао, али најпосле му нестане џебане и он мораде почетком септембра да се повуче према Шапцу. Што су Турци могли да продру у Мачву и што је Милош остао без џебане, те је морао да измиче, кривица је на кнезу Сими Марковићу, који је према Дрини био главни заповедник над војском.

Уједанпут војводама у збору, у коме је Милош корио кнеза Симу за немарност, дође глас да је Карађорђе прешао у Земун. Војводе се договоре, да Милош са 2000 коњаника ухвати Београд, докле Турци нису тамо стигли. Али је већ било касно. Турци су већ били у Смедереву и у Београду и робили су и палили по Шумадији. Сад се разиђе и шабачка војска, војводе нагну у Срем, а Милош се упути низа Саву. На Забрежју нађе војводу Јакова Ненадовића, који је преко Саве превозио своју чељад и ствари.

Јаков саветоваше Милошу, да и он бежи преко Саве; али му Милош даде овај одговор: „Када Турци разгазе моју стару мајку, жену и децу, што је вајде, да и ја сам живим? Доста је браће изгинуло, војујући са мнош; право је, да погинем и ја, кад другојаче нема живота. Не могу те то, господару Јакове, никако послушати.“

Најузвишенији дух огледа се у оним мушким речима Милошевим, које му око чела вију најсветлији венац бесамртности.

Са Забрежја похита Милош к Ужицу, али мораде Ужице оставити због оскудице у храни и џебани и предати се црној судбини, која је тада притисла Србију. Код таковске цркве положи Милош оружје Али аги Серчесми, кога је везир Куршид паша послао у Рудник и Чачак, да умири народ. Серчесма врати Милошу пиштоље, а војводску сабљу његову задржи, да је понесе везиру, у знак Милошеве покорности и народа онога краја. У Брусници намести Серчесма Ашин бега, као представника турске власти, а уз њега Милоша Обреновића, као кнеза рудничке нахије.

Куршид паша кроз кратко време оде из Србије, где као везир остане Дерендели паша, који Милошу предаде и старешинство над крагујевачком и пожешком нахијом. Али и Деренделију брзо одазваше и у Београд за везира дође Сулејман паша Скопљак.

Крвожедна ова потурица лати се да Србима одмазди за десетогодишњу слободу. Он поврати у Србију управу, каква је била под дахијама; по земљи се размилеше јаничари; размести по Србији војску, коју је народ морао да храни; од народа поче купити оружје; чак ни боље одело није трпео на Србину. Уз то почео је да оправља

београдску тврђаву, приморавајући Србе на кулук, које су Турци злостављали па и убијали.

Десет година уживали су Срби слободу, тим несносније било им је ново турско ропство. Није много требало па да народ и отворено покаже своје незадовољство. У септембру 1814. године војвода Хаџи Продан стаде дизати народ у околини манастира Трнавe. Дође и до сукоба с Турцима. Сви су упирали очи у Милоша. Али је Милош добро знао, да нису прилике за устанак и да без претходна договора и спреме не може бити успеха. Несређени и неустројени Срби нису ништа могли учинити против јаке турске силе у Србији. Да би народ сачувао од већа зла, ако би устао на Турке у невреме, Милош је народ одвраћао од устанка и помогао је умирити буну, што му је ускоро и пошло за руком. Хаџи Продан прешао је у Срем.

Турци су мислили, да сада могу по вољи поступати са Србима. Својој суровој природи пустише сав мах. Почеше хватати виђеније Србе и у Београд их одводити. Лепше женскиње отимаше. Трнавског игумана Пајсију оковаше и у Београду са многим другим виђенијим Србима, жива набише на колац. Београдске бедеме окитише главама бољих Срба, а пси турски глодаше ноге Србима који су на кољу издисали. Сличне прилике биле су и у осталој Србији. Али крвавом Скопљаку све то није било доста. Рано с пролећа 1815. године заповеди, да му кнезови донесу ђурђевски харач. Тада и Милош дође у Београд. Докле су војводе биле у Београду, донеше Скопљакови људи главу Станоја Главаша. Скопљак пусти кнезове из града, а ли Милоша задржи, као таоца. Сви су мислили, да Милош неће више жив изаћи из

града, па и Скопљак је њему, у сверепој шали, то наговештавао. Али ће Милоша да спасе турска грабљивост. Ћаја паши остало је до стотину заробљених Срба, које није убио, па их понуди Милошу на откупе. Ову прилику употреби Милош, да прибави слободу и себи и робљу. Погоди се с Ћаја пашом за 100 ћеса и одмах му на име капаре даде 150 дуката, робље испрати из Београда, па око 14. марта и он изађе из града, под изговором, да прода волове, те да Ћаја паши исплати откупе. Већ код Раковице стиже Милоша татарин са поруком везира, да се врати у град, али Милош настави пут у Брусницу. И у Брусници поручи му везир, да му дође у Београд ради важна посла. Милош му отпоручи да је болестан, и оста у Руднику.

Докле је Скопљак паша још држао Милоша у граду, виђенији људи у народу састали су се у Рудовцима и договорили су се, да се на ново устаје на Турке, уговоривши, да сачекају Милоша из Београда, па он да народ предводи. Овоме гласу Милош се врло обрадова. Пре свега настаде, да се набави потребни новац. Тога ради посла људе по народу, да покупе харача, колико се могло, а брата Јеврема посла у Остружницу с воловима, да их прода у Срем. Турци ухвате Јеврема и затворе га у Београду, куда и његове волове дотерају. Међу тим је Милош престано имао договоре са људима и спремао је што је требало за устанак. Свуда је добијао уверење, да је народ вољан ослободити се, или изгинути.

У то приспеше и Цвети, кад се народ из рудничкога краја скупљао у већем броју код таковске цркве. Том приликом хтео је Милош да пита народ, хоће ли да се диже на Турке и кога хоће за

вођу и старешину. Сложно му одговори народ, да хоће да се бије с Турцима, поздрављајући њега као свога господара, и љубећи га у руке. Милош објави народу, да се прима поглаварства у новом устанку, и закуне се народу, да га неће оставити, а народ се закуне њему, да ће га слушати. Из Такова врати се Милош у Црнућу, где му је фамилија била, обуче своје војводско одело, наоружа се, па са својом војводском заставом у руци изађе пред дружину и предавајући заставу Сими Паштрмцу, кликне:

„Ево мене, ето вас – рат Турцима!“

Весело га поздрави народ, када му Милош заповеди да бије Турчина, где га стигне. Под барјак његов купити се почеше борци. Међу тим су Јован Обреновић, Сима Паштрмац и Тома Вучић уз неколико друга побили турске харачлије и узели покупљени новац, који су предали Милошу.

Нови устанак почео је уз срећна знамења.

Сад Милош разви богати рад свога великога духа. Војводу Арсенија Лому пошаље Руднику, Милића Дринчића и брата Јована Чачку, Лазара Мутапа у Драгачево; по свој Србији разасла писма, у којима позива народ у бој, онда оде у Бруницу, да свога побратима Ашин бега испрати у Ужице.

У Чачку су се Турци купили у јачем броју, зато Јован подигне према Чачку на брду Љубићу нешто опкопа, а од друге стране Чачка био је Мутап са Драгачевцима. Милош је пошао пред Ђаја пашу, који је од Београда с јаком силом ишао у помоћ Чачаку. Ђаја паша већ је био у Кљештевици разбио 300 Срба под Милутином Гарашанином, па и Милош мораде уступити испред јаче силе, пошто се с њом носио 16.

априла цели дан у Рудовцима. На ново се побије с овим Турцима 22. априла на Трбушцу, али су они и сувише јаки били и после два дана стигну у Чачак. Милош их је узастопце пратио, али на Љубићу дозна, да је Мутап рањен, а његови Драгачевци да су се разишли. Међу тим је погинуо и војвода Ломо, кад је испраћао рудничке Турке.

У Чачку је било до 5.000 Турака, Срба на Љубићу око 1.500. Ђаја паша одмах сутра дан по доласку у Чачак удари на Љубић. Милош Турке добро дочека и сузбије их, при чему врањански паша би рањен. У то стиже кнез Јован Добрача са 500 Грузана и Срби се боље утврдише. Међу тим се Турци ода свуда прикупљаше у Чачку. Оне од Ваљева сузбије Милић Дринчић, а Милош оде у београдски крај, да нареди што треба, да Турци из Београда не би излазили у земљу, ако и да се договара с војводама који су се враћали у Србију.

Полазећи са Љубића, Милош је препоручио својима да не дирају у Турке и само да се бране. А Турци знаше да заварају Србе на Љубићу, па ударе на драгачевске збегове под Овчаром. Њих истина одбију неколико оружаних Срба, али Турци одведоше много робља, а много женскиње скакало је у Мораву, претпостављајући смрт турском ропству.

Кад се Милош око 20. маја вратио на Љубић, довео је и нешто војске и довукао је два топа. Срба је сада било тамо око 3.000 пешака и 200 коњаника. Турака у Чачку искупило се до 10.000 неколико мањих сукоба испадали су успешно по Србе. Крајем маја ударе Турци свом силом на Србе. Они успеше, да обиђу Добрачин окоп, те ударе на Србе с леђа. Збуњени Срби тиме, нагну

из окопа, где је код оба топа остао сам Танасије Рајић, који је топове бранио пиштољем и сабљом, докле га Турци не разнесе на сабљама. Ту Срби изгубише своја укрепљења, неколико стотина мртвих и рањених и оба топа. Многи се оданде разиђоше. Једва пође Милошу за руком, да на Љубић поврати већи део људства.

Тога дана пред вече дође Ћаја паша на Мораву, довикујући Србима, да не гину лудо, него да му се предаду. Али га у томе погоди пушка Васе Томића из Кнића, и паша паде с коња у Мораву. Овај случај даде се свим други вид стварима. Ћаја пашина смрт врло збуни Турке у Чачку, па како им је и хране почело нестајати, науме да узмакну ка Новом Пазару, тим пре, што се ни онако нису надали успеху у борби против Срба. У том узмицању погинуо је многи Турчин и Срби су се обилато наплатили за сву штету, што су је на Љубићу имали. Милош је наредио, те су турске рањенике и оно много турско робље лепо превили и нахранили и безбедно испратили у Ужице, а он се врати у Чачак с војском и с оба повраћена топа. Човечни поступак Милошев са турским рањеницима и заробљеницима одазвао се врло лепо међу суседним Турцима, који нису више хтели да иду на Србе.

Ова турска погибија код Чачка била је око Видова-дне.

Доклем се ово догађало код Чачка, дизао се народ и у београдском крају. Скопљак паша покушавао је неколико пута, да у околину излеће, али се брзо уверио, да је његово сверепство изазвало последице посве противне његовим намерама. Срби су међутим били заузели Палеж (данашњи Обреновац), али су их оданде потиснули београдски Турци. Како се тада, у првој

половини маја, Милош налазио у оном крају, то искупи народа, колико је могао, и падне под Палеж. Да би га лакше оте, нареди да се прикупи доста кола и грађе, па да се начине штитови (домуз-арабе), које ће једни гурати напред, а други ће иза тога заклона пуцати на Турке. Кад су Срби, око 12. маја, пошли иза ових штитова на Палеж, Турци их не сачекаше, него почеше узмицати преко Колубаре. Ту погибе и подави се неколико стотина Турака и Срби добише један топ, доста оружја и цебане и добрих коња. Милош за тим пође Ваљеву, из кога Турци ноћу без боја умакоше.

Крајем маја ослободи се и Крагујевац, пошто ту погибе неколико стотина Турака.

Срби с оне стране Мораве почели су дизати се, чим су чули, да је Милош устао на Турке; а кад је Милош добио Чачак и пошао на Пожаревац, врвео је народ ода свуда под његове барјаке, тако да се накупило око 20.000 бораца.

У Пожаревцу било је око 2.000 одабраних Турака. Њихов заповедник, Тахир-ага, саградио је 11 опкопа, од којих су некоји били врло јаки. Чим је српска коњица пришла ближе турском опкопу, излете турске атлије и тако жестоко ударе на Србе, да од ових многи падоше, а остали прснуше куд који. Када Милош то опази, навали с осталом српском коњицом на турске атлије. Ту се заподене страشان бој. Турске делије шириле су смрт у српским редовима, али ови се нису размицали. Милош кликће као орао, храбри Србе гласом и примером, улеће с крвавом сабљом у Турке, а најпосле пође му за руком да делијама зађе с леђа, те их ужасно стаде конабити. Сад атлије дадоше леђа, а Милош их повија од самог опкопа. Ту је погинуло више од половине

турске коњице. Али борба се настави и престаде тек у два сата ноћи због густа мрака. Сутра дан мировали су и Срби и турци. Милош је распоређивао војску, а пред сами мрак поведе Србе у јуриш и отме један од главних опкопа. Трећи дан ударе Срби сложено ода свуда на Пожаревац. Брзо заузеше још осам мањих турских опкопа, а Турци се повукоше у главна своја укрепљења код цркве и џамије. Борба око цркве била је особито упорна и крвава. Цели дан и целу ноћ лила се крв. У самој цркви газило се по крви и по лешевима. Четвртога дана Турци се из цркве у зору пробију у свој последњи опкоп код џамије. Већ и дотле Срби су били ударили на овај опкоп, а сада се сви слеглоше око њега. Имали су један топ, који дотле нису могли употребити, јер су код цркве многи Срби с Турцима измешани становали. Сад довукоше тај топ пред џамију. Турци на то понудише да се предаду, али само Милошу. Милош их пусти да оду у Ћуприју с оружјем, које се носи о појасу и с пушком о рамену. Јуначки Тахир ага полазећи из Пожаревца, поклони Милошу свога ђогата, указујући тиме племенитом јунаку своје уважање.

Борба око Пожаревца завршила се на Ивањдан. Исти дан дошли су и смедеревски Турци, да с Милошем уговоре свој однос. Милош им препоручи, да остану у тврђави, али у варош да не излазе, па их нико неће дирати.

Од Пожаревца похита Милош Карановцу, који су Срби били затворили, јер су Турци хтели да се предаду само њему. Милош прими Карановац (данашње Краљево), а Турке пусти под оружјем у Турску.

Ако се у Србији свуда, кретао народ, да се поново бори за слободу, Мачва је седела на миру.

Мачванима се чинило, да неће бити успеха, па нису хтели да учествују у борби. Али када тамо у другој поли јунија стаде стизати српска војска поради Босне, присташе и они уз покрет. Међу тим је босански везир Куршид паша накупио велику војску и предводница под Мараш Али Ибрахим пашом Никшићем прешла је Дрину код Јање. Срби су мислили, да ће босанска војска ударити преко Цера, па су се били наместили под Цером. Али кад је Али Ибрахим паша разабрао, да је српска војска тамо, он од Љешнице сиђе у Дубље, у Мачви, где начини велик опкоп за својих 1.000 Бошњака и 300 Никшићана.

Пошто је Милош испратио Турке из Карановца, крене се у Мачву пред босанску војску. Кад је стигао у Липолист, нареди, како ће да се у Подрињу пази на зворничкога Али пашу, а војску даље пошаље у Дубље. Већ 13. јунија пред вече ова се војска препуцала с Турцима и стерала их је у оклоп. Сутра дан стигао је тамо и Милош и одмах је позвао Турке, да му се предаду; али му они одговоре, да се неће предати, докле их и једнога траје. На овај одговор спреми Милош и нареди све за нападање, па око подне, оптрчавши на коњу турско укрепљење и опаливши при томе из пиштоља неколико пута на Турке у опкопу, даде знак, да се напада.

Српске пушке праснуше, од српских редова заори се крик: Напред! напред! штитови (домузарабе) кренуше према опкопу, иза штитова одушевљени борци. Срби навалише на опкоп, а Турци их одбијаше. Неко време борба се тако таласала, кад уједанпут из самог опкопа заори се очајна вика. Некојим детићима: Теши Подругу,

Петру Чарку, Бошку Шарићу и другима досадило се препуцавање, па ускочише у опкоп и у њему стадоше клати Турке. Удари забуна у Турке, кад у опкоп стадоше и други јунаци скакати. Турци се оставише борбе и потегоше из опкопа, али их изван овога дочекаше сабље и јагањани. На вратницама од опкопа дочекивао их је војвода Милић Дринчић са својим момцима и слао их је пророку. Некоји Турци могаше да умакну у чету, али их Срби и тамо повијаше и скоро све их побише. Тек по некоји умаче, кога је добар коњ однео у Босну. Од 1.300 Турака остало је само у животу и заробљено око 80, међу њима и Мараш паша, кога су у чести ухватили: Тешо Подруг, браћа Чараковићи и Илија Коренити. Кад су Мараш пашу довели заробљена пред Милоша, видео је пред шатром главу најмлађег сина свога.

Срби су сразмерно мален губитак имали, али су оплакивали војводу Симу Милића и младога Симу Ненадовића, уз капетана Милисава. Задобили су много оружје и добре атове.

Од како је Милош поново развио свој војводски барјак, он је свуда говорио, да не диже оружје на цара, него на Турке зулумћаре. Са нејачи турском и ненаоружанима поступао је човечно. Али све то не би му много помогло, да му оружје није благословено било успехом. После боја на Дубљу почеше Турци увиђати, да би добро било мирити се.

Заробљене Турке пустио је Милош, на слободу, а Мараш Али пашу частио је, као царева пашу; рекао му је, да му није роб, него гост, и после два дана пустио је и њега са даровима, уверавајући га да Срби нису устали на цара, него на силедије турске.

Мараш паша саветовао је Милоша, да иде ду Куршида везира, па и њега о томе да увери. Међу тим дошао је Милошу глас, да је у Ћуприју стигао Маршали Али паша с јаком војском од Ниша, и да жели с Милошем говорити, пре но што би прешао Мораву. Одмах је Милош прозрео, да оба везира теже за тим, који ће се султану пре похвалити, да је Србију умирио, па науми да се тиме користи. Он се постара, да они оба знају, како сваки од њих тражи да преговара с њиме. Српској војсци наредио је, да не дира у Турке, но само да се брани од њих, али да их не пушта да они дирају у Србе.

У томе дође порука од Куршида везира, да му дође на договор, и по Милошевој жељи дошао је у Љешницу делибаша Серчесма и Мараш Али паша Никшић. Друге војводе одвраћали су Милоша, да не иде у чељуст зверу, али је Милош ради народне ствари ризиковао, отишао је пред Куршид пашу, положио је пред њим своје оружје, уверавајући га о верности својој и народа цару, а да су они устали само на крвопије народне. Везир је Милошу одмах повратио оружје; али му је рекао, да Срби треба да положе оружје, а дотле Милош остане код њега. Ту је Милошев побратим Серчесма устао и подвикнуо, да ће Милош сербез долазити њему и одлазити, докле је њему његових петнаест стотина делија. Тек четврти дан пусти Куршид Милоша, пошто је уговорио примирје на 21 дан и задржао таоце. Серчесма испрати Милоша до границе и на растанку му рече, да од сада не верује никоме и да не долази, баш кад би га и он сам звао.

Дошавши у Китог, Милош застане писмо од другог везира, који га зове у Ћуприју на до-

говор. Срби су међу тим, по Милошевој ранијој наредби, пустили у Београд 5-6000 момака од војске везира Марашли Али паше. Ако је Милоша Серчесма и опомињао, да не одлази више Турцима на позиве, он је и опет метнуо главу у торбу и отишао до везира. Марашлија је Милоша примио лепо и на његов савет Милош је послао султану молбу, да узме Србију у заштиту од зулумћара. Милош пропусти Марашлију с војском у Београд, а овај заповеди Куршид паши, да не дира у Србе, но да распусти своју војску, што је Куршид паша и учинио.

Али Марашлија није одмах могао да уђе у Београд, јер га тамо није хтео да пусти Скопљак паша. Тек кад је везир попретио Скопљаку Милошевим именом, пустио је овај Јеврема Обреновића из затвора, а везира у Београд. Марашлија је хтео Сулејмана пашу да погуби, али Милош му измоли живот. Марашлија је Милоша признао за кнеза у Србији са слободном унутрашњом управом, што је после и султан потврдио.

После успеха на бојном пољу ваљало је предупредити, да се у Србији не могу више вратити времена дахијска и Скопљакова. Мач је увек требао бити спреман, али је памет требала сада да ради. А памети је било у Милоша.

Марашли паша остао је у Београду као везир. Пре свега постарао се Милош, те су пуштени Срби, које је Скопљак паша дотле држао у затвору, а за тим је и с везиром уредио ствари овако:

1) у градовима и окружним варошима седи пашин муселим и српски кнез, који заједно справљају спорове између Турчина и Србина, или два Србина;

2) паша и кнезови одређују количину данка, који од народа купе српске власти;

3) у Београду има велики суд од 12 Срба (од сваког округа по један), који суди веће кривике и у рукама му је виша унутрашња урава;

4) свако село има свога кмета, који са домаћинима разрезају данак.

За тим се одредише границе београдском пашалуку. Милош је знао да том приликом присвоји и Пореч, који је и онако од старине припадао београдском пашалуку.

За први мах био је однос тако уређен, а против њега радили су и везир и Милош: везир, да Србима сузи слободе, Милош, да их већма прошири и боље обезбеди. Ту насташе сплетке. Везир је сејао раздор између Милоша и других старешина, којима је криво било, да Милош буде најбољи међу њима. С друге стране везир је повлађивао трвењу међу Србима и Турцима. Муселими су премашавали преко одређених граница, на турске спахије долазиле су велике тужбе. Милош пошље у Цариград депутацију, да траже нову потврду народних права. Овај корак није имао успеха. Ваљало је инако довијати се злу.

У то нешто се зби, што је узбудило и Србе и Турке. Од 1814. г. Карађорђе је живео у Бесарабији. У 1817. г. дође у Србију. Како се каже, био је у договору са Грцима. Настаде врло критичан моменат. Ако се понови борба с Турцима, сумње није могло бити, да би ова била штетна по Србе. Догоди ли се пак што Карађорђу, баћиће се одговорност на Милоша. Милош пошље улака до Карађорђа с молбом, да остави Србију и да не доводи у опасност и себе и народ. Карађорђе

се на то није освртао. Међу тим је Марашлија спремио војску, да удари на село, где је био Карађорђе. Од своје стране спреми и Милош војску, која би тим Турцима стала на пут, ако би они хтели народу да чине зла; а смедеревском кнезу Вујици, код кога је био Карађорђе, пребаци неразумно понашање и заповеди му, да наново покуша склонити Карађорђа, а бојећи се да ће се побунити народ, заповеди Вујица те Карађорђа убише на спавању. Његову главу посла Вујица Милошу. Милош беше потресен, књегиња Љубица загрли главу, љубећи је и плачићи. Да би се предупредио одлазак београдских делија у Смедерево, би Карађорђева глава послата београдском везиру, који је отпрати у Цариград.

Међу тим нису престајала трвења између везира и Милоша. Везир је с Турцима криво гледао на Србе, кад су ови у Београд долазили под оружјем, па је смишљао, како да им ограничи слободе. А Милош је ишао за тим, а овим слободама прибави сталности и јемства. Народ је знао труд Милошев за његово добро, па је у скупштини митровској 1817. г. потврдио Милошу кнежевску влас и за његово потомство. За права народна настане Милош да добије признање Турске и Русије, па ако је могуће и остале Европе. У томе му је својски био на руци барон Строганов, руски посланик у Цариграду, који ће на сва времена остати у српском народу у захвалној успомени.

Није Милошу посао био лак. Марашлија је непрестано сплеткарио и подбадао незадовољнике противу Милоша; а незадовољника је било, који су лаковерни народ могли да заводе. Милош је умео да доскочи тим сплеткама, али су му оне не мало сметале у унутрашњем уређи-

вању. Међу тим је умро Марашли паша и у Београду је за везира дошао Абдул Реим паша, далеко опаснији од Марашлије. Прилике су тим теже биле, што је у Грчкој букнуо устанак, па су се Турци бојали општег устанка свеколике крштене раје и њихов фанатизам дошао је до највишега степена. Грци од своје стране гледали су свима начинима, да Србе увуку у акцију против Турака, шпекулирајући, да им Срби својом крвљу обнове Константиново царство. Милош је провидео грчке смерове, али Грци, који су тада још имали своје санароднике на епископским столицама у Србији, умели су да причињавају Милошу не мале неприлике. Код свих незгода Милош је мало по мало чистио земљу од Турака, који су се сабијали у градове, а турске спахије само су са страхом смеле у село да излазе. Да би се стање у земљи боље уредило, Милош је 1826. г. установио Српски Савет.

Међу тим се учини промена на руском престолу и нов дух уђе у руску политику. Цар Никола I. заиска, да се прегледају и објасне одредбе букурешког уговора од 1812. г. У Акерману се закључи 25. септембра 1826. г. важна конвенција ради испуњења букурешког уговора. Рок за то остављен је Порти од 18 месеци. Али је Порта с тим одуговлачила и најпосле дође до рата између Русије и Турске. Русија је Милошу саветовала, да остане миран, и он је тако и учинио, али за то није била опасност мања, јер су Турци искали, да Милош пропусти преко Србије босанску војску на Русе, а у градове да пусти појачање посаде. Милош је умео све то да осујети, искупљена босанска војска развије се, а Босанци, који су дошли у Београд у посаду, вратише се кућама. Као што Босанци

нису отишли на Русе, тако је Милош умео и Арнауте да задржи од учешћа у рату. А кад је руска војска прешла Балкане, Милош је знао да задобије добро расположење главнога рускога команданта Дибиха, пославши му на дар богато украшену сабљу принца Евђенија Савојскога и поздравивши га титулом Забалканскога. У дринопольском миру од 1829. г. Русија је Србима ове заслуге признала и Порта јој се морала обавезати, да ће српске захтеве испунити. Ради бољега веровања морала је Порта да пошље ферман београдском везиру Хусејин паши, у коме се каже, да она хоће да изврши све услове обележене у 8. члану букурешког уговора.

Унутрашња самосталност обновљене српске државе била је дакле свечаним међународним уговором осигурана. И за извршење овог уговора остављен је рок од 18 месеци. Било је и ту различних сплетака, али је најпосле Милошево деловање награђено успехом. На Првозваног Андрију 1830. г. уз највећу свечаност, прочитан је на београдском Калемегдану султанов хатишериф, којим је Порта задржала себи само право врховне власти над Србијом, која је у унутрашњој управи била посве самостална, а Милошу је признала наследње кнежевство. При извршивању хатишерифа показа се незгода, коју ни Милош није предвиђавао. Београдски везир Хусејин паша био је пре тога паша у Нишу, најсиромашнијем санцаку, па је тамо начинио много дуга. Кад је премештен у Београд, он се од издашнога Милоша надао поправци свога новчаног стања. И заиста њих су се двојица добро споразумевала и Милош је преко њега могао у Цариграду да изради за Србију велике правце. Кад је поменути хатишериф израђен,

Милош је богату награду дао Хусејин паши; али је овај преко добивене награде искао још 250.000 гроша. Милош му то одкаже. Ово је била Милошева замашна погрешка, јер Хусејин паша осујети иселјавање Турака из вароши, које се изврши тек 1862. г. после Ашир пашина бомбардовања.

Милош је сада био опрезнији. Није хтео, да му се на сличне начине измакнуте и одредбе о границама Србије, о спахијама и ђумруку. Турци су ваздан одуговлачили с извршењем на то односних одредаба у хатишерифу. Ако је Милош добио подрински округ, крајеве од истока Стари Влах Турци никако нису предавали. Ту поможе случај. Браћа Френчевићи, спахије у Крушевцу, отму 1833. г. две сељанке, две сестре, силом их потурче и затворе у харем. Ово народ узбуди и диже се листом на оружје. Милош се тиме користи. С устаницима ступи у споразум, додавајући им оружје. Турци стадоше бегати. Вештим поступањем Милошевим, уз потпору Русије, ствар се сврши тако, да је Србија 1833. г. добила границе од 1812. г.

Исте године сврши се повољно и ствар са ђумруком. У име накнаде за доондашњи доходак од Србије, као и у име накнаде спахијама, уговори се, да Србија плаћа Порти годишњи данак од 2 100.000 гроша.

У исто време уреди Милош и однос српске цркве. Године 1832. начини с цариградском патријаршијом угодбу, којом је кнезу и народу у Србији остављено право да бирају митрополита и владике. Тиме се опрости Србија и тога туђега мешања.

После двадесет година владања Милош је начинио Србију самосталном у њеним унутрашњим пословима, а у спољашњим односима

опростио је засебнога мешања турскога. Држећи у једној руци сабљу, а у другој новце, као што је говорио, он је Турцима оставио да бирају. Тако је он од Турака силом и милом, добио слободу за Србију. Изузимајући градове, Србија је била чиста од Турака, границе су биле оне што их је имала 1812. године, њена права била су подјамчена свечаним међународним актима, у њој су били уређени судови и управа; Милош је завео редовну војску, просекао је путове саобраћајне, набавио је печатњу, отворио школе и у хришћане и у осталој турској царевини пробудио је живу наду, да ће се скоро ослободити.

Народној цркви особито је старање поклонио. Не само што је Србију опростио фанариотских владика и дао јој народне синове као архипастире, него је био и штедарктитор црквама, манастирима и богомољама. Небројене цркве пропојале су у Србији за његове владавине. Нама је позната једна песма народна, која се тада у Србији о томе певала, а није нам познато, да је она до сад где штампана. Песма гласи овако:

Милош зида седам манастира,
У три Милош летурђију служи,
А у четир истом темељ меће.
То дочуо царе у Стамболу:
Дај ми, Миле, седам манастира,
Даћу теби пола царевине.
Не дам, царе, седам манастира,
Ни за целу твоју царевину.

Још 1818. г. преместио се Милош из Црнуће у Крагујевац, а доцније начинио је конаке у Пожаревцу, Београду и Топчидеру, и тамо би по некад седео, кад је била потреба и прилика.

Домаће и стране сплетке никад нису Милошу давале мира и чиниле су му велике препоне у раду. Било је људи, који су са њиме хтели да деле власт, или да је отму од њега. Милош је тим људима доскакивао с народом, који је сазивао сваке године у скупштину. Народ је увек верно стојао уз свог ослободиоца. А кад је земљи израдио унутрашњу самосталност и признање државнога бића, Милош је народу казао, нека бира кога хоће за господара. Народ га замоли да му он остане господар, утврди му наследње кнежевство и завери му се наново, да ће му бити веран.

Нови незадовољници, који нису имали никаквих заслуга за ослобођење Србије, покрену 1835. г. два окружја у име „веће слободе.“ Ишло се на ограничавање Милошеве власти. Милош на то изда устав, који не хте признати ни турски сузерен ни руски покровитељ. Сплетке се наставе и код сузерена и код покровитеља, и најпосле начини се у Цериграду устав од 1839. г.

Овај устав није народу ништа више давао, него што је он већ уживао. Али су чиновници били са њим у добитку, а нарочито се постарало за свештенике, за које је устав одредио, да се без портинога знања и преистанка не могу сменути. Милошу није право било, што је устав за Србију грађен у Цериграду, а није задовољан био ни одредбама у уставу о саветницима. Али тим задовољнији били су „великаши.“ Они почну себе сматрати као неке кнежеве контролоре. Најпосле сташе себи присвајати и права, која је устав дао кнезу. Спрам тога свега Милош није могао бити равнодушан. Озлојеђен због великих сплетака, пређе он у Земун, хотећи да за неко време остави земљу. На глас о томе,

дигну се војници преко воље својих официра из Крагујевца, да ослободе кнеза, јер се у народу разгласило, да га „великаши“ притешњавају. У истој намери кретао се и народ. Сад они сплеткароши приклоне кнеза и он се врати; али већ после неколико недеља, 2. јунија 1839. оде Милош из Србије у Влашку.

Није овде место, да се потанко излаже, како су ствари текле у Србији по Милошеву одласку. Толико нека је речено, да је народно незадовољство против олигарха најпосле нашло израза у светоандрејској народној скупштини од 1858. г. која је 11. децембра кнеза Милоша повратила на престо са свима правима, што их је породица Обреновића имала.

Одушевљени народ радосно је дочекао свога старога господара, који му је створио и обезбедио сва добра и слободе, што их је уживао.

Кнез Милош владао је још до 14. септ. 1860. а тога дана испустио је у Топчидеру своју велику душу. Погребен је у београдској саборној цркви у препрати од јужне стране.

Рођен у ниску стању, турска раја, Милош је у првој датој прилици показао своје необичне особине и истакао се у дружини. Већ у двадесетим његовим годинама видимо га као одважна народна борца, као угледну војводу. У страшним бојевима од 1813. године Милош стоји стално на бранику и против њега борећи се, љути Скопљак Сулејман добије рану. Милошу поверавају војводе, да поседне Београд и да га држи, кад им је дошао глас, да је врховни вожд напустио Србију. А кад је већ касно било за сваки отпор и кад су војводе листом остављале Србију и народ, Милош не пође за њима, који су га звали, него се врати у народ, да с њиме

дели зло, као што је с њиме заједно лио крв у славној борби за слободу. И кад је Србија стењала под притиском, какав кроз триста година није осећала, Милош устаде, подиже наново народ, и уз помоћ божју и јуначку срећу скиде са Србије тешке окове и својим несравњеним умљем знаде јој улисти нов живот, даде јој чврсте основе за успешно развијање. На сваком кораку у Србији види се Милошева рука. Свака тековина народна са њиме има свој искон. Не може се човек довољно да надиви овом само-никлом Шумадинцу, с каквим је умљем знао да схвати прилике и да их употреби на корист земљи и народу. У томе напоредо стоји Милош са највећим именима у историји рода људскога; са оним изабраницима божјим, који ослобађају народе и оспособљавају их на велика историска дела.

Људи, који су своје непоштене послове хтели да маскују, почели су да омаловажавају Милошев рад, у исто време истичући Карађорђа, спрам кога се Милош губи у ништавилу. Ни данас нема краја овом незахвалном послу. И данас чусмо неко токорце духовито упоређење између Карађорђа и Милоша, како је Карађорђе био велик Србин, а Милош само био велик Србијанац. Кад год тако блјутаво упоређивање ових двају великих Срба видимо, пада нам на ум распра, која се у двадесетим годинама међу Немцима око тога разгорела, који је већи песник: Гете или Шилер? Гете је још био жив, па гледајући жестоку распру, рекао је: Баш су чудни ти Немци. Ма требало би да се радују, што имају таква два детића. И Срби треба да се радују, што су имали Карађорђа и Милоша, онога, који је у темељу потресао турску силу, онога, који је баче-

ну заставу ослобођења народнога опет уздигао и дело срећно до краја извео. Нека би Милош и био „само“ велик Србијанац, већ је тиме уједно и велики Србин. А нико боље од њега није познао ону исполинску снагу, која је у народу; на њу ослањајући се, не изгледајући помоћ „од царева“, Милош је ударио чврсте основе српској државној згради, довео је под кров и дао народу све услове за даљи успешни развитак.

И народ у пуној је мери оценио велике заслуге Милошеве. Испуњен благодарним чувством спрема свог ослободиоца, уверен, да је само онај пут спасоносан, који је народу Милош показао и којим га је са срећом повео, народ је преломио штап над саможивим олигарсима и вратио је у земљу свога старог господара. А сада му је у својој скупштини за увек дао и име *Великога*,

којим га је народно јавно мњење и пре тога већ називало.

Завршићемо ову кратку и бледу слику о раду Великога Милоша згодном карактеристиком његовом од г. Милићевића:

„У љубави, у мржњи, у пријатељству, у непријатељству; у издашности, у тврдовању; у власти и без власти – Милош је бивао и прав и неправ, и отворен и лукав, и бујан и смотрен, и сталан и променљив; али у тежњи да гуши турство и да диже Српство, био је свакад један исти, непомерно сталан, вечито веран, никад незабораван, свакад достижан и никад уморан. То му је заслуга нада све заслуге, то му испуљује многу ситну човечју ману или погрешку.“

СТАЈЕ 50 ПАРА ИЛИ 25 НОВЧИЋА

БИБЛИОГРАФИЈА

Марија Петковић

БИБЛИОГРАФИЈА
ЗАВИЧАЈНОГ ОДЕЉЕЊА
БИБЛИОТЕКЕ
БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ*

БИБЛИОГРАФИЈА КЊИГА
ЗАВИЧАЈНИХ ПИСАЦА

1.

792:929(083.824) 5531/A
АЛЕКСИЋ, Мија

Мија Алексић, слике и цртежи / [Уредници публикације Радош Гачић и Бобан Стефановић]. – Горњи Милановац : Културни центар, 2014 (Горњи Милановац : НБС Граф). – 31 стр.: илу-стр.; 30 cm

2.

321.18:929 5589/A
АСОВИЋ, Дејан

Pohod Aleksandra Velikog / Flavije Arijan ; preveo sa starogrčkog Dejan Acović. – Beograd : Dereta, 2015 (Beograd : Dereta). – 338 стр. : ilustr. ; 21 cm. – (Biblioteka Posebna izdanja / [Dereta, Beograd])

3.

820–4 5522/A
АСОВИЋ, Дејан

Faros i Farilon / E. [Edvard] M. [Morgan] Forster ; prevod sa engleskog [i] beleška o autoru Dejan Acović. – Loznica : Karpos, 2012 (Beograd : Zuhra). – 126 str. ; 17 cm. – (Biblioteka Penelinion)

4.

94(02.053.2) 5577/A
БОЈОВИЋ, Александра

Алберт Ајнштајн / [аутор Александра Бојовић] ; илустровао Игор Крстић. – Чачак : Пчелица, 2015 (Београд : No Kachi). – 19 стр. : илу-стр. ; 16 x 16 cm. – (Мале књиге о великим људима / [Пчелица, Чачак])

* Допуна библиографији објављеној у годишњаку Слово Ђирилово бр. 12 (2015).

- 5.**
94(02.053.2) 5572/A
БОЈОВИЋ, Александра
Вилијем Шекспир / [аутор Александра Бојовић] ; илустровао Игор Крстић. – Чачак : Пчелица, 2015 (Београд : No Kachi). – 19 стр. : илустр. ; 16 x 16 cm. – (Мале књиге о великим људима / [Пчелица, Чачак])
- 6.**
94(02.053.2) 5576/A
БОЈОВИЋ, Александра
Волфганг Амадеус Моцарт / [аутор Александра Бојовић] ; илустровао Игор Крстић. – Чачак : Пчелица, 2015 (Београд : No Kachi). – 19 стр. : илустр. ; 16 x 16 cm. – (Мале књиге о великим људима / [Пчелица, Чачак])
- 7.**
94(02.053.2) 5573/A
БОЈОВИЋ, Александра
Јованка Орлеанка / [аутор Александра Бојовић] ; илустровао Игор Крстић. – Чачак : Пчелица, 2015 (Београд : No Kachi). – 19 стр. : илустр. ; 16 x 16 cm. – (Мале књиге о великим људима / [Пчелица, Чачак])
- 8.**
94(02.053.2) 5574/A
БОЈОВИЋ, Александра
Краљица Елизабета I / [аутор Александра Бојовић] ; илустровао Игор Крстић. – Чачак : Пчелица, 2015 (Београд : No Kachi). – 19 стр. : илустр. ; 16 x 16 cm. – (Мале књиге о великим људима / [Пчелица, Чачак])
- 9.**
94(02.053.2) 5578/A
БОЈОВИЋ, Александра
Кристифор Колумбо / [аутор Александра Бојовић] ; илустровао Игор Крстић. – Чачак : Пчелица, 2015 (Београд : No Kachi). – 19 стр. : илустр. ; 16 x 16 cm. – (Мале књиге о великим људима / [Пчелица, Чачак])
- 10.**
75.321.18:929 5590/A
БОЈОВИЋ, Александра
Леонардо да Винчи / [аутор Александра Бојовић] ; илустровао Игор Крстић. – Чачак : Пчелица, 2015 (Београд : No Kachi). – 19 стр. : илустр. ; 16 x 16 cm. – (Мале књиге о великим људима / [Пчелица, Чачак])
- 11.**
94(02.053.2) 5571/A
БОЈОВИЋ, Александра
Наполеон Бонапарта / [аутор Александра Бојовић] ; илустровао Игор Крстић. – Чачак : Пчелица, 2015 (Београд : No Kachi). – 19 стр. : илустр. ; 16 x 16 cm. – (Мале књиге о великим људима / [Пчелица, Чачак])
- 12.**
886.1–94 5521/A
ВУКАШИНОВИЋ, Љуб.
Успомене са Савинца : из мога дневика / написао Љуб. Н. Вукашиновић, учитељ. – Београд : Штампарија Драгољуба Миросављевића, 1901. – [6], 125 стр. ; 20 cm. + [1] лист са штамп. грешкама

- 13.**
37.016 5508/A
ЂОРЂЕВИЋ, Ирена
Други српски устанак, Обреновићи и живот у Србији : радна свеска за децу предшколског и нижег школског узраста / Ирена Ђорђевић ; [цртежи Никола Тројанчевић]. – Горњи Милановац : Музеј рудничко-таковског краја, 2015 (Београд : Cicero). – 35 стр. : илустр. ; 30 cm
- 14.**
929.52 5517/A
ЂУНИСИЈЕВИЋ, Здравко
Милутинови потомци : монографија породице Арсенијевић / Здравко Ђунисијевић. – Горњи Милановац : З.Ђунисијевић, 2003 (Горњи Милановац : Matrix). – 64 стр. : фотогр. ; 20 cm
- 15.**
050.9:502/504 5554/A
ЂУРОВИЋ, Љиљана
366 разлога да сваки дан бринемо о нашој околини : еколошки календар 2016. – Горњи Милановац : [Општина], 2015 (Горњи Милановац : Broslinea). – [13] листова : илустр. ; 23x34 cm
- 16.**
886.1(02.053.2)–1 5588/A
ЕРИЋ, Добрица
Благо воћа и поврћа / Добрица Ерић ; илустровала Марица Кицушић. – Београд : Креативни центар, 2015 ([Крагујевац] : Графостил). – 113 стр. : илустр. ; 19 cm
- 17.**
886.1–1 5484/A
ZARIĆ, Ljiljana
Do večnosti i natrag : pesme / Ljiljana Zarić. – Београд : Svet knjige, 2015 (Gornji Milanovac : „Dositej”). – 51 str. ; 19 cm. – (Edicija Savremena poezija / Svet knjige)
- 18.**
886.1–1 5490/A
ЈЕЛИЋ, Љубинко
Градитељев дневник : изабране и нове песме / Љубинко Јелић. – Београд : „Филип Вишњић” : Удружење књижевника Србије, 2015 (Београд : „Филип Вишњић”). – 176 стр. ; 20 cm
- 19.**
886.1–94 551/A
ЈОВАНОВИЋ, Љубиша
Наше трајање : (с’ краја на крај општине Горњи Милановац) / Љубиша Јовановић ; [фотографија Симо Марић, Саша Радојевић ; увод Драгољуб Петковић ; поговор Слободан Стојићевић]. – Горњи Милановац : Таковске новине, 2015 (Горњи Милановац : Ленекс). – 335 стр. : фотогр. ; 24 cm
- 20.**
929:82 5604/A
ЈОВАНОВИЋ, Срећко
Бранко Живковић на песничком путу / [приредио] Срећко Јовановић. – Горњи Милановац : Доситеј, 2006 (Горњи Милановац : Доситеј). – 111 стр. : илустр. ; 21 cm

- 21.**
886.1–31 5580/A
КАПЕТАНОВИЋ, Милош
Завет непобедног сунца. Део 3 / Милош Капетановић. – Горњи Милановац : М. Капетановић, 2016 (Чачак : Штампарииа Бајић). – 472 стр.; 21 cm
- 22.**
886.1–1 5485/A
ЛОМОВИЋ, Бошко
Елегије / Бошко Ломовић. – Београд : Свет књиге, 2015 (Горњи Милановац : „Доситеј”). – 78 стр. : ауторова слика ; 20 cm. – (Едисија Савремена поезија / Свет књиге)
- 23.**
929:341(497.11) 5518/A
ЛОМОВИЋ, Вошко
Libro pri Diano Budisavljević / Вошко Ломовић ; tradukis Pribislav Marinković. – Београд : Esperantsko друштво „Nova Sento”, 2015 (Београд : Крагујевац). – 137 стр. : илустр. ; 24 cm. – (Serba literatura esperanta kooperativo / [Esperantsko друштво „Nova Sento”] ; lib. 6)
- 24.**
886.1–94 5500/A
MANDIĆ, Božidar
Pertle / Božidar Mandić. – Београд : Službeni glasnik, 2015 (Београд : Glasnik). – 139 стр. ; 21 cm. – (Biblioteka Književni glasnik. Kolekcija Glasovi)
- 25.**
886.1–1 5566/A
МАРКОВИЋ, Живота
Докле само / Живота „Пушкин” Марковић ; [избор фотографија и цитата Мирослава Марковић]. – Београд : Партенон, 2016 (Крагујевац : Интер принт). – 115 стр. : илустр. ; 21 cm. – (Библиотека Поезија / [Партенон, Београд])
- 26.**
886.1–32 5520/A
МАРКОВИЋ, Живота
Невреме на распућу / Живота Марковић. – Београд : Партенон ; Крагујевац : Народна библиотека „Вук Караџић”, 2015 (Крагујевац : Интер принт). – 149 стр. : ауторова слика ; 22 cm
- 27.**
886.1–31 5486/A
МАРКОВИЋ, Живота
Срце под каменом / Живота Марковић Пушкин. – Београд : Партенон, 2012 (Београд : Принцепс). – 237 стр. ; 21 cm. – (Библиотека Проза / [Пантенон])
- 28.**
32:929(031) 5507/A
МИЈАТОВИЋ, Милош
Владари и вође : илустрована енциклопедија / Милош Мијатовић ; илустратор Мијат Мијатовић. – Чачак : Пчелица, 2015 (Београд : Orologio). – 1. изд. – 35 стр. : илустр. ; 29 cm. – (Едисија Галерија великана)
- 29.**
796.332:061.2(497.11)“2005/2015“ 5488/A
МИЈАТОВИЋ, Miloš

Za deset godina vernosti : 2005–2015 : [monografija] / Miloš Mijatović. – Gornji Milanovac : Metalac, 2015 (Gornji Milanovac : Lenex). – 105 str. : ilustr. ; 23x23 cm

30.
32:929(031) 5506/A
МИЈАТОВИЋ, Милош

Композитори : илустрована енциклопедија / Милош Мијатовић ; илустратор Мијат Мијатовић. – Чачак : Пчелица, 2015 (Београд : Orogio). – 1. изд. – 35 стр. : илустр. ; 29 cm. – (Едисија Галерија великана)

31.
32:929(031) 5505/A
МИЈАТОВИЋ, Милош

Научници : илустрована енциклопедија / Милош Мијатовић ; илустратор Мијат Мијатовић. – Чачак : Пчелица, 2015 (Београд : Orogio). – 1. изд. – 35 стр. : илустр. ; 29 cm. – (Едисија Галерија великана)

32.
886.1–2 5586/A
НАСТАСИЈЕВИЋ, Момчило

Драме / Момчило Настасијевић. – Београд : Алма, 2015 (Београд : Скрипта интернационал). – 175 стр. ; 21 cm. – (Библиотека Врхови ; књ. 7)

33.
886.1–32 5587/A
НАСТАСИЈЕВИЋ, Момчило

Приповетке / Момчило Настасијевић. – Београд : Алма, 2015 (Београд : Скрипта интернационал). – 123 стр. ; 21 cm. – (Библиотека Врхови ; књ. 6)

34.
622(497.11)(091) 5550/A
NEDELJKOVIĆ, Zoran

Rudarstvo rudničkih rudišta kroz vekove / Zoran Kizo Nedeljković ; [fotografije Predrag Blagojević]. – Rudnik : Rudnik i flotacija „Rudnik”, 2015 (Beograd : Sigra Star). – 234 str. : ilustr. ; 24 cm. – (Edicija Povremena izdanja / Rudnik i flotacija „Rudnik”)

35.
929.731 5501/A
OBRENOVIĆ, Natalija

Ruža i trnje : [uspomene, priče, aforizmi, pisma] / Kraljica Natalija ; prevod s francuskog Ivanka Pavlović i Ivana Hadži–Popović ; priredile Ljubinka Trgovčević, Svetlana Tomić, Ivana Hadži–Popović. – Beograd : Laguna, 2015 (Beograd : Margo–art). – 510 str., [32] str. s tablama ; 20 cm. – (Savremenice ; knj. 1)

36.
886.1(02.053.2)–32 5579/A
ПАВИЋ, Вера

Миристи детињства / Вера Павић ; [цртежи Милан Бојовић]. – Горњи Милановац : В. Павић, 2016 (Горњи Милановац : Графопринт). – 98 стр. : илустр. ; 21 cm

37.
886.1–84 5483/A
ПАВИЋ, Вера

Слатки смех : афоризми / Вера Павић–Антић. – Шабац : Заслон, 2007 (Мајур : Заслон–принт). – 77 стр. : ауторова слика ; 21 cm

- 38.**
949.744(083.824) 5605/A
ПЕТКОВИЋ, Марија
Династија Обреновића и Други српски устанак : Изложба књига поводом прославе 200 година од подизања устанка у Такову, Хол Библиотеке „Браћа Настасијевић” 21. априла – 21. маја 2015. године / [Аутор поставке књига, каталога и пратеће изложбе Марија Петковић]. – Горњи Милановац : Библиотека „Браћа Настасијевић“, 2015. – [1] пресавијени картон; 22 cm
- 39.**
886.1–1 5494/A
РАДОЈЕВИЋ, Дара
Вез месечевом срмом / Дара Радојевић ; [илустрације Милица Радојевић]. – Горњи Милановац : Библиотека „Браћа Настасијевић”, 2015 (Горњи Милановац : Графопринт). – 61 стр. : илустр. ; 22 cm
- 40.**
886.1–1 5553/A
СТАНИСАВЉЕВИЋ, Милосав
Ратне страхоте из Првог светског рата : (стиховани мемоари) / Милосав Н. Станисављевић ; приредио Слађан Здравковић. – Зајечар : Историјски архив „Тимочка крајина”, 2016 (Бор : Терција). – 51 стр. : илустр. ; 21 cm
- 41.**
886.1–82 5524/A
УГАРЧИНА, Драгослав
Даница / [приредио Драгослав Угарчина]. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2014 (Чачак : „Мајсторовић”). – 187 стр., [15] стр. с фотогр. : фотогр. ; 22 cm
- 42.**
886.1-32 5596/A
ЋОСОВИЋ, Миладин
Приче и записи о малим – великим људима / Миладин Ћосовић. – Горњи Милановац : Лио, 2016 (Горњи Милановац : Лио). – 173 стр.; 21 cm
- 43.**
39:78–053.2(086) 5552/A
ЋУРЧИЋ, Весна
Енци менци [Видео снимак] : српске дечје традиционалне игре / Аутори Весна Ћурчић, Ђурђина Мијатовић. – Горњи Милановац : Музеј рудничко-таковског краја, 2015 (Горњи Милановац : Gold Tower Trade). – 1 DVD : звук, боја ; 12 cm
- 44.**
550.8(497.11)“1874“(093.2) 5487/A
ЧЕЛИКОВИЋ, Борисав
Извештај Ф.Хофмана и Љ.Клерића о испитивању Рудника из 1874. године / Борисав Челиковић. – Чачак : [Међуопштински историјски архив], 2014. – 81–98 стр.; 24 cm
- П.О. Изворник : грађа међуопштинског историјског архива; бр.29/2014.

ЗАВИЧАЈНИ ПИСЦИ У АНТОЛОГИЈАМА

- 1.**
886.1(02.053.2)–1(082.2) 5616/A
АНТОНИЈЕВИЋ, Теодора
Има мачка Зале / Теодора Антонијевић. – У : Пијем млеко бићу неко. – Шабац : Млекара; Горњи Милановац : Тетра Пак, [б.г.]. – Стр.55: илустр.; 15x15 cm
- 2.**
886.1–82(082.2) 5491/A
БИОРАЦ, Лазар
Елегија ; Раскршће ; Мртво сновиђење / Лазар Биорац. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миљивоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.49–51 ; 21 cm
- 3.**
886.1–82(082.2) 5538/A
БОЖОВИЋ, Радосав
Завичајна песма / Радосав Божовић. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.18 : илустр. ; 21 cm
- 4.**
886.1–82(082.2) 5491/A
БОЈОВИЋ, Милан
Живот и смрт ; Још памтим ; Марија / Милан Бојовић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миљивоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.56–59; 21 cm
- 5.**
886.1–82(082.2) 5563/A
БОЈОВИЋ, Милан
Туше адети / Милан Бојовић. – У : Рудничка врела 2015. / [приредила Ксенија Станковић]. – Горњи Милановац : Књижевни клуб „Момчило Настасијевић”, 2016 (Ниш : Униграф). – Стр.47–48 ; 21 cm
- 6.**
886.1–82(082.2) 5491/A
БОШКОВИЋ, Саша
Питања ; У трену; У јурњави за смислом ; Моћ речи; Бујна тишина / Саша Бошковић – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миљивоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.60–63 ; 21 cm
- 7.**
886.1–82(082.2) 5491/A
БРАЛОВИЋ, Љиљана

Недовршена песма о Милутину / Љиљана Браловић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис“, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис“ ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.64–66 ; 21 cm

8.

886.1–82(082.2) 5563/A
БУШИЋ, Слађана

Ст(р)аница давно изгубљених речи / Слађана – Бранислава Бушић. – У : Рудничка врела 2015. / [приредила Ксенија Станковић]. – Горњи Милановац : Књижевни клуб „Момчило Настасијевић“, 2016 (Ниш : Униграф). – Стр.43–44; 21 cm

9.

886.1(02.053.2)–1(082.2) 5616/A
ВАСИЛИЈЕВИЋ, Ленка

Здравко Паметњаковић / Ленка Василијевић. – У : Пијем млеко бићу неко. – Шабац : Млекара; Горњи Милановац : Тетра Пак, [б.г.]. – Стр.16: илустр.; 15x15 cm

10.

886.1(02.053.2)–1(082.2) 5616/A
ВЕЉКОВИЋ, Анка

Мачак Ајнштајн / Анка Вељковић. – У : Пијем млеко бићу неко. – Шабац : Млекара; Горњи Милановац : Тетра Пак, [б.г.]. – Стр.17: илустр.; 15x15 cm

11.

886.1–82(082.2) 5491/A
ВУЈАНИЋ, Ђорђе

Други српски устанак / Ђорђе Вујанић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис“, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво Запис ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.178 ; 21 cm

12.

886.1–82(082.2) 5491/A
ВУКОВИЋ, Павле

Знаменита личност из Другог српског устанка / Павле Вуковић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис“, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис“ ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.181–182 ; 21 cm

13.

886.1–82(082.2) 5491/A
ВУЧИЋЕВИЋ, Вељко

Љубавна песма / Вељко Вучићевић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис“, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис“ ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.188 ; 21 cm

14.

886.1(02.053.2)–1(082.2) 5616/A
ВУЧИЋЕВИЋ, Вељко

Млеко у школи / Вељко Вучићевић. – У : Пијем млеко бићу неко. – Шабац : Млекара; Горњи Милановац : Тетра Пак, [б.г.]. – Стр.8: илустр.; 15x15 cm

- 15.**
886.1–82(082.2) 5491/A
ГОЛУБОВ, Катарина
Завичај / Катарина Голубов. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.175 ; 21 cm
- 16.**
886.1–82(082.2) 5563/A
ГУГЛЕТА, Милица
Осветник / Милица Гуглета. – У : Рудничка врела 2015. / [приредила Ксенија Станковић]. – Горњи Милановац : Књижевни клуб „Момчило Настасијевић”, 2016 (Ниш : Униграф). – Стр.66 ; 21 cm
- 17.**
886.1(02.053.2)–1(082.2) 5616/A
ДЕДЕИЋ, Ђорђе
Песма о млеку / Ђорђе Дедеић. – У : Пијем млеко бићу неко. – Шабач : Млекара; Горњи Милановац : Тетра Пак, [б.г.]. – Стр.55: илустр.; 15x15 cm
- 18.**
886.1–82(082.2) 5491/A
ДИМИТРИЈЕВИЋ, Бранко
Напуштен дом; Зашто; Скакавац; Неповрат / Бранко Димитријевић Чиле. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.74–77 ; 21 cm
- 19.**
886.1–82(082.2) 5491/A
ДРАШОВИЋ, Марија
Јуни 1914.године – Сарајево / Марија Драшовић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.78–82 ; 21 cm
- 20.**
82:005.745(497.11)(082.2) 5618/A
ЕРИЋ, Добрица
Пасторална душа Орфеја из Груже : (интервју). – У : Моравски сусрети и повеље / [приредила] Зорица Лешовић Станојевић ; [фотографије Мијо Ђокић и Мирослав Бојовић]. – [Београд] : Удружење књижевника Србије ; [Мрчајевци] : Књижевно друштво Мрчајевци, 2010 (Чачак : Папирдол). – Стр.51–55 : илустр. ; 23 cm
- 21.**
886.1–82(082.2) 5491/A
ЕРИЋ, Добрица
Плави сањар; Пољубац; Није она једина на свету; Моје село / Добрица Ерић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи

Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жишавац, 2015 (Пожега : Жишавац). – Стр.83–87 ; 21 cm

22.

886.1–2(082.2) 5591/A
ЕРИЋ, Добрица

Чик да погодите због чега су се посвађала два златна брата / Добрица Ерић. – У : Дrame за децу : избор / Приредила Зорана Опачић. – 97 стр.; 21 cm

23.

886.1–82(082.2) 5491/A
ЗАРИЋ, Емилија

Завичај / Емилија Зарић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жишавац, 2015 (Пожега : Жишавац). – Стр.183 ; 21 cm

24.

886.1–82(082.2) 5491/A
ЗОРНИЋ, Кристина

Црвене руже / Кристина Зорнић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жишавац, 2015 (Пожега : Жишавац). – Стр.187 ; 21 cm

25.

886.1–82(082.2) 5491/A
ИЛИЋ, Милеса

Разговор са оцем; Тапија; Привид; На смирају / Милеса Илић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жишавац, 2015 (Пожега : Жишавац). – Стр.88–91 ; 21 cm

26.

886.1–82(082.2) 5491/A
ИСАИЛОВИЋ, Радослав

Зеленике; Бледа слика; Надалица / Радослав Исаиловић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жишавац, 2015 (Пожега : Жишавац). – Стр.92–95 ; 21 cm

27.

886.1–82(082.2) 5491/A
ЈЕЛИЋ, Љубинко

Када очи отворим; Звоно и шкргут; У обоженој постељи; Дијаманти непотрошивог сјаја; Нестварне прозоре отварам; Сунце изнова измишљено / Љубинко Јелић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жишавац, 2015 (Пожега : Жишавац). – Стр.96–99 ; 21 cm

28.

82:005.745(497.11)(082.2) 5618/A
ЈОВАНОВИЋ, Миленко Д.

Песник се не стиди своје голотиње... : [интервју]. – У : Моравски сусрети и повеље / [приредила] Зорица Лешовић Станојевић ; [фотографије Мијо Ђокић и Мирослав Бојовић]. – [Београд] : Удружење књижевника Србије ; [Мрчајевци] : Књижевно друштво Мрчајевци, 2010 (Чачак : Папирдол). – Стр.160–163 : илустр. ; 23 cm

29.
886.1–82(082.2) 5491/A
ЈОВИЧИЋ, Јелена

Сан о прошлости је бол; Кров од ћерамиде / Јелена Јовичић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис“, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис“ ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.104–107 ; 21 cm

30.
886.1–82(082.2) 5538/A
ЈОЧОВИЋ, Бранко

Трагови.../ Бранко Јочовић Јочо. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић“, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.139–141 : илустр. ; 21 cm

31.
886.1–82(082.2) 5491/A
КАПЕТАНОВИЋ, Милош

Аписов посилини / Милош Капетановић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис“, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. –

Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис“ ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.108–112 ; 21 cm

32.
886.1–82(082.2) 5538/A
КИЋАНОВИЋ, Љубомир

Лепа Нера / Љубомир Кићановић. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић“, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.43 : илустр. ; 21 cm

33.
886.1–82(082.2) 5563/A
КОВАЧЕВИЋ, Данијела

Има једна жена / Данијела Ковачевић. – У : Рудничка врела 2015. / [приредила Ксенија Станковић]. – Горњи Милановац : Књижевни клуб „Момчило Настасијевић“, 2016 (Ниш : Униграф). – Стр.20 ; 21 cm

34.
886.1(02.053.2)–1(082.2) 5616/A
КОВАЧЕВИЋ, Данијела

Школски мачак / Теодора Ковачевић. – У : Пијем млеко бићу неко. – Шабац : Млекара; Горњи Милановац : Тетра Пак, [б.г.]. – Стр.51 : илустр.; 15x15 cm

35.
886.1(02.053.2)–1(082.2) 5616/A
ЛАЗАРЕВИЋ, Никола

Школско млеко / Никола Лазаревић. – У : Пијем млеко бићу неко. – Шабац : Млекара;

Горњи Милановац : Тетра Пак, [б.г.]. – Стр.49:
илустр.; 15x15 cm

36.

886.1(02.053.2)–1(082.2) 5539/A
ЛОМОВИЋ, Бошко

Моји укућани; Мој отац продаје шуму; Кажем ја својој мами; Стигле јесен, Невена; Усијана глава; Збрда Здола / Бошко Ломовић. – У : Заувек ђаци : цветник учитеља песника за децу и младе / приредио Власта Н. Ценић ; илустрације Мања Радић, Дарко Гркинић, Марица Кипушић, Душан Павлић, Марина Милановић, Маја Веселиновић, Драгана Николић. – Кочане : Културно просветно друштво „Троречје”, 2016 (Крагујевац : Графостил). – Стр.33, 113, 127, 145, 156, 161 : илустр. у бојама ; 24 cm

37.

886.1(02.053.2)–82(082.2) 5557/A
ЛОМОВИЋ, Бошко

Мудар мрав, мудрије зрно; ... (и др.) / Бошко Ломовић. – У : И после детињства / Љубивоје Ршумовић, ... [и др.]. – Ниш : Градска општина Медијана, 2016 (Ниш : Наис–принт). – Стр.75–87 : слике аутора ; 22 cm

38.

886.1(02.053.2)–82(082.2) 5557/A
ЛОМОВИЋ, Бошко

Парадокс Душана Ђурђева / Бошко Ломовић. – У : И после детињства / Љубивоје Ршумовић, ... [и др.]. – Ниш : Градска општина Медијана, 2016 (Ниш : Наис–принт). – Стр.66 : слике аутора ; 22 cm

39.

886.1–82(082.2) 5491/A
МАКСИМОВИЋ, Борисав

Афоризми; Баш је истина; Савет / Борисав Максимовић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.113–115 ; 21 cm

40.

886.1–82(082.2) 5563/A
МАРКОВИЋ, Радош

Волим шетњу са тобом полако / Радош Марковић. – У : Рудничка врела 2015. / [приредила Ксенија Станковић]. – Горњи Милановац : Књижевни клуб „Момчило Настасијевић”, 2016 (Ниш : Униграф). – Стр.87 ; 21 cm

41.

886.1–82(082.2) 5491/A
МАРКОВИЋ, Радош

Моја Артемида; Ти Јулија ја Ромео; Волим шетњу са тобом полако; Нек полудим; Збогом слободо / Радош Марковић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.116–119 ; 21 cm

42.

886.1–82(082.2) 5538/A
МАРКОВИЋ, Радош

Мучи срце љубав стара / Радош Марковић. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав

- Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.62 : илустр. ; 21 cm
- 43.**
82:005.745(497.11)(082.2) 5618/A
МИЈАИЛОВИЋ, Милутин
Милутин Мијаиловић : сећање. – У : Моравски сусрети и повеље / [приредила] Зорица Лешовић Станојевић ; [фотографије Мијо Ђокић и Мирослав Бојовић]. – [Београд] : Удружење књижевника Србије ; [Мрчајевци] : Књижевно друштво Мрчајевци, 2010 (Чачак : Папирдол). – Стр.174 : илустр. ; 23 cm
- 44.**
886.1–82(082.2) 5538/A
МИЛЕТИЋ, Милош
Мој завичај; Краљу тениса / Милош Милетић. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.67 : илустр. ; 21 cm
- 45.**
886.1–82(082.2) 5538/A
МИЛЕТИЋ, Милош
Спасио слику Другог српског устанка од пожара; Цео дан лежао у води одводног канала воденице / Милош Милетић. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.152 : илустр. ; 21 cm
- 46.**
886.1–82(082.2) 5538/A
НИКОЛИЋ, Милан
Отац; Вода моја / Милан Николић. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.74–75 : илустр. ; 21 cm
- 47.**
886.1–82(082.2) 5491/A
НИКШИЋ, Димитрије
Напуштање љубави / Димитрије Никшић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.186 ; 21 cm
- 48.**
886.1–82(082.2) 5491/A
ОСТОЈИЋ, Алекса
Туга седмака / Алекса Остојић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.184 ; 21 cm
- 49.**
886.1–82(082.2) 5491/A
ОТОВИЋ, Милица
Завичај / Милица Отовић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу /

[Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.179–180 ; 21 cm

50.

886.1–82(082.2) 5491/A
ПАВЛОВИЋ, Ива

Љубав је могућа / Ива Павловић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.189–190 ; 21 cm

51.

886.1–82(082.2) 5491/A
ПАУНОВИЋ, Момчило

Почаст часном официру окупационе војске / Момчило Пауновић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.123–126 ; 21 cm

52.

886.1–82(082.2) 5491/A
ПАЧАРИЗ, Никола

Човка (Колубара) / Никола Пачариз. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.127–131 ; 21 cm

жега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.127–131 ; 21 cm

53.

886.1–82(082.2) 5491/A
ПЕТРОВИЋ, Дрина

Лептир сна; Кућа са огњиштем; Богојављенска ноћ / Дрина Петровић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.132–135 ; 21 cm

54.

886.1–82(082.2) 5491/A
ПЕТРОВИЋ, Марија

Да влада воља њена / Марија Петровић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.191 ; 21 cm

55.

886.1–82(082.2) 5491/A
ПОЛОМАЦ, Мина

Он / Мина Поломац. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.185 ; 21 cm

- 56.**
886.1–82(082.2) 5538/A
РАДОВАНОВИЋ, Милорад
Добročинство / Милорад Радовановић. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.169–174 : илустр. ; 21 cm
- 57.**
886.1–82(082.2) 5491/A
РАДОЈЕВИЋ, Дара
Како је отишла Бранка / Дара Радојевић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.136–139 ; 21 cm
- 58.**
886.1–82(082.2) 5491/A
РИСТОВИЋ, Миодраг
Чаробна варошица / Др Миодраг Ристовић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис”, ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.140–143 ; 21 cm
- 59.**
886.1–82(082.2) 5491/A
САВИЋ, Јелена
Родољубље данас/ Јелена Савић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.176 ; 21 cm
- 60.**
886.1–82(082.2) 5491/A
СИМОВИЋ, Зоран
Понешто поштено / Зоран Симовић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.144–147 ; 21 cm
- 61.**
886.1–82(082.2) 5491/A
СРЕТЕНОВИЋ, Александра
Ах, та љубав; Мој завичај / Александра Сретеновић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.148–149 ; 21 cm
- 62.**
886.1–82(082.2) 5563/A
СРЕТЕНОВИЋ, Жико
Максова голубанка / Жико Сретеновић Врчанац. – У : Рудничка врела 2015. / [приредила Ксенија Станковић]. – Горњи Милановац : Књижевни клуб „Момчило Настасијевић”, 2016 (Ниш : Униграф). – Стр.111 ; 21 cm

- 63.**
886.1–82(082.2) 5538/A
СТАНКОВИЋ, Ксенија
Нема те; Међава у души / Ксенија Станковић. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.101 : илустр. ; 21 cm
- 64.**
886.1–82(082.2) 5491/A
СТОЈИЋ, Ненад
Хајдуци; Сјај душе; Прошће завичаја; Невесела судбина / Ненад Стојић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравец, 2015 (Пожега : Жиравец). – Стр.150–153 ; 21 cm
- 65.**
886.1–82(082.2) 5491/A
ТАЛОВИЋ, Владе
Таково / Владе Таловић . – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравец, 2015 (Пожега : Жиравец). – Стр.177 ; 21 cm
- 66.**
886.1–82(082.2) 5491/A
ТАНАСКОВИЋ, Миодраг
Цаба им потрага; Америчка мода / Миодраг Танасковић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравец, 2015 (Пожега : Жиравец). – Стр.154–157 ; 21 cm
- 67.**
886.1–82(082.2) 5538/A
ТОДОРОВИЋ, Миломир
Пут у завичају; Моја мати; Гнездо соколово / Миломир Тодоровић Милак. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.108–109 : илустр. ; 21 cm
- 68.**
908(497.11) 5498/A
ТОМОВИЋ, Јован
Времеплов Горњег Милановца : у осамдесет осам казивања / Јован Томовић. – Горњи Милановац : Графопринт, 2015 (Горњи Милановац : Графопринт). – 181 стр. : илустр. ; 24 cm
- 69.**
886.1(02.053.2)–1(082.2) 5539/A
ТРНАВАЦ, Миливоје
Жеђ / Миливоје Трнавац. – У : Заувек ђаци : цветник учитеља песника за децу и младе / приредио Власта Н. Ценић ; илустрације Мања Радић, Дарко Гркинић, Марица Кицушић, Душан Павлић, Марина Милановић, Маја Веселиновић, Драгана Николић. – Кочане : Културно

просветно друштво „Троречје”, 2016 (Крагујевац : Графостил). – Стр.79 : илустр. у бојама ; 24 cm

70.

886.1–82(082.2) 5491/A
ТРНАВАЦ, Миливоје

Наша сељачка мати; Разговори са Дисом / Миливоје Трнавац. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравец, 2015 (Пожега : Жиравец). – Стр.158–160 ; 21 cm

71.

886.1–82(082.2) 5563/A
ТРНАВАЦ, Миливоје

Неизречју лек / Миливоје Трнавац. – У : Рудничка врела 2015. / [приредила Ксенија Станковић]. – Горњи Милановац : Књижевни клуб „Момчило Настасијевић”, 2016 (Ниш : Униграф). – Стр.18 ; 21 cm

72.

886.1–82(082.2) 5491/A
ТРНАВАЦ, Мирјана

Из камена речи (II); Погледај нас Господе; Бекство из самоће / Мирјана Трнавац. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравец, 2015 (Пожега : Жиравец). – Стр.161–164 ; 21 cm

73.

886.1–82(082.2) 5563/A
ТРНАВАЦ, Мирјана

Погледај нас Господе / Мирјана Трнавац. – У : Рудничка врела 2015. / [приредила Ксенија Станковић]. – Горњи Милановац : Књижевни клуб „Момчило Настасијевић”, 2016 (Ниш : Униграф). – Стр.25–26 ; 21 cm

74.

886.1–82(082.2) 5538/A
УГАРЧИНА, Драгослав

Гледам слику оца; Мостови / Драгослав Драган Угарчина. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.114–115 : илустр. ; 21 cm

75.

886.1–82(082.2) 5538/A
УГАРЧИНА, Драгослав

Др Саша Божовић / Драгослав Драган Угарчина. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.207–210 : илустр. ; 21 cm

76.

886.1–82(082.2) 5538/A
УГАРЧИНА, Драгослав

Друштво „Др Саша Божовић“, Београд; Десет година активности / Драгослав Драган Угарчина. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.223–224 : илустр. ; 21 cm

- 77.**
886.1–82(082.2) 5538/A
ЦАРЕВИЋ, Милош
Живите свој сан; Заувек љубав / Милош Царевић. – У : Стазама љубави / [приредио] Драгослав Драган Угарчина. – Београд : Друштво „Др Саша Божовић”, 2016 (Чачак : Светлост). – Стр.120 : илустр. ; 21 cm
- 78.**
886.1–82(082.2) 5563/A
ЦАРЕВИЋ, Милош
Слутим / Милош Царевић. – У : Рудничка врела 2015. / [приредила Ксенија Станковић]. – Горњи Милановац : Књижевни клуб „Момчило Настасијевић”, 2016 (Ниш : Униграф). – Стр.17 ; 21 cm
- 79.**
886.1–82(082.2) 5491/A
ЧУТОВИЋ, Душанка
Кад се роди унуче; Нада; Бесмртна Милунка Савић; Светом Димитрију; Златокрило сунце; Киша; Онемео језик / Душанка Чутовић–Урошевић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво Запис ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.165–168 ; 21 cm
- 80.**
886.1–82(082.2) 5491/A
ШКУНДРИЋ, Драгана
Месечина; Ноћ; Желим да плачемо / Драгана Шкундрић. – У : Год XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – Стр.169–172 ; 21 cm

ИЗДАВАЧИ
НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ
ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ

БИБЛИОТЕКА
„БРАЋА НАСТАСИЈЕВИЋ”

2015.

1.
886.1.09(082) 5540/И
МОМЧИЛО Настасијевић, магновења и одједи : зборник радова / уредник Јован Делић. – Београд : Институт за књижевност и уметност ; Горњи Милановац : Библиотека „Браћа Настасијевић”, 2015 (Горњи Милановац : НБС граф). – 184 стр. ; 24 см

Према Уводу, публикација садржи радове са истоименог научног скупа одржаног 2014. године.

2.
886.1–1 5495/И
РАДОЈЕВИЋ, Дара
Вез месечевом срмом / Дара Радојевић ; [илустрације Милица Радојевић]. – Горњи Милановац : Библиотека „Браћа Настасијевић”, 2015 (Горњи Милановац : Графопринт). – 61 стр. : илустр. ; 22 см

3.
02 5526/И
СЛОВО Ћирилово. Бр.12 (2015) / (главни и одговорни уредник Нада Вељић). – Горњи Милановац : Библиотека „Браћа Настасијевић”, 2015 (Горњи Милановац : НБС граф). – 184 стр. ; 24 см

ДЕЧЈЕ НОВИНЕ

[б.г.]

4.
745.54 5609/А
НИКОЛИЋ, Брана
Лептир / Брана Николић . – Горњи Милановац : Дечје новине, [б.г.] (Горњи Милановац : Дечје новине). – [16] стр.: илустр.; 24 см
5.
745.54 5610/А
НИКОЛИЋ, Брана
Папирна резбарија / Брана Николић . – Горњи Милановац : Дечје новине, [б.г.] (Горњи Милановац : Дечје новине). – [16] стр.: илустр.; 24 см

- 6.**
745.54 5611/A
НИКОЛИЋ, Брана
Склапање / Брана Николић . – Горњи Милановац : Дечје новине, [б.г.] (Горњи Милановац : Дечје новине). – [16] стр.: илустр.; 24 cm
- 7.**
745.54 5608/A
НИКОЛИЋ, Брана
Чудни облици / Брана Николић . – Горњи Милановац : Дечје новине, [б.г.] (Горњи Милановац : Дечје новине). – [16] стр.: илустр.; 24 cm
1982.
- 8.**
840–31 5617/DN
BALZAK, Onore de
Ћића Gorio / Onore de Balzak. – Gornji Milanovac : Dečje novine, 1982 (Gornji Milanovac : Budućnost). – 249 str. ; 20 cm. – (Venčeva školska biblioteka)
1989.
- 9.**
13 5613/DN
ZEN danas / priredio Dušan Pajin. – Gornji Milanovac : Dečje novine, 1989 (Bor : ŠIP „Bakar“). – 116 str. : ilustr. ; 22 cm. – (Kulture istoka)
- 10.**
886.1(02.053.2)–342 5504/ДН
КЛИЧКОВИЋ, Сава
Басне / Сава Кличковић ; илустровао Слободан Јелесијевић. – Горњи Милановац : Дечје новине, 1989 (Нови Сад : Форум). – 33 стр. : илустр. ; 21 cm. – (Библиотека „Бели јелен“)
1990.
- 11.**
618 5612/DN
NISSIM, Rina
Prirodno lečenje u ginekologiji : priručnik za žene / Rina Nissim ; [sa francuskog preveo Aleksandar Stanković]. – Gornji Milanovac : Dečje novine, 1990 (Beograd : Kultura). – 289 str. : ilustr. ; 20 cm. – (Zdravlje za sve do 2000.)
- 12.**
133 5619/DN
OBJE, Katrin
Geomantija / Katrin Obje ; prevod Mileva Marković. – Gornji Milanovac : Dečje novine, 1990 (Kragujevac : „Nikola Nikolić“). – 157 str. : ilustr. ; 18 cm. – (Pogađačke veštine)
- 13.**
133 5620/DN
SANJ, Sesil
Sveti erotizam / Sesil Sanj ; prevod sa francuskog Marija Prlja. – Gornji Milanovac : Dečje novine, 1990 (Kragujevac : „Nikola Nikolić“). – 153 str. : ilustr. ; 18 cm. – (Tajne orijenta)
- 14.**
886.1(02.053.2)–1(082.2) 5622/ДН
СМЕШНО чудо : антологија српске хумористичке поезије за децу / [приредио] Драгутин Огњановић. – Горњи Милановац : Дечје новине, 1990 (Бор : Бакар). – 380 стр. ; 21 cm

1991.
15.
886.1–32 5621/ДН
ЛАЗАРЕВИЋ, Лаза К.

Приповетке / Лаза К. Лазаревић ; [приредио, поговор и белешке написао Владимир Цветановић]. – Горњи Милановац : Дечје новине ; Приштина : Јединство, 1991 (Нови Сад : Форум). – 338 стр. : ауторова слика ; 21 см. – (Српски реалисти XX века. Коло I, књ.IV)

1995.
16.
886.1–32 5603/ДН
ЈОКСИМОВИЋ Лекић, Бранка

Зачарани круг : истините приче / Бранка Јоксимовић Лекић. – Горњи Милановац : Дечје новине, 1995 (Београд : Просвета). – 202 стр.; 21 см

2000.
17.
54 5513/DN
BAUCAL, Ika B.

Zbirka zadataka iz hemije : za redovnu i dodatnu nastavu u VII razredu osnovne škole : 260 urađenih zadataka sa potpunim objašnjenjem postupka rada kod svakog zadatka / Ika B. Baucal. – Gornji Milanovac : Dečje novine – Izdavačka delatnost, 2000 (Gornji Milanovac : Den print). – 162 str. ; 22 cm

18.
54 5512/DN
BAUCAL, Ika B.

Zbirka zadataka iz hemije : za redovnu i dodatnu nastavu u VIII razredu osnovne škole : 200 urađenih zadataka sa potpunim objašnjenjem postupka rada kod svakog zadatka / Ika B. Baucal. – Gornji Milanovac : Dečje novine – Izdavačka delatnost, 2000 (Gornji Milanovac : Den print). – 110 str. ; 22 cm

ДОСИТЕЈ

[б.г.]

19.
087.5 5607/И
ДОСИТЕЈЕВ Ђак првак. – Горњи Милановац : Доситеј, [б.г.]. – 32 стр.: илустр.; 21 см

1999.

20.
82(05) 5514/И
БРАНКО Радичевић / Главни и одговорни уредник Драган Миловановић. – Горњи Милановац : Доситеј, 1999 (Горњи Милановац : Доситеј). – 30 стр.: илустр.; 30см. – (Доситеј : часопис намењен неговању непролазних националних вредности, бр.10 (децембар 1999))

2000.

21.
82(05) 5515/И
ИВО Андрић / Основни текст у овом броју Ана Станковић. – Горњи Милановац : Доситеј, 2000 (Горњи Милановац : Доситеј). – 34 стр.: илустр.; 30см. – (Доситеј : часопис намењен неговању непролазних националних вредности, бр.11 (март 2000))

- 2003.
- 22.**
886.1–1 5585/И
ТАНАСИЋ, Танаско
Док небо ћути / Танаско Танасић. – Горњи Милановац : Доситеј, 2003 (Горњи Милановац : Доситеј). – 76 стр. ; 21 cm
- КЊИЖЕВНИ КЛУБ „МОМЧИЛО НАСТАСИЈЕВИЋ”
- 2016.
- 23.**
886.1–82(082.2) 5564/И
РУДНИЧКА врела 2015. / [приредила Ксенија Станковић]. – Горњи Милановац : Књижевни клуб „Момчило Настасијевић”, 2016 (Ниш : Униграф). – 130 стр. ; 21 cm
- КЊИЖЕВНО ДРУШТВО „ЗАПИС”
- 2015.
- 24.**
886.1–82(082.2) 5492/И
ГОД XV : зборник за књижевност, језик и културу / [Књижевно друштво „Запис”, Горњи Милановац ; уредник Миливоје Трнавац]. – Горњи Милановац : Књижевно друштво „Запис” ; Пожега : Жиравац, 2015 (Пожега : Жиравац). – 222 стр. ; 21 cm
- КУЛТУРНИ ЦЕНТАР
- 2014.
- 25.**
792:929(083.824) 5530/И
МИЈА Алексић, слике и цртежи / [Уредници публикације Радош Гачић и Бобан Стефановић]. – Горњи Милановац : Културни центар, 2014 (Горњи Милановац : НБС Граф). – 31 стр. : илустр. ; 30 cm
- 2015.
- 26.**
73/76(497.11) 5543/И
КУЛТУРНИ центар (Горњи Милановац)
Годишњи галеријски програм 2015. / Културни центар Горњи Милановац ; [уредник Радош Гачић ; фотографије Симо Марић ... [и др.]]. – Горњи Милановац : Културни центар, 2015 (Горњи Милановац : Кодекспринт). – 111 стр. : илустр. ; 24 cm
- 27.**
791.4(083.824) 5584/И
ФИЛМСКИ фестивал кратког филма Кратка форма (3 ; 2015 ; Горњи Милановац)
Трећи међународни фестивал кратког филма „Кратка форма”, Културни центар Горњи Милановац 19-27. септембар 2015 = The Third International Short Film Festival Short Form, The Cultural Centre 19th-27th September 2015. – Горњи Милановац : Културни центар, 2015 (Горњи Милановац : Codex Print). – 76 стр. : илустр. ; 30 cm
- 2016.
- 28.**
886.1–1(082) 5581/И
ЗА тебе љубави моја : глосе, сонети и друге песме са конкурса за први фестивал љубавне поезије / [иницијатор и координатор Конкурса]

Миливоје Трнавац. – Горњи Милановац : Културни центар, 2016 (Чачак : Бајић). – 214 стр. : илустр. ; 21 см. – (Библиотека „Слово љубве” ; књ. 1)

ЛИО

[б.г.]

29.
343(497.11) 5534/И
МОЈИЋ, Милорад

Српски народ у канцама Јевреја : Поразна сведочанства из Талмуда и Шулхан аруха и примена њихова у садашњости / Милорад Мојић. – [Горњи Милановац] : М.Марковић, [б.г.]. – 48 стр.; 20 см

2015.

30.
27 5535/И
ВЕЛИМИРОВИЋ, Николај

Света литургија ; О молитви / Николај Велимировић. – Горњи Милановац : Лио, 2015 (Горњи Милановац : Лио). – 30 стр. ; 17 см

31.
886.1–31 5496/И
ЈОВАНОВИЋ, Љубиша Д.

Хаосник : невреме у недоба / Љубиша Д. Јовановић. – Горњи Милановац : Лио, 2015 (Горњи Милановац : Лио). – 40 стр. ; 17 см

32.
282 5536/И
РОГЛИЋ, Мирољуб...

Језуита, а не Србин : (О бившим Србима,

језуитама и братрима) / Мирољуб Роглић, Слободан Обрадовић. – Горњи Милановац : Лио, 2015 (Горњи Милановац : Лио). – 40 стр. ; 17 см. – (Библиотека Бивша браћа)

2016.

33.
343(497.11)“191/1945“(082) 5533/И
ЈАСЕНОВАЦ : laži и истина / [приредили] Мирољуб Роглић, Слободан Обрадовић. – Горњи Милановац : Лио, 2015 (Горњи Милановац : Лио). – 88 стр. ; 21 см

34.
949.711 5532/И
РОБЕР, Сипријан

Словени у Турској : Срби, Црногорци, Босанци, Албанци и Бугари : Њихове могућности, њихове тежње и њихов политички развој ; Кнежевина Србија – Историја Милоша / Сипријан Робер ; [превео Дејан Ацовић]. – Горњи Милановац : Лио, 2016 (Горњи Милановац : Лио). – 159 стр.; 21 см. – (Библиотека Трагања; књ.1)

35.
2:929(497.11) 5606/И
САРАЧЕВИЋ, Сава

Од Светог Владике Николаја до Светог Јована Шангајског / Владика Сава (Сарачевић) ; приредили: Мирољуб Роглић, Слободан Обрадовић. – Горњи Милановац : Лио, 2016 (Горњи Милановац : Лио). – 215 стр.; 21 см. – (Библиотека Рукосад Светог Владике Николаја Жичког и Охридског и преподобног Авве Јустина Ћелијског; књ.5)

- 36.**
282 5537/И
ТАУШЕВ, Аверкије
Духовне основе папизма / Архиепископ Аверкије Таушев. – Горњи Милановац : Лио, 2016 (Горњи Милановац : Лио). – 8 стр.; 17 cm
- МУЗЕЈ РУДНИЧКО–ТАКОВСКОГ КРАЈА
2015.
- 37.**
930.85“18“(082.2) 5523/И
НАУЧНИ скуп Два века Другог српског устанка (2015; Таково)
Два века Другог српског устанка : научни скуп одржан у Такову, 18. априла 2015. године, под покровитељством Општине Горњи Милановац / [приређивач Живојин Андрејић]. – Рача : Центар за митолошке студије Србије ; Горњи Милановац : Општина : Музеј рудничко–таковског краја, 2015 (Београд : Pressia). – 354 стр. : илустр. ; 21 cm. – (Митолошки зборник = Mythology collection, ISSN 1450–9792 ; 34)
- 38.**
342.36(497.11):069.5 5558/И
ОБРЕНОВИЋИ у музејским и другим збиркама Србије и Европе. Том 3 / [уредници Александар Марушић, Ана Боловић]. – Горњи Милановац : Музеј рудничко–таковског краја, 2015 (Београд : Службени гласник). – 370 стр. : илустр. у бојама ; 23 cm
- 39.**
903/904(497.11)(083.824) 5525/И
СРЕДЊОВЕКОВНИ Рудник : Археолошка истраживања 2009 – 2014. године : 22.октобар – 22.децембар 2015 / [Аутори изложбе Ана Цицковић, Дејан Радичевић]. – Горњи Милановац : Музеј рудничко–таковског краја, 2015 (Горњи Милановац : Gold Tower Trade). – [1] пресавијени лист [6 стр.] : илустр.; 16 cm
- ПРИМА
2014.
- 40.**
886.1–5 5546/И
ЗЕЈАК, Божидар
Светосавске беседе / Божидар Зејак. – Горњи Милановац : Прима, 2014 (Горњи Милановац : Ленекс). – 126 стр. ; 21 cm. – (Библиотека за децу и младе : у 100 књига)
- 2015.
- 41.**
37.016 5509/И
ЂОРЂЕВИЋ, Ирена
Други српски устанак, Обреновићи и живот у Србији : радна свеска за децу предшколског и нижег школског узраста / Ирена Ђорђевић ; [цртежи Никола Тројанчевић]. – Горњи Милановац : Музеј рудничко–таковског краја, 2015 (Београд : Cicero). – 35 стр. : илустр. ; 30 cm
- 42.**
62:929 5545/И
ПУПИН, Михајло
Са пашњака до научењака : аутобиографија Михајла Пупина / [превод са енглеског језика Александар Маринчић]. – Горњи Милановац : Прима, 2015 (Горњи Милановац : Ленекс). – 334

стр. ; 21 см. – (Библиотека за децу и младе : у 100 књига)

РАЗНИ ИЗДАВАЧИ

[б.г.]

43.

087.5

5583/И

УСПАВАНА лепотица / (Приредила Гордана Савковић). – Горњи Милановац : Tronimprex, [б.г.] (Лозница : Mladost Color Print). – [12] стр.: илустр.; 24 cm

2009.

44.

658(497.11)

5602/И

METALAC a.d. : (1959–2009) / [Urednik Nardica Vujić Mitrović]. – Gornji Milanovac : Metalac, 2009 (Gornji Milanovac : Grafoprint). – 135 str.: ilustr.; 33 cm

2013.

45.

73/77(083.824)

5528/И

УДРУЖЕЊЕ ликовних и примењених уметника (Горњи Милановац). Пролећни салон (2013)

Пролећни салон 2013 : двогодишња изложба ликовног и примењеног стваралаштва заједно са учесницима 10М и 13М : 18. април – 15. мај 2013., Модерна галерија Културног центра,

Горњи Милановац / [поставка изложбе Радош Гачић ; фотографије Симо Марић, Саша Савовић]. – Горњи Милановац : Удружење ликовних и примењених уметника, 2013 (Горњи Милановац : Codex print). – 19 стр. : илустр.; 30 cm

2015.

46.

796.332:061.2(497.11)“2005/2015“

5489/И

MIJATOVIĆ, Miloš

Za deset godina vernosti : 2005-5015 : [monografija] / Miloš Mijatović. – Gornji Milanovac : Metalac, 2015 (Gornji Milanovac : Lenex). – 105 str.: ilustr.; 23x23 cm

47.

616

5569/И

СИДА : синдром стечен губитком имунитета. – Горњи Милановац : Црвени крст, 2015 (НБС граф). – [12] стр.: илустр.; 30 cm

2016.

48.

658(497.11)

5600/И

ПРОЛЕТЕР : 70 година растемо заједно : (1946–2016) / [Приређивач Надица Вујић Митровић]. – Горњи Милановац : Металац Пролетер, 2016 (Јагодина : Златна књига). – 104 стр.: илустр.; 24x24 cm

13

